

بوستان

(بامحاوره سنڌي ترجمو)

شيخ سعدي شيرازي

مولانا محمد قاسم سومرو

www.maktabah.org

فَذَكِّرْ - اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ

بوستان

(بامحاوره سنڌي ترجمو)

شيخ سعدي شيرازي

مولانا محمد قاسم سومرو

روشنی پبليڪيشن

کنڊيارو

2001ع

www.maktabah.org

ڪتاب جو نالو: بوستان
ليکڪ: سعدي شيرازي / مولانا محمد قاسم سومرو

پهريون ڇاپو: © روشني 2001ع
ڪمپوزنگ: حبيب قادر قريشي
روشني ڪمپوزرس، حيدرآباد.
ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، حيدرآباد.
ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ
قيمت: 150.00 روپيا

BOSTTAN

(Translate Sindhi)

by: Mollana Muhammad Qasim Soomro

Composed by: Habib Qadir Qureshi.

Roshni Composers, Hyderabad

Printed by: Fine Communication, Hyderabad, Sindh.

Published by: Roshni Publication, Kandiaro

First Edition © Roshni 2001

اسٽاڪٽ

شاهه لطيف ڪتاب گهر - حيدرآباد
الاعظم بڪ هائوس - حيدرآباد
سنڌ بڪ ڪلب - رابع اسڪوائر، حيدرآباد
ڪاٺياواڙ اسٽور - اردو بازار، ڪراچي
رابيل ڪتاب گهر - لاڙڪاڻو
رهبر بڪ اڪيڊمي - 25 رابع سينٽر - لاڙڪاڻو
مولوي حافظ عطاءُ الله تونيم - پير شريف - لاڙڪاڻو
عزيز ڪتاب گهر - بئراج روڊ، سکر
ڪتاب مرڪز - فيريئر روڊ، سکر
يونائيٽيڊ بڪ لينڊ - مهراڻ مرڪز، سکر
مولوي نذير احمد مهر گول مسجد - بئراج ڪالوني، سکر
نيشنل بڪ اسٽال، پنج گلو چوڪ، خيرپور ميرس
قاسمي لائبريري - ڪنڊيارو

فہرست

- 13 • سعدي شيرازيءَ جي سوانح
- 24 • بوستان سعديءَ جو تعارف
- 37 • مترجم پاران
- 39 • الله جو حمد
- 44 • حضرت محمد ﷺ جن جي نعت
- 46 • ڪتاب بوستان لکڻ جو سبب
- 48 • ابوبڪر بن سعد زنگيءَ جو بيان
- 51 • شهزاده سعد بن ابي بڪر بن سعد جي تعريف ۾

باب پهريون

عدل انصاف، سهڻي تدبير ۽ بادشاهي ڪرڻ جي اصولن بابت

- 53 1. شينهن تي سوار درويش
- 54 2. نوشيروان جي نصيحت پنهنجي پٽ کي
- 55 3. خسرو بادشاه جي شيرويه کي نصيحت
- 56 4. پرديسين جي ڀارت
- 57 5. شاپور وزير جي خسرو بادشاه کي نصيحت
- 60 6. بادشاهن کي نصيحت بابت آکاڻي
- 66 7. نصيحت جا ٺڪتا
- 67 8. خدا ترس بادشاه جي ڳالهه
- 68 9. حڪمرانن لاءِ هدايتون
- 68 10. ڪجهه نه ٿيندين ساڻ
- 69 11. بادشاه عوام جو ڌنار آهي
- 70 12. فقير جي فرياد
- 70 13. حضرت عمر بن عبدالعزيز جي سخا
- 72 14. عدل انصاف بهترين عبادت آهي
- 73 15. اولاد بچاءِ پنهنجو فڪر ڪرڻ گهرجي

- 74 16. ظالم بادشاه ۽ خدا دوست درويش جي ڳالهه
- 76 17. نصيحت
- 77 18. ٻين جو فڪر
- 79 19. جو پنهنجي لاءِ چاهين ٻين لاءِ به اهو گهر!
- 80 20. ماءُ ڄڻيندي پٽڙا، ڀاڳ نه ڏيندي وندي
- 83 21. بادشاهي ۽ فقيري
- 83 22. بادشاه جي ڪوپراتي
- 84 23. برائي ۽ ڀلائيءَ ۾ فرق
- 85 24. جهڙي نيت تهڙي مراد
- 86 25. حجاج بن يوسف جو ڏاڍ
- 87 26. داناءُ پيءُ جي پٽ کي نصيحت
- 88 27. فقيرن جي دعائن جو اثر
- 89 28. نصيحت
- 89 29. اجل کي اجمل ڇا ڪندو
- 90 30. ماڳ ساڳيا مالڪ پيا مڃن
- 91 31. نوشيروان کي نصيحت
- 92 32. دنيا جي بي وفائي
- 92 33. ظالمن کي تنبيهه
- 96 34. خوبصورت ٻانهيءَ جي ڳالهه
- 97 35. بادشاه آڏو حق چونڊڻ فقير جو قصو
- 99 36. سڄي پهلوان کي نصيحت
- 100 37. ڪلر مان ڪين ٿئي، توڙي جاري پيارينس جر
- 101 38. سياڻپ جا سخن
- 104 39. قيمتي قول
- 104 40. لڙا ڪو پهلوانن کي نصيحت
- 105 41. بادشاهن لاءِ نصيحتون

باب ٻيو

احسان بابت

110

1. يتيمن تي رحم ڪرڻ بابت

- 110 2. يتيم جي پير مان ڪنڊو ڪڍڻ
- 111 3. الله جو رحم ڪوجهن ڪنن تي
- 112 4. چڱي مٺي سان چڱائي ڪر
- 112 5. مڪريل ماڻهو کي خيرات
- 113 6. قصو ڪنجوس پيءُ ۽ سخي پٽ جو
- 115 7. پاڙيوارن سان چڱائي ڪرڻ
- 116 8. ڏکويل دل کي خوش ڪرڻ
- 116 9. روزن رکڻ جو ثواب
- 117 10. هوندا سي حيات
- 119 11. خدا جي خلق سان احسان ڪرڻ
- 120 12. هڪ سج ۽ پاڇا
- 122 13. جيتامڙن تي رحم
- 123 14. سخاوت ۽ احسان
- 123 15. نيڪي ڪري دل جيتڻ
- 124 16. ڪمزور لومڙي ۽ سگهارو شينهن
- 125 17. ڪنجوس درويش جي ڳالهه
- 127 18. حاتم طائيءَ جي سخا
- 128 19. حاتم طائي ۽ يمن جو بادشاهه
- 130 20. حاتم جي ڌيءُ جو قصو
- 131 21. حاتم جي سخا جو ٻيو قصو
- 131 22. بادشاهن جي بردباري
- 133 23. ڪميٽي امير ۽ ڀلاري فقير جو قصو
- 135 24. بخيل پيءُ ۽ هٿ ڦاڙ پٽ جي ڳالهه
- 136 25. ٿوري احسان جو گهڻو بدلو
- 138 26. نيڪيءَ تي خوش ٿيڻ جو اجر
- 139 27. نالائق سان چڱائي نه ڪجي
- 139 28. ڏنگن ڏينهن تي رحم جو نتيجو
- 140 29. دورانديشيءَ بابت

باب ٽيون

عشق جو

- 145 2. فقير جو پٽ ۽ شهزادو
- 146 3. عشق جو اصول
- 147 4. محبت جي ميدان ۾
- 148 5. محبت ۾ مرڻ
- 150 6. وصال ۽ فراق ۾ فرق
- 151 7. سالڪن جو صبر ۽ استقلال
- 152 8. سچن عاشقن جي حالت
- 153 9. زندگي بي بندگي شرمندگي
- 154 10. سياڻي پيءُ جي ڌيءُ کي نصيحت
- 154 11. مون کي توهان جهڙو ملي نه سگهندو
- 155 12. محبت جو ماريل مريض
- 156 13. مال تي محبوب وڪڻڻ
- 157 14. مڃڻونءَ جو عشق
- 158 15. محمود ۽ اياز جو قصو
- 159 16. جنين ثمر نه ساڻ
- 160 17. الله موجود، ٻيو سڀ ڪجهه فنا
- 161 18. بادشاهه آڏو وزيرن جي حيثيت
- 162 19. اهڙو ٻيو مثال
- 162 20. اَليسَ الله بِكَافِ عَبْدَه
- 163 21. ڪانهي ڪڙائي
- 164 22. عشق مجازي ۽ عشق حقيقي
- 165 23. عشق جا اصول
- 167 24. مستن ڪهڙيون ميارون
- 167 25. پتنگن پهر ڪيو
- 169 26. شمع ۽ پرواني جي رهاڻ

باب چوٿون

تواضع ۽ نثرت

- 170 1. هڪ فقير جي ڪسر نفسي
- 171 2. حضرت بايزيد بسطامي جي ڳالهه

- 172 3. مغرور عايد ۽ هڪڙو گنهگار
- 175 4. مغرور قاضي ۽ مسڪين عالم
- 178 5. گنج جي شهزادي جي ڳالهه
- 181 6. ماڪيءَ جو واپاري
- 182 7. سياڻي ۽ مستاني جي ڳالهه
- 183 8. سبيٽو امير ۽ بد اخلاق غلام
- 185 9. حضرت معروف ڪرخي ۽ بيمار مسافر
- 187 10. بيوقوف پينو ۽ بردبار بزرگ
- 189 11. فقيرن جي گستاخي ۽ بادشاهه جي بردباري
- 191 12. مغرور جي بي نصيبي
- 191 13. دشمنن کي دعائون
- 192 14. عاجزي ۽ نيازمندي
- 192 15. حضرت حاتمِ اَصَمَ جي ڪسرنفسي
- 194 16. چورن سان چڱائي
- 195 17. ڪاڻ ڪنين جي ڪاڻ ٿو ڪاڻيون ڪڍان ڪن جون
- 196 18. حضرت لقمانِ حڪيم ۽ هڪ بغداديءَ جو قصو
- 198 19. حضرت جنيد بغداديءَ جي نوڙت
- 198 20. بُرن سان پلا يون
- 199 21. بُرا ڪنَ بُرايون چڱايون چڱن
- 200 22. حضرت علي رضي الله عنه جن جي سيرت ۽ تواضع
- 201 23. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه جي حڪايت
- 202 24. پلن سان پلاڻي
- 203 25. حضرت ذوالنون مصريءَ جي ڳالهه

باب پنجون

تقدير ۽ تدبير بابت

- 205 1. قسمت ڦٽي پهلواني چٽي
- 207 2. تجربڪار پهلوان جي ڳالهه
- 208 3. طبيب ۽ مريض جي ڳالهه
- 208 4. انگورن جي باغ ۾ گڏهه جي منڍي

- 209 5. روزي ناهي طاقت سان
- 209 6. ڪنهن کي ڏيان دانهن
- 210 7. ڪنهن جو ڪونهي ڏوھ
- 210 8. قضا تي رضا
- 211 9. گجھ ۽ سرڻ جي ڳالھ
- 212 10. آءُ ڪا پاڻ وهڻي
- 212 11. واڳ ڌڻيءَ وس
- 213 12. اخلاص جي برڪت ۽ رياءَ جي مصيبت
- 214 13. عبادت ۾ اخلاص
- 214 14. روزيدار ٻار جي ڳالھ

* باب ٻيون

قناعت

- 218 1. لالچ بري بلا آهي
- 219 2. لالچي فقير جي روش
- 220 3. خودداريءَ جي خصلت
- 221 4. وسڪڻي فقير جو موت
- 221 5. بک ۽ شهوت ۾ فرق
- 222 6. اوڌر جي ڳنڍيري
- 222 7. خيراتي ڪپڙا ۽ فقيرائي گودڙي
- 223 8. ڀلي بک ڀرم جي
- 223 9. سادگي سٺي آهي
- 224 10. اياڻو مرد سياڻي زال
- 225 11. وياجي سيٺ دوزخ ۾
- 225 12. هن دنيا جو گهر سادو ئي ڀلو آهي
- 226 13. جيڏاڻ، تيڏالوڏا
- 226 14. مسڪينيءَ تي صبر ڪرڻ بايت حڪايت
- 227 15. ڏکڻ کان پوءِ سک

باب ستون

تربيت بابت

- 230 1. خودي ۽ خاموشيءَ بابت
- 231 2. رازداريءَ بابت ڳالهه
- 232 3. جاهل جي سلامتي ماڻ ۾ آهي
- 233 4. مڪڙيءَ وانگر ماڻ ۾ رهجي
- 234 5. ٻوليندڙ بلبل جي ڳالهه
- 234 6. جوشييلي مريد جو قصو
- 235 7. ٻين جي معاملي ۾ دخل اندازي ڪرڻ جي سزا
- 237 8. ٻين جي عيبن ڏيکارڻ بابت حڪايت
- 238 9. سياڻن جو قول
- 239 10. گلا ڪرڻ ڪسو ڪم آهي
- 239 11. چوري ۽ چغل خوريءَ ۾ فرق
- 239 12. حسد ڪندڙ ۽ گلاخور
- 240 13. ظلم ۽ گلا
- 240 14. بدگمانِي گناهه آهي
- 241 15. اول ادب ۽ اخلاق جي تعليم ڏجي
- 242 16. مسلمانن جي گلا، ساڻن جنگ ڪرڻ وانگر آهي
- 242 17. مڙيءَ ماءُ جي گلا ڪرڻ
- 243 18. ٽن ماڻهن جي گلا جائز آهي
- 243 19. جهنگلي چور ۽ شهري ٺڳ جي ڳالهه
- 243 20. چغلخور فتني جي باهه ٿو پڙڪائي
- 244 21. بادشاهه فريدون ۽ سياڻي وزير جي ڳالهه
- 245 22. سياڻي ۽ نياڳي زال ۾ فرق
- 248 23. نوجوان جي دانهن ۽ پيرسن جو جواب
- 248 24. اولاد جي تربيت بابت اصول
- 250 25. سياڻي ڇوڪر جو سهڻو جواب
- 250 26. ڇوڪرن جي صحبت کان بچاءُ بابت نصيحت
- 251 27. هڪ سروتي سان سڌريل سوداگر جو قصو
- 251 28. گذرڻ ڊاڪ نه پڇي

- 252 29. عشق جي گپ ۾ ترڪي پيل صوفيءَ جو قصو
 253 30. ماڻهن جي ملامت ڏي ڪو توجه نه ڏجي
 256 31. ڪو ڪيئن چوي، ڪو ڪيئن چوي
 257 32. ٻين جا عيب نه ڳولجن

باب انون

شڪر بابت

- 261 1. ماءُ جون مهربانيون
 262 2. انسان جي پيدائش ۾ الله جي ڪاريگري
 263 3. گنگي بادشاهه جي ڳالهه
 264 4. الله جي ڪاريگريءَ ۾ سوچڻ
 265 5. نعمتن جو صحيح استعمال
 265 6. پاڻ کان ڪمزور کي ڏسي نعمتن جو شڪر ڪجي
 266 7. سلطان طغرل جي ڳالهه
 267 8. ڏکڻ وقت پاڻ کان وڌيڪ ڏکويل کي ڏسجي
 268 9. ڪوه ۾ قيد ٿيل جي دانهن
 268 10. ٿڌڙ ڪائيندڙ درويش جو شڪر
 269 11. تڪل مسافر جي شڪايت
 269 12. مولويءَ کي مولويءَ جي نصيحت
 270 13. پلارن جي نظر الله تعاليٰ تي هوندي آهي
 271 14. نيڪيءَ جي توفيق به الله جو احسان آهي
 272 15. هندستان جو سفر ۽ مشرڪن جي گمراهي

باب نائون

توبه جو

- 280 1. گذريل جوانيءَ تي حسرت
 282 2. پيريءَ مان سبق پرائجي
 283 3. جوانيءَ جو قدر ڪجي
 284 4. موت کان اڳ ۾ تياري ڪرڻ

- 285 5. گجهه قبر کي ياد ڪر!
- 286 6. جمشيد بادشاهه جي محبوبه جو ڪفن
- 287 7. سون جي سر ۽ هڪ درويش
- 288 8. ٻن ماڻهن جي دشمنيءَ جو قصو
- 290 9. پيءُ ۽ ڌيءُ جي ڳالهه
- 290 10. وعظ نصيحت
- 291 11. زندگي قيمتي وٽ آهي
- 293 12. دوستن سان نه ڦٽائجي
- 293 13. حرام کائڻ ماڻهو ۽ شيطان
- 295 14. گناهه جي ميرنهن کان هتي ئي صاف ٿي
- 296 15. پلارن جي صحبت اختيار ڪر!
- 296 16. اناج جي ڪري کي باهه ڏيندڙ مست جي ڳالهه
- 297 17. الله کان ڊڄ!
- 298 18. زليخا جي ڳالهه
- 299 19. گناهه جي ڪندگيءَ کي توبه جي ڍڪ سان ڍڪ
- 299 20. بي گناهه کي ڪهڙو پڻ
- 300 21. اڳواٽ روئي رب کي ريجهائجي
- 301 22. سهڻا گل ڪيئن ٿا ٽرن؟

باب ڏهون

دعا جي بيان ۾

- 304 1. هڪ ديواني جي دعا
- 306 2. ڪاري شيديءَ جو جواب
- 307 3. توبه جي توفيق به الله جي هٿ آهي
- 307 4. مجوسيءَ جي دعا
- 309 5. حڪايت مست ۽ مؤذن جي
- 310 6. شيخ سعديءَ جي دعا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمده ونصلي علي رسوله الكريم. اما بعد

شيخ سعدي شيرازي جي سوانح

بوستان جي مؤلف شيخ سعديءَ جو اصل نالو ”مشفرد الدين مصلح“، پيءُ جو نالو ”عبدالله“ ۽ تخلص ”سعدي“ آهي. شيخ مشرف الدين مصلح بن عبدالله شيرازي سعدي، ايران جي مشهور شهر ”شيراز“ ۾ پيدا ٿيو. سندس ولادت جو سال پڪيءَ طرح سان معلوم نه ٿي سگهيو آهي. ڪن مؤرخن ۵۷۱ھ (۱۱۷۵ع)، بعض سوانح نگارن ۵۸۹ھ (۱۱۹۳ع)، ۽ ڪن تاريخدانن ۵۸۰ھ (۱۱۸۴ع)، ڪن محققن ۶۰۶ھ (۱۰۹۲ع) ۽ ڪن تذڪره نگارن ۶۱۰ھ (۱۲۱۳ع) جو سال لکيو آهي. اهڙي صورت ۾ ڪا يقيني راءِ قائم ڪرڻ مشڪل آهي، البت ڪجهه دليلن جي روشنيءَ ۾، سندس ولادت جي تاريخ ۵۸۵ھ (۱۱۸۹ع) کان اڳ متعين ٿئي ٿي، ڇو ته:

۱. شيخ سعدي گلستان ۾ هڪ هنڌ علامه ابن الجوزي رحمہ کي پنهنجو استاذ ۽ شيخ چيو آهي.^(۱) جيڪو بغداد ۾ رهندو هو. ان جي وفات ۵۹۷ھ ۾ آهي. ابن الجوزيءَ وٽ تعليم حاصل ڪرڻ وقت، سندس عمر ڪنهن به صورت ۾ ۱۲-۱۳ سالن کان مٿي هئڻ گهرجي، ڇو ته ۷-۸ سالن جو ڇوڪرو، علم لاءِ سفر ڪيئن ڪري سگهندو؟

۲. شيخ پنهنجي ڪتاب ”بوستان“^(۲) ۾ پاڻ کي خطاب ڪندي فرمايو آهي ته:

بيا اي ڪه عمرت بهفتاد رفت - مگر خفته بودي ڪه برباد رفت

(اي سعدي! هاڻي ته موت ڪر، تنهنجي عمر ستر کان ٽيبي

وئي. شايد تون ننڍپڻ ۾ هٿين، جو ڄمار اٺين گذري وئي.)

ان بيت ۾ شيخ صاحب پنهنجي عمر ۷۰ سالن کان ٽيبل ٻڌائي رهيو آهي. بوستان جي تاليف ۱۶۵۵ھ (۱۲۵۷ع) ۾ آهي. (۳) ان مطابق سندس ولادت ۵۸۵ھ کان اڳ هٽل گهرجي.

ننڍپڻ

شيخ سعديءَ جو ننڍپڻ لاڏ ڪوڏ سان گذريو. سندس والد صاحب، شيراز جي حڪمران ”سعد زنگيءَ“ جي درٻار ۾ اعليٰ آفيسر هو. سندس والده به هڪ علمي گهراڻي سان تعلق رکندي هئي، پر خوشين جو اهو دور دائم نه رهيو. ستت ئي سندس والد صاحب، ننڍڙي سعديءَ کي چورڙو ڪري، رب ڏانهن راهي ٿيو. پاڻ لکي ٿو:

مرا باشد از درد طفلان خبر - که در طفلي از سر بر فتم پدر (۴)

(مون کي ٻارڙن جي درد ۽ دک جي پوريءَ طرح خبر آهي، چو ته ننڍپڻ ۾ منهنجي سر تان به پيءُ جي شفقت جو پاڇو ڪڍي ويو هو.)

والد جي وفات کان پوءِ سعديءَ جي سنڀال جو بار، سندس والده محترمه تي اچي پيو، جيڪا سعديءَ جي جوانيءَ تائين زندهه رهي ۽ پنهنجي پٽ جي پرورش، تربيت ۽ فهمائش ڪندي رهي.

تعليم

شيخ سعديءَ ابتدائي تعليم پنهنجي والد صاحب وٽ ۽ شيراز جي عالمن فاضلن وٽ حاصل ڪئي. اعليٰ تعليم لاءِ بغداد ويو ۽ اتان جي مشهور يونيورسٽي ”نظاميه“ ۾ داخل ٿيو، جيڪا نظام الملڪ طوسي^(۵) ۴۵۹ھ ۾ قائم ڪئي هئي. هونئن به شيراز وارن جو ”بغداد“ سان گهرو لاڳاپو رهيو آهي. خواجه نظام الملڪ طوسيءَ جڏهن بغداد ۾ جامعہ نظاميه جو بنياد وڌو ته ان جو پهريون پرنسپل شيراز جي علامه ابو اسحاق شيرازيءَ کي مقرر ڪيو هو. (۶) مدرسه نظاميه ۾ شيخ سعديءَ کي اسڪالر به ملندي هئي. جيئن پاڻ لکي ٿو ته:

مرادر نظاميه ادراربود + شب و روز تلقين و تڪرار بود^(۷)

(نظاميه ۾ مون لاءِ وظيفو مقرر هو، رات ۽ ڏينهن تلقين ۽ سبقن دهرائڻ ۾ مشغول هوس.)

شيخ سعدي نظاميه ۾ جن استادن وٽ پڙهيو، انهن ۾ سر فهرست علامه ابن الجوزي رحه آهي، جيڪو تفسير، حديث، اسماء الرجال ۽ تاريخ جو امام ٿي گذريو آهي. گلستان ۾ هڪ حڪايت جي اندر شيخ سعديءَ ابن الجوزي جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن جو خلاصو هي آهي ته:

”شيخ ابن الجوزي کيس سماع جي محفلن ۾ شرڪت کان منع ڪندو هو، پر هو مڙندو ڪونه هو، نيٺ هڪ ٻي سري ڳاڻڻي جي راڳ کيس توبه ڪرائي ڇڏي.“^(۸)

بيعت ۽ سلوڪ

تصوف ۽ سلوڪ جي تعليم، سهروردي سلسله جي شيخ الشيوخ شهاب الدين عمر سهروردي متوفي ۶۳۲ھ کان حاصل ڪيائين. جنهن لاءِ لکي ٿو ته:

مرا شيخ داناي مرشد شهاب + دو اندرز فرمود برروئي آب يڪي آنڪ برخويش خودبين مباح + دگر آنڪ بر غير بدبين مباح^(۹)

(منهنجي مرشد شيخ شهاب الدين، دريا ڪناري هلندي مون کي ٻه نصيحتون ڪيون. هڪ ته پاڻ کي ڪجهه نه سمجه، ٻيو ته ٻين جي براين ڏانهن نه ڏس.)

سير و سياحت

شيخ سعديءَ جڏهن ڪاغذن وارا ڪتاب پڙهي پورا ڪيا، ته هن کي ڪائنات جي ڪشادي ڪتاب کي ڏسڻ ۽ ان جي مطالعي ڪرڻ جو شوق پيدا ٿيو ۽ دنيا جي سير و سفر لاءِ نڪري پيو. ۲۵ - ۳۰ سالن

جو عرصو سير و سياحت ۾ گذاريائين. جنهن دوران هو شام، عراق، فلسطين، مصر، آفريڪا، روم، آذربائيجان، ڪاشغر، تاتارستان، ترڪستان، خراسان، هندستان، يمن، عربستان ۽ ٻين ملڪن ۾ بي سرو سامان ۽ متوڪل فقيرن وانگر سفر ڪندو رهيو. مختلف قومن، قبيلن جي رهڻي ڪهڻي، اٿڻي ويهڻي، رسم و رواج، ڪردار و ڪلچر، بودوباش جو مشاهدو ڪندو رهيو، مختلف مزاج جي ماڻهن سان گذاريندو رهيو. شيخ سعديءَ سفر اندر ڪيتريون سختيون ۽ مشقتون به سڻيون.

● هڪ دفعي دمشق جي دوستن کان ڪاوڙجي، جهنگ ڏانهن ڪڍي منهن ڪيائين، جتي ڪيس عيسائين قيد ڪري، طرابلس (تريپولي) جي چوڌاري کوٽجندڙ ڪاهي (خندق) ۾ يهودين سان گڏ، مٽي ڍوڻ جي ڪم تي هڻي ڇڏيو. حلب جو هڪ رئيس، جيڪو سعديءَ کي سڃاڻندو هو، سو اتان اچي لانگهائو ٿيو. شيخ سعديءَ کي اهڙي حال ۾ ڏسي چوڻ لڳو: اي سعدي! هيءَ ڇا آهي؟ جواب ڏنائين ته: دوستن جي ڪچهرين کان ته گهڻو ئي ڀڳس، پر تقدير کان ڪير بچي؟ بهرحال ان رئيس رحم ڪائي، ڏهه دينار عيسائين کي عيوضو ڏيئي، سعديءَ کي آزاد ڪرايو ۽ پاڻ سان گڏ حلب وٺي ويو. جتي سؤ دينارن جي ڪابين تي پنهنجي ڌيءَ سان شادي ڪرايائينس. ڪجهه وقت کان پوءِ مائٽيءَ جو رينگت شروع ٿيو، جهيڙا ڪرڻ لڳي، طعنا هڻڻ شروع ڪيائين. ڇي: تون اهوئي ته آهين؟ جنهن کي بابا سائينءَ، ڏهن دينارن ۾ خريد ڪيو هو! شيخ سعديءَ به رڪت ڪانه ڪئي، جواب ۾ چيائينس ته: برابر! ڏهه دينار ڏيئي عيسائين جي قيد مان ته ڇڏايائين، پر سؤ دينار وٺي، تنهنجي قيد ۾ اڙائي ڇڏيائين. (۱۰)

● شيخ سعدي لکي ٿو ته: مان ڪڏهن به زماني جي سختيءَ جي شڪايت ڪانه ڪئي پر هڪ ڏينهن صبر جو دامن هٿ مان ڇڏائي ويو. منهنجي پيرن ۾ جتي ڪانه هئي، گرمين جا ڏينهن هئا. جتي خريد ڪرڻ جيترا پئسا به ڪونه هئا. ڏاڍو ڏک ٿيو، وهم ولوڙيندو، سوچون سوچيندو ڪوفي جي جامع

مسجد ۾ وڃي پهتس. اتي اوچتو هڪ اهڙي شخص تي نظر پئي، جنهن کي ٻئي پير ڪونه هئا، بروقت الله جو شڪر ادا ڪيم ته: اي منهنجا موليٰ جتي نه آهي ته ڇا ٿيو، پير ته آهن. (۱۱)

شيخ سعديءَ جو هندستان اچڻ

شيخ سعديءَ هندستان جي سفر جو ذڪر به ڪيو آهي. لکي ٿو ته: (خلاصو) سومنات/ هندستان ۾ هڪ بت ڏٺم، جيڪو هيرن ۽ جواهرن سان ڏاڍو سينگاريل هو. مشرڪ ان جي آڏو مٿو ٽيڪي رهيا هئا ۽ روئي دعائون گهري رهيا هئا. هڪ پوڄاريءَ کان پڇيم ته: هن بي جان پٿر آڏو ايتري آه و زاري ڇو ٿا ڪريو؟ جواب ته ڪونه ڏنائين، رهندو مٿون کڻي ٽوڪيائين ۽ سڌو وڏي پنڊت کي وڃي ٻڌايائين. مون لاءِ ته مسئلو ٿي پيو. بهرحال جان ڇڏائڻ لاءِ اٽڪل سوچيم ۽ ان پنڊت کي چيم ته: سڀ منهنجو اهو سوال اعتراض لاءِ نه، پر حقيقت معلوم ڪرڻ لاءِ هو. جيئن حقيقت پڌري ٿيڻ کان پوءِ پوڄا ڪرڻ ۾ وڌيڪ لذت حاصل ٿئي. اتي ڪجهه اطينمان ٿيس ۽ چوڻ لڳو ته: ادا! ٻين بتن لاءِ برابر اوهان چئي سگهو ٿا. پر هي ڪو عام بت نه آهي. هي بت سدائين صبح جو خدا جي آڏو هٿڙا کڻي، دعا گهرندو آهي، صبح تائين انتظار ڪر! سڀ ڪجهه سمجهه ۾ اچي ويندئي.

مان به بتخاني ۾ اچي ڦاٽس، جيئن ٿيڻ ڪري، اها رات گذارڻي هئي. شيخ سعدي اڳتي فرمائي ٿو ته:

شبي همچو روزي قيامت دراز + مغان گردمن بي وضو در نماز
کشیشان هرگز نیازرده آب + بغلها چون مردار در آفتاب
مگر کرده بودم گناهی عظیم + که بردم دران شب عذاب الیر

(اها رات قيامت جيڏي ڊگهي نظر پئي آئي، پوڄاري بنا وضوءَ جي عبادت ۾ شروع هئا. شايد هنن ڪڏهن به پاڻيءَ کي تڪليف ڪانه ڏني هئي، انهن جي بغلن مان بدبوءِ ائين پئي آئي، جن ڪو مثل دور اُس

۾ پيل هجي. شايد مون کان به ڪو ڪبيرو گناه سرزد ٿيو هو، جنهنجي سزا لوڙي رهيو هوس.

بهرحال جڏهن سياڳو صبح نروار ٿيو، بتخاني ۾ هلچل مچي وئي. مان پنهنجي اکين سان ڏٺو ته انهيءَ بت پنهنجا هٿ مٿي ڪنيا، ماڻهن ۾ رڙيون پئجي ويون. اهو پنڊت پنهنجا ڦڪا ڏند ڪڍي، مون ڏانهن مشڪي نهاري رهيو هو، في الحال ته ماڻ ڪرڻ ڌار ان ڪو چارو ڪونه هو. پوڄارين سان رلي ملي ويس. هڪ ڏينهن تلاش ڪندي، انهيءَ بت هيٺان ٺهيل تهه خاني ۾ لهي ويس، ڇا ڏسان ته هڪ بت پرست رسي هٿ ۾ جهليو بيٺو آهي، جنهن جو ٻيو ڇيڙو بت جي ٻانهن ۾ اهڙي طرح ٻڌل هو، جو رسي ڇڪڻ سان ان جون ٻانهون مٿي ڪڇي وڃن. راز فاش ٿي چڪو هو. بت پرست اتان وٺي ڀڳو. مون کي به جان جو خطرو ٿي پيو، مان به ان جي پٺيان پيس. کيس هڪ ڪوه ۾ ڌڪو ڏيئي، سومنات مان نڪري آيس ۽ يمن رستي حجاز وڃي پهتس. (۱۲)

شيخ سعدي سنڌ ۾

شيخ سعديءَ هندستان ۾ اچڻ ۽ سومنات وارو قصو ته وڏي طمطراق سان ذڪر ڪيو آهي، پر ڇا شيخ سعدي سنڌ ۾ آيو هو؟ ان بابت جهڙيءَ طرح تاريخ جا ڪتاب خاموش آهن. اهڙيءَ طرح خود سعديءَ به اهڙي وضاحت يا اشارو پنهنجي ڪنهن ڪتاب ۾ ڪونه ڏنو آهي. البت گهوٽڪي ۽ ان جي پاس جي رهواسين وٽ هڪ زباني روايت مشهور آهي. اها هيءَ ته شيخ سعدي عادلپور/ گهوٽڪي ۾ آيو هو. جتي هڪ سنڌي عورت سان گفتگو ٿي. مائي صاحبہ شيخ سعديءَ جي گفتن کان متاثر ٿي چيو پئي: ”اڙي صدقي ويس“ شيخ سعدي ان واقعي کي هنن بيتن ۾ بند ڪيو آهي:

(۱)

در سند چون کردم گذر + افتاد بر خورم نظر
گفتم ز لب بخشم ثمر + گفت: اڙي صدقي ويس

(۲)

گفتم باو اي نازنين + بگذر زچشم هيچ چين
بهر خدا سويم بين + گفتا: اڙي صدقي ويس

(۳)

گل رنگ بود او گلبدن + خرم خرامان در چمن
گفتم تبسم کن بمن + گفتا: اڙي صدقي ويس

(۴)

سعدی فتاده بر درت + دائر بيارد كشورت
باشد هميشه چاكرت + گفتا: اڙي صدقي ويس

هي روايت مطابق "اڙي صدقي ويس" جي بجاء "اڙي ماريو چريو"
جو جملو آيل آهي.

جيئن ته اها روايت صرف زباني آهي، تنهنڪري ان جي تصديق نه
ٿي ڪري سگهجي، پر ان جي برعڪس، بيتن جو مضمون ۽ جزاوت،
ڏس ڏئي ٿي ته اهي بيت شيخ سعديءَ جا نه ٿا ٿي سگهن، تنهنڪري
اهو قصو جڙتو معلوم ٿئي ٿو.

وطن واپسي

آخرڪار ۳۰ سال وطن جي ويڙهي کان پوءِ شيخ سعدي سفر ۾
پيش آيل، ڪيترائي مشاهدا ۽ تجربا ساڻ کڻي، وطن واپس وريو. ان
وقت شيراز تي سعد زنگيءَ جو پٽ "اتابڪ ابوبڪر" حڪمران هو.
جيڪا افراتفري، بگاڙ ۽ بدحالي، قتل و غارتگري، سعد زنگيءَ جي دور
۾ هئي، جنهنجي ڪري ئي شيخ سعدي شيراز ڇڏي هليو ويو هو. سا
هاڻي ختم ٿي چڪي هئي، هن وقت شيراز ۽ آسپاس جا علائقا،
ابوبڪر بن سعد جي حسن تدبير سان امن و سکون جا مرڪز بڻجي
چڪا هئا. انهيءَ افراتفري ۽ ابتر ۽ بعد ۾ امن و امان جي صورتحال
جو نقشو شيخ سعديءَ هن لفظن ۾ چٽيو آهي:

همه آدمي زاده بودند ليکن + چو گرگان بخون خوارگي تيز چنگي
چون باز آمد مر کشور آسود ديدم + پلنگان رها کرده خوئي پلنگي
چنين شد در ايام سلطان عادل + اتابڪ ابوبڪر بن سعد زنگي^(۱۳)

(سڀ شخص ظاهر ۾ هئا ته انسان جو اولاد، پر خونخواري ۾
بگهڙن وانگر تيز چنبن وارا ٿي پيا هئا. هاڻي جڏهن (شيراز ۾) موٽي آيو
آهيان ته ملڪ آسودو ڏٺم. هاڻي ته درندن به پنهنجي درنگي ڇڏي ڏني
آهي. اها پلائي اسان سان اسان جي عادل بادشاهه سلطان اتابڪ ابوبڪر
بن سعد زنگي جي دورِ حڪومت ۾ ٿي آهي.)

شيخ سعديءَ جو زمانو

هيءُ اهو وقت ۽ زمانو هو جو تاتارين ملڪن جا ملڪ فتح پئي
ڪيا، قتل و غارتگري جا رڪارڊ پئي جوڙيا ۽ ٽوڙيا. جيڪو به انهن جي
سامهون ٿي آيو، تنهن شڪست پئي کاڌي. عباسي خلافت، جنهن جو
آخري خليفو مستعصم بالله هو، پوين پساهن ۾ هئي. جيتوڻيڪ ان جو
ظاهري ناٺ باٺ، رعب ۽ دبدبو، شان و شوڪت دشمنن کي روڪيو
بيٺو هو، پر اندران جو ڪوڪلو ٿي چڪو هو.

۶۵۶ھ (۱۲۵۸ع) ۾ هلاڪو خان تاتاريءَ بغداد تي حملو
ڪيو. خليفو مستعصم بالله قتل ٿي ويو، چاليهن ڏينهن تائين بغداد ۾
لٽ مار، مار ڌاڙ ۽ خونريزي جاري رهي، سورنهن لک ماڻهو قتل ڪيا ويا.
بغداد جا قيمتي ڪتبخانا، جيڪي ڪڏهن ته ساهه سان سانديا ۽
گرمجوشيءَ سان گڏ ڪيا ويا هئا، دجله دريا ۾ وڌا ويا، جن سان درياءُ
جو پاڻي ڪارو ٿي ويو.^(۱۴)

اهو واقعو شيخ سعديءَ جي حياتيءَ ۾ ٿيو، بلڪه خود شيخ
سعديءَ پنهنجي اکين سان ڏٺو.

نواب رحمة الله شيروانيءَ جي ڪتبخانه ۾ علامه جلاله زمخشري
(متوفي ۵۳۸ھ) جي تفسير ڪشاف جو تقريباً ۹۰۰ سال قديم نسخو
موجود آهي، جنهن تي ڪيترن ئي بادشاهن ۽ اميرن جون مهورون پڻ لڳل

آهن. سڀ کان قديم مهر ۱۱۵۵ م (۵۴۵ھ) جي آهي، ان تي هڪ مهر اڪبر بادشاهه جي به آهي.

مخطوطي جي سرورق تي شيخ سعديءَ جي هٿ اڪري فارسي تحرير موجود آهي، جيڪا قديم هئڻ ڪري، جيتوڻيڪ ايتري واضح ۽ صاف نه آهي، ته به محنت سان پڙهي سگهجي ٿي. انهيءَ تحرير جو خلاصو هن ريت آهي:

”جنهن وقت بغداد تي مغلن (تاتارين) حملو ڪيو ۽ قتل عام شروع ڪيو، بغداد کي باهه ڏني. رات جو وقت هو. مان ”مدرسه نظاميه“ جي هڪ حجري ۾ ويٺو هوس. هن تفسير جو مطالعو ڪري رهيو هوس. اوچتو ٻاهران هل هنگامو ٻڌم. ٻاهر اڪيلو نڪرڻ جي ڪوشش ڪيم. دوستن روڪيو، پوءِ هڪ سائيءَ سان گڏجي نڪتم. تاتاري قتل عام ڪري رهيا هئا. جيڪو به سامهون ٿي آين، ان کي پٿي ڪٽائون. مان جان بچائڻ لاءِ پاڻ کي شهيد ٿيل مسلمانن جي لاش ۾ ڦٽو ڪيم. ڪجهه وقت کان پوءِ پنهنجو لباس لاهي، هڪ مردار تاتاري (مغل) جو لباس پاتم ۽ اتان وٺي ڀڳم. سڄو شهر باهين ۾ وڪوڙيل هو. مسلمانن جي گهرن جا سامان، ٻاهر ڍڳن جي شڪل ۾ رکيل هئا، جن کي باهه ساڙي رهي هئي. اهڙا هزار کن ڍڳ ته مان پاڻ ڳڻيا. وات تي هڪ مسلمان ڏٺم، جيڪو باهه وڪوڙيل گهر مان نڪري رهيو هو. مونکي مغل سمجهي ڀڄڻ لڳو. سڌ ڪيومانس ته: ميان! ڀڄ نه، مان مسلمان آهيان ته به ڀڄندو ٿي ويو. نيٺ جڏهن قسم ڪنيم تڏهن وڃي بيٺو. ٻڌايومانس ته: اڏا! مڙئي جان بچائڻ خاطر ڪافرن جو لباس پاتو اٿم. بهرحال دجله درياءُ اُڪري، ديلم طرف هليو آيم. خبر پئي ته خليفه المسلمين کي به قتل ڪري ڇڏيو اٿن. انالله وانا اليه راجعون. ڇنڇر جي رات، پنجين جمادي الاول ۱۵۱۶ھ. مان آهيان ٻانهو ضعيف مصلح الدين سعدي غفرالله له. (۱۵)

شيخ سعديءَ خليفن جي قتل تي هڪ دردانگيز مرثيو به چيو هو. جيڪو درحقيقت اسلامي حڪومت جي زوال جو مرثيو هو، اهو مرثيو اڄ به شيخ سعديءَ جي ڪليات ۾ شامل آهي. ان جو منيد هن ريت آهي:

آسمان را حق بودگر خون ببارد برزمین
برزوال ملک مستعصر امیر المومنین
ای محمد! گر قیامت می برآری سرز خاک
سر بر آور وین قیامت در بیانِ خلق بین (۱۶)

(آسمان کي حق آهي ته پلي زمين مٿان، خون جو مينهن وسائي،
چو ته امير المؤمنين مستعصر بالله جي حڪومت ختم ٿي وئي. اي
محمد! جيڪڏهن قیامت ڏينهن اوهان کي پنهنجو سر مبارک قبر مان
ٻاهر آڻڻو آهي، ته پوءِ هينئر ئي سر مبارک ٻاهر آڻيو، (چو ته قیامت جن
اچي وئي آهي) ۽ هيءُ قیامت اچي ڏسو.

ٽي دور

ڊاڪٽر برائون شيخ سعديءَ جي زندگيءَ کي ٽن دورن ۾ ورهايو
آهي. (۱۷)

۱. پهريون دور: علم جي تحصيل ۽ مطالعي جو، ابتدا کان ۶۲۳هـ
(۱۲۲۶ع) تائين.

۲. ٻيو دور: سير و سياحت وارو ۶۲۳هـ (۱۲۲۶ع) کان ۶۵۴هـ
(۱۲۵۶ع) تائين.

۳. ٽيون دور: گوشه نشيني ۽ تاليف تصنيف جو، ۶۵۴هـ (۱۲۵۶ع)
کان ۶۹۱هـ (۱۲۹۱ع) تائين.

”سعدي“ لقب چو پيو؟

ان سلسلي ۾ محققن جا ٻه رايا آهن. هڪڙن محققن جو چوڻ آهي
ته: ”سعد زنگي“ بادشاهه جي نالي پٺيان ”سعدي“ لقب اختيار
ڪيائين. ٻين عالمن جو چوڻ آهي ته اهو لقب سعد زنگي جي ڪري نه،
پر سعد زنگي جي پوٽي (اتابڪ ابوبڪر جي پٽ) سعد بن ابي بڪر بن
سعد زنگي جي نالي پٺيان اختيار ڪيائين. بهرحال حقيقت ڇا به هجي.
شيخ جو اهو لقب يا تخلص ايتري ته شهرت اختيار ڪري چڪو آهي،
جو اڪثر ماڻهن کي سندس اصلي نالي جي به خبر نه آهي.

تصنيفات

شيخ سعدي، جيئن ئي واپس شيراز ۾ پهتو، ته شيراز کان ٿورو
 ٻاهر هڪ خانقاهه ٺاهي، گوشه نشين ٿي ويهي رهيو. کيس احساس ٿيو
 ته ڇو نه پنهنجي زندگيءَ جي تجربن ۽ مشاهدن کي قلمبند ڪجي ۽
 ڪائنات جي وسيع مطالعي کي ٻين تائين پهچائجي. اها ڳالهه ڳڻي اچي
 لکن ويٺو. ۶۵۵ھ ۾ بوستان ۽ ۶۵۶ھ ۾ گلستان جوڙي تيار ڪيائين.
 جيڪي شيخ سعدي جي مطالعاتي زندگيءَ جو نچوڙ آهن. انهن ٻنهي
 تصنيفن، شيخ سعديءَ کي شهرت جي اوج تي پهچائي، سندس عظمت
 ۽ شان کي لازوال ڪري ڇڏيو، ان کان سواءِ ٻيا به ڪيترائي ڪتاب جوڙيائين.

۱. ڪريما (ٻارن لاءِ اخلاقيات تي لکيل بهترين مثنوي آهي).

۲. قصائد فارسي

۳. قصائد عربيه

۴. طبيات (غزليات جو پهريون ديوان)

۵. بدائع (غزليات جو ٻيو ديوان)

۶. خواتيم (غزليات جو ٽيون ديوان)

۷. غزليات قديمه

۸. صاحبيه (خواجہ شمس الدين جي حڪم سان جوڙيل)

۹. مطائبات و هزليات

۱۰. مجالس پنجگانہ

۱۱. نصيحة الملوڪ

۱۲. رساله عقل و عشق

۱۳. تقريرات ثلاثه

وفات ۽ مدفن

اڪثر مؤرخن ۽ تذڪره نگارن سندس وفات جو سال ۶۹۱ھ
 مطابق ۱۲۹۱ع لکيو آهي. يعني: شيخ سعدي تقريباً ۱۱۰ سالن جي
 عمر ۾ سن ۶۹۱ھ ۾ شيراز ۾ وفات ڪري ويو. پنهنجي خانقاهه ۾ ئي
 دفن ٿيو. جيڪا ”سعديه“ جي نالي سان مشهور آهي.

بوستانِ سعدي جو تعارف

شيخ سعديءَ کي شهرت جي آسمان تائين پهچائيندڙ ڪتاب جيتوڻيڪ گلستان فارسي آهي، پر سندس لکيل ٻيو عظيم شاهڪار بوستان فارسي به گهٽ ڪين آهي. ان کي مقبوليت به تقريباً اوتري ملي، جيتري گلستان کي. جهڙيءَ طرح سندس گلستان، صدين کان ابتدائي تعليم جي نصاب ۾ شامل رهندو آيو آهي، اهڙيءَ طرح بوستان به ان سان گڏ پڙهايو ويندو رهيو آهي. اسان جي برصغير ۾ ته تعليم ۽ تدريس جي ميدان ۾ ٻنهي جو نالو گڏي ورتو وڃي ٿو. هن وقت به مدارس عربي جي نصاب ۾ ٻئي ڪتاب داخل آهن. گلستان نثر ۾ لکيل آهي. جيتوڻيڪ حڪايتن اندر چاشني پيدا ڪرڻ خاطر نظم به شامل آهي، پر ان جي ڀيٽ ۾ بوستان نج نظم ۾ آهي ۽ ديوان حافظ وانگر هڪ مثنوي آهي.

فارسي زبان ۾ هونئن ته مثنويون ڪوڙ آهن، پر چار مثنويون اهڙيون آهن، جيڪي سڀني کان وڌيڪ شهرت ۽ قبوليت حاصل ڪري چڪيون آهن ۽ اسان جي خيال ۾ اهي چارئي شهرت ۽ قبوليت ۾ هڪ ٻئي کان وڌيڪ آهن.

۱. شاهنامه، ابوالقاسم فردوسي (وفات ۴۱۱ھ - ۱۰۲۰ع)

۲. سڪندر نامہ، نظامي گنجوي (وفات ۶۰۰ھ - ۱۲۰۳ع)

۳. مثنوي معنوي، مولوي رومي (وفات ۶۷۲ھ - ۱۲۷۳ع)

۴. بوستان، شيخ سعدي (وفات ۶۹۱ھ - ۱۲۹۱ع)

فردوسي جو شاهنامو رزميه (جنگين جو احوال) شاعري جو عظيم شاهڪار آهي. ان ميدان ۾ فردوسي سان ڪوبه شاعر ڪلهو نه

ٿو ملائي سگهي. شيخ سعدي بوستان ۾ لکيو آهي ته: هڪ دوست منهنجي شاعريءَ جي ڏاڍي تعريف ڪئي پر اعتراض ڪيائين ته رزميه شاعري توهان کي ڪانه ٿي اچي!! شيخ سعدي فرمايو ته: اسان جنگ ۽ جهيڙي جا ڦاٿل نه آهيون. نه ته انهيءَ ميدان ۾ به ڪنهن کان پوئتي نه رهون ها. هوڏانهن مولانا رومي جي مثنوي معنوي، اخلاقيات ۽ تصوف جي فن ۾ بي مثال ۽ لازوال ڪارنامو آهي. پر شاهنامه ۽ مثنوي معنوي ۾ الفاظ جي چونڊ تي ايترو توجه نه ڏنو ويو آهي، جيترو نظامي گنجويءَ. سڪندر نام ۾ ۽ شيخ سعديءَ بوستان ۾ الفاظ جي چونڊ ۾ ڪمال ڪري ڏيکاريو آهي. ٻئي ڪتاب جيتوڻيڪ هڪجهڙا ٿا لڳن پر ٻنهي جي انداز بيان ۾ ڏينهن رات جو فرق آهي، سڪندر نام ۾ شاعرانه مبالغو، لفاظي، نئين نئين قسم جا ڏکيا استعارا ۽ پرتڪلف تمثيلون آهن. جڏهن ته بوستان انهي شاعرانه مبالغو ۽ لفاظي کان بلڪل خالي آهن. هر مضمون جي ادائگي ۾ سادگي، تمثيلون بي تڪلف، الفاظ نرم ۽ سولا، عبارت دلنشين، ترتيب سهڻي ۽ موقعي جي مناسب ۽ استعارا آسان استعمال ٿيل آهن.

شيخ سعدي اهڙيون تمثيلون استعمال ڪري ٿو، جيڪي خاص توڙي عام هر هڪ جي مشاهدي هيٺ ايندڙ هجن.

بوستان جي تتبع ۾ لکيل مثنويون

شيخ سعدي جي بوستان جي ريس تي ان جي تتبع ۾ ڪافي شاعرن طبع آزمائي ڪئي ۽ ان جي طرز تي مثنويون لکيون، جن مان شيخ علي حزين (جنهن کي هندستان جو خاتم الشعراءَ ليکيو ويندو آهي) جي ”خرابات“ جي نالي لکيل مثنوي وڌيڪ مشهور آهي. جيڪا شيخ سعدي کان تقريباً ۵۰۰ سال بعد لکي وئي. شيخ علي حزين پنهنجي خيال مطابق بوستان جي تتبع جو پورو پورو حق ادا ڪيو آهي ۽ هو ان کي پنهنجي لاءِ علمي سرمايو سمجهندو هو ۽ ان تي فخر پڻ ڪندو هو. پر ٻنهي ڪتابن (بوستان ۽ خرابات) جي تقابلي جائزي مان

معلوم ٿئي ٿو ته جڏي شيخ سعديءَ اک جي پڇڙي سان نظر وڌي آهي، اتي شيخ علي حزين اڪيون ڦاڙي به ڏسي نٿو سگهي. ٻئي ظاهري صورت ۾ ته هڪ آهن، پر هڪ جاندار، ٻيو بي جان. ٻنهي جا لفظ عمداً، بيان سنو ۽ مضمون به اعليٰ قسم جا، پر شيخ سعدي جي بوستان ۾ جيڪو جادو لڪل آهي، اهو خرابات ۾ ڪاٿي؟ مثال طور: ڏڪار جو بيان بوستان ۾ آهي، ته خرابات ۾ به آهي.

سنڌي ترجمو

دمشق ۾ هڪ سال اهڙو اچي ڏڪر پيو جو يارن کان عشق به وسري ويو

آسمان زمين لاءِ اهڙو بخل ٿي بيٺو جو پوکڻ ۽ کجين ڇيڙا به آلا نه ڪيا

سمورا پراڻا چشما پاڻيءَ جا سڪي ويا چوري ٻار جي اک کان سواءِ ڪوبه پاڻي نه رهيو،

رن زال جي دانهن جي دونهن ڌاران ٻيو ڪو دونهون ڪنهن به گهر مان ڏسڻ ۾ نه پيو اچي. (۱۸)

سنڌي ترجمو

ٻڌو اٿم ته بهرام گورجي دور ۾ تقدير سان ڏڪر اچي پڌرو ٿيو

محشر جي ميدان وانگر زمين ٽامشي هئي وئي، آسمان ڏانهن پنڻ لاءِ هٿ ڪڍي ٽنگيائين

بوستان

۱. چنان قحط سالی شد اندر دمشق که یاران فراموش کردند عشق

۲. چنان آسمان بر زمین شد بخیل که لب تر نکردند زرع و نخیل

۳. بخوشید سرچشمهائے قدیم نماند آب جز آب چشم یتیم

۴. نبوده بجز آه بسوه زنی اگر برشده دوده ازرو زنی

خرابات

۱. شنیدم که درعهد بهرام گور نموداز قضا قحط سالی ظهور

۲. چو صحرائے محشر زمین تف گرفت به دریوزه آسمان کف گرفت

۳. سحابه سیه دل نه شد مهربان | کاري دل وارن ڪڪرن مهرباني نه ڪئي
بحال لب تشنهءِ خاکيان | زمين وارن جي اچارن چين تي

شيخ سعدي ۽ شيخ علي حزين جا ڏڪار جي بيان ۾ چيل شعر
اوهان جي سامهون آهن. فيصلو پڙهندڙ ڪن ته ڪير زور آهي؟
شيخ سعدي ته پهرئين ئي شعر جي ٻي مصرعي ۾ جنهن خوبي ۽
لطافت سان ڏڪار جي تصوير پيش ڪئي آهي، ان کان وڌيڪ ٻيو
ڪوبه اندازِ بيان نه ٿو سوچي سگهجي. يعني: ڪه ياران فراموش کردند
عشق (يارن کان عشق ٿي وسري ويو).

ڏڪار جو بيان عام طور هيئن ڪيو ويندو آهي: اهڙو ڏڪار پيو
جو ساهه کان وڌيڪ هڪ ماني کي ترجيح ڏني وئي، بک وگهي ماڻهو
ماڻهن کي کائي ويا، پيءُ ماءُ هڪ ماني جي عيوض پنهنجو اولاد وڪڻي
چڏيو. لکين جانور بک جي ڪري مري ويا... وغيره وغيره. پر عشق
جي ڳالهه ڪير نه ڪندو آهي ڇو ته شاعرن جي خيال ۾ عشق اهڙي
شيءَ آهي، جيڪا ڪنهن به حالت ۾ وساري نٿي سگهجي، پر شيخ
سعدي بيان ڪيو ته: دمشق ۾ هڪ سال اهڙو اچي ڏڪار پيو، جو
ماڻهن کان عشق ٿي وسري ويو. اهڙيءَ طرح ٻئي نمبر شعر ۾ آسمان
طرفان زمين تي سخا نه ڪرڻ جي نتيجي ۾ پوکڻ ۽ کجين طرفان چپ آلا
نه ڪرڻ. ٽئين شعر ۾ چورن يتيمن جي چشمن (اکين) کان سواءِ ٻين
سمورن چشمن جو سڪي وڃڻ. چوٿين شعر ۾ ڪنهن به گهر ۾ ڏڪار
سبب باهه نه ٻرڻ ڪري، دونھون نظر نه اچڻ پر رن زال جي دانھن واري
دونھين جو پڌرو ٿيڻ. اهي سڀ اهڙيون ڳالهيون آهن، جن کان ”خرابات“
بلڪل خالي آهي. ڀلا ان جي پهرين شعر ۾ ڪهڙي خوبي رکيل آهي؟
ائين ته هرڪو چوندو آهي ته: ڏڪار تقدير جو ڪرشمو آهي. ٻئي شعر
۾ ڏڪاريل زمين کي محشر جي ميدان سان تشبيهه ڏني وئي آهي پر، اهو
ته اسان اڃا ڏٺو ئي ناهي. تشبيهه هميشه ڏنل وائيل شيءِ سان ڏني آهي.

بوستان جي مقبوليت جو راز

ڪيترن ماڻهن جو چوڻ آهي ته: بوستان جي مقبوليت جو راز هن ۾ آهي ته اهو ڪتاب نظم ۾ منڍ کان پڇاڙيءَ تائين اخلاقيات سان ڀرپور آهي. جنهن ۾ تهذيب النفس سان لاڳاپيل مضمون گهڻي کان گهڻا آهن. پر حقيقت ۾ بوستان جي مقبوليت صرف انهيءَ جي ڪري نه آهي، ڇو ته اخلاقيات جي موضوع تي ٻيا به ڪيترائي ڪتاب فارسي نظم ۾ لکيا ويا آهن. جن ۾ اخلاقيات بابت بوستان جي ڀيٽ ۾ تمام گهڻو مواد ملي ٿو. پر حقيقت ۾ بوستان جي مقبوليت هن ڪري آهي ته اخلاق ۽ مواعظ ته هر هڪ بيان ڪيا آهن، پر جنهن انداز سان ۽ جنهن خوبيءَ سان، شيخ سعديءَ بيان ڪيا آهن. اهو سندس ئي ڪمال آهي. اها سعادت سعديءَ جي حصي ۾ ئي اچڻي هئي.

اين سعادت بزور بازو نيست

تانبخشد خدائے بخشنده

علامه حالي لکيو آهي ته: شاعري جي حسن ۽ خوبئي جي بنياد گهڻو ڪري هن چئن شين تي هوندو آهي.

۱. حقيقت پسندي: (يعني: شاعر جا بيان ڪيل خيالات، حقيقت سان وابسته هجن، هٿ گهڙيا نه هجن.)

۲. ندرت: (يعني: شاعر جي بيان ڪيل خيالن اندر ٻين شاعرن جي ڀيٽ ۾ هڪ قسم جي نوان هجي.)

۳. خيالات کي نظر جي سهڻي لباس ۾ پيش ڪرڻ: ڇو ته سوچ ۽ خيال ڪهڙو به عمدو ۽ نئون ڇو نه هجي. پر جيڪڏهن مناسب لفظن سان پيش نه ٿو ڪجي، ته ان کي ايتري حيثيت نه ملندي.

۴. جوش ۽ ولولو: (يعني: شاعر جيڪا ڳالهه پنهنجي شاعري اندر پيش ڪري ٿو، اها هڪ جذبي، جوش ۽ ولولي سان پيش ڪري، نه ته سندس شعر وزندار نه رهندو. (۱۹)

اهي چارئي بنيادي ڳالهون شيخ سعدي جي بوستان ۾ مڪمل شڪل ۾ موجود آهن.

۱. حقيقت پسندي: بوستان جون تقريباً سڀئي حڪايتون، شيخ سعدي جي پنهنجي سوانح، تجربن ۽ مشاهدن تي ٻڌل آهن. ان ڪري ئي انهن ڪهاڻين ۽ قصن مان شيخ سعدي طرفان ورتل نتيجن ۽ حاصل ڪيل نصيحتن جو اثر پڙهندڙن تي تمام گهرو ٿئي ٿو.

۲. ندرت: اها ٻي خوبي به شيخ سعدي جي بوستان ۾ نهايت مڪمل طريقي سان لڌي وڃي ٿي.

مثلاً: ماڻهن ۾ هيءَ ڳالهه مشهور آهي ته: اڳئين دور ۾ ابدالن ۽ قطين جي هٿن ۾ پٿر به (ڪرامت سان) چاندي بنجي ويندا هئا. پٿر ۽ چانديءَ جي يڪسانيت کي شيخ سعدي هڪ نادر طريقي سان بيان ڪيو آهي. فرمائي ٿو ته:

شنيدم ڪه روزگار قديم + شدي سنگ در دست ابدال سيم
نه پنداري اين قول معقول نيست + چو قانع شدي سيم و سنگت يڪه است

يعني: اسان اهو ٻڌو آهي ته پراڻي دور ۾ ابدالن جي هٿن ۾ پٿر چاندي بنجي پوندا هئا. اها ڳالهه اچرج جهڙي هرگز نه آهي. ڇو ته اڄڪلهه به ائين آهي. پلا بخیل وٽ چاندي جيڪا رکيل آهي ۽ خرچ نه ٿو ڪري ته پوءِ ان چاندي ۾ ۽ پٿر ۾ ڪهڙو فرق!

۳. خيالات کي نظم جو سهڻو لباس پائائڻ: انهيءَ ميدان ۾ به شيخ سعدي جو ڪو ثاني ڏسڻ ۾ نٿو اچي. مثال طور: ڏڪار جي بيان ۾ فرمائي ٿو ته:

چنان قحط سالی شد اندر دمشق که یاران فراموش کردند عشق

(يعني: دمشق ۾ هڪ سال اهڙو ڏڪار اچي پيو جو يارن کان عشق بـشق وسري ويا.) ڏڪار کي انهيءَ صورت ۾ بيان ڪرڻ شيخ سعدي جو ئي شان آهي.

سومناٽ وارن ٻاؤن ۽ پنڊتن جي خراب حال، صفائي نه رکڻ ۽ نه وهنجڻ کي هنن لفظن سان قلمبند ڪيو اٿس:

کشيشان هرگز نيازده آب بغلها چو مردار در آفتاب

(يعني: انهن پاؤن ۽ پندتن پائيءَ کي کڏهن به ايڏايو ڪونه هو. همراهن جا بغل ائين هئا، جيئن ڪو مئل ڍور اُس ۾ پيل هجي.)

۴. جوش ۽ ولولو: شيخ سعديءَ جي جوش ۽ ولولي جو اندازو قحط سالي واري حڪايت ۾ سندس طرز بيان مان لڳائي سگهجي ٿو.

بوستان جا شرح

مختلف ٻولين ۾ بوستان جي ترجمن جو ذڪر ته اچي رهيو آهي. ان کان اڳ بوستان جي فارسي شرحن جو تذڪرو ڪرڻ به ضروري آهي، جيڪي بوستان جي حڪايتن کي سمجھائڻ يا ڏکين لفظن جي تشريح لاءِ جوڙيا ويا آهن. اهڙن فارسي شرحن جو تعداد تمام گهڻو آهي، هت اسان ڪجهه شرحن کي ذڪر ڪنداسين.

۱. شرح بوستان: از عبدالواسع هانسوي
۲. شرح بوستان: از عبدالرسول بن شهاب الدين قريشي، ۱۰۷۳ھ
۳. شرح بوستان: از علي محمد بن گل محمد انصاري، ۱۱۱۸ھ
۴. انهار الاسرار شرح بوستان: از عليم الله حسيني چشتي، ۱۱۳۰ھ
۵. بهار بوستان شرح بوستان: از منشي ٽيڪ چند بهار، ۱۱۵۲ھ
۶. شرح بوستان: از محمد بن غلام محمد، ۱۲۰۴ھ
۷. تحفة الفقراء شرح بوستان: از محمد سلطان، ۱۲۰۴ھ
۸. شرح بوستان: از عبدالرحمان بن محمد احسان، ۱۲۹۵ھ
۹. شرح بوستان: از فيروز الدين صاحبزاده، ۱۳۲۹ھ
۱۰. شرح بوستان: از نور احمد بن حافظ حسام الدين (۲۰)

سنڌي عالم جو شرح بوستان

اسان جي نظر ۾ سڀ کان پهريون سنڌي عالم جنهن بوستان تي ڪم ڪيو ۽ بوستان جو فارسي شرح لکيو، سو قاضي ابراهيم ٺٽوي

آهي، جنهن جو لکيل شرح بوستان جو قلمي نسخو علامہ آءِ آءِ قاضي سنڌ گورنمينٽ لائبرري سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو ۾ موجود آهي.

دنيا جي ٻولين ۾ بوستان جا ترجما

گلستان وانگر، بوستان جا به دنيا جي ڪيترن ئي ٻولين ۾ ترجما ۽ شرح لکيا ويا آهن. جن مان ڪجهه ترجمن ۽ شرحن جو ذڪر هيٺ ڪجي ٿو.

ترڪي ترجما ۽ شرح

۱. شرح شيخ مصطفيٰ بن شعبان سروري (وفات ۹۶۹ھ)
۲. شرح مولانا شمعي (وفات ۱۰ صدي ھ)
۳. شرح مولانا سودي (وفات ۱۰ صدي ھ)
۴. شرح علامہ برسوي (وفات ۱۰۱۷ صدي ھ) (۲۱)
۵. منظوم ترجمہ از سعد الدين تفتازاني (وفات ۷۵۵ھ) (۲۲)

جوڙن ترجما

۱. بوستان مترجم از اولي ايريس
۲. ترجمہ بوستان بنام لست گاردين از ڪي - ايڇ - گراف طبع: ۱۸۵۰ع (۲۳)
۳. ترجمہ بوستان: از شلخٽا Schlechta طبع وينا ۱۸۵۲ع (۲۴)
۴. ترجمہ بوستان: از روڪرت طبع لپزيگ ۱۸۸۲ع (۲۵)

انگريزي ترجما

۱. ترجمہ بوستان از ڪيپٽن دلبر فورس ڪلارڪ ۱۸۷۹ع
۲. دي فلاورز فرام دي بوستان (The flowers from the Bostan) (چونڊ حڪايتن جو منظوم ترجمو، جيڪو ميجر ميڪن ڪيو.) (۲۶)
۳. ترجمہ بوستان از فارس فائڪنر (Forbes Folconer) طبع لنڊن ۱۸۳۸ع (۲۷)
۴. ترجمہ بوستان از جي ايس ڊيوهي طبع لنڊن ۱۸۸۲ع (۲۸)
۵. منتخب ترجمہ بوستان: از رانيس طبع لنڊن ۱۸۸۳ع (۲۹)

فرانسيسي ترجما

۱. ترجمه بوستان از باریئر ڊي مينارد (Barbier de Meynard) طبع پیرس ۱۹۸۰ع (۳۰)

روسي ترجما

۱. ترجمه بوستان: از کانستینین کیکن (Constanion Caikin) (۳۱)

اردو ترجما

۱. بوستان مترجم از قاضي سجاد حسين
۲. بوستان مترجم از شمس بريلوي
۳. بوستان مترجم از ملك عنايت الله
۴. شميم بوستان (ترجمه اردو بوستان): از مولوي عبدالواحد غازي پوري
۵. منظوم اردو ترجمه بوستان: طبع منشي نولکشور ۱۲۹۷ھ وغيره (۳۲)

پشتو ترجما

۱. بوستان مترجم پشتو از زرغونه دختر ملا دين محمد کاکړ (۳۳)

پنجابي ترجما

۱. بوستان مترجم از سيد غلام مصطفي نوشاهي
۲. بوستان مترجم نامعلوم - خطي نسخه پروفيسر احمد حسين قریشي، گجرات (۳۴)

بوستان جا سنڌي ترجما

- دنيا جي ٻين سڌريل ٻولين وانگر سنڌي ٻوليءَ ۾ پڻ بوستان جا ڪافي ترجما (مڪمل ۽ نامڪمل) ٿيا آهن ۽ ڪجهه شرح لکيا ويا آهن. جن جو وچور پيش ڪجي ٿو:
۱. بوستان: سنڌي ترجمو باب پهريون - آغا تاج محمد خان ۱۹۵۴ع ۾ حيدرآباد ۾ ڇپيو.

۲. بوستان جي بهاري: شاه نواز جمال الدين پيرزادو، ۱۹۶۵ع
 بوستان جي چونڊ شعرن جو سنڌي نظم ۾ ترجمو ڪيو، جيڪو
 گلستان جي صرف نظمن جي منظوم سنڌي ترجمي (جنهن جو
 مترجم به پيرزادو صاحب آهي) سان گڏ ۱۹۶۵ع ۾ ”سڳوري
 سعديءَ جا سخن“ جي نالي سان خود مترجم پاران شايع ٿيو.
۳. بوستان سنڌي: از غلام محمد صاحب ۽ جناب حضرت سيد ميان
 پناه علي شاه انسپيڪٽر پوليس ڊسٽرڪٽ جيڪب آباد. هيءُ
 ڪتاب بوستان جو مڪمل منظوم سنڌي ترجمو آهي ۽ بوستان
 وانگر بحر متقارب ۾ آهي. پهريون دفعو ۱۹۰۹ع ۾ پوڪرداس
 شڪارپور طرفان شايع ٿيو.
۴. فل نوٽس آن سعديز بوستان چيپٽر ٽو: ايف ايم افضل ۽ ٽرمڊاس
 وريائي جو جوڙيل هيءُ ڪتاب بوستان جي باب ٻئي جي ڏکين
 فارسي لفظن جي ترجمي ۽ تشريح تي مشتمل آهي. جيڪو راما بوڪ
 ڊپو حيدرآباد طرفان شايع ٿيو. (۳۵)
۵. ڪمپليٽ نوٽس آن سعديز بوستان چيپٽر ٽو: ايس آر واسواڻي
 پرشين ٽيچر گورنمينٽ هاءِ اسڪول لاڙڪاڻو جو، بوستان سعدي
 جي باب ٻئي جي نثري ترجمي ۽ ڏکين لفظن جي معنيٰ تي مشتمل
 ۴۵ اسباقن جي تشريح وارو هيءُ ڪتاب ايل دوارڪا داس اينڊ
 برادرز، بندر روڊ ڪراچي طرفان شايع ٿيو.
۶. بوستان سنڌي: شاهائي پرسرام بي ڪراچي. (۳۶)
۷. ارمغان عطائي: از مولانا غلام حسين عباسي وليدائي لاڙڪاڻوي
 وفات ۱۹۶۸ع بوستان جو هيءُ سنڌي شرح اڃا نه ڇپيو آهي.
۸. ترجمو: از مولانا عبدالواحد شيخ ٿريجاڻوي، صرف بوستان جي
 پهرئين باب ۽ ديباچي جي تحت اللفظي ترجمي تي مشتمل هيءُ
 ڪتاب اڃا ڇپيو نه آهي.

نئين سنڌي ترجمي جي ضرورت

مٿي ذڪر ڪيل بوستان جي سنڌي ترجمن جي هوندي به نئين

سنڌي ترجمي جي ضرورت هن ڪري محسوس ٿي ته انهن ذڪر ڪيل ترجمن مان اڪثر ترجما ته نامڪمل هئا. مولانا غلام حسين وليدائي جو سنڌي ترجمو جيتوڻيڪ مڪمل آهي پر تحت اللفظي آهي ۽ اڃا خطي صورت ۾ پيل آهي. بوستان جو سڀ کان پهريون سنڌي ترجمو جيڪو غلام محمد صاحب ۽ سيد پناهه علي شاهه ڪيو ۽ ۱۹۰۹ع ۾ ڇپيو، سو نظم ۾ ترجمو ٿيل هو. منظوم ترجمي ۾ اصل ڪتاب جي صحيح ترجماني ادا نه ٿي ڪري سگهجي، ڇو ته ترجمو ڪندڙ بحر، وزن ۽ قافيه جي قيد ۾ مقيد ٿي، اصل مقصد کي بيان ڪرڻ کان قاصر ٿو رهي. ان ڪري ضرورت هئي ته هڪ عام فهم ۽ بامحاوره سنڌي ترجمو منظر عام تي اچڻ گهرجي، جنهن جو مقصد صرف هيءُ هجي ته: شيخ سعدي جو پيغام، سنڌي عوام جي ڪنن تائين پهچي، ان ضرورت کي محسوس ڪندي گلستان جي آزاد ترجمي ڪرڻ کان پوءِ اسان جي والد محترم مولانا محمد قاسم صاحب سومرو جن بوستان جي ترجمي کي هٿ ۾ کنيو ۽ نظم کي نثر جو سهڻو وڳو ڍڪائي عوام آڏو آندو آهي، جيئن ان مان صرف مدرسن جا ڪتابي نه پر هرڪو شخص آسانيءَ سان فائدو حاصل ڪري سگهي.

ملاحظه:

ياد رهي ته بوستان جو هي آزاد ترجمو آهي. جنهن جو مقصد بوستان جي حڪايتن ۽ نصيحتن جو مفهوم ۽ مراد بيان ڪرڻ ۽ شيخ سعدي جي پيغام کي سنڌيءَ ۾ منتقل ڪرڻ آهي. ان ڪري هن مان تحت اللفظي ترجمي يا هر هڪ فارسي لفظ جي ترجمي جي ڳولا ڪرڻ عبث آهي. آخر ۾ دعا آهي ته الله تبارڪ و تعاليٰ گلستان جي ترجمي وانگر بوستان جي هن ترجمي کي به منظور ۽ مقبول فرمائي. آمين

(مولوي) محمد اديس السندي

بن مولانا محمد قاسم سومرو

صدر المدرسين جامعه انوار العلوم ڪنڊيارو

۹ ربيع الثاني ۱۴۲۱ھ

۱۲ جولاءِ ۲۰۰۰ع

حوالہ ۽ سمجھائیون

۱. گلستان باب پير حكايت: ۱۹
۲. بوستان: باب نائون.
۳. ڏسو بوستان، سبب نظم ڪتاب.
۴. بوستان، باب پير.
۵. هيءَ اهوئي نظام الملڪ طوسي آهي، جنهن جو ”سياستنامو“ مشهور آهي.
۶. تاريخ ملت اردو جلد ۲، تاليف: سجاد ميرٿي ۽ انتظام الله شهابي، ص ۵۵۳
۷. ڏسو بوستان - باب ستون
۸. ڏسو گلستان - باب پير - حكايت ۱۹
۹. شعرالعجم حصو دوم، از علامه شبلي نعماني، ص ۳۲
۱۰. گلستان - باب پير - حكايت نمبر ۱۹
۱۱. گلستان - باب ٽيون - حكايت نمبر ۲۰
۱۲. بوستان - باب اٺون
۱۳. حيات سعدي، از الطاف حسين حالي، طبع لاهور، ص ۳۵
۱۴. تاريخ ملت، اردو جلد ۲، تاليف سجاد ميرٿي ۽ انتظام الله شهابي، ص ۵۵۳
۱۵. سهرورد (۱۰) سهرورديه فائونڊيشن لاهور - مارچ ۱۹۹۱ع، ص ۱۲۹
۱۶. ڪليات سعدي، محسن رمضاني - طبع ايران، ص ۲۱۴
۱۷. مقدمه گلستان مترجم اردو، مولوي عبدالباري آسي، ص ۵.
۱۸. بوستان - باب پهريون
۱۹. حيات سعدي، از الطاف حسين حالي، ص ۲۱۰
۲۰. احمد منزوي، سعدي برمبتي نسخہء خطي پاڪستان - مرڪز تحقيقات فارسي اسلام آباد ۱۹۸۵، ص ۵ تا ۶۴
۲۱. حاجي خليفه - ڪشف الظنون، جلد ۱، طبع بيروت، ص ۲۲۴
۲۲. دائره معارف اسلاميه طبع لاهور، جلد ۵، ص ۱۲
۲۳. الطاف حسين حالي، حيات سعدي، طبع لاهور، ص ۷۲
۲۴. دائره معارف اسلاميه، طبع لاهور، جلد ۵، ص ۱۲ ۽ شبلي نعماني، حيات سعدي طبع دهلي، ص ۱۵
۲۵. شبلي نعماني، حيات سعدي طبع دهلي، ص ۱۵
۲۶. الطاف حسين حالي، حيات سعدي، ص ۷۳
۲۷. دائره معارف اسلاميه طبع لاهور، جلد ۵، ص ۱۲
۲۸. شبلي نعماني - حيات سعدي طبع دهلي، ص ۱۵
۲۹. حوالو ساڳيو
۳۰. دائره معارف اسلاميه، طبع لاهور ج ۵، ص ۱۲

۳۱. حوالو ساڳيو
۳۲. اختر راهي - مقالو برصغير پاڪ و هند ميں مطالعہ سعدي، سہرورد ۱۰، ص ۴۶
۳۳. حوالو ساڳيو
۳۴. حوالو ساڳيو
۳۵. هن ڪتاب جي عنوان، ”چيپٽر تو“ مان معلوم ٿئي ٿو ته ان جو پهريون چيپٽر به هوندو پر منهنجي نظر مان ڪونه گذريو آهي، محمد اديس السندي
۳۶. ۶۴ صفحات تي مشتمل بوستان جي هن سنڌي ترجمي جو اندراج سنڌالاجي جي لائبرري ۾ ۲۹۷/۷ - ۱۴۲۷۲ نمبر هيٺ ٿيل آهي.

مترجم طرفان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نحمده ونصلي علي رسولہ الكريم. اما بعد

حضرت رسول ﷺ جن جو فرمان آهي:

كَلِمَةُ الْحِكْمَةِ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ، حَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا

(جامع الترمذي)

يعني: دانائي جو نڪتو ۽ سياڻپ جو سخن، مؤمن جي
ويڃايل وٽ آهي، جتي ڏسي ته اٿان حاصل ڪري.

شيخ سعدي رحمة الله عليه جي ڪتابن ۾ نصيحت جا ڪيئي
نڪتا نروار آهن. اڳ ۾ آءٌ رڳو گلستان کان واقف هوس، جو ننڍپڻ ۾
مدرسي ۾ پڙهيو هوم ۽ ان وقت بوستان پڙهڻ نصيب نه ٿيم. هاڻي
جڏهن گلستان جو سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيم، تڏهن بوستان جي مطالعي
جو شوق جاڳيو. پڙهڻ دوران، ان ۾ به ادب ۽ اخلاق جا وڏا اصول
سمائل ڏنم. گلستان نثر ۾ هئو، ته بوستان نظم ۾ آهي. گلستان ۾
ادبي رنگ غالب آهي، ته بوستان ناصحانه رنگ ۾ رنگيل آهي.

شيخ سعدي رحمة الله عليه هن ڪتاب ۾ ٻڌل يا ڏنل ڳالهه لکي،
ان مان حاصل ٿيندڙ نصيحت به کولي سمجهائي آهي. تڏهن بوستان جي
ترجمي ڪرڻ لاءِ به شوق پيدا ٿيو ۽ ٻين مصروفين مان ڪجهه وقت هن
کي به ڏنم. نيٺ ٻن سالن ۾ بوستان جو سنڌي ترجمو به لکجي پورو ٿيو.
ظاهر آهي ته فارس قوم وٽ پنهنجون ريتون رسمون، ڪهاوتون،

چوڻيون، پهاڪا ۽ تشبيهون وغيره آهن ۽ اسان سنڌي قوم وٽ پنهنجون
تشبيهون مروج آهن. ان ڪري ڪتاب بوستان جو ترجمو ڪندي، لفظي
ترجمي ڪرڻ بدران محاوره ۽ مفهوم جو لحاظ ڪيو ويو آهي. جيئن

سنڌي ماڻهو شيخ سعديءَ جي لکيل آکاڻين ۽ نصيحتن مان وڌيڪَ حظَ حاصل ڪري سگهن. ان سلسلي ۾ ڪٿي ڪو بيت يا سنڌي پهاڪو موضوع جي مناسب سان ياد اچي ويو ته لکي ڇڏبو اٿم. هاڻي هيءُ ڪتاب فارسي بوستان بدران سنڌي بوستان بنجي پيو آهي.

هر انسان جي پسند پنهنجي پنهنجي آهي. ان ڪري هڪ ڳالهه ڪجهه انسانن کي پسند ايندي، ته ساڳي ڳالهه ٻين لاءِ اجائي ۽ بي فائده ليکي ويندي. ان ڪري ضروري ناهي ته بوستان سڀني کي پسند اچي. ڇا ڪجهه ماڻهن هن کي پڙهيو ۽ پرايو. ڪنهن هڪڙي نصيحت جي نڪتي تي هڪ ٻن عمل ڪيو ته به گنج ٿيو.

هي به اقرار اٿم ته ڪامل انسان، الله تعاليٰ جا نبيءَ سڳورا ٿي آهن. ٻيو ڪير ڪامل هجڻ جي دعويٰ ڪري سگهندو؟ ان اصول مطابق يقين اٿم ته هن ڪتاب بوستان جو ترجمو ڪندي ڪيئي ڪوتاهيون ٿيون هونديون. پر چوندا آهن ته: جنهن آڻ مڃي، تنهن سان جهيڙو ڪهڙو؟ سو آءُ جڏهن اوڻاين ۽ ڪوتاهين جو اقرار آهيان ۽ هن ترجمي جي ڪمال جو قائل ٿي نه آهيان ته هاڻي ڪنهن تنقيد کان به بي فڪر آهيان. الله تعاليٰ دعا سيڪاري آهي:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا بِمَا نَسِينَا أَوْ آخِطَانَا

(اي اسان جا پالڻهار! اسان کان ويسر ۾ يا ڀل ۾ ڪا خطا ٿئي ته پڪڙ نه ڪجانءِ)

منهنجو به الله تعاليٰ آڏو اهو عرض آهي ته: ميتِ مڏايون مُئيءَ جون، اي الله سائين! تون سينن جي رازن ۽ دليين جي نيتن کي ڄاڻندڙ آهين. تنهنجي آڏو ڪهڙي اخلاص جي هام هڻجي. توکي معلوم سيڪا. پر تنهن جو امر آهي ته: مون کان گهرو ته آءُ ڏيان. ان حڪم مطابق توکي عرض ڪرڻ اسان جو فرض آهي ۽ عرض اڳهاڻئڻ تنهنجو فضل ۽ گرم آهي. اي منهنجا مالڪ! منهنجي هن مختصر محنت کي قبول فرما! نصيحتن تي عمل جي توفيق نصيب ڪر! آخرت ۾ نجات جو ذريعو بنا! آمين

محمد قاسم ولد محمد ادريس سومرو

ڪنڊيارو - نوشهروفيروز - سنڌ

الله جو حمد

ان الله مالڪ سائينءَ جي نالي سان شروع، جنهن هن جهان کي پيدا ڪيو. اسان کي چڱن اڪرن اچارن جي توفيق نصيب ڪيائين، هو بخشيندڙ ۽ اسان جو مددگار آهي. اهو اهڙو ڪريم آهي، جو خطاڪارن جي خطائن کي معاف ٿو ڪري ۽ عذر وارن جا عذر قبولي ٿو. اهو الله اهڙو ڏاڍو به آهي، جو جنهن به سندس در کان منهن موڙيو، ان کي اهڙو خوار خراب ڪيائين، جو ڪٿي به ان کي عزت نه ملي. وڏن وڏن بادشاهن جا ڪنڌ، ان الله آڏو جهڪيل آهن.

اهو الله اهڙو مهربان آهي جو، بي فرمانن کي هڪدم نٿو پڪڙي ۽ توبه ڪندڙن کي وري پنهنجي درگاهه کان تڙي پري نٿو ڪري. ڪنهن گنهگار تي خطائن سبب الله سائين ڪاوڙيو، ته به توبه تائب ٿيڻ وقت معاف ڪري ٿو ڇڏيس.

ڏٺو اٿئون ته جڏهن ڪو پٽ پنهنجي پيءُ سان اٽڪي ٿو پوي، ته پيءُ ڪاوڙجي پٽ کي ڌڪا ڏئي، ڪڍي ٿو ڇڏي. جيڪڏهن ڪو نوڪر ڊيوٽي ڏيڻ ۾ سستي ٿو ڪري، ته مالڪ کي اصل نٿو وڻي. ڪو دوستن سان ڪس ڪٿر نٿو کائي، ته سنگتي به ان کان پري ٿي وڃن ٿا. ڪو ملازم صحيح ڊيوٽي نٿو ڪري، ته آفيسران کان بيزار ٿي ويندو آهي. پر الله سائينءَ جو ڪرم ڏسو ته گناهان هوندي ڪنهن جي به روزي بند نه ڪيائين. هي ٻئي جهان سندس علم آڏو ايئن آهن، جيئن سمنڊن آڏو هڪ قطرو. اهو مالڪ مهربان گناهه ڏسي ٿو، پوءِ به ستاري ڪري ڍڪي ٿو ڇڏي. (ستَر ڪرم ستارا آڳاڙي آهيان.)

هيءَ سڄي زمين ان جو ڪليل دسترخوان آهي، جنهن تي دوست دشمن ويٺا ڪائين ۽ پيئن. اهو ڪنهن ظالم کي پڪڙڻ تي اچي ته

ڪانس ڪاڏي پڇي ويندو ۽ ڪٿي لکي سگهندو؟ ان الله جو ڪوبه شاني شريڪ، ڀاڱي ڀائيوار ڪونهي. جهان جا جن ۽ انسان سندس اطاعت نه ڪن، ته به هن کي ڪنهن جي ڪاڻ ڪانهي. ڇو ته سڀ جهان، هي ماڻهو، مرون، پکي، پڪڻ ۽ جيت جڻيا سندس امر جا تابع آهن. الله جي سخا جو دسترخوان اهڙو ڪشادو آهي، جو پهاڙن ۾ رهندڙ پکين، پرندن کي به اتي روزي رسائي ۽ پالي ٿو. اهو الله مهربان رحم ڪندڙ ۽ ڪارساز آهي. پوري جهان جي سارسنيال لهي ٿو. سڀني لڪل رازن رمزن کان بخوبي واقف آهي. وڏائي ۽ تڪبر به ان مالڪ کي ٿي جڳائي. ڇو ته اهو الله ازلي ابدي ۽ بي پرواهه آهي. ڪنهن جي مٿي تي عزت ۽ بخت جو تاج ٿو رکي، ته ڪنهن کي تخت تان لاهي مٽيءَ تي ٿو ويهاري. ڪنهن کي عزت بخشي ٿو، ته ڪنهن کي ذليل ٿو ڪري.

حضرت ابراهيم خليل الله تي باهه کي باغ بنايائين ته ٻين کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙي، دوزخ جي باهه ۾ پهچايائين. پهرئين مثال ۾ سندس احسان جو نمونو آهي، ته ٻئي مثال ۾ الله جي اطاعت جي اهميت سمجھائي وئي. اهو الله سائين هر هڪ جي لڪل عملن کان پڻ آگاهه آهي. اهو ڪريم ڪرم ڪري ته ڪيترن ڪڏن ڪرتوتن کي ڍڪي يا مورڳو معاف ڪري ڇڏي. اهو الله پنهنجي قهاريت ۾ اچي، ته ملائڪ به گونگا ٻوڙا بنجي پون ۽ جيڪڏهن پنهنجي مهرباني جي نگاهه ڪري ته شيطان جهڙو منحوس به چوي ته: مون کي حصو ملي. ان الله جي لطف آڏو بزرگن پنهنجي بزرگيءَ جو خيال ٿي ڇڏي ڏنو. اهو الله نمائن ۽ نثرت وارن کي رحم سان ويجهو ٿو ڪري ۽ عاجزيءَ سان ٻاڏائيندڙن جا عرض آگاهائي ٿو. هن جو علم هر غيب کي ڄاڻي ٿو. جيڪي خيال دل ۾ اچن ۽ زبان تي نٿا اچارجن، ته اهي به پنهنجي علم سان ڄاڻي ٿو. اهو مالڪ سائين پنهنجي قدرت سان زمين ۽ آسمان کي سنڀالي ٿو ۽ آخرت واري ڏينهن جو اهوئي مالڪ آهي.

الله جي ڪو اطاعت ڪندو، ته الله جي حڪومت وڌي ڪانه پوندي، نه مٿس احسان ٿيو. اهو پنهنجو پاڻ تي احسان آهي. ۽ الله جي

امر آڏو ڪنهن کي چون چرا ڪرڻ جي به گنجائش ڪانهي. اهو الله اول کان آهي. اهو چڱاين کي پسند ڪري ٿو. ۽ پنهنجي تقدير ۽ قدرت سان، ماءُ جي پيٽ ۾ پاڻيءَ جي قطري مان سهڻي صورت بنائي ٿو. ان الله اوڀر کان اولهه طرف سج چنڊ کي هلايو آهي ۽ زمين کي پاڻيءَ مٿان وڇايو آهي. پوءِ زمين تي جبل بنائي ان کي لڏڻ ۽ ڏڏڻ کان قابو ڪيو آهي. ان الله ڪيئن نه پاڻيءَ جي ڪوجهي قطري مان، پَرِيَن جهڙا سهڻا ماڻهو بنايا آهن. ڀلا ٻيو ڪير آهي، جيڪو پاڻيءَ تي تصوير ڇاپي سگهي؟ ان الله لعل ۽ فيروزه، هيرا جواهر، جبلن ۾ رکايا. هوڏانهن سائين تارين ۾ ڳاڙها گل اڀايا. ٻن قطرن ڏي ڏس! هڪڙو ڪڪرن مان سمنڊ ۾ ڪريو ۽ ٻيو قطرو ماءُ جي رحم ۾ پهتو. هُن قطري مان ماڻڪ موتي ٺهيو ۽ هن مان سهڻو سدا ملوڪ ماڻهو بنيو. ان الله جي علم کان ڪابه شيءِ لڪل ڪانهي. مخفي يا ظاهر سڀ ان الله آڏو هڪجهڙا آهن.

اهو الله ڪولين ماڪوڙين کي يا بنا پيرن سُرڪندڙ نانگن کي روزي رسائي ٿو. ان جي ئي حڪم سان اڻ هوند مان هي جهان جڙيو آهي. پنهنجي قدرت جي ڪارخاني کي پاڻ ئي ڄاڻي ٿو. ڀلا ان کان سواءِ ٻيو ڪير آهي، جو هي جهان جوڙي سگهي؟ اهو الله هن جهان کي هڪ ڏينهن فنا ڪندو. وري سڀني کي حشر ۾ گڏ ڪندو. سندس خدائيءَ کي هرڪو مڃي ٿو. پر سندس حقيقت ڄاڻڻ تائين ڪنهن کي رسائي ڪانهي. انسانن سندس جلال جي حد يا سندس جمال جي انتها ڏٺي ئي ناهي. نه وري ڪنهن جو وهم گمان يا عقل ٿي اوستائين پهچي سگهي ٿو. ان طرف سوچيندڙ جو عقل اهڙي ٻڌل بيڙيءَ وانگر آهي، جنهن جو تختو ٿي هٿ نه آيو.

جيڪڏهن ڪنهن رات جو ويهي ويچاريندو آهيان ته پاڻ کي چوندو آهيان: تون ڇا سوچيندين؟ الله جي علم کي تون ڇا سمجهي سگهندين؟ الله جي ذات کي ڪنهنجو به عقل سمجهي نٿو سگهي، نه ان حد تائين ڪنهن جو فڪر پهچي ٿو سگهي، ڀلي ڪو سَحَبَان بن وائل جهڙي فصاحت ۽ بلاغت وارو ماهر هجي، پر الله جي ذات جي پوري

حقيقت نٿو معلوم ڪري سگهي. جن خاص بندين ڪٿي رب ساڻين جي تعريف بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ته به هيئن چئي پنهنجي عاجزيءَ جو اقرار ڪيائون:

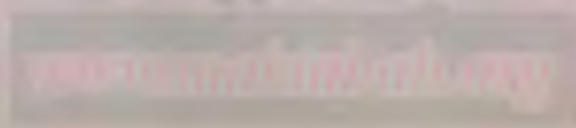
اللَّهُمَّ لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسَكَ
(اي منهنجا الله! آءُ تنهن جي پوري تعريف ڪري ٿي نٿو
سگهان، جيئن تون پنهنجي ذات جي پاڻ تعريف ڪري
سگهين ٿو.)

سچ آهي ته هر جاءِ تي فڪر جي سواري هلائڻ درست ناهي. ڪٿي ته مجبوراً هٿيار ڦٽا به ڪرڻا پوندا.

جيڪڏهن ڪنهن ڀلاري بزرگ تي ڪجهه راز ڪلي به پون ٿا، ته ان تي وري واپسيءَ جا دروازا بند ڪري ٿو ڇڏي. جڏهن به ڪنهن کي اهڙي علم وارو پيالو مليو آهي، ته ان ۾ هن کي بي هوشيءَ جي دوا ملائي ڏني ويندي آهي. (جيئن ٻين آڏو ڪجهه ٻڌائي نه سگهي.) ان جو مثال هيئن سمجهو، جيئن به باز هجن، هڪڙي جون اکيون سبيل (ٿوپيل) ۽ بند هجن ۽ ٻئي جون اکيون ته کليل آهن، پر سندس پَر سَڙيل آهن. يا هيئن سمجهو ته اهو ڦارون جي خزاني وانگر لڪل خزانو آهي. ڪي اتي اصل پهچي ٿي نه سگهيا ۽ جيڪي پهچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا، ته واپس ڪونه وريا. ايئن هٿ به سمجهڻ گهرجي. هن علم جي موج مان ڪنهن جي ڪشتي پار نه پئي آهي.

جيڪڏهن تون سچو طالب آهين ۽ الله کي ويجهو ٿيڻ چاهين ٿو ته اول واپسيءَ کان هٿ ڌو! پوءِ دل سان غور فڪر ڪر ۽ اندر کي آهستي آهستي اجار. پوءِ عشق جي سرهاڻ ۾ مستان ٿي وڃ ۽ عالم ارواح ۾ ڪيل واعدي ”أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ“ (ڇا توهان جو آءُ رب ناهيان) تي ويچار ڪر. پوءِ طلب جي پيرن سان پنڌ ڪر، محبت جي پرن سان اُڏام. ٻين وهمن ۽ خيالن جي پردن کي ڦاڙي ڦٽو ڪر. بس تنهن جي آڏو الله جي جلالت وارو پردو ٿي ڪافي آهي. اهڙي مقام تي پهچڻ لاءِ عقل جي جاءِ ناهي. نه ته عقل حيرت وڃان صلاح ڏيندو ته: ٻيئي ره، اڳتي نه وڌ!

۽ ياد رک ته ان راهه ۾ حضرت نبي ڪريم ﷺ جن جي اطاعت کان سواءِ نٿو هلي سگهجي. يقين ڄاڻ ته جيڪو به نبوي طريقي کان ٻاهر هلندو، ته اهو گهڻو پريشان ٿيندو. (خلافِ پيغمبر ڪسي ره گزید + که هرگز بمنزل نخواهد رسید) جنهن به پياري پيغمبر عليه الصلوة والسلام جي واٽ کان ابتڙ ٻي ڪا واٽ ورتي، ته اهو منزل تي اصل پهچي نه سگهندو. اي سعدي! يقين سان ڄاڻ ته: حق جي واٽ محمد مصطفيٰ ﷺ جن جي اطاعت کان سواءِ بلڪل ناممڪن آهي.

حضرت محمد ﷺ جن جي نعت

اسان جو پيارو نبي حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ جن نهايت اعليٰ اخلاق ۽ سهڻين خصلتن وارا هئا. اهي هر مخلوق جا نبي ۽ سڀني امتن جا شفاعت ڪندڙ آهن. سڀني رسولن جا امام، حق جا رهنما ۽ خدا جا موڪليل امين آهن، وٽن جبريل عليه السلام ايندو هو. پاڻ سڳورا مخلوق جي شفاعت ڪندڙ ۽ قيامت ۾ سردار هوندا، هدايت جا امام آهن. قيامت ۾ به اڳواڻ هوندا. سندن شفاعت سان حساب ڪتاب شروع ٿيندو.

حضرت موسيٰ عليه السلام کي طورسينا جبل تي ڪلام نصيب ٿيو. پر سڄو آسمان حضور جن لاءِ طورسينا وانگر آهي. هي سڀ روشنيون سندن نور جون لائون آهن. هو ڀتيم هو پر مٿن نازل ٿيل قرآن سان اڳيان سڀ آسماني ڪتاب منسوخ ٿي ويا. جڏهن هٿ جي آڱر سان اشارو ڪيائون، تڏهن سندن معجزاتي سان چنڊ چيرجي به ٽڪر ٿي پيو. پاڻ لاله الاالله جو نعرو بلند ڪيائون ته لات ڀڄي پور ٿيو. سندن آندل دين جي ترقيءَ سان عزتي جي عزت ويندي رهي. نه رڳو لات ۽ عزري ختم ٿيا، پر اڳين آسماني ڪتابن توريت ۽ انجيل جا حڪم به منسوخ ٿي ويا.

پاڻ سڳورا هڪ ئي رات ۾ براق تي چڙهي، آسمانن کان مٿي ويا ۽ منزل ۾ ملائڪن کان مٿي ٿيا. ان وقت قرب جي ميدان ۾ ايئن اڳتي هليا، جو سدرة المنتهي تائين هلي، جبريل عليه السلام به رکجي پيو. ان وقت ڪعبه الله جي سردار حضرت محمد ﷺ جن فرمايو: اي جبريل! هلندو اچ! جڏهن پنهنجي دوستي پڪي آهي، ته هينئر ساٿ ڇو نه ٿو نڀاهين؟ حضرت جبريل عليه السلام فرمايو: مون ۾ وڌيڪ طاقت نه

آهي، ان ڪري پوئتي رهيو آهيان. هاڻي ان کان اڳتي، وار برابر به وڌندس، ته منهن جا پَر تجليءَ سان سڙي پوندا.

يلا! جن انسانن کي اهڙو ڀلارو رهنما نصيب ٿيو ته اهي گناهن ۾ ڦاٿل گرفتار چو رهن؟ اي منهنجا سائين! آءُ ڪهڙن لفظن سان توهان جي تعريف ڪريان! اي ڪائنات جا نبي! توتي لکين درود ۽ لکين سلام. درود ۽ سلام توهان تي ۽ توهان جي صحابن سڳورن ۽ پيروڪارن تي. سڀ کان اول حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه جهڙي مرشد سائينءَ تي، پوءِ پهلوان حضرت عمر فاروق رضي الله عنه تي، پوءِ راتين جو جاڳي عبادت ڪندڙ حضرت عثمان رضي الله عنه تي، پوءِ حضرت علي رضي الله عنه شهنسوار تي. اي منهنجا الله! بي بي فاطمه سائين جي صدقي منهنجو خاتمو ايمان سان ڪجانءِ. منهنجي دعا قبول ڪرين يا نه ڪرين، آءُ ته آل رسول جي دامن جهلڻ وارو آهيان.

اي سائين! الله جي درگاهه ۾ توهان جو جيڪو اعليٰ مرتبو آهي، ان ۾ ڪهڙي ڪمي ايندي، جيڪڏهن اسان جهڙا ڪجهه فقير توهان جي مهمانسراءِ ۾ اچي مهمان ٿيندا؟ اي سائين! توهان جي ثنا خود خدا ڪئي. توهان جي عزت جي ڌرتي، جبريل چمندو آهي. توهان جي بلند مرتبي آڏو، آسمان به شرمسار آهي ۽ توهان تڏهن به خليل هئا، جڏهن اڃا آدم عليه السلام مٽيءَ ۽ پاڻيءَ ۾ هو. ان ڪري توهان اول آهيو، پيا سڀ پوءِ آهن، مون کي اها ڄاڻ به ڪانهي ته توهان جي واکاڻ ڪريان ته ڪيئن ڪريان! ڇو ته جيڪي ڪجهه آءُ چوندس، توهان ان کان گهڻو مٿي آهيو. توهان لاءِ لولاڪ جو رتو ٿي وڌو آهي. توهان لاءِ ڪَٽَ ۽ يَسَ جو رتو ٿي ڪافي آهي. مطلب ته سعديءَ جهڙي اڻ ڄاڻ کان توهان جي تعريف ڪيئن پوري ٿي سگهندي. اي اسان جا پيارا نبي! توتي صلواتون ۽ سلام هجن.

ڪتاب بوستان لکڻ جو سبب

آءُ جهان ۾ گهڻو گهميس. ڪيترن ماڻهن جي ڪچهرين ۾ گهڙيون گهاريم. جتان ڪٿان ڪجهه نه ڪجهه پرايم. ڏنم ته شيراز (سعديءَ جي وطن) جي ماڻهن جهڙي نثرت ۽ نمائندگي ڪئي نه هئي. شايد ان ڪري شام ۽ روم ۾ به مون کي اهڙو لطف نه آيو، جهڙو پنهنجي وطن ۾ سڪون آيو. شام ۽ روم جي سفر کان واپسيءَ وقت دل ۾ خيال آيو ته: هتان خالي هٿين نه وڃان، سنگت ساٿ لاءِ ڪا مصري مٺائي وٺيو وڃان. جڏهن ڪا مناسب مٺائي هٿ نه آيم، تڏهن چيم ته منهنجون ڳالهيون ئي ميناڄ واريون آهن. اڃا به هر مٺاڻ کان وڌيڪ مٺيون آهن. اهڙي مٺائي ڪٿي ڪاٿي نه سگهبي، ته به ڪاغذن ۾ سانڍي سگهبي، اهو سوچي هيءُ ڪتاب تيار ڪيم ۽ ان کي ڏهن بابن تي مرتب ڪيم.

باب پهريون: عدل انصاف، سهڻي تدبير ۽ حڪومت ڪرڻ جي اصولن بابت.

باب ٻيو: احسان ڪرڻ بابت آهي. ڇو ته احسان ڪرڻ، الله جو شڪر ڪرڻ ئي آهي.

باب ٽيون: عشق ۽ مستيءَ بابت آهي. جنهن ۾ سڄي عشق جا احوال هوندا.

باب چوٿون: تواضع ۽ نوڙت بابت.

باب پنجون: رضا بابت.

باب ڇهون: ذڪر بابت، جنهن ۾ قناعت جو بيان به ايندو.

باب ستون: تربيت.

باب اٺون: شڪر بابت.

باب نائون: توبه بابت ۽.

باب ڏهون: مناجات بابت ۽ آخر ۾ ڪتاب جو خاتمو.

سال ۶۵۵ھ ذوالقعدة مهيني ۾ جمعي ڏينهن ڪتاب تيار ٿي ويو. مون کي پڪ آهي ته ڪوبه سياتو ماڻهو پراوا عيب ڪونه ٿوليندو آهي. ڀلا ڪپڙو اوڇڻ لاءِ هوندو آهي، پوءِ ريشمي هجي ته ڇا، سوئي هجي ته ڇا! آءٌ چوندو آهيان ته: داناءُ ماڻهوءَ جو ڪم به اهو آهي ته پراوا عيب نه ڄاچي، پر ٻين جي اوڻين کي چير ٿي ڍڪي.

مون کي پاڻ تي ڪو فخر ڪونهي. آءٌ دعا جا هٿ ڪنيو پيو ٻاڏايان. ٻڌو اٿم ته ان قيامت واري ڏينهن ڪيترن کي ڪن ڀلارن جي صدقي بخشيو ويندو.

بوستان جي پڙهندڙن کي عرض ڪندس ته: توهان کي جيڪڏهن منهنجي ڪلام ۾ ڪي خاميون نظر اچن، ته معاف ڪجو. منهنجي هزار اڪرن مان ڪو اکر پسند به اچي وڃي، ته ان کي دل ۾ هنڌائجو. ٿي سگهي ٿو ته منهنجي لکت جو هت فارس ۾ ڪو قدر نه ٿئي ۽ ٻاهر کيس شهرت ملي وڃي. ڇو ته اتي منهنجي عيبن کان اڻ واقف هوندا. مون سعديءَ باغ جا گل ميڙي گڏ ڪيا آهن، پر ڪن کي ته هي گلڙا به گوگائي مرچ ٿي لڳندا (پر ڪٿي ته مرچن جو به مان آهي). جيڪو منهنجي اندر جي عيبن کان اڻ واقف هوندو، ان کي منهنجا ٻول واه جو وٽندا. جيئن ڪارڪ مٿان مٽي آهي ۽ اندران ڪڪڙي هڏي جهڙي سخت، آءٌ به ايئن آهيان.

ابوبڪر بن سعد زنگيءَ جو بيان

منهنجي طبيعت اصل نه چاهيندي آهي ته بادشاهن ۽ حاڪمن جي ويٺو واکاڻ ڪريان. پر پوءِ به بادشاهه ابوبڪر بن سعد لاءِ ڪجهه بيت لکيا اٿم. ڇو ته آءٌ پنهنجي خوش نصيبي تُو سمجھان جو اهڙي ڀلاري بادشاهه جي دور ۾ پيدا ٿيس. جيئن نوشيروان ايران جي بادشاهه لاءِ چئجي ته اهو حضرت رسول الله ﷺ جن جي پاڪ زماني ۾ هو. اهو ڀاڳ وارو هو.

بادشاهه ابوبڪر، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه وانگر عادل آهي. سندس دور کي مٿس ناز آهي. ڪو فتنن فسادن کان محفوظ رهڻ گھري، ته هن جي بادشاهي ۾ اچي رهي. ٻئي ڪنهن هنڌ ڪٿي به بچاءُ نه ملندس. بادشاهه سلامت جي درٻار ۾ ماڻهن جا وفد ائين ٿا حاضر ٿين، جيئن حاجين جون جماعتون ڪعبه الله وٽ حاضر ٿين. مون هن بادشاهه جي خزاني کان سواءِ ٻئي ڪنهن جو خزانو ايئن کليل نه ڏٺو، جيڪو ٻارن، ٻڏن ۽ جوانن لاءِ وقف آهي. هت ڪوبه دل جو ڏکائيل، درد جو ڏکائيل پهچندو ته، سندس دوا دارون ٿي ويندي. بادشاهه سلامت سڀني جو ڀلو گھرنڊو آهي. سندس شهرت ۽ عزت آسمان تي وڃي پهتي آهي، پر سندس مٿو نوڙت سبب اهوئي زمين تي آهي. حقيقت به اها آهي ته نوڙت جڳاڻي به بادشاهن ۽ اميرن کي. ڪنهن فقير نوڙت ڪٿي ته اها سندس هميشه جي عادت آهي، ان سان ڇا ٿي پوندو. نوڪر مالڪ آڏو هيٺانهين ڪٿي ته ڇا ٿي پيو! پر مالڪ نوڪرن آڏو نوڙت ڪري ته اهو الله وارو سمجهبو. بادشاهه جون اهڙيون خوبيون ڪي لڪل نه آهن، پر جهان ۾ مشهور آهن.

بادشاهه سلامت نهايت داناءُ ۽ عقلمند آهي. هن دور ۾ اسان کي

ٻيو ڪو اهڙو ڪونه سجهي. سندس ايام ڪاريءَ ۾ ڪوبه اهڙو مظلوم ڪونهي، جنهن جي دادرسي نه ٿئي. اهڙو عدل انصاف ڪنهن نه ڏٺو هوندو. آءُ ته سمجهان ٿو ته فریدون مشهور بادشاهه کان به هيءُ وڌيڪ آهي. هيءُ هيئن جو همراه آهي، ته الله ان جو حامي آهي. سندس دليري جهان ۾ ايتري مشهور آهي، جو ماڻهن کان رستم جي بهادري به وسري وئي آهي.

جتي ڪٿي ماڻهو ظالمن کان تنگ اچي، دانهون ڪري پيا روئندا رڙندا آهن. پر اي بادشاهه سلامت! توهان جي زماني ۾ ڪنهن کي ڪو شڪايت جو موقعو ئي ڪونه ٿو ملي. توهان جي دور ۾ خلق کي سک ۽ آرام ۾ ڏسان ٿو. خبر ناهي ته توهان کان پوءِ ملڪ جو ڪهڙو حال ٿيندو! آءُ به خوش قسمت آهيان، جو توهان جي ڀلاري دور ۾ پيدا ٿيو آهيان. جيسين جهان ۾ سج ۽ چنڊ چمڪندا رهندا، توهان جو نيڪ نالو روشن هوندو.

ٻيا بادشاهه پاڻ کان اڳين بادشاهن جي نقشِ قدم تي هلي، نيڪ نالو پيدا ڪندا آهن، پر توهان ته اڳين بادشاهن کان به وڌي ويا آهيو. سڪندر بادشاهه پٿر جي پت ڪٽائي، ياجوج ماجوج کي بند ڪيو ۽ توهان دولت خرچ ڪري، ڪفر آڏو جنڊ بند ٻڌي ڇڏي آهي. آءُ چوان ٿو ته: ههڙي امن واري دور ۾ ڪو شڪر شڪر ڪرڻ بجاءِ توهان جي شڪايت ڪري، ته شل سندس اها جپ ٿي ڪڇجي پوي.

اي بادشاهه سلامت! توهان سخا جو سمنڊ ۽ عطا جي کاڌ آهيو. توهان کان خلق کي سک ٿي سک آهي. بادشاهه جون خوبيون جيڪي شمار ڪرڻ کان ٻاهر آهن، سي هن مختصر ڪتاب ۾ ڪٿي مائي سگهنديون؟ بادشاهه جي وڌيڪ خوبين کي هيءُ سعدي لکڻ چاهي ته پوءِ ٻيو ڪو وڏو دفتر لکڻو پوندو. آءُ بادشاهه سلامت جي سخا ۽ عطا جو شڪر پوري طرح ادا نٿو ڪري سگهان. ان ڪري بهتر آهي ته هن لاءِ دعائون گهران.

شال الله تعاليٰ توهان جو مددگار ۽ نگهبان هجي. توهان جي بخت

سان جهان روشن هجي. توهان جي دشمنن کي الله تعاليٰ ناس ڪري. توهان کي زماني جي غمن فڪرن کان بچائي. ڇو ته، جنهن ملڪ جو بادشاهه منجهيل آهي، ته سڄو ملڪ مايوس آهي. اي بادشاهه سلامت! توهان جو ملڪ ۽ دل ٻئي آباد ۽ خوش هجن. الله توهان کي پرڻائين ڪان پري رکي. توهان جي دور ۾ جيئن دين درست رهيو آهي، تيئن الله توهان کي به سلامت رکي ۽ توهان جي دشمنن کي ڪمزور ڪري. توهان جي دل الله جي انعامن سان خوش هجي ۽ توهان جو ملڪ و ملت آباد هجي. الله جون بي حساب رحمتون توهان تي هجن، الله توهان کي ڏينهن ڏينهن وڌائي.

توهان جي والد سعدالدين کي دنيا مان لاڏاڻي ڪرڻ وقت ڪا ڳڻتي نه هوندي، ڇو ته هن توهان جهڙو ڀلاڙو پونير ڇڏيو. ان ۾ عجب ناهي ڇو ته هيءُ ان وٽ جي شاخ آهي، جيئن مٽيءَ جو مهمان آهي، پر سندس روح مٿانهون آهي ۽ خوشين ۾ آهي.

اي الله! تون ان (بادشاهه جي والد) جي مزار تي پنهنجي پاڇه جو مينهن وساءِ، جيئن ان سعدالدين جي شهرت مشهور آهي، تيئن تون ان جو محافظ ۽ مددگار آهين.

شھزاده سعد بن ابي بکر بن سعد

جي تعريف ۾

بادشاهه ابوبکر جو پٽ سعد نوجوان ۽ ڀلي ڀاڳ وارو. صاف دل آهي. عمر ۾ نوجوان آهي، پر عقل جو اڪابر، وڏي همت وارو ۽ دلير آهي. اهڙي ماءُ کي مبارڪون هجن، جنهنجي جهوليءَ ۾ سعد جهڙا پٽ پليا. هو سخا جو درياءُ آهي. سندس عزت آسمان تي پهتل آهي. ملڪ جي ماڻهن جي اکين جو تارو آهي. هو موتين کان وڌيڪ مانائتو آهي ۽ سڄي ملڪ جو سينگار آهي. اي الله! هن کي بدنظر کان بچائجان. هن کي دنيا ۾ شهرت عنايت ڪر ۽ پنهنجي طاعت جي توفيق ڏي. هن کي انصاف ۽ تقويٰ تي قائم رک. سندس دنيا ۽ آخرت جون مرادون پوريون ڪر. هن کي دشمنن جي شرارتن ۽ زماني جي لاهن چاڙهن کان محفوظ رک، جيئن هو پيءُ وانگر شهرت حاصل ڪري، وڏن جي عزت برقرار رکي سگهي. کين عدل، انصاف، ملڪ ۽ دولت نيپھ هجن.

عدل انصاف، سهڻي تدبير ۽ بادشاهي

ڪرڻ جي اصولن بابت

الله جا اڻ ڳڻيا احسان ايترا آهن جو، شڪر بيان ڪرڻ کان زبان قاصر آهي. اي الله! هن غريبن جي يار بادشاهه، جنهن جي چانو ۾ خلق کي امن مليل آهي. ان کي ڊگهي عرصي تائين سلامتيءَ سان رک ۽ پنهنجي عبادت جي کيس توفيق عطا ڪر. هن جي نيڪ اميدن کي پورو ڪر! سندس منهن تنهنجي باجهه سان پهڪندو رهي.

اي سعدي! تون ڪوبه اجايو تڪلف نه ڪجانءِ. جيڪو حق، سچ هجي، اهو بيان ڪجانءِ! بادشاهه سلامت حڪمرانيءَ جي راهه جو مسافر آهي ۽ تون (يعني سعدي) سفر جي منزلن کان واقف آهين. تون سچ چوڻ وارو آهين، بادشاهه حق جي ڳالهه ٻڌڻ وارو آهي. مون کي اجائي مدح ڪرڻ جي ڪا حاجت ڪانهي. قزل ارسلان جي پيرن هيٺان توَ آسماني ڪرسيون رکڻ جي ڪا ضرورت نه آهي. (۱) آءٌ هيئن نه چوندس ته: بادشاهه پنهنجي عزت آبروءَ جو پير وڌائي وڃي آسمان تي رکي، پر آءٌ هيئن چوندس ته: هو اخلاص سبب نرڙ نورائي زمين تي رکي يعني الله جي عبادت ڪندي سجدِي ۾ ڪري پوي، ڇو ته سچن ٻانهن جي اها عبادت ئي بهتر آهي.

(۱) مشهور شاعر ظهير فاريابي، پنهنجي وقت جي بادشاهه قزل ارسلان جي واکاڻ ۾ مبالغه آرائي ڪندي چيو هو ته: اسان جو فهم ۽ فڪر، قزل ارسلان جي سواريءَ جي رڪيب کي چمڻ لاءِ جڏهن توَ آسمان پيرن هيٺان رکي، تڏهن وڃي ڪا سندس پهچ، قزل ارسلان جي سواريءَ جي رڪيب تائين نٿي - شيخ سعديءَ جو اشارو اوڏانهن آهي. محمد ادریس سومرو

اي بادشاه سلامت! تون جڏهن الله جو سڄو ٻانهو آهين ته وڌائي
۽ آڪڙ ڇڏي نماز جو سجدو ڪر! تون جڏهن نماز ۾ بيهين ته ان وقت
بادشاهي لباس ڇڏي، فقيرائو، سادو ۽ صاف لباس پاء.

اي پروردگار! تون ئي تونگر ۽ غني آهين. تون ئي فقيرن کي
پاليندڙ آهين. آءٌ مسڪين سعدي نه حاڪم آهيان، نه ڪو فاتح. پر
تنهنجي در جو پينانگ فقير آهيان. تون توفيق نه ڏيندين، ته مون کان
ڪجهه به ئي نه سگهندو.

اي بادشاه سلامت! جيڪڏهن تون سڄو ڏينهن بادشاهي ڪمن
۾ مصروف آهين، ته رات جو اٿي، فقيرن وانگر دلي درد سان رب کان
دعائون گهر! تون اڪيلي الله جو سڄو ٻانهو ٿي، ته سرڪش حاڪم
تنهنجا غلام ٿي پوندا. اسان سيني جو مالڪ الله سائين آهي. ٻانهن جو
ڪم آهي ته سندس بندگي ڪن.

شينهن تي سوار درويش

آءٌ (گيلان جي ڀرسان) رود بار شهر ۾ هوس. اتي ڏٺم ته هڪڙو
ماڻهو چيتي شينهن تي چڙهيو ٿي آيو. هن کي ڏسي آءٌ اهڙو ڊڄي ويس ۽
دهشت چڙهي ويم، جو اڳتي هلڻ جو ست لڳن ۾ نه رهيو. منجهي بيهي
رهيس. هوڏانهن شينهن سوار وات تي هٿ ڏئي مرڪندو پئي آيو. مون
کي سڃاتائين ۽ چيائين: اي سعدي! مون کي ڏسي متان عجب ڪرين!
تون به الله جي هر حڪم آڏو ڪنڌ جھڪاءِ، ڪوبه گناهه نه ڪر، ته ٻي
مخلوق تنهنجي تابعداريءَ کان ڪنڌ نه ڪڍائيندي.

جڏهن بادشاهه، الله سائينءَ جي حڪم تي پورو پابند رهندو، ته
الله ان جو نگهبان ۽ مددگار هوندو. هيئن ناممڪن آهي جو، توکي الله
جو قرب حاصل هجي ۽ پوءِ توکي دشمنن جي حوالي ڪري ڇڏي. تون
الله جي اطاعت ۾ وڪ وڌاءِ، رب کي رجهاءِ، پوءِ جيڪو گهرتدين، اهو
ملندڙي ۽ تنهنجي نصيحت ۾ به تڏهن اثر رهندو. ۽ نصيحت به ان کي
حاصل ٿيندي، جيڪو نصيحت جي ڳالهه کي دل سان پسند ڪندو هوندو.

نوشيروان جي نصيحت پنهنجي پٽ کي

ٻڌو اٿم ته سڪرات وقت نوشيروان بادشاهه، پنهنجي پٽ هرمز کي نصيحت ڪندي هيئن پئي چيو:

پٽ! فقيرن ۽ درويشن جي دلين جو خاص خيال رکجانءِ. رڳو پنهنجي سڪون ۽ آرام جي فڪر ۾ نه رهجانءِ، جيڪڏهن توکي رڳو پنهنجي آسائش ٿي گهرجي ته پوءِ تنهنجي ملڪ ۾ رعيت جي آرام جو مڙيو ٿي خير آهي (ڪنهن کي به آرام نه ملندو). عقلمند وٽ هيءَ ڳالهه ناپسند آهي ته ڌنار غفلت ۾ ستو پيو هجي، هوڏانهن بگهڙ پڪرين کي چيري ڦاڙي ڇڏي.

پٽ! رعيت جو خاص خيال رک. انهن جي دل وٽ، ڇو ته بادشاهه پنهنجي رعيت ۽ راڄ سان ئي تاجدار بڻجي ٿو. بادشاهه آهي وڻ وانگر، ته رعيت آهي ان جي پاڙ. جيڪڏهن پاڙ مضبوط هوندي، ته وڻ به مضبوط رهندو. جيترو ٿي سگهئي، خلق خدا جي دلين کي نه رنجاءِ. جيڪو بادشاهه، پنهنجي رعيت جي دل ٿو دکائي، سو ڄڻ پنهنجي پاڙ پاڻ ٿو پٽي. جيڪڏهن توکي سڌو رستو گهرجي ٿو، ته پوءِ (مان ٿو ٻڌايان) پرهيزگارن واري واٽ وٽ، يعني خوف خدا ۽ سندس باجهه ۾ اميد واري واٽ اختيار ڪر.

جيڪو بادشاهه چاهي ٿو ته: منهنجي ملڪ کي ڪو نقصان نه پهچي، ان کي گهرجي ته ماڻهن کي نقصان نه پهچائي. جيڪڏهن ڪنهن کي بادشاهه کي رعيت جو فڪر ٿي نه آهي، ته پوءِ ان جي بادشاهيءَ ۾ عيش آرام ته رهيو پري، پر سڪون جي بوءِ به نه هوندي. اهڙي حالت ايرعيتي! جيڪڏهن ايترو ڦاٿل ۽ (پنهنجي اهل ۽ عيال جو) جو پابند آهين، جو ٻاهر نڪري نه ٿو سگهين، ته پوءِ قضا تي رضا ڏيکار (۽ هلندڙ رسم ۽ راه سان ڀلي ٺاهه ڪر) پر جيڪڏهن اڪيلو آهين، ڪنهن جو پابند نه آهين، ته پوءِ اهڙي ملڪ ۾ رهڻ کان ڀلو آهي ته، پنهنجي واٽ وٽ، ڪنهن بڻي ڏيهه ڏانهن لڏي وڃ! اهڙي ملڪ ۽ ڌرتيءَ تي

خوشحاليءَ جو سوچ به نه، جتي رعيت، بادشاهه کان تنگ ويٺو هجي. بهادرن ۽ پهلوآنن کان ڊڄڻ جي ضرورت نه آهي. تون انهن کان ڊڄ (۽ ڊڄڻ جي ڪر)، جيڪي خدا کان نه ٿا ڊڄن، اهڙا شخص وڌيڪ نقصانڪار آهن. جيڪو بادشاهه پنهنجي ملڪ جي ماڻهن جي دل جوڻي نه ٿو ڪري، اهو پنهنجي وطن جي خوشحالي جا رڳو خواب ئي لهي سگهي ٿو. ڏاڍ ۽ جبر سان، وطن جي ويراني ته آهي ئي آهي، پر خود بادشاهه جي بدنامي به آهي. بزرگ شخص انهيءَ ڳالهه کي غور سان سمجهي سگهن ٿا.

رعيت ۽ راج کي ظلم جي چڪيءَ ۾ پيڙڻ نه گهرجي، ڇو ته بادشاهيءَ لاءِ رعيت جي پشت پناهي نهايت ضروري آهي. هارين سان رعايت ڪندو ڪر، ان ۾ تنهنجو فائدو آهي، ڇو ته خوشدل مزدور ٻئي جي پيٽ ۾ گهڻو ڪم ڪندو آهي. جنهن شخص توسان بار بار چڱائي ڪئي هجي، ان سان ڦٽائڻ ۽ ان کي رنجائڻ ڪهڙو ماڻهو چئبو؟

خسرو بادشاهه جي شيرويه کي نصيحت

ايران جي بادشاهه خسرو پرويز وفات وقت پنهنجي پٽ شيرويه کي نصيحت ڪندي، هن طرح چيو: اي پٽ! تو ۾ ارادي جي مضبوطي هجي ۽ پنهنجي رعيت لاءِ ڀلو سوچيندو ڪر! اي پٽڙ! سياڻپ ۽ دانائيءَ سان هلندين، ته رعيت تنهنجي تابعداري ۾ رهندي. ڇو ته ظالم بادشاهه کان رعيت بيزار ٿي پوندي آهي. سندس بدنامي جڳ ۾ مشهور ٿي ويندي. جيڪو بادشاهه، ظلم ۽ ستم جو ٻيڙو بنياد ٿو وجهي، ست ٿي ڏسندڙن ته سندس بنياد اڪڙجي ويندو. ايترو نقصان ڦاڙيندڙ شينهن يا تلوار باز شخص کان نه ٿو رسي، جيترو چوري ٻار يا رن زال جي دل جي دونهن مان.

يقين ڄاڻ ته ٿوري برائيءَ سان ڪڏهن تمام خراب نتيجا نڪرندا آهن. تو ٻڌو هوندو ته ڪنهن پوڙهيءَ رن زال هڪڙو ڏيئو ٻاريو ۽ ان مان جو اوچتو باهه پڙڪي، ته سڄو شهر سڙي خاڪ ٿي ويو.

داناء چوندا آهن ته؛ ان حاڪم کان وڌيڪ جهان ۾ ڪو خوشنصيب ڪونهي، جيڪو ملڪ کي عدل انصاف سان هلائي رهيو آهي. پوءِ جيڪڏهن اهڙو عادل بادشاهه مري به پيو، ته به رعيت ان کي دعائون پئي ڪندي ۽ اها ڪيڏي نه خوشقسمتي چئي جو مرڻ کان پوءِ به ماڻهوءَ جون چڱايون ياد ڪيون وڃن ۽ ان جو نالو نيڪيءَ سان ياد ڪيو وڃي.

اي پٽڙا! ملڪ ۾ ڪنهن خدا ترس ۽ نيڪ ماڻهوءَ کي آفيسر ۽ عهديدار بنائڻ ۾ ڇو ته، چڱو ماڻهو ئي ملڪ جي نظام کي چڱيءَ طرح هلائي سگهندو. ۽ ظالم آفيسر جيڪو رعيت تي ظلم ٿو ڪري، اهو تنهنجو به دشمن آهي. ڇو ته اهو نادان، رعيت تي ظلم ڪرڻ ۾ تنهنجو نفعو ٿو سمجهي. پوءِ اهڙي ظالم کي ڪوبه عهدو نه ڏجي، جنهن جي شرارتن کان ماڻهو خدا جي پناهه پيا گهرن.

اي پٽڙا! جيڪو نيڪن جي سنگت اختيار ڪندو ۽ انهن جو احترام ڪندو ته اهو ڪا برائي نه ڏسندو. ۽ جيڪو بچڙن جي پالنا پيو ڪندو ۽ انهن سان ياري باشي رکندو، ته اهو ڄڻ پنهنجي جان جو دشمن آهي.

اي پٽ! دشمن سان پلاند ڪرڻو هجي، ته ان کان مال ۽ دولت نه ٿرجي. پر ان کي پاڙان پتي کيس ختم ڪجي. جيڪو عملدار ظالم هجي، ته هڪدم ان کي هٽائي ڇڏجي ۽ ان جي ڪل لاهي کيس سيڪٽ ڏجي. جيئن ڪنهن بگهڙ کي ڏسڻ سان ماري وجهبو آهي. اهو انتظار نه ڪبو آهي ته: بگهڙ اول ٻڪرين جو نقصان ڪري ته پوءِ مارجيس. هت به ائين سمجهه.

پرديسين جي ڀارت

هڪڙو هو سوداگر، اهو ڪنهن ڌارڻي ملڪ ۾ واپار سانگي وڃي پهتو. اتي ڌاڙيلن جي ور چڙهي ويو، جن پڪڙي ڪڍي سوگهو کيس. اتي سوداگر چئي رهيو هو ته: هٿيارن جي آڏو بي هٿيار ۽ پڪڙيل ماڻهو، عورتن وانگر ڪمزور آهي ۽ جنهن بادشاهه جي ملڪ ۾ ٻاهرين سوداگرن

۽ واپارين سان هي حال ٿيندو، ته ان مان ڪهڙي چڱائيءَ جي اميد رکي سگهبي. جڏهن هن قسم جا واقعا ٻاهر مشهور ٿي ويا، ته پوءِ ڪو دانا هٿ اچڻ جي جرئت ئي نه ڪري سگهندو ۽ ملڪ جو نالو بدنام ٿي ويندو. دانائن جو چوڻ آهي ته: جيڪو حاڪم چاهي ته سندس ملڪ جو نيڪ نالو دنيا ۾ چڱائيءَ سان ياد ڪيو وڃي، ان لاءِ ضروري آهي ته پرديسي سوداگرن، سفيرن ۽ مسافرن سان چڱائي ڪري. اڳي ائين هوندو هو. وڏڙا ويچارا مسافرن ۽ مهمانن تي ساهه صدي ڪندا هئا. جيئن اهي پرديسي پنهنجي ملڪ واپس وڃن، ته اُتي ڪي ڳڻ ڳائي سگهن.

جنهن ملڪ ۾ مسافرن کي پريشان ڪيو ويندو، ته اهو ملڪ جلد ئي تباهه ٿيندو. ڇو ته مسافر ۽ سياح ٻاهرين ملڪن جا نمائندا آهن. انهن تي ڪي چڱايون ڪيل هونديون، ته ٻاهر اهي تعريف به ڪري سگهندا. ۽ جيڪڏهن ايڏايل هوندا، ته احوال به اهڙا ٻڌائيندا.

هر انسان تي فرض آهي ته اهو مهمان مسافرن کي نه ايڏائي. اوڀرن ۽ اڻ واقفن کان پاسو ڪرڻ چڱو آهي، پر انهن کي ايڏائڻ چڱو نه آهي. سياڻن جو چوڻ آهي ته: پنهنجن پراون خادمن نوڪرن جي عزت ڪجي، جيئن اهي بي وفا نه بنجن. جڏهن ڪو نوڪر پيرسن يا ڪمزور ٿي پوي، ته ان کي ڪجهه پينشن ڏيڻ نه وسارجي. جيسين هن ويچاري ۾ طاقت هئي، تيسين تنهنجي خدمت ڪيائين، هاڻي تنهنجو وارو آهي، هن جي سار لهندو ره.

شاپور وزير جي خسرو بادشاهه کي نصيحت

ايران جي بادشاهه خسرو پرويز وٽ شاپور نالي هڪ دانا وزير هوندو هو. جڏهن ان کي بادشاهه نوڪريءَ تان لاهي ڇڏيو، تڏهن هو ويچارو نهايت مسڪيني ۽ غربت ۾ وقت گذارڻ لڳو. پوءِ ڇا ڪيائين جو پنهنجو نمائو حال هڪ خط ذريعي بادشاهه ڏي لکي موڪليائين. خط ۾ لکيائينس ته:

اي بادشاه سلامت! آء هجان يا نه هجان. الله توهان کي خوش ۽ آباد رکي. مون مسڪين جو نمائو عرض آهي ته: سڄي عمر توهان جي در جا پيليا ڏنم. وٽ آهر خدمت ڪيم. هاڻي مون پوڙهي کي ائين ٿڌي نه ڇڏيو. سياڻا چوندا آهن ته جيڪو مسافر فتنه باز ۽ فتنائي هجي، ته ان کي به سزا ڏيڻ بدران، ملڪ نيڪالي ڏئي ڇڏجي پر جيڪڏهن ان کي معاف ڪري ڇڏجي ته پڻ ڪونهي، ڇو ته هن کي ٻريون عادتون ساڻ آهن. اهي ئي سزا لاءِ ڪافي اٿس. هڪ نه ٻي جاءِ تان سيڪٽ ملي ويندس.

ڪن دانائن جو چوڻ آهي ته: ڪو شرارتي شودو ايران ملڪ جو هجي ته ان کي به ملڪ نيڪالي ڏئي پاڙسري ملڪ ڏي نه موڪلجي. ڇو ته اهڙي مصيبت ۾ هنن کي ڇو ڦاسائجي. جنهن ملڪ ۾ شرارتي ماڻهو پيدا ٿين ٿا ته انهن کي ڀارتو آهي. غريب ويچارا دل ۾ دعائون پيا ڪندا ته: اهڙي ملڪ کي الله سائين ناس ڪري.

اي بادشاه سلامت! توهان ڪنهن صوبي تي ڪو گورنر ۽ حاڪم مقرر ڪرڻ چاهيو ته ڪنهن امير ماڻهوءَ کي مقرر ڪجو. ڇو ته سڄو ماڻهو بادشاه کان به نه ڊڄندو آهي. ۽ سڄي سڪڻي ماڻهوءَ کي رڳو سڪڻا جوش هوندا. ٻيو ڇا ڪري سگهندو. هو سڪڻين سوچن ۾ ٿي ڦاٿل رهندو ۽ جڏهن عملدار ٿي خيانتِي بنجي پون، ته پوءِ توهان کي انهن مٿان ڪي نگران مقرر ڪرڻ گهرجن. پر جڏهن اهي نگران ٿي خيانتِي ملازمن سان ملي وڃن، ته هاڻي ٻنهي کي ٽڪيٽ وٺائجي ۽ نوڪريءَ تان لاهي ڇڏجي.

ملازمن کي گهرجي ته الله کان ڊڄي ڊيوٽي ادا ڪن. ۽ جيڪو ملازم الله کان نه پر توهان کان ڊڄي ٿو، ڊيوٽي ڏئي ان کي ملازمت ٿي نه ڏجي. خزاني جي سنڀال پاڻ ڪندا ڪريو. ڇو ته ايماندار ماڻهو سَوَن مان ڪو هڪ مس ملندو آهي. هڪ جنس جا ٻه ملازم ۽ پراڻا ڀاپي هجن، ته ٻنهي کي هڪ جاءِ تي گڏ نوڪريءَ ۾ نه رکجي. ٿي سگهي ٿو ته اهي پاڻ ۾ صلاحو ٿي وڃن. هڪڙو چور ٿئي ۽ ٻيو ان جو ڍڪ ڍڪيندڙ ٿي پوي. پوءِ خرابي وڌي ويندي.

اي بادشاه سلامت! توهان جڏهن ڪنهن ملازم کي نوڪريءَ تان لاهي به ڇڏيو ته وقت گذرڻ سان ان کي معاف به ڪري ڇڏيو. ڪنهن مجبور جي اميد پوري ڪرڻ، هڪ سؤ قيدين جي آزاد ڪرڻ کان بهتر آهي. توهان چڱن ماڻهن کي پنهنجو صلاحڪار يا منشي بنايو، جيئن اهي سٺي طرح ڏيوئي نياهي سگهن. جيئن پيءُ ڪڏهن ڪڏهن پنهنجي اولاد تي ناراض ٿي پوندو آهي، ائين بادشاه سلامت به زبردستن تي ناراض ٿي پوندو آهي. پوءِ ڪڏهن انهن کي وڙهندو، ماريندو به آهي، ته ڪڏهن سندن ڳوڙها به لڳهندو آهي. جيڪڏهن توهان گهڻي نرمي ڪندؤ ته دشمن به دلير ٿي ويندا ۽ جيڪڏهن گهڻي ڪاوڙ ڪندؤ ته پنهنجا به پري پڄي ويندا. ان ڪري سختي ۽ نرميءَ کي گڏي ڪم آڻيو. جيئن ڦرڙيءَ کي ٽڪي ڏيڻ وارو چير به ڏيندو آهي، ته ملم پٽي به ڪندو آهي. اي بادشاه سلامت! توهان خوش خلقي، همت ۽ سخا سان رهو. جڏهن الله توهان کي ڪشادو ڏئي ٿو، تڏهن توهان به سخا عام ڪريو. جيئن گذريل بادشاهن جو يادگير توهان وٽ آهي، ته توهان کي وري پويان ايندڙ ياد ڪندا. هن جهان ۾ ڪوبه هميشه رهڻ لاءِ نه آيو آهي. البت نيڪ نالو ماڻهوءَ جي وڃڻ کان پوءِ به پيو ٿو ڳائجي. ۽ جنهن پنهنجي پٺيان نيڪ نالو ڇڏيو، اهو ڄڻ ته مٿو ٿي ناهي.

جنهن بادشاه جو مهمان خانو ۽ ننگر جاري نه آهي ۽ هن جو نيڪ نالو ملڪ ۾ موجود نه رهيو، ته اهو اهڙي وڻ وانگر سمجهه جنهن ۾ ڪو ميوو نه ٿيندو هجي. جيڪو ماڻهو ان حال ۾ مري ويو جو ڪا چڱائي نه ڪيائين، ته ان جي مرڻ کان پوءِ ڪيس ڪوبه دعا سان ياد ڪونه ڪندو.

اي بادشاه سلامت! جيڪڏهن چاهيو ٿا ته توهان جو نيڪ نالو دنيا ۾ باقي رهي ته پوءِ توهان کي گهرجي ته اڳين بزرگن جي نيڪ نامي ۽ شهرت جي مٿان پردو وجهڻ ۽ لڪائڻ جي ڪوشش نه ڪريو. اهڙا منصوبا، سڌون ۽ تمنائون انهن کي به هيون، پر نيٺ هيءُ جهان ڇڏي ويا. هڪڙن چڱائي ڪئي ۽ نيڪ نالو جهان ۾ روشن ڪيو ۽ ٻين جي بدنامي جهان ۾ پئي ڳائجي.

توهان ڪنهن جي به ڳلا ٻڌي خوش نه ٿيو. پر حقيقت معلوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪريو. ڪو مجرم مناسب عذر ٻڌائي، ته قبول ڪرڻ گهرجي ۽ ڪو معافي گهري ته معاف ڪري ڇڏجي. البت ڪو نصيحت جو اکر ٻڌي ٿي نه ۽ نڪو سڏ ورنائي، ته ان کي قيد ڪري ڇڏجي ۽ جيڪو نصيحت کان پوءِ قيد سان به نه سمجهي ۽ نه سڌري ته اهڙي پليٽ وٺ کي پاڙان پتي اڇلائڻ چڱو آهي.

ڪنهن تي گهڻي ڪاوڙ چڙهي وڃي ته پوءِ به سزا ڏيڻ ۾ سوچ ويچار ڪرڻ گهرجي، ڇو ته ڪنهن موتيءَ کي ڀڄڻ ته آسان آهي، پر پڳل موتيءَ کي ڳنڍڻ ناممڪن آهي.

بادشاهن کي نصيحت بابت آکاڻي

هڪ دفعي رياست عمان کان هڪ شخص آيو. جنهن بري ۽ بحري سفر گهڻا ڪيا هئا. عربستان، ترڪستان، تاجڪستان وغيره ملڪ هن جا گهميل هئا. علم ۾ قابل، زماني جو تجربڪار، ڪچهريءَ جو مور، جسم ۾ تندرست توانو، قداور ۽ بت ۾ ڀريل هو. پر سڄو ۽ مسڪين وري اهڙو هو، جو پاتل ڪپڙن تي چتين مٿان چتيون لڳل هئس. اها ڪمي هو دل ۾ محسوس ڪري رهيو هو.

ڪنهن شهر ۾ هن پير پاتو. اتي جو بادشاهه نهايت نيڪ بخت، ڀلو ماڻهو هئو. فقيرن مسڪينن محتاجن ۽ مسافرن جو خادم ۽ همدرد هوندو هو. هن نئين آيل مسافر بابت به جڏهن خبر پيس، تڏهن بادشاهه جي حڪم سان نوڪر چاڪر مسافر کي وهنجارڻ سهنجارڻ ۾ شروع ٿي ويا. پوءِ هو ٿڪ ڀڃي بادشاهه جي آڏو آيو. (سعديءَ لکيو ته: آءُ به اتي موجود هوس. هن مسافر باادب ٿي ڳالهايو. چيائين ته: سائين! مون گهڻا ملڪ گهمي ڏٺا آهن، پر هن ملڪ ۾ پهچي عجيب لقاء ڏسي رهيو آهيان. هت نه ڪو غمن جو مغموم، نڪو مظلوم، نڪو محروم. عجيب نظارو آهي، جو هت نڪو نشئي شرابي، نه عياش ڪبايي، نه راڳ جو ربابي. مبارڪ آهي، هتي جي بادشاهه سلامت کي، جنهن جي

نيڪ روش ۽ سٺي سياڻ سبب سڀ رعيتي خوش آهن. مطلب ته هن مسافر اهڙي ٿڪ بندي، قابليت، فصاحت ۽ بلاغت سان پئي ڳالهايو، جو ڄڻ هن جي وات مان موتي يا سهڻا گل پئي ڪريا. ڳالهائڻ اهڙو هوس جو، حيران هزارين مان نه رڳو. خود بادشاهه به حيران هئو. پوءِ ته هن مسافر جي ڏاڍي عزت ڪيائين ۽ مٿس گهور پئي ويو. انعام پئي ڏنائينس.

نيٺ پڇيائينس ته: اي پرديسي! توهان ڪٿي وينا آهيو، ڪٿان تشریف فرمائي اٿو، ڪهڙي قبيلي سان تعلق اٿو؟ مسافر ورائيو ته: مون کان بيا ڪهڙا ٿا پار پتا پڇو. جڏهن هت بادشاهه سلامت جو قرب حاصل ٿيو اٿم ته، اهوئي خوشبختيءَ لاءِ ڪافي اٿم. وڌيڪ ڇا ٻڌايان ۽ ڪهڙو تعارف ڪرايان؟

بادشاهه کي هن مسافر جو ڳالهائڻ جملو جملو پسند اچي رهيو هو. نيٺ ارادو ڪيائين ته ههڙي هوشيار ماڻهوءَ کي جيڪر ملڪ جو وزير ڪڍي بنائجي. پر پوءِ سوچيائين ته ڪوبه ڪم سوچي ويچاري ڪرڻ گهرجي. متان اهڙي تڪڙي قدم تي لوڪ ڪلي. ان ڪري اڃا ڪجهه وقت هن پرديسي کي آزمائجي. پوءِ آهستي آهستي هن کي ترقي ڏجي. جيڪڏهن بنا آزمائڻ جي ڪم ڪبو، ته پوءِ رڳو پرڀشانيون هونديون. جيڪڏهن ڪو قاضي سوچي سمجهي ڪو فيصلو صادر ڪندو، ته پوءِ پڇتائڻو ڪونه پوندس. ان کان سواءِ ڏسجي ٿو ته حضرت يوسف عليه السلام کي وزير خزان ٿيڻ تائين سال لڳا هئا. ته وقت گذرڻ کان سواءِ ڪنهن کي ڪيئن پرکي سگهيو!

پوءِ ته ان پرديسيءَ کي ملڪ ۾ مان سان رهايو ويو. هن جي وڪ وڪ تي نظر پئي ڪيائون ته ڪيئن ٿو هلي. پر جڏهن ڏٺائون ته هي ماڻهو نهايت عقلمند ۽ سياڻو سڀيتو آهي. تڏهن کيس ملڪ جو وڏو وزير بنايو ويو. هي نئون وزير اهڙو داناءُ هو ۽ ملڪ جو انتظام اهڙي طريقي سان پئي هلايائين، جو رعيت سڀ منجهانئس خوش هئي. ڪنهن کي به شڪايت جو موقعو نٿي مليو. ملڪ جا سڀ ماڻهو نهايت سکون جي

زندگي گذاري رهيا هئا. البت اڳيون وڏو وزير جنهن کي وزارت تان هٽائي، هن پرديسيءَ کي وڏو وزير بنايو ويو هو، اندر ئي اندر ۾ پيو پڄرندو ۽ ڪامندو هو. هن نئين وزير جي اوڻاين ڳولڻ ۾ رات ڏينهن رڌل رهندو هو.

عجيب اتفاق ٿيو جو ان بادشاهه جي دربار ۾ هڪڙا ٻه سهڻا سلڇڻا چوڪرا موجود هوندا هئا، جيڪي خوبصورتيءَ ۾ هڪ ٻئي کان وڌيڪ هئا. هنن جو ڪلڻ ۽ ڳالهائڻ، ڏسندڙن کي ڏاڍو وڻندو هو. انهن نينگرن جڏهن هن نئين وڏي وزير جو اعليٰ اخلاق ڏٺو، ته ٻئي چڻا وزير جا معتقد ٿي پيا، هن جي ويجهو ٿيڻ لڳا. هو وزير به خوش خلقيءَ سبب هنن نينگرن کي ڏسندو هو، ته شفقت سبب مرڪندو هو. ڇو نه هڪ دفعي اهو لقاء اڳئين وزير پئي ڏٺو. پوءِ ته ان کي وڏو وجهه ملي ويو. بادشاهه سلامت وٽ پهچي ويو. اتي اچي ڳالهه چوريائين ته: سائين! هي الائي ڪهڙي قسم جو ماڻهو توهان کي هٿ آيو آهي. جو توهان جي هن دربار ۾ رهندي، ان وڻندڙ حرڪتون پيو ڪري. ٻڌڻ ۾ ٿو اچي ته چوڪرن جو به پياسي آهي. ٻيو ته ٺهيو پر مون ئي اڪئين ڏٺو ائمانس ته سهڻن چوڪرن ڏي ڏسي مرڪي پيو. اڄ کان ئي ڪجهه خبرداري ڪجي، نه ته سياڻي ڪا بدنامي ٿي، ته پوءِ پڇتائڻ بي سود ٿي پوندو. آءٌ ڪڏهن ڪجهه نه ڪڍان، پر ڏسي وائسي ماڻ ۾ رهڻ نامناسب سمجهيم. ڇو ته سائين جن جو نيمڪ پيٽ ۾ پيل اٿم. اهڙن موقعن تي به خير خواهيءَ جو مشورو نه ڏبو، ته پوءِ ڪڏهن ڪڇبو. مطلب ته هن پراڻي وڏي وزير وات پري ڳلا ڪڍي ۽ دل کولي چغلي هئين.

اهو ٻڌي بادشاهه هڪدم ڪاوڙ ۾ ٽپي لال ٿي ويو. پهريائين ته خيال آيس ته اهڙي واهيات وزير کي هڪدم مارائي ٽڪرا ڪرائي ڇڏجي، جيڪو هن ملڪ ۾ خيانتِي اڪين سان ڏسي ٿو. پر پوءِ سوچيائين ته: ائين بنا سوچ ويچار جي تڪڙو قدم کڻڻ ٺيڪ نه آهي. هن به چار ڏينهن منهن جي ملازمت ۾ گذاريا آهن، ان ڪري پنهنجي سر پاڻ جاچ جوچ ڪري پڪ ڪرڻ گهرجي. هن جي خطا ثابت ٿيڻ کان

سواءِ کيس ٽڪڙ ۾ سزا ڏيڻ سياڻپ ڪانهي. في الحال دل جو راز دل ۾ رکي خاموش رهيو. البت تلاش ۾ رهندو هو، جيئن معلوم ڪري سگهي ته قصو اصل ڪيئن آهي؟

هڪ ڏينهن بادشاهه پاڻ اڪئين ڏٺو ته، هن نئين وڏي وزير هڪ سهڻي چوڪر ڏي ڏٺو، چين ۾ مرڪيو. پوءِ مرڪنڊڙ چين تي هٿ ڪئي رکيائين. بادشاهه اڳ ۾ ئي هن بابت آڏيون ايتيون ڳالهيون ٻڌي چڪو هو. ويتر جڏهن اڄ هي نظارو ڏٺائين، تڏهن سندس گمان اڃا وڌي ويو. پوءِ ته هن نئين وزير کي گهراڻي پنهنجي ڀرسان ويهاريائين ۽ چيائينس: اي وزير! آءٌ توکي نهايت سياڻو ۽ داناءُ سمجهندو هوس. مون اهو ڪڏهن سوچيو به نه هو ته تو ۾ ڪي اوڻايون به آهن. پر به چار ڏينهن ٿيا آهن جو تنهنجي متعلق هن قسم جون ڳالهيون پيو ٻڌان ۽ اڄ ته مون پاڻ تنهنجي هيءَ ڪارروائي اڪئين ڏٺي آهي. هاڻي چوان ٿو ته منهنجي اها عظيم غلطي چڻبي جو توکي هن عهدي تائين پهچايم.

اهو ٻڌي هن پرديسي وزير مٿو مٽي ڪنيو ۽ چيائين: اي بادشاهه سلامت! جڏهن آءٌ اهڙين ڪڏين کان پاڪ آهيان ته پوءِ ڊڄڻ ڇاجو؟ آءٌ سمجهي نٿو سگهان ته اهڙي ڳالهه توهان کي ڪنهن ٻڌائي آهي؟ جيڪا غلطي مون ڪڏهن نه ڪئي آهي. هاڻي بادشاهه چيو ته: اها ڳالهه جهڙي تهڙي ماڻهوءَ نه، پر فلاڻي لئل وڏي وزير ڪئي آهي. هاڻي ته تنهنجا سڀ بهانا بيڪار ٿيا. هن وري به مرڪيو ۽ چين تي هٿ رکيو، پوءِ چيائين: اي سائين! اهو لئل وزير جيڪڏهن ڪجهه چوي ٿو ته ان ۾ ڪوبه عجب ڪونهي. هن جو مونسان ساڙ آهي ۽ حاسد ماڻهو رڳو پيو عيب ڳوليندو، ٻيو ڇا ڪندو؟ اهو خدشو مون کي ان ڏينهن کان وٺي هو، جنهن ڏينهن ان وزير کي توهان منهنجو زبردست بنايو هو. مون کي پڪ آهي ته قيامت تائين اهو وزير منهنجو سڄڻ ڪونه ٿيندو، ڇو ته منهنجي عزت کي هو پنهنجي بي عزتي سمجهي رهيو آهي. ان تي مون کي هڪ ڳالهه ياد آئي آهي. ٻڌڻ جي تڪليف برداشت ڪريو ته آءٌ ٻڌايان.

هڪڙي ماڻهوءَ شيطان کي خواب ۾ ڏٺو. ڇا ڏسي ته هو نهايت

قداور ۽ نهايت خوبصورت آهي. نيٺ شيطان کي هن ماڻهوءَ چيو: اي خوبصورت جوان! اسان انسان ته تنهنجي شڪل کي پوائتو سمجهندا آهيون. اڄ ته توکي چنڊ وانگر خوبصورت پيو ڏسان. ڇا ڳالهه آهي؟ اهو ٻڌي شيطان کان ڪل وهي وئي ۽ چيائين: منهنجي شڪل ته پاڻ ڏسين ٿو ته پوائتي ڪانهي، پر قلم آهي منهنجي دشمن انسانن جي هٿن ۾. پوءِ جيئن وڻين، تيئن مون لاءِ لکن. مون جو انسانن جي ابي کي بهشت مان ڪڍايو، ته هاڻي هو منهنجا دشمن بنجي پيا آهن ۽ مون کي بدشڪل، بدصورت به تڏهن ٿا لکن ۽ سمجهن.

نئين وزير چيو ته: اي بادشاهه سلامت! هت به ائين سمجهه. آءٌ ڪيڏو به چڱو هجان، پر حاسد دشمن کي خراب ٿي نظر ايندس. جيڪو وزير منهنجي عهدي کي پنهنجي بيعزتي ٿو سمجهي، ته ان جي مڪر کان پري پڄڻ گهرجي. آءٌ بادشاهه سلامت جي ڪاوڙ کان به ٿٽو ڊجان، ڇو ته بي گناهه کي ڳالهه ڪرڻ ۾ ڪهڙي پرواهه؟ جڏهن منهنجي قلم مان چڱا اکر لکجن پيا ٿا، ته پوءِ عيب ڪيندڙن جي نڪتہ چينيءَ جو ڪهڙو پوءِ ڪبو. جڏهن مون ڪا خيانت ۽ بي ايماني ڪئي ٿي ڪانهي، ته پوءِ حساب ڪتاب کان چو ڊچندس. جنهنجا وٽ ڪوٽا هجن، حساب کان اهو ڊجي. منهنجي مَن ۾ خير آهي ته پوءِ چو ڊجان؟

بادشاهه هن نئين وزير جي ڳالهائين تي حيران هو. نيٺ چئي ڏنائينس ته: مون رڳو تنهنجي دشمن وزير کان اهڙي ڳلا نه ٻڌي آهي، پر اڄ ته پنهنجي اکين سان توکي ڏٺم ته منهنجي مجلس ۾ ويٺل هيترن ماڻهن مان تنهنجون نظرون وڃي هن سهڻي نينگر تي پيون ۽ ان کي ڏسي مُرڪين به پيو.

وزير وري به مرڪيو ۽ چيائين ته: سائين جن بلڪل سچ چيو ۽ سچي ڳالهه کي لڪائڻ به نه گهرجي، سائين جن جي سربخت جو خير هجي. ان ۾ به هڪڙو عجيب نڪتو آهي. توهان پاڻ ڏٺو هوندو ته بدنصيب فقير ڪيئن نه امير ڏانهن حسرت جي نگاهن سان ڏسندو آهي. مون کي به ائين سمجهو. منهنجي جواني وٽي، طاقت وٽي، ڪيڏندي

ڪڏندي زندگي گذري وئي. هاڻي هنن ننڍن ٻارن جي ڏسڻ کان پاڻ پلي نٿو سگهان. ڇو ته اهي نعمتون اڄ انهن وٽ آهن، ڪو زمانو هو جو آءُ به ناهوڪو جوائزو هئس. منهن مهاندي ۾ به ملوڪ هوندو هوس، وار ڪارا ۽ سينڌ سان سينگاريل هوندا هئا. بدن ڦڙت ۽ چست چالاڪ هوندو هو. چانديءَ جهڙا ڳل، موتين وانگر ڏند هوندا هئا.

اڄ اهي سڀ نعمتون مون کان موڪلائي ويون. منهن ۾ گهنج پئجي ويا. وار ڪپهه وانگر اڃا بنجي ويا. ڏند ڪري پيا. وات ڦڏو پراڻيءَ پُل وانگر ٿي چڪو آهي. بدن ۾ ڪمزوري اچي وئي. هاڻي ڪفن جي تياريءَ جو وقت اچي ويجهو ٿيو آهي. اڃا به هنن ننڍن نينگرن کي ڏسي، گذريل عمر تي افسوس نه ڪريان! هنن کي ڏسان ٿو ته مون کي پنهنجي گذريل عمر تي ياد اچي. هاڻي ته ڪو وس ڪونهي. جواني نه وئي، پر پيري به موڪلائڻ واري آهي.

بادشاهه جڏهن هن داناءَ وزير جي تقرير ٻڌي، تڏهن، اتي ويٺل ماڻهن ڏانهن ڏسي چوڻ لڳو ته: هن سان وڌيڪ چيڙچاڙ ڪرڻ جائز ناهي. سچ پچ ته جيڪو ان نظر سان سهڻن ڏي ڏسي، ته مٿس ڪهڙو ڏوهه ٿيندو. شڪر جو مون تڪڙ کان ڪم نه ورتو. جيڪڏهن آءُ هن جي دشمنن جي چوڻ تي لڳي، ڪو قدم کڻي وجهان ها ۽ ٻڌين ڳالهين تي ههڙي داناءَ کي تلوار سان مارائي ڇڏيان ها، ته ڪيڏو نه پشيمان ٿيان ها! مطلب پرست ماڻهن جي چڻي تي هلڻ سان شرمساري ٿي ٿيندي. ان کان پوءِ بادشاهه وٽ هن نئين وزير جي عزت تيئن وڌي وئي ۽ هن مخالف وزير کي گهرائي جڻ ڦٽ ڪيائين. پوءِ ته نئين وزير جي ملڪان ملڪ هاک ٿي وئي. ڪجهه سال عهدي تي رهي، وفات ڪري ويو، پر پوءِ به سندس نيڪ نالو جهان ۾ زندهه رهيو. اڄ تائين پلائيءَ سان ياد ڪيو پيو وڃي. (ان قصي لکڻ کان پوءِ شيخ سعدي رحمة الله عليه، ان وقت جي بادشاهه ابوبڪر سعد (جيڪو ايران ملڪ جو بادشاهه هئو). کي نصيحت ڪندي لکيو آهي ته:)

اي بادشاهه سلامت! سياڻا چوندا آهن ته: تڪڙ ڪري ڪنهن کي

قتل ڪرڻ کان، هن کي قيد ڪرڻ بهتر آهي. ڇو ته سر ڌڙ کان ڌار ڪرڻ کان پوءِ، جوڙي ان کي جيئرو ڪري نٿو سگهجي ۽ جرم ثابت ٿيڻ کان پوءِ قيد ۾ پيل کي ماري به سگهجي ٿو.

سياڻا ۽ داناءُ حاڪم، ماڻهن جي اجائي شور و غل تي ڪن نه ڏيندا آهن. جنهن بادشاهه جو ڪنڌ سيٽيل ۽ مٿو مغروريءَ سبب مٽي هجي، ته اهڙي وڏائي خور کي بادشاهي تاج پهرڻ جائز ناهي.

آءٌ هيئن نٿو چوان ته: ڪنهن کي سزا ڏيو يا نه ڏيو، پر هيءُ نماڻو عرض ضرور ڪندس ته: ڪاوڙ اچڻ وقت عقل کان ڪم وٺجي. آبي کان ٻاهر نه ٿجي. بردباري به ڪو داناءُ ئي ڪندو آهي. ڏٺو ويو آهي ته عام ماڻهو چڙ چڙهن وقت، انصاف ۽ خدا جي خوف کان پري وڃي پوندا آهن. ڪن سياڻن جو قول آهي ته: ڪاوڙ ڪارو ديو آهي، جنهن کان رحمت وارا ملائڪ پري پڇي ٿا وڃن.

نصيحت جا نُڪتا

• شريعت جي حڪم کان سواءِ پاڻيءَ جو هڪ ڍڪ پيئڻ به گناهه آهي ۽ شريعت اجازت ڏئي ته ڪنهن کي قتل ڪرڻ ۾ به ڪو پڻ ڪونهي. جيڪڏهن ڪنهن جي قتل لاءِ شريعت فتويٰ ڏئي، ته اهڙي کي مارڻ ۾ منجهن نه گهرجي. جيڪڏهن ڏوهاريءَ جا گهر ڀاتي ڪمزور ۽ بي سهارا هجن، ته اتي به معافيءَ کان ڪم وٺ! ڇو ته غلطي ته هن ظالم جي آهي. هن جي ٻارن ٻچن جو ڪهڙو ڏوهه؟ جيڪڏهن تو وٽ طاقت به هجي ۽ لشڪر به گهڻو هجي، ته به دشمن جي ملڪ تي هروڀرو هلاڻ نه ڪرا! ڇو ته دشمن ته مٿي قلعي ڪوٽن ۾ وڃي لڪندو. بي گناهه رعيت کي تڪليف رسندي. قيدين جي چڱي طرح چاچ لهڻ گهرجي. مٿان ڪو منجهن بي ڏوهي ۽ بي وس به هجي. جيڪڏهن تنهنجي ملڪ ۾ ڪو ٻاهريون سوداگر مري پوي، ته ان جي مال دولت ۾ اڪيون وجهڻ ۽ پراڻي دولت ڦهلائڻ، نهايت ڪميٽائپ آهي. ڇو ته ان واپاريءَ جا پونير مٿس روئڻ وقت ضرور

هيئن چوندا ته هي غريب پرديس ۾ گذاري ويو. اتي جا ماڻهو اهڙا ته منحوس ۽ ظالم هئا، جو پرديسيءَ سان ڪا همدردي نه ڪانه ڪيائون، پر کيسن مان پئسا به ڪڍي ويس.

- يتيم ٻار جي آه کان ڊڄ، هن جي درد واري دانهن جو خوف ڪرا!
- جنهن ماڻهوءَ مسلسل پنجاه سال نيڪيءَ ۽ چڱائيءَ ۾ گذاريا هجن (ته پوءِ به فخر نه ڪري، ڇو ته) ڪنهن هڪ اوڻائيءَ سبب، سڀ نيڪيون ڇڏي سگهن ٿيون. (ڪٽ به، ڪنڊ به، اڳيان توريندڙ ٽڪا.)
- چڱي انسان جو ڪم آهي ته، ماڻهن جي مال ملڪيت سان ناجائز هٿ چراند نه ڪري.

- جيڪڏهن توکي سڄي دنيا جي بادشاهي حاصل هجي. پوءِ به پراڻي مال ملڪيت ۾ اڪيون وجهي، زوريءَ ظلم سان ڦٽائڻ جي ڪوشش ٿو ڪرين، ته تو جهڙو سڄو ڪوئي ڪونهي.
- سياڻو ۽ سياڳو ماڻهو، مسڪينيءَ ۽ مصيبت ۾ مرڻ پسند ڪندو، پر پراڻي حرام مال کان پري پڄندو. حرام سان پيٽ نه پرڻندو.

خدا ترس بادشاهه جي ڳالهه

ڪنهن عادل بادشاهه جي ڳالهه ڪندا آهن ته: ان کي موچارا ۽ سادا ڪپڙا پاتل هئا. ڪنهن ماڻهوءَ چيس ته: اي بادشاهه سلامت! توهان ولايتي ريشمي ڪپڙي مان هڪڙو اوچو وڳو ڪٽي سبرايو! بادشاهه ورائيو: هنن ڪپڙن سان ئي جسم ڍڪجي پوي ٿو. ان کان مٿي ڪم ڪبو ته پوءِ اهو زينت ۽ طمطراق ۾ شامل ٿيندو. آءٌ پنهنجي عيش ۽ آرام لاءِ ملڪي ماڻهن کان ٽيڪس ڪونه وٺندو آهيان. جسماني هار سينگار عورتون طلبنديون آهن. آءٌ به جيڪڏهن اهڙا پير ڪٿان، ته پوءِ دشمنن جو مقابلو ڪيئن ڪري سگهندس؟ منهنجو نفس به گهڻي ڪجهه گهري ٿو، پر ملڪي خزانو رڳو منهنجو ته ڪونهي، خزانو رعيت ۽ سپاهه لاءِ گڏ ڪبو آهي. عيش آرام لاءِ ڪنو نه ڪبو آهي، جيڪو سپاهي بادشاهه کان خوش نه هوندو، ته اهو ملڪ جي سرحد جي ڪهڙي حفاظت ڪندو.

حڪمرانن لاءِ هدايتون

- جيڪڏهن ملڪ جي ڪنهن هاريءَ کان ڪي ڦورو گڏه ڦري وڃن ته ان ملڪ جي بادشاهه کان پڇجي ته تون ماڻهن کان عشر ۽ ٽيڪس ڇاڄا ٿو وٺين، جڏهن سندن حفاظت به نٿو ڪري سگهين؟
- ملڪي ماڻهن جو مال چور ڪاهيو ٿا وڃن ۽ حاڪمن جو زور ڍلن وصول ڪرڻ تي آهي، ته ان ملڪ جي ڪهڙي عزت رهندي؟
- ڪنهن ڪمزور مسڪين سان ٽڪر کائڻ مڙسي ڪانهي. ڪمزور ڪول کان پڪي ڏاڏو ڦري ويو، ته ڇا ٿي پيو!
- رعيت ۽ راج ڪي هڪ وڻ وانگر سمجهه. ان جي پرگهور لهبي ته، وقت تي ان وڻ جو ميوو ملندو. پر ظلم ڪري ان وڻ کي پاڙان نه پٽ. ڇو ته اها وڏي بي عقلي آهي ۽ پاڻ سان ظلم ڪرڻو آهي.
- اهي ماڻهو پنهنجي بخت ۽ ڀاڳ مان نفعو حاصل ڪري سگهندا آهن، جيڪي زبردستن تي ڏاڍ نه ڪندا آهن.
- تنهنجي ملڪ جو ڪو به وس، ڪمزور هيٺ ڪري پوي ته دل ۾ هي خوف رک: مٿان هو الله آڏو درد جي دانهن ڪري ۽ تنهنجي دانهن ڏئي.
- جيڪڏهن تون نرميءَ سان ڪو ملڪ حاصل ڪري سگهين ٿو، ته لڙائيءَ جي نوبت نه آڻ. ڇو ته انسان جي رت جي هڪ قطري مٿان، روءِ زمين جي بادشاهي گهوري سگهجي ٿي.

ڪجهه نه نيندين سان

ڳالهه ٿا ڪن ته: ايران ملڪ جي بادشاهه ”جمشيد“ هڪ تلاءُ جي ڪپ تي هڪ پٿر کوڙايو. جنهن تي فارسي ٻوليءَ ۾ ڪجهه بيت اُڪريل هئا. جن جو مطلب هي هئو:

هن چشمي (تلاءُ) تي ڪيترن مون جهڙن دعويٰ ڪئي ۽ سڀ مري، ماءُ مٽيءَ حوالي ٿيا. اسان ڪٿي لڙايون لڙي طاقت سان ملڪ فتح ڪيا، پر اهي قبر ۾ ساڻ ڪٿي نه وينداسون.

سياڻن جو قول آهي ته: جنهن دشمن تي توکي سوڀ حاصل ٿئي ته هن کي وڌيڪ نه رنجاءِ! هن لاءِ شڪست کائڻ ئي وڏي خواري ۽ مصيبت آهي. ڪو دشمن تو وٽ زندهه ڦاٿل هجي، اهو ان کان بهتر آهي جو پڪڙڻ کان پوءِ هن کي هڪدم مارائي وجهين. ان ڪم ۾ ابھرائي چڱي نه آهي.

بادشاهه عوام جو ڌنار آهي

ايران جو بادشاهه ”دارا فرخ“ ڪجهه سپاهين سميت شڪار تي نڪتو. شڪار ڪندي، سائين کان الڳ ٿي ويو، ۽ گهاتي جهنگ ۾ وڃي پهتو. اتي هن کي جهنگلي جانورن ۽ ٻين دشمنن کان ڊپ ٿي رهيو هو. اتفاق سان ڪو ڌنار ڊوڙندو پئي آيو ۽ بادشاهه جي ڀرسان اچي لنگهيو. بادشاهه، پاڻ سنڀالي مقابلي لاءِ تيار ٿي ويو. تير ڪمان ۾ وجهي ڌنار ڏانهن سڌو ڪيائين (جو هن کي خطرناڪ دشمن سمجهي رهيو هو). ايتري ۾ ڌنار رڙ ڪئي، اي سائين! مٿان ماريو اٿئي! آءُ ته توهان جي گهوڙن کي چاريندڙ ڌنار آهيان. گهوڙا چاريندي هت اچي پهتو آهيان. اهو ٻڌي بادشاهه جي پريشان دل کي آت مليو ۽ کلي چيائينس: اڙي چريا! الله ڪٿي بچايو اٿئي. نه ته اڄ آءُ مري وڃين ها. هوڏانهن ڌنار به کليو ۽ بادشاهه کي چيائين ته: سائين! توهان کي سڄڻ ۽ دشمن جي سڃاڻپ رکڻ گهرجي. بادشاهه کي پنهنجي رعيت بابت ايتري ڄاڻ رکڻ ضروري آهي.

آءُ توهان جي گهوڙن جي ڪڙھ ۾ روزانه بيلو ڏيندو آهيان ۽ توهان اتي مون کي ڪيترا دفعا ڏٺو به هوندو. پوءِ اڄ هن نوڪر کي سڃاڻي نه سگهيا. حالانڪ آءُ ته توهان جي لک گهوڙن مان هر هڪ کي چڱيءَ طرح سڃاڻان ۽ جهڙي گهوڙي جي طلب ڪندو ته اهو ڪاهي آئي حاضر ڪندس.

اي سائين! توهان به رعيت جا ڌنار آهيو. هر هڪ رعيتيءَ جي ڄاڻ توهان کي هئڻ گهرجي. ڀلا هڪ بادشاهه جي پرک هڪ ان ڄاڻ ڌنار کان گهٽ ڇو هجڻ گهرجي.

اي بادشاه سلامت! توهان جيڪڏهن آسمان تي وڃي ننب ڪندؤ،
 ته رعيت جي دانهن ڪيئن ٻڌي سگهندؤ؟ توهان کي ته ننب به اهڙي
 طرح ڪرڻ گهرجي جو هر فرياديءَ جي هر دانهن هر وقت ٻڌي سگهو.
 توهان جي ملڪ ۾ ڪو ڏاڍ ۽ ظلم ٿيندو ته، مظلوم ماڻهو، ڏاڍ
 ڪندڙ ظالم کان نه، پر ملڪ جي حاڪمن کان سمجهندا. ان جو مثال
 هيئن سمجهو: جيڪڏهن ڪنهن هاريءَ ڏنگو ڪتو ڌاريو ۽ ڪتي ڪنهن
 وانهڙيءَ کي ڏاڙهيو، ته ڏوهه هاريءَ جو ليکيو ويندو.
 اي سعدي! (پاڻ کي) جڏهن تو وٽ حق چوڻ جي تلوار موجود
 آهي، ته پوءِ فتح تنهنجي آهي. نه توکي رشوت جي عادت، نه ڪا ٻي
 لالچ. ته جيڪو لالچ ئي نه رکندو، ته حق چوڻ کان چو ڊڄندو!

فقير جي فرياد

هڪڙو هو هنيو ۽ آڪڙيل بادشاهه. ان کي ڪنهن ٻڌايو ته: توهان
 جي محلات جي ٻاهران ڪو فقير هيئن بيٺو چوي: اي بادشاهه سلامت!
 تون به ڪنهن جي دروازي تي اميد جي جهولي جهليندو هوندين. تون ٻين
 جون اميدون پوريون ڪر، ته تنهنجون اميدون به پوريون ٿين. ڪنهن
 ڏکويل جا درد دفع ڪر، ته توکي مالڪ مصيبتن کان محفوظ رکي. اي
 بادشاهه! ياد رک ته هڪ مظلوم ۽ ڏکويل جي دلي دانهن ۽ درد مان
 ڪڍيل آه، بادشاهه کي بادشاهيءَ تان ڪيرائي سگهي ٿي. تون
 جيڪڏهن منجهند جي گرميءَ ۾ ٿڌي (ايئرڪنڊيشن) ڪمري ۾
 سمهين ٿو ۽ مسڪين فريادي محلات کان ٻاهر اُس جي تپش ۾ پيو تيل ٿئي، ته
 اهڙي سخت دل حاڪم کان الله ضرور پڇا ڪندو ۽ بدلو وٺندو.

حضرت عمر بن عبدالعزيز جي سخا

ڳالهه ٿا ڪن ته: حضرت عمر بن عبدالعزيز (خليفه) وٽ مُنڊيءَ
 جو هڪ ٻڙو اهڙو املهه ۽ قيمتي هئو، جو ان وقت جا جوهرِي ٻڙي جو
 ملهه ڪٿي ئي نٿي سگهيا. اهڙو هيرو هو جو رات جو روشني ڪندو هو.

اتفاق اهڙو ٿيو جو ملڪ ۾ مينهن ڪونه وسيو ۽ سخت ڏڪار پئجي ويو. غريب ماڻهو بکن ۾ بيحال ٿيڻ لڳا. مسڪينن جا ڏهرا حال ڏسي، خليفي عمر بن عبدالعزيز جي دل بيقرار ٿي پئي. سندس سک ڦٽي ويو. ڀلا رعيت جو زهر جو ڍڪ پيئڻ لاءِ تيار هجي، ته عادل بادشاهه منا شربت ڪيئن پيئندو؟ نيٺ خليفه المسلمين اعلان ڪيو ته: مون کي مسڪينن محتاجن، بي يارو مددگار يتيمن تي رحم ٿو اچي، ان ڪري هن منڊيءَ جي قيمتي ٽڪ ڪي وڪڻي، کاڌو خريد ڪريو ۽ غريبن، بڪين ۾ تقسيم ڪريو. پوءِ ته ائين ڪيو ويو ۽ هفتو کن غريبن محتاجن ۾ دان پئي ورهائون.

اهو حال ڏسي ڪن ماڻهن حضرت عمر بن عبدالعزيز کي ملامت ڪندي چيو ته: سائين! اهڙو قيمتي هيرو وري ملڻ محال آهي. چون ٿا ته: اهي اکر ٻڌي خليفي جي گلن تي ڳوڙها ڳڙي هليا ۽ چيائين ته: جنهن ملڪ جا ماڻهو بکن ۾ پاڻ ٿين ته، ان ملڪ جي بادشاهه کي سينگار ڪري هلڻ نٿو روائي. مون کي بنا ٽڪ جي منڊي ٿي پلي آهي، رڳو رعيت خوش گذاري.

سيائن چيو آهي ته: مبارڪ هجي اهڙي ڀلاري انسان کي، جيڪو ٻين جي آرام لاءِ پنهنجو سک ڦٽائي ٿو. ڪنهن به سياڻي جو اهو ڪم نه آهي جو، ٻين کي غمن ۾ ڏسي پاڻ سکي ٿي سمهي. آءٌ ته چوان ٿو ته: جنهن ملڪ جو بادشاهه محلات ۾ سمهي ننڊون ڪندو، ته ان ملڪ جا مسڪين سک سان سمهي نه سگهندا. البت جيڪو بادشاهه آڏي رات تائين جاڳي ملڪ جو واءِ سواءِ پيو لهندو، ته اتي جا ماڻهو سڪون سان سمهي آرام ڪري سگهندا.

الحمد لله اها خصلت وقت جي بادشاهه سعد جي فرزند اتابڪ ابوبڪر ۾ موجود آهي. هو ڄڻ پارس آهي. ان ڪري اسان کي ان ۾ خاميون نظر نٿيون اچن.

ڪنهن مجلس ۾ مون هڪڙا پنج بيت ٻڌا، اهي دل کي ڏاڍا وڻيا. بيتن جو مطلب هي آهي:

زندگيءَ ۾ جهڙو لطف ڪالهه رات آيو، اهڙو مزدو ڪڏهن نصيب نه ٿيو. ڇا ٿيو جو، دل گهريو دوست (جنهن لاءِ پيو سڪندو هوس ۽ سندس واٽون واجهائيندو هوس.) مون وٽ اچي پهتو. ڏٺم ته هن کي ننڊ جا ڍڪر پئي آيا. سمهن واري پئي ڪيائين. سندس اهو حال ڏسي چيومانس: اي دوست! اٿئي منهن تي پاڻيءَ جا چنڊا هن. ڪي چار گهڙيون ڪچهري ڪرا! هن ننڊاڪڙا نيڻ ڪڍي مون ڏي ٺهاريو ۽ چيائين: ملڪ ۾ عادل بادشاهه آهي ته غريبن کي سڪ سان سمهن ۾ ڪهڙي رنڊڪ آهي. (اهي اکر هو بادشاهه اٽاڪ ابوبڪر بن سعد لاءِ چئي رهيو هو.)

عدل انصاف بهترين عبادت آهي

تاريخ جي اڳاٽن ڪتابن ۾ لکيل آهي ته: جڏهن بادشاهه زندگي گذاري ويو ۽ سندس تخت تي ان جو پٽ ٽڪل بادشاهه مقرر ٿيو ته هو اهڙو عدل انصاف ۾ پورو هو جو، سندس دورحڪومت ۾ ڪنهن کي به ڪو ڏک نه پهتو، ڪنهن به شڪايت نه پئي ڪئي. اهڙو پلارو حاڪم آخري عمر ۾ ڪنهن بزرگ وٽ وڃي پهتو. ان کي چيائين ته: منهنجي عمر دنيا جي خفن ۾ بي فائدي گذري وئي. ڏسان ٿو ته بادشاهه توڙي فقير هن جهان مان ڪفن کان سواءِ ڪجهه به ساڻ نه نيندا، هاڻي اچي دل ۾ خدا جو خوف ويٺو آهي ته حياتي الائي ڇا؟ زندگيءَ جا باقي ڏينهن حڪومت کان پاسيرو ٿي، وڃي ذڪر فڪر ۽ عبادت ۾ مشغول ٿيان. لوڪ جا لاڳاپا لاهي ڇڏيان.

بادشاهه کان اهڙي ڳالهه ٻڌي، بزرگ جلال ۾ اچي ويو ۽ چيائينس: اي ٽڪل! خلق جي خدمت ڪا گهٽ عبادت ڪانه آهي. تسبيح، مصلو ۽ گودڙي ڌارڻ کي تو عبادت سمجهيو آهي؟ حالانڪ تون جيڪڏهن تخت تي ويهي درويشن وارا اخلاق ڌارين، ڪور، گلا ۽ اڪڙ کان پاڻ بچائين ته، اها پلي عبادت آهي. طريقت ۾ فقيري ڪردار ۽ عمل جي درڪار آهي. عمل کان سواءِ ٺلهين دعوائن کي ڪا اهميت ڪانهي. اندر جي صفائي اصلي بزرگي آهي. باقي گودڙي پاڻي هلڻ ۾

بزرگي ڪانه رکي آهي. (عادل بادشاهه جو عدل انصاف ڪرڻ، سڀني عبادتن کان مٿي آهي.)

اولاد بجاءِ پنهنجو فڪر ڪرڻ گهرجي

ڳالهه ٿا ڪن ته: روم ملڪ جو هڪڙو بادشاهه ڪنهن بزرگ عالم وٽ آيو. اتي روئندي پئي حوال ڪيائين ته: دشمنن منهنجي ملڪ تي حملو ڪيو، منهنجي سڀ قوت ختم ٿي وئي. ملڪ دشمنن کسي ويا. باقي وڃي هيءُ هڪڙو قلعو ۽ هيءُ شهر مون وٽ بچيا آهن. منهنجي دلي تمنا هوندي هئي ته: مون کان پوءِ منهنجو پٽ ملڪ جو حاڪم ٿيندو، پر دشمنن جي حملي منهنجون اميدون خاڪ ۾ ملائي ڇڏيون. ٻي ڪا واھه نظر نه آيم، سو توهان وٽ هلي آيس. هاڻي اهڙي ڪا تدبير ڏسيوم، جنهن سان مغموم دل کي آلت ڏئي سگهان ۽ دشمنن کان ملڪ موٽائي وٺان. نه ته ڳڻتي ڳچ ڳاري وڌا آهن. مصيبتن ماري رکيو آهي.

اهو ٻڌي، بزرگ ڪاوڙجي پيو ۽ بادشاهه کي چيائين: تنهنجو روئڻ رڙڻ ٺهڻي ٿي نٿو. اڃا به تنهنجي عقل تي روئڻ گهرجي. اي بادشاهه! حڪومت ڪهڙي شيءِ آهي؟ تون ته پنهنجي زندگيءَ جو ڌڪ ڪرا جو ايتري عمر اڃاين وهمن ۽ خيالن ۾ گذاري اٿئي. توکي ته اڳتي واري حياتيءَ جو فڪر ڪرڻ گهربو هو. ان لاءِ تياري ڪرڻي هئي. هتان جڏهن مرندين، ته ملڪ ٻين جي حوالي ٿيندو. تنهنجو پٽ سڀاڻو سڀيتو آهي، الاڻي چريو چرپت؟ تون ان جي ڳڻتي نه ڪر. پنهنجو فڪر اهو پاڻ ڪندو. سڄي دنيا جي ڳڻتي تون نه وهاءِ! ڀلا تلوارون هلائي ملڪ هٿ ڪندين، ته نيٺ هڪ ڏينهن ان کي به ڇڏي هٿين خالي روانو ٿي ويندين. ان ڪري ٻين جي ڳڻتي ڇڏي پنهنجو فڪر ڪر. هرڪو پنهنجو فڪر پاڻ ڪندو. هن چئن ڏينهن جي چٽڪي تي فخر نه ڪرا پر هتان موڪلائڻ بابت سوچ!

ڪيترن بادشاهن بابت توهان ٻڌو هوندو ته، هنن ڪمزور رعيت تي ظلم ڪيا. هاڻي ٻڌاءِ ته اهي ڪاٿي آهن؟ بقا ته احڪم الحاكمين

جي ذات کي آهي. ٻي هر شيءِ فنا ٿيڻ لاءِ پيدا ٿي آهي. اهو ڪير آهي؟ جيڪو هميشه رهڻ لاءِ هت آيو هجي. جڏهن هيءُ جهان ٿي فنا ٿيو آهي، ته جهان وارا ڪيئن رهندا؟ ڪيترا رئيس، سون چاندي ۽ خزانن جا مالڪ، ڌرتيءَ تي رهيا ۽ سڀ ڪجهه ڇڏي، هتان لڏي هليا ويا. البت اهڙا ڀلارا انسان جن جهان ۾ چڱا ڪم ڪيا ۽ صدقو جاري ڇڏيو. ان تي رحمان جون رحمتون رهنديون ۽ مرڻ کان پوءِ به هن جو نيڪ نالو ياد رهندو. اهڙا اهل انسان، مرڻ کان پوءِ به زندهه آهن. ڀلا جنهن جو نيڪ نالو زندهه آهي، ته ان کي مٿل ڪيئن چئجي.

اي بادشاهه سلامت! تون هن جهان ۾ سخاوت ۽ چڱائيءَ جو ٻوٽو پوک، پوءِ ان جو ميوو هميشه پيو کائيندين. هت چڱائيءَ جي پوک پوکيندين، ته اڳتي اها لڏيندين. نه ته جتي لڏندو لوڪ، اتي سڪندڻن سنگ لاءِ. هت جيترا چڱا عمل ڪيا، هت اوترو درجو نصيب ٿيندو. مطلب ته اڳئين جهان ۾ ڪرا ۽ کوٽا سڀ اچي ظاهر ٿيندا. ڪيترا ماڻهو پنهنجي ڪٿي تي پڇتائيندا. پڇتاءِ سبب پنهنجي هٿن کي چڪ هڻندا. پر اتي تنور جي باهه کان سواءِ ٻيو ڇا هوندن.

ان ڪري تون پنهنجي باقي حياتيءَ جو فڪر ڪر. چڱا عمل ڪري آخرت لاءِ تياري ڪر! ٻيا خام خيال هاڻي ڇڏي ڏي!

ظالم بادشاهه ۽ خدا دوست درويش جي ڳالهه

شام ملڪ ۾ ”خدا دوست“ نالي هڪڙو درويش هوندو هو. جيڪو ماڻهن کان پاسائو هڪ غار ۾ پيو رهندو هو. پنهنجي منهن قناعت ۽ ڪفايت سان وقت پيو گذاريندو هو. نه ڪنهن جي ٻن ۾، نه تن ۾. سڄو وقت الله جي ذڪر فڪر ۽ عبادت ۾ مصروف رهندو هو. پري پري جا ماڻهو هن جي زيارت لاءِ پيا ايندا هئا. جڏهن درويش ٻين جا در ڇڏي وڃي الله جو در اختيار ڪيو هو، ته هاڻي هن جي در تي امير ۽ غريب پيا حاضري ڏيندا هئا. فقير چئبو به ان کي آهي، جو حرص ۽ هوس کي ترڪ ڪري. لوڪ ۾ ڪا لالچ نه رکي. باقي جيڪو نفس

جو مريد ٿيندو ۽ ماڻهن ۾ لالچ رکندو ته اهو ضرور خوار خراب ٿيندو. جنهن علائقي ۾ هيءُ ڀلارو بزرگ رهندو هو، اتي شهر ۾ هڪڙو ظالم بادشاهه به رهندو هو. شل نه ڪو ڪمزور ۽ هيٺو هن کي هٿ اچي، ان کي سڻائڻ کان هيءُ ظالم نه مڙندو هو. مطلب ته اهڙو ڪنور دل، ظالم ۽ بي ترس سرڪش هو، جو سڄو جهان ان کان تنگ هو. ڪيترا مظلوم، مسڪين ماڻهو، هن ظالم جي ظلمن کان تنگ اچي، ملڪ ڇڏي اتان لڏي هليا ويا هئا. جتي وڃي ويٺا هئا، اتي هن ظالم جي ظلمن جون ڳالهيون پيا ڪندا هئا. باقي ڪي بيوس، بي ڪس ماڻهو ۽ بيوه عورتون وڃي ملڪ ۾ بچيا هئا. سي به مايوسي ۽ مجبوريءَ سان وقت پيا گذاريندا هئا. ڀلا جتي ظلم عام جام هوندو ته ڪنهن جي چين تي مرڪ رهندي؟ ڪنهن کي خوشي نصيب ٿيندي؟

اهو ظالم بادشاهه به ڪڏهن ڪڏهن هن بزرگ درويش جي زيارت لاءِ وٽس حاضر ٿيندو هو. پر هيءُ خدا دوست فقير هن ڏانهن اک کڻي نهاريندو به ڪونه هو. درويش جي اهڙي بي رُخي ڏسي، نيٺ هڪ ڏينهن بادشاهه هن بزرگ کي چڻي ڏنو ته: فقير سائين! مون کان ايڏي نفرت نه ڪريو. توکي خبر آهي ته آءٌ ڪٿان ڪهي تنهنجي درگاهه تي اچي ٿو حاضر ٿيان ۽ تون نهارين ٿي ڪونه ٿو. توهان کي ايڏي نفرت ڇاجي ڪري ٿي آهي؟ مڃيان ٿو ته آءٌ ڪڏهن ڪنهن وڏي ملڪ جو بادشاهه ڪونه آهيان، پر عزت وارو ماڻهو آهيان. عزت آبروءَ ۾ فقيرن درويشن کان گهٽ آءٌ به ڪونه آهيان. آءٌ ائين به ڪونه ٿو چوان ته: مون کي ٻين کان وڌيڪ ڀاتيئو ۽ مون ڏي ٻين کان وڌيڪ توجه ڏيو. پر ايترو ته هجي جو جهڙي روش ٻين زيارتين لاءِ روا رکڻا، اها مون لاءِ به هجي.

هن سياڻي بزرگ جڏهن اهو ٻڌو ته ڏهن مٿس جلال چڙهي ويو. ڪاوڙ ۾ چوڻ لڳو: اي بادشاهه! ڪجهه هوش سان ڳالهائ! توکان مخلوق پريشان آهي. جنهن کان غريب عوام تنگ هجي، ان سان آءٌ دوستي ڪيئن رکندس؟ تون جڏهن منهنجي غريب دوستن جو دشمن آهين، ته آءٌ نه ٿو سمجهان ته تون منهنجو دوست ٿي سگهين. آءٌ خدا دوست ڪڏهن

توسان دوستي به رکان، پر ڪهڙو فرق پوندو، جيڪڏهن خدا توسان دشمني رکندو هوندو. هن خدا دوست جي ڪٿي ڪل لهي پوي، ته به الله ۽ سندس مخلوق جي دشمن جو خدا دوست، دوست ٿي نٿو سگهي.

مون کي اهڙي ظالم جي ننڍ تي به عجب ايندو آهي، جنهن جي ظلمن کان ملڪ جا ماڻهو ستايل هجن. اي بادشاهه! توکي جيڪڏهن ڪو عقل ۽ سمجهه هجي، ته وڃي خدا جي خلق تي رحم ڪر، انسانن جي ڪم اچڻ جي ڪوشش ڪر!

نصيحت

• اي ظالم! ڪنهن تي به ڏاڍ نه ڪر! جو هيءُ جهان سدائين هڪجهڙو نه آهي. ڪنهن ڪمزور جي ٻانهن مروتو ڏئي نه ڀڃ! ڇو ته جيڪڏهن اهو ڪمزور سياڻي طاقت ۾ آيو، ته سيڻي ڪسرون ڪيندڻي. ڪنهن جا پير پٽي متان هيٺ پٽ تي ڪيرائين. ڇو ته سياڻي تون به ڪري سگهين ٿو. پوءِ نه پاڻ اٿي سگهندين، نه اٿارڻ وارا ئي لهندين.

• پريل خزانن کان بهتر آهي ته، دوستن جي دل ونجي. خزانو خالي هجي ته فڪر ڪونهي. پر ڪنهن کي ايڏائي، سندس دل نه رنجائجي. اهائي وڏي دولت آهي.

• ڪنهن جي جائز حاجت پوري ڪرڻ ۾ دير نه ڪجي. ڇو ته متان سياڻي ان جي پيرن تي ڪرڻو پوي.

• اي ڪمزور انسان! تون به ڪجهه سهپ سکا! ڇو ته متان سياڻي توکي به طاقت ملي ۽ آزمائش ۾ پئجي وڃين.

• ظالم جي ظلم جو مقابلو همت سان ڪر! پنهنجي ٻانهن جي بل ۽ همت سان ظالم جو ظلم ختم ڪر! نه ته الله آڏو دعا جا هٿ ڪٿي، ظالم جي زور ختم ڪرڻ لاءِ دعائون گهر! دعائن لاءِ ڪنيل هٿن جو زور، طاقت کان به مضبوط آهي.

• مظلوم جي سڪل چين کي چؤ ته: بي فڪر ٿي مونجهه کي مرڪ ۾

مٽاءَ. ڇو ته سياڻي هڪ ڏينهن اهڙو اچڻو آهي جو، ظالم جي پٺيهي
ٻاهر ڏسندين.

- جيڪو رئيس صبح جو دهل جي آواز تي مس ٿو اٿي، ان کي ڪهڙي
خبر ته مسڪين چوڪيدار ڪيئن جاڳي رات گذاري هوندي.
- قافلي وارن مسافرن کي پنهنجي سامان جي ڳڻتي هوندي آهي. هنن
کي ان گڏه جو ڪو فڪر نه آهي، جيڪو سامان جو بار ڪڍي
ڪنجهندو ٿو هلي.
- جيڪڏهن اڄ تون بيٺل آهين، ته بي فڪر نه ره، ڪنهن ڪريل کي
سهارو ڏئي اٿار! اهو شڪر آهي. ڪنهن ڪريل کي ڏسي، هن سان
تعاون نه ڪرڻ بي شڪري آهي.

ٻين جو فڪر

گهڻو اڳي، هڪڙي سال دمشق (شام) ۾ اهڙو اچي ڏڪار پيو
جو ماڻهن کان محبت ۽ عشق جون ڳالهيون ئي وسري ويون. آسمان زمين
لاءِ اهڙي تر پڪاڻي ڪئي جو اڃايل ۽ اوسائيل وڻن ۽ پوکن لاءِ ڦڙو ٽٽي
وسيو. پيو ته ٺهيو پر بيٺل ڏندن، ڏهن ۽ ڪڏن جو پاڻي به سڪي ويو هو.
حالت اها هئي جو بي واهن، يتيمن جي غمگين اکين مان وهندڙ ۽
ڪرندڙ ڳوڙهن کان سواءِ ڪٿي پاڻيءَ ڦڙو ٽمندي نظر نٿي آيو. بيوه رنن
زالن جي آهن ۽ دانهن کان سواءِ فضا ۾ گجگوڙ وغيره جو ڪو آواز ئي
ڪونه هئو. چوڻ طرف سنائو چانيل هئو. ڪنهن گهر جي روشن دان مان
دونھون نڪرندي نٿي نظر آيو. ڀلا ڪاڏي بچائڻ لاءِ باهه ٻري ته دونھون
به ٿئي. وڻن ٽٽن جا پن چڻي چڪا هئا. ائين ڀالها بيٺا هئا، جيئن بنا
سامان سڙي جي ڀالھو فقير بيٺو هجي.

جبلن تي ۽ باغن ۾ ساڻو سلو نظر نه ٿي آيو. وري اوچتو مٿان
اچي ماڪڙ جي مصيبت ڪڙڪي. پوءِ ته رهيل ڪهيل ڪسر ٿي نڪري
وئي. ماڪڙ ٺلهين تارين ۽ سڪل پنن کي پئي کاڌو، ته ماڻهن ماڪڙ کي
بچائي پئي کاڌو.

اهڙي وقت مون وٽ منهنجو هڪ دوست اچي پهتو، اهڙو ڏبرو ٿي ويو هو، جو هڏن تي وڃي ڄم بڄيو هوس. ان کي ڏسي مون کي ڏاڍو عجب لڳو، جو اهو مهمان اڳ ۾ خوشحال، هوندي سوندي وارو ۽ نهايت معزز ماڻهو هوندو هو. چيومانس: اي پيارا دوست! خير ته آهي؟ ههڙا هيٺا حال ڇو ٿيا اٿئي؟

مون کي چيائين: توکي منهنجا حال معلوم آهن، پوءِ به پڇي سٽل سور نه جاڳاءِ! ڏسين ٿو ته، ڪهڙي مصيبت اچي لٽي آهي. ڏڪار جي حد ٿي وئي آهي. نه آسمان مان بوندون ٿيون برسن، نه وري اسان انسانن جي درد واري دانهن مٽي ٿي چڙهي. مون چيومانس: يارا! توکي ڪهڙي پرواهه آهي، زهر اُتي اثر ڪري، جتي تريقا نه پهچي. ڏڪار جي ڳڻتي اهو ڪري، جيڪو نڌڪو ۽ مسڪين هجي ۽ بکن ۾ بيحال ٿيندو هجي. پر تو وٽ ته، الله جو ڏنو سڀ ڪجهه آهي. توکي ڪهڙي ڳڻتيءَ ورتو آهي. تون ڇو ٿو پريشان ٿين؟ مايوس ڇو ٿيو آهين؟

منهنجي واتان اهڙا اکر ٻڌي، اهو سياڻو دوست ويتر ڏکڻجي پيو. مون ڏي ائين ٿي ڏٺائين، جن ڪو وڏو عالم ان ڄاڻ جاهل ڏانهن ڏسي. پوءِ چيائين: اي دوست! هڪڙو ماڻهو پاڻ ته درياءَ جي ڪناري تي صحيح سلامت هجي، پر ان جي اکين آڏو سندس دل گهريو ماڻهو درياءَ ۾ ٻڏندو هجي، ته ڪناري تي بيٺل کي ڪهڙو سک هوندو! مون کي ڪٿلائپ جو فڪر ڪونهي. پر ٻين مسڪينن ۽ بيحال بکين جي حالت ڏسي پريشان ٿيو آهيان. سياڻو ماڻهو نه پنهنجي جسم تي زخم ڏسي سگهندو، نه ٻئي جي جسم تي گهاءَ سهي سگهندو. الله جا احسان جو منهنجي جسم تي ڪو زخم ڪونهي. پر ٻين جي جسم تي زخم ڏسي لڱ ٿا ڏڪن. هڪڙو ماڻهو پاڻ ته چاڪ چڱو پلو آهي، پر هڪڙي سخت بيمار مريض وٽ ويهندو، ته اهوئي پاڻ کي بيقرار محسوس ڪندو. اهڙيءَ طرح آءُ به جڏهن هيڏي هوڏي ڏسان ٿو ته فلائن فقيرن، مسڪين ماڻهن کي کائڻ لاءِ رکي روئي به نه ٿي ملي ته منهنجي نڙيءَ مان به گرهم نٿو لهي. ٻيلا جنهن ماڻهوءَ جا سڀ سڄڻ گرفتار ٿي جيل ۾ پون، ته ان کي باغ باغيچن ۽ بنگلن ۾ ڪيئن سک ايندو.

جو پنهنجي لاءِ چاهين ٻين لاءِ به اهو گهر

هڪڙي دفعي ڇا ٿيو جو، غريب مظلومن جي مايوس دل مان نڪتل درد جي دانن ۽ آهن سبب بغداد شهر کي رات جو اچي باهه لڳي. اڌ شهر جو سڙي خاڪ جو ڍير ٿي پيو. اهڙي خاڪ جي ڍير مان، ڪنهن ماڻهوءَ جو آواز ٻڌم. جيڪو چئي رهيو هو: شڪر الحمد لله جو منهنجي دڪان جو خير ٿي ويو. سڙڻ کان بچي ويو. هن جي اهڙي شڪر تي ڪنهن سياڻي سيبتي انسان هڪل ڪري چيس: اڙي حريص انسان! توکي رڳو پنهنجي ڳڻتي آهي! ٻيو ڪو ياد ٿي نه اٿئي. توکي اها ڳالهه پسند آهي، جو سڄو شهر سڙي خاڪ ٿي وڃي ۽ تنهنجو گهر ڪنهن پاسي کان بچيل هجي.

اهو ماڻهو ڪنور ۽ پٿر دل چٽو، جيڪو ٻين ماڻهن کي بکن ۾ پاهه ٿيندي يا سندن پيٽ سان پٿر ٻڌل ڏسي ۽ پاڻ پيٽ پري مزي سان پيو ڪاڄ ڪاڻي. ڪو امير ۽ سڪيو ماڻهو سڻيو گرھ ڪيئن ٿو ڪاڻي؟ جڏهن ڪيترن مسڪينن ۽ محتاجن کي فقر ۽ فاقو ۾ مجبور ڏسي رهيو آهي. ڀلو ۽ سچو انسان اهو آهي، جيڪو ڪنهن گڏهه کي گپ ۾ گاڏو گهليندي مصيبت ۾ ڏسي ته غمگين ٿي پوي.

ڪنهن وٽ سمجهه ۽ سياڻپ هجي ته سعديءَ جو هيءُ سخن ضرور ياد رکي: اي انسان! جيڪا پوک پوکيندين، اڳتي اها ئي ٿيندين. جو پوکي ڪڻڪ ڪين ٿيندين.

اڳين بادشاهن لاءِ تاريخ شاهد آهي ته، جنهن به هيٺن، ڪمزورن تي ظلم ڪيو، ته نه سندس بادشاهي رهي، نه رعب تاب ٿي رهيس. ڇو ته ظلم رهندو، ظالم گهڻو وقت نه رهندو. وڌيڪ ظلمن ۽ گناهن جو بار سر تي ڪڍي، هتان هليو ويندو. قيامت ڏينهن عادل حاڪم ٿي سلامت رهندو. ڇو ته حضرت رسول ﷺ جن فرمايو: عادل بادشاهه الله جي عرش عظيم جي پاڇي هيٺ هوندو. جنهن ڏينهن ان پاڇي کان سواءِ ٻيو ڪو پاڇو ڪونه هوندو.

جنهن قوم لاءِ الله تعاليٰ ڀلائي چاهي ٿو ته انهن تي عادل ۽ عاقل حاڪم مقرر ڪندو آهي ۽ جنهن قوم کي تباھ ڪرڻ گھرن ڏسڻ آهي ته مٿن ظالم حاڪم مُسلط ڪيو ويندو آهي. هر داناءَ ۽ نيڪ انسان کي ظالم حاڪم کان بچڻ جو فڪر رهندو آهي. ڇو ته ظالم حاڪم الله جو قهر آهي. جنهن ملڪ ۽ قوم تي عادل حاڪم هجي ته اتي جي ماڻهن کي شڪر ڪرڻ گھرجي. ڇو ته ناشڪريءَ سبب نعمت ڪسجي وڃڻ جو خطرو آهي. قرآن شريف ۾ آهي:

ان شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ

(جيڪڏهن شڪر ڪندؤ ته توهان تي وڌيڪ نعمتون وڌائيندس.)

جيڪو هن دنيا جي نعمتن، مال ۽ ملڪ تي شڪر ڪندو، ته نيٺ پائدار نعمت بهشت تائين به پهچي ويندو.

سياڻا چوندا آهن ته: جيڪڏهن ڪو بادشاهه، ڪمزور ۽ ڏهڪي عوام تي ظلم ٿو ڪري ته، نيٺ هڪ ڏينهن پاڻ به محتاج ۽ ڪمزور ٿي پوندو. جيڪڏهن ملڪ جي ڪنهن هڪ هيٺي تي ظلم جاري آهي، ته اتي جي بادشاهه کي سک سان سمهي ننڊ ڪرڻ حرام آهي. اي حاڪمو! اي بادشاهو! ڪنهن ڪمزور رعيتيءَ کي اهر جي دائي جيترو به نه ستايو! ڇو ته توهان ڌنار آهيو. ماڻهو توهان جي رعيت آهن، جيڪو حاڪم رعيت تي ظلم ٿو ڪري، ته اهو ڌنار نه پر بگهڙ چئبو. ان ڪري چڱائي چاهيو ٿا ته چڱا ٿي هلو. ٻين سان چڱائي ڪريو. جيئن توهان کي چار ماڻهو چڱو چون.

ماءُ چئيندي پٽڙا پاڳ نه ڏيندي ونڊي

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن ملڪ جي بادشاهه کي ٻه پٽ هئا ۽ ٻئي چٽا تندرست توانا، ڄاڻا جوان ۽ منهن مهاندي ۾ به ملوڪ هئا. ان سان گڏ، ڦڙت، چالاڪ سياڻا سڀيتا، دلير مڙس ۽ تلوار بازيءَ ۾ به پڙ هئا. مطلب ته هڪ ٻئي کان زور هئا.

جڏهن پيءُ ڏٺو ته منهنجا ٻئي پٽ، رعب و تاب، لڙائي ڪرڻ، گهوڙي سواريءَ ۽ نشاني بازيءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ ۽ هڪ ٻئي کان وڌيڪ آهن. تڏهن هن ڇا ڪيو جو، پنهنجي ملڪ کي ٻن حصن ۾ ورهائي، هر هڪ پٽ کي پنهنجو پنهنجو حصو الڳ ڪري ڏنائين.

جيئري ئي اهڙي ورهاست ان ڪري ڪيائين ته مٿان پيءُ جي وفات کان پوءِ پاڻ ۾ بي اتفاقي ڪري، وڙهي ڍانگا نه ٿين. اهڙي ورهاست کان پوءِ، بادشاهه چند ڏينهن جيئرو رهي، مري مڙهيائين ٿي ويو. هاڻي هڪ بادشاهيءَ مان ڦري ٻه بادشاهيون ٿي پيون. هر هڪ پٽ پنهنجي پنهنجي علائقي تي بادشاهي ڪرڻ لڳو. ملڪ ۾ نه لشڪر جي ڪا ڪمي هئي، نه خزانن ۾ ڪا ڪوت هئي. هر هڪ بادشاهه پنهنجي پنهنجي عقل، سمجهه ۽ طبيعت مطابق راهه ورتي. هڪڙي عدل انصاف واري واٽ ورتي. جيئن سندن نيڪ نالو جهان ۾ روشن ٿئي. ۽ ٻئي وري ڪاڌ ڪاوان ۽ ڦرمار تي زور ڏنو. پئسن جو پياسي هڻو، سو ظلم ۽ ڏاڍ سان دولت پئي گڏ ڪيائين.

پهرئين بادشاهه نرمي، رحم ۽ سخا جي عادت اختيار ڪئي. فقير فقراء سان همدرد پئي ڪيائين. ملڪ ۾ مسڪين محتاجن، بي گهر ۽ نٿڪن ماڻهن لاءِ گهر جوڙايائين. مسافرن ۽ سياحن لاءِ مناسب مسافر خانن جو انتظام ۽ بيوهه ۽ بکين لاءِ مفت ننگر جو انتظام ڪيائين. سپاهه جو تعداد وڌائي، مٿن خرچ پڪو به جام پئي ڪيائين. انهن خرچن سبب ملڪي خزانن ۾ ڪجهه ڪمي آئي. پر رعيت اهڙي خوش هئي، جو سندن نيڪ دعائون عرش تي ٿي پهتيون.

اهو بادشاهه نهايت نيڪ سيرت، خوش خلق، عام ۽ خاص جو پلو چاهيندڙ ۽ الله تعاليٰ جو شڪر گذار هو. جڏهن ملڪ جو بادشاهه اهڙو شريف النفس ۽ سپاڳو هئو، تڏهن اتي جي ٻين اميرن ۽ هوندي وارن به محتاجن، مسڪينن تي وس آهر پئسو پئي خرچ ڪيو. نتيجو اهو نڪتو جو سڀ ماڻهو خوشحال ٿي ويا هئا. اتي جي ڏاڍن مڙسن کي به حڪومت اهڙو ڪنٽرول ۾ ڪيو هو، جو ڪنهن ڪمزور کي شڪايت جو موقعو نه ٿي مليو.

هوڏانهن پئي پيا، ملڪ ۾ ترقياتي پروگرامن جي بهاني هارين نارين تي ٽيڪس رکيا. واپارين جي مال ۾ لالچ جون اڪيون وڌائين. پوءِ ته ماڻهو اچي پريشان ٿيا. آءٌ هيئن نه چوندس ته: اهو بادشاهه غريب عوام جو دشمن هو. پر حقيقت ۾ پنهنجو ئي دشمن هئو. ترقيءَ جي دلاسن ۽ اوسيئڙن تي نه پاڻ پئي کاڌائين نه ڪو حقدارن کي ڪجهه پئي ڏنائين. مطلب ته، رعيت سان نامناسب روش پئي هليو. ڪيترين اٽڪلن سان، پئسا گڏ ڪندو ۽ خزانو پريندو پئي رهيو.

نيٺ نتيجو اهو نڪتو جو، عوام ۽ فوج پريشان ٿي پيا ۽ ٻاهرين ملڪن جي واپارين جڏهن ٻڌو ته هن ملڪ ۾ ظلم ٿو هلي، تڏهن ان ملڪ سان واپار ۽ ڌرتي لپتي بند ڪري ويا. وري الله جي قدرت اهڙي ٿي جو هڪ سال پوکيل فصل ڪس ٿي ويو، پوءِ ته اتي جا ماڻهو بکن جي باهه ۾ پئي سڙيا ۽ سخت پريشان ٿي پيا.

اهو حال ڏسي سندس دشمن ملڪ تي حملو ڪيو. آسمان جي جنگ اڳ ۾ ئي جوڙيل هئي، جو بارش جو نالو نشان به ڪونه هئو. هاڻي خشڪ ۽ سڪل ميدانن تي دشمن جي گهوڙن جي ٽاپ ٽاپ جو آواز پري تائين پئي ٻڌو. نيٺ ملڪ ڪسجي ويس. اهڙي بي مروت، بي سمجهه بادشاهه مان چڱائيءَ جي ڪهڙي اميد رکي سگهجي ٿي، جنهن لاءِ سندس راج پيو بددعا ڪري، پتي ۽ پاراتا ڏئي. هن بادشاهه جو بخت ۽ ڀاڳ به ازل کان ڪٽل سمجهيو. تڏهن ته سڌڻ جي سمجهه ٿي نه آيس. هن بي سمجهه رعيت جي ڦرمار ۾ ملڪ جي ترقي پئي سمجهي. هن جي منڍ کان ئي سوچ ايتي هئي، تڏهن هڙ وڃائي ويٺو.

ان جو مثال هن بي عقل اياڻي ماڻهوءَ وانگر آهي، جيڪو پراڻي باغ ۾ گهڙيو هو ۽ ڪنهن وڻ تي چڙهي هڪ ڌار تي وڃي ويٺو. پوءِ ان ٿي ڌار ڪي پاڙ کان ويڻ لڳو. ڪهاڙيءَ جي نڪ نڪ تي، باغ جو مالهي اتي اچي پهتو. هن همراھ جو هيءُ حال ڏسي چيائينس ته: اڙي بي عقل! اها پاڻ سان دشمني پيو ڪرين! جنهن ڌار تي ويٺو آهين، ان کي پاڙان ڪڍي، پاڻ کي ڪنڌ پر ٿو ڪيرائين.

سياڻا چوندا آهن ته: جڏهن توکي طاقت هجي، تڏهن به ڪنهن ڪمزور کي ڏکو ڏئي هيٺ نه ڪيراءِ! ڇو ته جنهن ڪمزور مسڪين کي تون اڄ ڪجهه به نٿو سمجهين، سياڻي اهو ڪمزور تو ڏاڍي مڙس کي وٺي، الله احڪم الحاکمين آڏو آئي بيهاريندو. يا ته هت هن جهان ۾ ئي ڏاڍو مڙس، ڪمزور ۽ ڪمزور طاقتور ٿي سگهي ٿو. ان کان سواءِ پاڻ کان ڪمزور سان مقابلو ڪرڻ ۽ جنگ جوڙڻ به چريائپ آهي. ڇو ته جيڪڏهن اتفاق سان هو کڻي وڃي، ته پوءِ ڪيڏي نه شرمساري ٿي پوندي! هارائڻ هونئن به خواري آهي، پر پاڻ کان هيٺي هٿان هارائڻ بيٺي خواري آهي.

بادشاهي ۽ فقيري

هيئن ڪڏهن به نه ڇڻجانءِ ته: بادشاهيءَ کان مٿي ڪنهن جو مان ۽ مرتبو ڪونهي. ڇو ته فقيري، بادشاهيءَ کان وڌيڪ آهي. ڏٺو اٿئون ته جنهن ماڻهوءَ تي بار هلاڪو هوندو آهي، اهو تيز ۽ تڪڙو هلي سگهندو آهي ۽ سچ ته آهي به ائين. زنده دل ماڻهو ان کي آسانيءَ سان سمجهي سگهي ٿو. غريب کي هڪ نان جو فڪر آهي، ته بادشاهه کي جهان جو. هڪ فقير کي شام جو رڳو روٽي ڪٿان ملي وئي، ته اهڙو خوش ٿيندو، جو شام ملڪ جو بادشاهه به خوش نه ٿئي. هي غم ۽ خوشيون به عارضي آهن، موت آيو ته هن جهان جا غم به ختم، ته خوشيون به ختم، پوءِ ڇو ته بادشاهي تاج جو مالڪ هجي يا ٽيڪس پريندڙ رعيتي هجي. ڇو نه ڪو مالدار محلات ۾ رهندڙ هجي يا ڪو مسڪين منهن ۾ رهندڙ هجي. موت اچڻ کان پوءِ ٻنهي ۾ ڪو فرق ڪونهي. ٻئي وڃي مٽيءَ جا مهمان ٿيا.

بادشاهه جي ڪوپرائي

ڳالهه ٿا ڪن ته: دجلي درياءَ جي ڪپ تي، ماڻهوءَ جي ڪوپريءَ جو هڏو پيو هو. ان وٽان هڪڙو عبادتگذار درويش اچي لنگهيو. چون ٿا

تہ: ڪوپرائيءَ مان آواز آيو. چئي رهي هئي تہ: ڪڏهن مون تي بادشاهي تاج پيل هوندو هو. ڪڏهن سيٽيل ڪنڌ تي آڪڙ بہ ڪيم. وري بخت ساڻ ڏٺو، طاقت جي زور تي عراق سڄو فتح ڪيم. پوءِ تہ حرص و بتر وڌي ويو ۽ ڪرمان علائقي کي فتح ڪرڻ جو اچي خيال ويٺو. ايتري ۾ هڪ ڏينهن ڪنهن جيت مغز ۾ چڪ هنيو. پوءِ تہ بهانو اهو بنيو ۽ موت جو منهن ڏسڻو پيو. هاڻي توهان، ڪن مان غفلت جا پڙا ڪڍي، غور سان ٻڌو ۽ موت کي ياد ڪري نصيحت پرايو.

برائي ۽ پلائيءَ ۾ فرق

جڳي ماڻهوءَ کان برائي نہ ٿيندي. جنهن جي طبيعت ازل کان سلجھيل ۽ شريف آهي، تہ اهو بيچڙائيءَ جو اثر ٿي نہ قبوليندو. ساڳي طرح فتنی باز ماڻهوءَ مان چڱائي نہ ڏسندين. توهان وڃونءَ کي ڏسو تہ هو گهر ۾ گهٽ رهندو آهي ۽ رلي پني پيو تائيم گذاريندو آهي، تہ ان مان ڪهڙي چڱائي رسندي؟ انسان املهه مائڪ آهي، پر جيڪڏهن ان کان ٻين کي نفعو نٿو رسي، تہ اهو بي ملهه (معمولي) پٿر وانگر آهي. اي دوست! مون کي معاف ڪجانءِ. آءٌ مثال ڏيڻ ۾ يلجي پيس. چو تہ، لوھ ۽ پٿر مان ڪيترا ئي نفعا حاصل ٿيندا آهن. پر بيڪار انسان انهن پھڻن کان بہ پري ۽ پوئتي آهي. اهڙي ماڻهوءَ کي شرم اچڻ گهرجي، جنهن کي پٿر کان بہ گهٽ سمجھيو وڃي. هر هڪ ماڻهو چوپاين جانورن کان پلو ڪونہ آهي، پر ڪن ماڻهن کان جهنگ جا جانور بہ ڀلا آهن. سياڻو سڀيتو چڱو ماڻهو جانورن کان برابر پلو آهي، پر اهو ماڻهو جيڪو جهنگلي جانورن وانگر انسانن کي چيري ڦاڙي، کائي ڪباڻي، تہ اهو جانورن کان پلو ڪيئن چئبو؟ ڀلا هڪڙو اهڙو ماڻهو هجي، جنهن کي کائڻ پيئڻ ۽ سمهڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهه بہ نہ اچي تہ ان کي ڍورن، جانورن کان پلو ڪيئن چئجي. ان جو مثال هيئن سمجھو: هڪڙو سواريءَ تي چڙهيل آهي، پر رستي جي خبر نہ اٿس، هيڏي هوڏي پيو ٿو پٽڪي ۽ ٻيو وات کان واقف آهي، پر پيادو آهي. تہ هو پيادو ماڻهو منزل مقصود تي هن سوار کان اڳ ۾ پهچندو..

جنهن انسان نيڪيءَ جو بچ پوکيو ئي ناهي، ته اهو پنهنجي دل جي مقصدن وارو فصل ڪيئن حاصل ڪري سگهندو؟ ٻين جي خبر نه آهي. البت مون ڪڏهن نه ٻڌو ته: برائي ڪندڙ کي ڪٿان نيڪي نصيب ٿيندي.

جهڙي نيت تهڙي مراد

هڪڙي دفعي ڇا ٿيو، جو ڪو مشهور ظالم ڪٿي ڪوهه ۾ (ڪنهن اونهي ڪڏ) ڪري پيو. هو اهڙو بي رحم ۽ سرڪش ظالم هئو، جو چڱا ڀلا پهلوان به هن کان ڪڻ ڪندا هئا. سڄي زندگي ماڻهن کي پئي ايڏايائين. ڪنهن بني بشر هن کان ڪا چڱائي ته ڏني ئي ڪانه هئي. هاڻي جڏهن هيٺ ڪوهه جي تري ۾ وڃي ڪريو، ته اهڙو ڪمزور ٿي پيو جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر هئي. پوءِ ته سڄي رات ڪوهه ۾ پئي رنائين ۽ رڙيون ڪيائين، جيئن ڪو سندس دانهون ٻڌي مٿس رحم ڪري ۽ ٻاهر ڪڍيس.

صبح جو هڪڙو ماڻهو، اتان اچي لنگهيو. هن جون آپ ڌاريندڙ رڙيون ٻڌي، هيٺ نهاريائين. ڇا ڏسي ته فلاڻو ظالم هيٺ ڪريل آهي. هيءُ وانهڙو به ڪو هن کان ايڏايل هئو. سو ڇا ڪيائين جو، هيڏي هوڏي نهاري، هڪڙو پٿر هٿ ڪري، پُر ڪري هنڀائينس. مٿان هيئن به چيائينس ته: تو سڄي زندگيءَ ۾ ڪنهن سان مهرباني ڪئي آهي، جو اڄ توتي مهرباني ڪن؟ تو سڄي عمر پئي بي گناهه مسڪينن جون دليون ڦٽيون. ته هاڻي تنهنجي زخمي دل کي آئت ڪير ڏئي؟ تو جڳ جي ماڻهن لاءِ وائن ۾ ڪڏون پئي کوٽيون. سو جيڪو ٻين لاءِ ڪڏون کوٽيندو، اهو پاڻ ڪڏ ۾ ڪرندو. تون اڄ تڏهن ڪريو آهين.

ڪوهه کوٽڻ به ٻن ارادن سان هوندو آهي. هڪڙا نيڪ ماڻهو، ان ارادي سان رستن تي ڪوهه کوٽائيندا آهن، جيئن ضرورت وقت ڪو اڃايل وانهڙو، پاڻي پي اُچ اُجهائي ۽ ٻيا ظالم بي ترس هن لاءِ ڪوهه کوٽيندا آهن، جيئن وانهڙو بي خبريءَ سبب منهن ڀر ان ۾ ڪري ۽ هو روئڻو ڏسن.

اي انسان! تون جيڪڏهن هر هڪ سان برائي ٿو ڪرين، ته پوءِ
 ٻين مان ڀلائيءَ جي اميد نه رک، ڀلا! جيڪو ماڻهو ڪنڊا پوکيندو، اهو ڪڻڪ
 ڪيئن اُڻندو؟ جيڪو ٿوهر پيو پوکيندو، ته اهو ميوو ڪٿان کائيندو؟
 ٻيرن مان پير ته نه ملندا! مطلب ته جهڙي پوک پوکبي، اها ئي لڻبي.

حجاج بن يوسف جو ڏاڍ

حجاج بن يوسف (جيئوٺيڪ عدل انصاف وارو حاڪم هئو. پر)
 سخت دل حاڪم هئو. ٿوري گهڻي غلطيءَ تي سخت سزا ڏئي ڇڏيندو
 هو. هڪ دفعي ڇا ٿيو جو، ڪنهن نيڪ ماڻهوءَ هن کي جهڪي سلام
 نه ڪيو. پوءِ ته مٿس حجاج اچي ڌمريو. هن غريب کي پڪڙائي،
 ڦاسيءَ جي سزا ٻڌايائينس. اهو ٻڌي هو اول مُرڪيو. ان کان پوءِ روئي ڏنائين.
 اتي بيٺل ماڻهو عجب ۾ هئا ته هيءُ ڀلارو ڪلي ڇو ٿو ۽ روئي ڇو ٿو؟
 نيٺ ڪنهن پڇيس ته: سڳورا! سزا جو ٻڌي اول مُرڪئين. پوءِ
 ڇو رُئين؟ هن ورائيو ته: زماني جي عجيب گردش سبب رُئم. چار ننڍڙا
 پٽڙا اٿم. انهن جو فڪر پئي ٿيم ۽ مُرڪيس هن ڪري جو الله جو
 ڪرم ياد آيو ته: جهان مان مظلوم تي موڪلايان ٿو. ظالم بنجي ٿو وڃان،
 هن جو اهڙو گفتو ٻڌي، ڪو ماڻهو حجاج وٽ وڃي پهتو. هن کي
 چيائين ته: سائين! هن ويڇاري کي قتل نه ڪرايو. ڇو ته هن جا چار
 ڪمزور ۽ ڪم عمر پٽڙا هن ۾ اميدون رکيو پيا جيئن. هاڻي توهان هن
 کي مارائي، گهڻن ساهوارن جو پاپ سر تي نه کڻو. اهڙو قدم درست نه
 آهي. هن دفعي ڪڍي معافي ڏيوس. جيڪو ٻين جي بيوس پاتين تي رحم
 نه ٿو ڪري، اهو پنهنجي خاندان جو به دشمن سمجهيو ويندو آهي.
 اي بادشاهه سلامت! جنهن انسان جي دل، تون هٿ ايڏائين ٿو.
 ته ان مان اها اميد نه رکجانءِ ته آخرت ۾ هو توهان چڱائي ڪندو.
 جيڪڏهن ڪو مسڪين مظلوم فڪرات سبب سڄي رات نه ستو آهي،
 ڳڻتي ۾ ڳرندي، ٿڌا ساهه کڻندي پيو ٿو رات گذاري، ته ان جي آهين
 کان توکي ڊڄڻ گهرجي. مظلوم جي درد واري دانهن ۽ ارمانن واري آه
 کي وڏو اثر آهي.

مثال ظاهر آهي، ابليس انسانن سان ڪا چڱائي نه ڪئي آهي ته هو به انسانن کان ڪا چڱائي نه ڏسندو. ڀلا جيڪو جهڙو بچ پوکيندو، پوک به اهڙي ٿيندو، جڏهن پاڻ ۾ ئي سوين عيب ۽ اوڻايون موجود آهن. ته پوءِ ٻين جي اوڻاين جو پيڇو ڪرڻ ٿيڪ نه آهي. ماڻهو ويچارو ڪمزور آهي. ڪڏهن هو پاڻ کان ڪمزور کان به هارائي ويندو آهي. ته پوءِ پاڻ کان سگهاري پهلوان سان هٿ اٽڪائڻ صحيح نه آهي.

ڳالهه ٿا ڪن ته، حجاج تي هيڏي نصيحت جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. هن ڀلاري نيڪ مرد کي نيٺ مارائي ڇڏيائين. هو مسڪين هن ڏاڍي مڙس سان پهچي نه سگهيو. پوءِ ڇا ٿيو جو هڪ رات ڪنهن بزرگ هن قتل ٿيل مسڪين کي خواب ۾ ڏٺو. حال احوال پڇيائينس. هن ورائيو ته: مون کي رڳو گهڙي ڪن تڪليف پهتي، هوڏانهن هن ڏاڍي مڙس تي قيامت تائين ملامت رهندي.

دانا ۽ پيءُ جي پٽ کي نصيحت

ڪنهن دانا ۽ پيءُ پنهنجي پٽ کي نصيحت ڪندي چيو ته: اي پٽڙا هيءَ نصيحت ڪن لائي ٻڌجانءِ! ۽ ان تي عمل به ڪجانءِ! پاڻ کان ننڍن ۽ هيٺن تي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ نه ڪجانءِ! ڇو ته، ڪنهن وقت، توکي به ڪنهن ڏاڍي سان ڪم پوندو. ڪڏهن ڪنهن خونخوار جانور جي چنبي ۾ ئي اچي سگهجي ٿو. ان وقت ماڻهو ڪمزور ٿي پوندو.

مون سان به ائين ٿيو. آءٌ جڏهن جوان هوس، تڏهن منهنجي هٿان ڪن ڪمزورن کي تڪليف پهتي. پر جڏهن پاڻ کان ڏاڍي، ڪنهن طاقت واري جو هڪ ٽونشو لڳو، تڏهن سڀ ارڏايون وسري ويو. هڪ ئي ٽونشي اهڙو سبق ڏنو جو، وري نه ڪنهن کي ايذايم.

سيائن جو قول مشهور آهي ته: ڪنهن به سردار ۽ قوم جي اڳواڻ لاءِ جائز نه آهي جو سک سان سمهي ننڊون ڪندو رهي. هن لاءِ لازم آهي ته پنهنجي راڄ ۽ رعيت جو فڪر رکي، زماني جي گردش جو خيال رکي. چوندا آهن ته: نصيحت ڪوڙي دوا آهي. ٻڌڻ ڏاڍي ڏکي ٿي لڳي. پر ان تي عمل ڪرڻ سان سڌارو ٿئي ٿو.

فقيرن جي دعائن جو اثر

هڪڙو هو بادشاهه. ان کي ڪا بيماري اچي لڳي. مرض اهڙو منجهائيس، جو هو ڳري ڪندا ٿي ويو ۽ هلڻ چلڻ کان عاجز ٿي پيو هو. سندس ڪو دوست طبع پرسيءَ لاءِ وٽس اچي پهتو. بادشاهه کي چيائين ته: سائين! هن شهر ۾ هڪڙو بزرگ يلارو، الله وٽ پهتل ٻانهو رهندو آهي. دعائن گهرائڻ لاءِ وٽس راج ٿا ڏين. هو درويش دعا گهرندو آهي ته ماڻهن جا ڪم ٿي ويندا آهن، منهنجو مشورو آهي ته توهان به ان درويش کي دعا لاءِ عرض ڪريو، هو ڪو ڦٽو چنڊو ڪري، مَنَ الله تعاليٰ رحم ڪري ۽ مرض معاف ٿي وڃن.

بادشاهه اڳ ۾ ئي سخت پريشان ٿي پيو هو، سو هڪدم حڪم ڪيائين ۽ نوڪر چاڪر ويا سو بزرگ کي وٺي اچي حاضر ٿيا. هاڻي بادشاهه بزرگ کي عرض ڪيو ته: بيماري وڪوڙي وئي اٿم، ڪا ڦڪي فرق نٿي ڪري، ڏينهن ڏينهن وڃان ٿو نجهرن. ڪا دعا گهرو! جئنَ الله هٿ سڄو نصيب ڪري، مرض مان جان چٽي.

اهڙو عرض ٻڌي، بزرگ بادشاهه کي چيو ته: اي بادشاهه سلامت! الله ان تي رحم ڪندو آهي، جيڪو ٻين تي رحم ڪري ٿو. تنهن جي ملڪ ۾ ڪيترا مظلوم بنا ڪنهن ڏوهه جي قيدن ۾ پيا ٿا پيڙجن. ناحق پيا ٿا سزائن ۾ سڙن. هاڻي منهنجون دعائون توتي ڪهڙو اثر ڪنديون؟ اول ملڪ مان ظلم ۽ ڏاڍ جو خاتمو ڪرا پوءِ ڪنهن کي دعا لاءِ چؤ! نه ته جيسين مظلوم توکي پيا پٽيندا، تيسين درويشن جون دعائون ۽ فقيرن جا سڳڙا توکي نه لڳندا، ڪو اثر نه ڪندا.

اهو ٻڌي، بادشاهه في الحال ته ڪاوڙيو، پر پوءِ دل ۾ چيائين ته: آءٌ سچ جي اڪرن تي چو ٿو چڙان. مون کي ته نصيحت تي عمل ڪرڻ گهرجي. اهو سوچي، اتي جو اتي حڪم ڪيائين ته: جيڪي به بي ڏوهي قيدي آهن، سڀني کي هن ئي وقت آزاد ڪريو. پوءِ ته بادشاهه جي حڪم جي تعميل ٿي، ڪيترا قيدي جيل مان آزاد ٿيا، دعا ڪندا گهر راهي ٿيا.

هيڏانهن هو درويش به اٿيو. ٻه رڪعتون نماز پڙهيائين، نهايت عاجزيءَ سان رب کي باڏايائين ته: اي آسمان کي بلند ڪرڻ وارا الله! اڳ ۾ جنگ سبب تو پڪڙ ڪيس، هاڻي هن آڻ مڃي صلح جي درخواست ڪئي آهي، هاڻي ڪٿي معافي ڏينس. هيڏانهن درويش جي دعا هلي رهي هئي، ته هوڏانهن بيمار بادشاهه جي طبيعت سڌرڻ شروع ٿي. بادشاهه پاڻهي اُٿي بيٺو. خوشيءَ ۾ نه پيو مائي. ماڻهن سمجهيو ته هاڻي اڏامندو الائي ڇا؟

بادشاهه درويش مٿان هيرن جواهرن جي وارڪا ڪئي. مال، خزانو هن جي قدمن ۾ رکڻ لاءِ تيار ٿيو. پر هن درويش پئسن ۽ هيرن جواهرن ڏي ڏٺو به ڪين، اٿي کڙو ٿيو. چيائين: ڪنهن کان ڊڄي حق لڪائڻ نه گهرجي. بادشاهه کي چيائين ته: اڳتي سنڀالي هلجانءِ. جڏهن هڪ دفعو، توکي سيڪت ملي آهي، ته ٻيهر يلجي به ظلم نه ڪجانءِ. سعديءَ جون اهي ڳالهيون ٻڌي هرڪو خيال ڪري. ڇو ته ڪرڻ کان پوءِ سڀ ڪنهن کي اٿڻ نصيب نه ٿيندو آهي. ڪيترا ڪرڻ کان پوءِ وڃي قبر ۾ پهچندا آهن.

نصيحت

اي صاحبزادا! هي جهان فاني آهي، هميشه نه رهندو، هن دنيا مان وفاداريءَ جي اميد نه رکجي. ڏس ته حضرت سليمان عليه السلام جو تخت هواءِ تي هلندو هو، ته اهڙي حڪومت به نيٺ هڪ ڏينهن ختم ٿي. ان ڪري چڱو ماڻهو اهو چئبو، جيڪو عقل ۽ عدل سان هلي. اهو ماڻهو هن جهان ۾ ڪٿي ويو، جنهن مان مخلوق راضي رهي ۽ هر هڪ کي سندس ڪيل چڱائي ڪم ايندي. ۽ جيڪا ملڪيت هتي ڇڏي ويندو ته اها هن جي ڪهڙي ڪم جي ٿي.

اجل کي اجمل ڇا ڪندو

ڳالهه ٿا ڪن ته: مصر ملڪ ۾ هڪ امير ماڻهو هو. موت جو

وقت اچي مٿان پهتس. منهن جو رنگ ائين مٽيو پئي ويس، جيئن سج جو رنگ لهن مهل ويندو آهي جهڪو ٿيندو. ويڇ حڪيم سڀ مايوس ٿي ويٺا، ڇو ته وڻن موت جو علاج ڪونه هو. ڀلا اجل کي اجمل^(۱) ڇا ڪندو؟ سج آهي ته: **كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ** هر شيءِ فنا ٿيندي. رب جي ذات کي هميشه بقاء آهي.

چون ٿا ته: جڏهن ان امير جي حياتيءَ جو سج لهي رهيو هو، تڏهن چين ۾ آهستي چڻي رهيو هو ته: مون جهڙو سيٺ مصر ملڪ ۾ ڪونه هو. جڏهن هيءُ حال ٿو ڏسان ته چوان ٿو ته ڪجهه نه ڪيم. گهڻو مال دولت گڏ ڪيم، پر ان جو ڦل نه ڪاڌم، تان ته مسڪينن وانگر هٿين خالي وڃان پيو. سياڻو ماڻهو اهو چئبو، جنهن پنهنجي هٿ سان مسڪينن کي ڪجهه ڏنو يا سڃاڻي ڪم ۾ ڪڍايائين. دولت مان نفعو به اهوئي آهي ته هٿ ڪمايل دولت، ڪمائيندڙ کي مرڻ کان پوءِ ڪم اچي ۽ جيڪو مال هٿ بچائي ويو، اهو پويون سڀ پرايو ٿي ويو. پوءِ اهو افسوس ۽ ارمان جو سبب آهي. چون ٿا ته: مرڻ مهل هرڪو امير ماڻهو هڪ هٿ کوليندو آهي ۽ ٻيو هٿ بند ڪندو آهي. خبر آڻو ته: ائين ڇو ٿو ڪري؟ ڇو ته هن جي زبان ڳالهائڻ کان بيهي وئي آهي. هاڻي توکي هٿن سان اشارا ٿو ڪري. هڪ هٿ کولي توکي اشاري ۾ چوي ٿو ته: هٿن سان سخاوت ڪر، خير خيرات گهڻي ڏي! ٻيو هٿ بند ڪري توکي اشارو ٿو ڪري ته: ظلم ۽ حرص کان پري ره! يعني جيڪي ڪرڻو اٿئي سو هٿ ڪر! جيڪي پوکڻو اٿئي، پوکي وٺ. مٿان منڍ وڃڻي نڪري. پوءِ جڏهن هٿ ڪفن ۾ ويڙهجي ويندا ته، اُتان ٻاهر ڪڍي نه سگهندين. هي سج ۽ چنڊ، هي تارا ڪيئون روزانه پيا اُڀرندا ۽ لهندا، پر تون قبر مان نڪري، ڏسي نه سگهندي. جهان پيو هلندو، پر تون هن جهان ۾ نه هوندين.

ماڳ ساڳيا مالڪ پيا مٽجن

ترڪيءَ جي بادشاهه قزل ارسلان کي هڪ مضبوط قلعو هوندو

هو. ان جون ديوارون تمام بلند هيون ۽ اندر به ڪاڪ محل وانگر عجيب قسم جون ورن وڪڙن واريون گهٽيون هئس. اهو قلعو هڪ باغ جي وچ ۾ هو. جهڙو هو باغ سهڻو، تهڙو ان ۾ هيءُ قلعو خوبصورت لڳندو هو. هڪ ڏينهن ڪو درويش ان بادشاهه وٽ اچي پهتو. هيءُ درويش جهان ديد ۽ نهايت عقلمند ۽ دانا ماڻهو هو. هلي اچي بادشاهه وٽ ويٺو. مرڪندي بادشاهه کي چيائين ته: سائين! هيءُ قلعو سٺو ۽ سهڻو آهي، پر آءٌ سمجهان ٿو ته مضبوط ڪونهي. بادشاهه پڇيو ته: فقير! ڪيئن ٿو چوين ته مضبوط ڪونهي؟ درويش ورائيو ته: توهان جا وڏا، ابا ۽ ڏاڏا هن قلعي ۾ ئي رهندا هئا، پر پوءِ به موت جي منهن مان بچي نه سگهيا. حياتيءَ جا چار ڏينهن قلعي ۾ رهي، رب ڏي راهي ٿي ويا ۽ هاڻي توهان به ڏينهن پئي هتان روانا ٿي ويندا. توهان جون اميدون اڌوريون رهجي وينديون. وري اچي توهان جا پونير قلعو وسائيندا.

اي بادشاهه سلامت! ٻين کي ڇڏي، توهان رڳو پنهنجي پيءُ مرهيات وارو دور ياد ڪريو ته، جڏهن سندن حياتيءَ جا ڏينهن اچي ڪٽا، تڏهن سندس ڪو اختيار نه هليو. هي قلعو به کين وڌيڪ ترسائي نه سگهيو. پوءِ جڏهن هن قسم جي قلعي ۾ اهڙي اميد ڪانهي، ته ڇو نه اميدون الله ۾ رکجن. سڀئي ماڻهوءَ کي گهرجي ته هن دنيا جي جهان کي بي وفا سمجهي. ڏسو ته هي قلعا، هي جايون جڳهيون ساڳيون بيٺيون آهن، پر مالڪ پيا ٿا مٽجن، ته انهن شين سان دل به اوتري لائجي.

نوشيروان کي نصيحت

چون ٿا ته هڪڙو مستانو فقير ايران جي بادشاهه نوشيروان وٽ آيو. چيائينس: سائين! توهان کان اڳئين بادشاهه جمشيد جو بخت ياڳ ٿيل هئو، تڏهن توهان کي ان جي بادشاهي هٿ آئي. هن جو بخت هجي ها ته هيءُ ملڪ ان سان نيبهه هجي ها. توکي جيڪڏهن قارون جو خزانو هٿ ۾ هجي. ته اهو به فنا ٿي ويندو. البت اهو توهان جو آهي جيڪو هٿ سان خلق تي خرچ ڪريو ٿا. اڳتي اهوئي ڪم ايندو ۽ هيءُ بخت، تخت ۽ خزانو هڪ ڏينهن توهان کي به ڇڏڻا پوندا.

دنيا جي بي وفائي

سلجوقي بادشاهه الپ ارسلان تي موت آيو، تڏهن سندس پٽ بادشاهي تاج ڀاتو. ٻيءَ کي سوڙهي قبر جي حوالي ڪري آيا. هڪ ڏينهن بادشاهه جو پٽ (شهزادو) گهوڙي تي چڙهيو، تاج ڀايو پئي ويو ته مٿس هڪ مستاني جي نظر پئجي وئي. ان چيو ته: زماني جا عجيب رنگ آهن. ٻيءَ مري ويو ته پٽس اڄ گهوڙي سوار آهي. زماني جو اهو حال آهي جو ڪنهن جي به بادشاهيءَ کي بقاء ڪونهي. پوڙها موڪلائي ٿا وڃن ته ڇوڪرات انهن جي جاءِ ٿا والارين.

اي دوست! هن جهان سان دل نه لاءِ، جو هيءُ جهان بي وفا آهي. دنيا هڪ فقير وانگر در در پئي ڀٽڪي. دنيا سان عشق نه ڪرا ڇو ته اها روزانه مڙس مٽائيندي آهي. اي انسان! اڄ تون نيڪي ڪرا جيسين تنهنجي هٿ ۾ ڪجهه آهي. سڀئي سڀ ڪجهه ٻين جي هٿ ۾ هوندو. پوءِ پڇڻائڻ بي سود هوندو.

ظالمن کي تنبيهه

اڳاٽي زماني جي ڳالهه آهي. افغانستان ملڪ جي ”غور“ علائقي ۾ هڪڙو سرڪش ۽ ظالم بادشاهه رهندو هو. اهو علائقي جي ترقياتي ڪمن لاءِ عام ماڻهن کان گڏهه ظلم سان وٺي ونگار ۾ وهرائيندو هو. سڄو ڏينهن گگدامن کي ڪم ۾ وهائي، مٿن ٻار ڍوئي ساڻو ڪري ڇڏيندا هئا. وري پٿر دل اهڙو جو اهڙن جانورن لاءِ دائي پاڻيءَ ۽ گاهه پئي جو به ڪو انتظام نه ڪندو هو. نتيجي ۾ ٻن ٽن ڏينهن اندر گڏهه بکن ۾ پاهه ٿي مري پوندا هئا. جڏهن ڪنهن ڪميٽي ماڻهوءَ کي دولت هٿ اچي ٿي (يا طاقت ملي ٿي) ته هو هيئن ڪمزورن لاءِ آزار بنجي پوندو آهي. هن کي پنهنجي اوچي ماڙي هوندي، ته غريبن جي ڪچين جاين ۽ جهوپڙين کي حقارت ۽ نفرت سان ڏسندو. انهن جي تحقير ڪندي ڪو شرم ئي نه ايندس.

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪ دفعي اهو بادشاهه شڪار ڪرڻ جي ارادي سان ڪيڏانهن ٻاهر ويو. ۽ شڪار جي پٺيان مسلسل گهوڙو دوڙايائين. پوءِ ته سائين ۽ نوڪرن کان پري ٿي ويو. ۽ رات پئجي وئي، وات به ويٺجي ويس. مجبوراً اڪيلو جڻو هلندي هڪ ڳوٺ ۾ اچي پهتو. اتي هن هڪ مضبوط ۽ متارو لاسي گڏه ڏٺو. جنهن کي هڪڙو ڪُردي (ڪردستان جو رهاڪو) سوتيءَ سان سَتي ڪُتي رهيو هو. اهڙو ئي ڪٿائينس جو چڻ هڏا ٿي پڳائينس.

اهو حال ڏسي، بادشاهه اچي ڪاوڙيو. ڪُردي همراھ کي سڏي چيائين ته: هن گگدام تي تون وڏو ظلم ٿو ڪرين. تون ڏاڍو مڙس آهين ته هيئن جانورن تي اهڙا ڏاڍ نه ڪرا هو ڪُردي به ڪو بگڙيو بيٺو هو. سو هن کي بادشاهه جي ڳالهه نه وئي ۽ هڪل سان ورائيائينس ته: آءٌ جيڪو ڪجهه ڪريان ٿو، صحيح ٿو ڪريان. توکي جيڪڏهن خبر نه آهي ته ٻين جي معاملن ۾ مداخلت نه ڪرا تون پنهنجو ڪم ڪرا ڪيترا ماڻهو توکي ڏاڍ ڪندي نظر ايندا پر غور ڪندين ته اهي به ان لاءِ مجبور ٿيا هوندا. بادشاهه کي اهڙو ڪٽوجواب نه وڻيو ۽ ڪُرديءَ کي چيائين: ڀلا ٻڌاءِ ته هن ۾ ڪهڙي مصلحت آهي؟ آءٌ ته سمجهان ٿو ته توکي عقل ڪونهي. صفا مست چريو نه آهين، ته به اڌ چريو ضرور آهين.

ڪُرديءَ کلي بادشاهه کي چيو: چريو آهين تون! وڌيڪ نه ڪُڇ ته پلو. توکي شايد حضرت خضر عليه السلام جي ڳالهه ٻڌل نه آهي. (جيڪا سورة ڪهف ۾ لکيل آهي). ته هن درياءَ ۾ سفر ڪندي، ملاحن جي پيڙيءَ کي پڳو هو (ان ۾ سوراخ ڪيو هئائين). هن ائين چو ڪيو هو؟ ان ڪري جو ان درياءَ واري علائقي تي هڪڙو ظالم بادشاهه حڪومت ڪندو هو. هن جي ظلم ۽ ڏاڍ جو ڏهڪاءُ ماڻهن جي دلين تي ويٺل هو. پري پري پيٽن وارا ماڻهو به ان کان ڪنبايل هئا. جهان جو گهڻو حصو هن جي ستمن سبب ستايل هو. هو مسڪين ماڻهن کان پيڙيون زوريءَ ڪسي وٺندو هو.

حضرت خضر عليه السلام ملاحن جي پيڙي هن ڪري پڳي، جيئن هو ظالم بادشاهه هن کان پيڙي ڦري نه سگهي. پيڙي پڳل

هوندي ته ڪيئن ڦريندو؟ ڀڳل تئل سامان به ڦرجڻ کان پاڻ وٽ پلو آهي. اهي اکر چئي ڪُردي وري ڪليو. بادشاهه کي چيائين: آءُ به چريو ڪونه آهيان جو ناحق گڏهه کي پيو ڪٽيان ۽ هن جون جنگهون پيو پيجان. وري به شڪر آهي جو هيءُ گڏهه اسان جي علائقي جي بادشاهه جي بيگر ۾ ڪونهي. نه ته ٻار ۽ بکن ۾ بي حال ٿي مٿو پيو هجي ها.

جيئن بيزين ڦريندڙ بادشاهه، ظلم سبب بدنام ٿيو. ائين اسان جي علائقي جو بادشاهه به ظلم سبب بدنام ٿيو آهي. حيف هجي اهڙي حاڪم تي، جنهن تي راڄ جي ماڻهن جي ڦٽڪار قيامت تائين پئي وسي، ڪو حاڪم، غريب عوام تي جيڪو ظلم ٿو ڪري، حقيقت ۾ اهو پاڻ تي ظلم ٿو ڪري. ڇو ته سياڻي اهڙي ميدان ۾ بيهڻو آهي، جتي مظلوم ماڻهو ظالم جي گلي کان جهلي حق طلبيندا، جيڪڏهن اتي ٻيو ڪجهه نه هوندو، ته مظلومن جا گناهه ظالمن تي سڻيا ويندا. پوءِ هو شرم کان ڪنڌ ڪڍڻ جهڙو نه هوندو. اڄ جيڪو گگدام گڏهن تي سهنديءَ کان مٿي ٻار ٿو رکي، ته سياڻي اهو پراوا ڳرا ٻار ڪلهن تي کڻندو. سچ پچين ته اهو انسان وڏو بدنصيب آهي، جنهن جي عيش عشرت ۾ بي پهچ مسڪين جو رنج ۽ تڪليف به شامل آهي. آءُ چوان ٿو ته: جيڪو ظالم سوين ماڻهن کي ستائي وڃي ٿو سُمهي، اهو وري نه اٿي ته پلو. يعني ننڊ ۾ ننڊ اچي وڃيس، مري پوي ته پلو.

ڪُردي پورهيت هن ظالم بادشاهه کي نه پيو سياڻي، تڏهن بنا هٻڪ جي سيڪجهه چئي ويو. بادشاهه کي چڙ ته گهڻي پئي آئي، پر هٿ وس نه پيو هليس. جو بنهه اڪيلو هو. تڏهن سيڪجهه ٻڌي، سُمهي پيو. پر سڄي رات فڪرات سبب ننڊ ٿي نه آيس. پاسا ورائيندي رات پئي ڪٽيائين، تان ته باڪ ڦٽي، پکي پڪڻ اُٿيا، ٻوليون ٻولڻ لڳا. بادشاهه به اٿي ويهي رهيو.

هوڏانهن سپاهين ۽ ساڻن گهوڙن تي چڙهي سڄي رات بادشاهه کي پئي ڳوليو. نيٺ صبح سان اچي ساڻس مليا. سڀ سڙها ٿيا، ڪانا پينا ڪيائون. هاڻي وڃي بادشاهه کي هن ڪُردي جت جون ڳالهيون ياد آيون. هن کي دل تي ٻار پيو هو. سو حڪم ڪيائين ته: راتوڪي

گستاخ جهنگلي (ڪُردِيءَ) کي پڪڙي وٺي اچو! ويرم ٿي نه گذري ته هن کي پڪڙي آڻي حاضر ڪيائون. بادشاهه سخت دل ۽ ظالم اڳ ۾ ٿي هئو، تنهن دير ٿي نه ڪئي. جلاد کي چيائين ته: هن جٽ جو مٿو ڦريو آهي، جو مون سان سامهون ٿي پئي ڳالهائين. الاڻي چاجو ڇا پئي چيائين. هاڻي ٿي هن کي قتل ڪري ڇڏا!

ڪُردِيءَ ويڃاري ڏٺو ته، اڄ هتان بچڻ محال آهي، بچڻ جي ڪا راهه ڪانهي. موت اڪڻين پئي ڏنائين. پوءِ سوچيائين ته: ڇو نه حق، سچ جا اکر بادشاهه کي چئي ڇڏيان. مان هونئن ٿو ته، ڇو مڙان؟ پوءِ ته بي ڊپائيءَ سان بادشاهه کي هيئن چيائين:

اي بادشاهه! موت ۽ حياتي تنهنجي هٿ ۾ ناهي. قبر واري رات آءٌ ٻاهر نٿو رهي سگهان. تقدير جو فيصلو اڳ ۾ ئي ٿيل آهي. تنهنجي ظلمن جي ڳالهه جهان ۾ مشهور آهي. حيران هزارين مان نه رڳو. پر ماڻهو تنهنجي ڏهڪاءُ سبب تنهنجي آڏو ڪڍي نه ٿا سگهن. پر مون کي عجب هن ڳالهه جو آهي ته، منهنجا ڳالهائيل حق جا اکر توهان کي نه وٺيا. مون ڪو غلط اکر ته ڪونه ڳالهائيو هو. پر توهان چاهيو ٿا ته، چڱائي چونڌڙ جي پاڙ ٿي پئي ڇڏيو. جيئن اڳتي ڪير حق سچ چوڻ وارو موجود ٿي نه هجي. موت تنهنجي هٿ ۾ آهي ته ڀلي مارائي ڇڏا! مون کي موت کان ڊپ ڪونهي. پر توهان لاءِ ڀلائي هن ۾ آهي ته، ڪنهن بي گناهه کي مارائڻ بدران ظلمن کان مڙي پئو! جيڪڏهن توهان جي ظلم سبب مسڪين مظلوم سک سان نه سمهي سگهندا، ته توکي سک ڪٿان نصيب ٿيندو؟ مون جهڙن ڪيترن کي تون ڪهرائيندين.

چار چايلوس تنهنجي روبرو تنهنجي تعريف ڪن، واه پوتار واه! پيا ڪن ۽ ٻاهر غريب عوام پيو توکي پتي ۽ پاراتا ڏئي، ته اها به ڪا زندگي آهي! مطلب ته بادشاهه کي گهڻو ڪجهه چئي ويو. جيتوڻيڪ دل ۾ پڪ هئس ته ڄاڻ ٿو هيءُ جهان ڇڏيان. پر پوءِ به حوصلي کان ڪم ورتائين.

الله جي قدرت اهڙي ٿي، جو هن جهنگليءَ جي نصيحت ظالم بادشاهه جي دل تي اثر ڪيو. صفا نرم ٿي پيو. سڄو قصو سمجهي ويو.

پوءِ ته هن جت جهنگليءَ تي اهڙو راضي ٿي پيو. جو سندس ڳوٺ واري
ڪشادي علائقي تي حاڪم ڪڍي مقرر ڪيائينس.

سياڻن سچ چيو آهي ته: دوستن، سڄڻن جي تعريف ڪرڻ تي
دوڪو نه ڪائجي. پر پاڻ بابت دشمن مخالفن جا سخن به ٻڌجن. ڇو ته
دوستن جي اکين تي محبت واري عينڪ چڙهيل آهي. انهن کي رڳو
هڪ پاسو ئي نظر ايندو ۽ يقين ڄاڻ ته تنهنجي روبرو تنهنجي تعريف
ڪندڙ تنهنجا سڄڻ ۽ خيرخواه ڪونهن. پر جيڪي تنهنجون اوڻايون
توڪي کولي ٻڌائين، اهي ئي تنهنجا خير خواه آهن.

بداخلاق دشمن جيڪي ملامت جا اکر چوي ٿو. اهي خوش خلق
منڙي ٻولي ٻوليندڙ (چاپلوسي ڪندڙ) جي اکرن کان بهتر آهن. ڇو ته
هن جي اکرن ۾ نصيحت پريل آهي ۽ ڪو سياڻو سببتو هوندو ته اهو خار
باز دشمن ۽ مُوذي مخالف جي چيل ملامت وارن اکرن تي سوچي، پاڻ
سڌاري ويندو. يعني جيڪو ماڻهو تنهنجي تعريف ٿو ڪري، تنهن جي
اوڻاين کان توکي آگاهه نٿو ڪري، اهو تنهنجو دشمن آهي، سڄڻ
ڪونهي. اهو چاهي ٿو ته تنهنجا عيب تو ۾ موجود هجن.

خوبصورت ٻانهيءَ جي ڳالهه

خلفي هارون الرشيد جو پٽ مامون الرشيد جڏهن بادشاهه ٿيو،
تڏهن هڪ چنڊ جهڙي سهڻي ٻانهي خريد ڪيائين. ٻانهي اهڙي ته سهڻي
هئي، جو هن جو حسن سچ وانگر تجلادڻي رهيو هو. گلن جي پتين کان
به نازڪ ۽ نفيس هئي. ڪوبه سياڻو سببتو هن کي ڏسي ها، ته مستانو
ٿي پوي ها. هن جي اک عاشقن لاءِ صفا قاتل هئي. جيئن سچ جي
چوڌاري انڊلٽ سهڻي ٺهي، تيئن سونهن جي سچ آڏو هن جي حسن جي
هاڪ هئي. ڪو عبادنگذار درويش زاهد ڏسيس ها، ته اهو به دل ڦرائي
ويهي ها. هيئن ڪڍي چئجي ته جنت مان ڪا حور لهي آئي هئي يا
سينگاريل گڏي هئي، جنهن کي قدرت سونهن سوپيا سان گهڻو نوازيو هو.
پوءِ ڇا ٿيو جو مامون وٽ اچڻ کان پوءِ. هن سان ملڻ کان ئي

انڪار ڪيائين. هاڻي بادشاهه اچي ڪاوڙيو. چاهي پيو ته تلوار جو ڏک هڻي، اهڙي مغرور ٻانهيءَ کي به آڏ ڪري وجهي. ٻانهي به سمجهي وئي. تنهن چئي ڏنس ته: توهان ملڻ کان تيز تلوار سان ٽڪرا ٽڪرا ٿيڻ مون کي پسند آهي.

بادشاهه چيس ته: ڪهڙي سبب ڪري ايڏو بيزار آهين؟ مون مان توکي ڪهڙو ڏک پهتو آهي؟ ٻانهيءَ چيو ته: بادشاهه سلامت! توهان جي وات ۾ اهڙي بدبوءِ آهي جو آءُ توهان جي ويجهو ويهي نٿي سگهان. تلوار سان موت هڪ دفعو ايندو، پر توهان جي ڀرسان ويهڻ سان هر هر موت جو ڏاڻقو چڪڻو پوندو. اهڙي جيئن کان موت منظور اٿم.

بادشاهه کي ٻانهيءَ جي ڳالهه دل سان لڳي ۽ پاڻ تي ڏاڍي ميان لڳس، ڏاڍو صدمو رسيو. پوءِ ته علاج ڪرايائين، ڏندڻ ڏنائين. نيٺ اڳيون عارضو ختم ٿي ويو، وات جي بدبوءِ خوشبوءِ ۾ تبديل ٿي ويس. پوءِ ته ان ٻانهيءَ جا ٿورا مڃڻ لڳو، جنهن هن کي اهڙي عيب کان آگاهه ڪيو هو ۽ هاڻي ٻانهي به ساڻس سک سان رهڻ لڳي.

ان مان سمجهه ۾ آيو ته: سچو خير خواه ۽ پلو دوست اهو آهي. جيڪو اطلاع ڏئي ته فلاڻو ڪندو تنهنجي راهه ۾ آهي. پليل ڀڙڪيل ماڻهوءَ کي چوڻ ته: تون بلڪل نيڪ ٿو هلين. اهو ته هن تي ظلم ڪرڻو آهي. جيڪو ماڻهو تنهنجي سامهون تنهنجا عيب نٿو ٻڌائي، ته پوءِ تون پنهنجي عيبن کي به ڪمال سمجهندي پيو ڇا؟ جنهن ماڻهوءَ کي ماڪي ۽ ڪنڊ ڪاڻهي ڪانهي. ٻئي شيون هن لاءِ نقصانڪار آهن. ان آڏو ائين چوڻ ته: هيءَ ماڪي پلي آهي. هيءَ ڪنڊ سٺي اٿئي. اها دشمني آهي. هڪڙو دوا وڪڻندڙ چئي رهيو هو ته: جيڪڏهن شفا گهرجيو، تندرستي چاهيو ٿا ته هيءَ ڪڙي دوا پيئڻي پوندي. ته دوا کي ڪڙو چوڻ، اهو ڪو عيب ٻڌائڻ ڪونهي. اها ته حقيقت ظاهر ڪرڻي آهي.

بادشاهه آڏو حق چوندڙ فقير جو قصو

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙو هو درويش فقير نيڪ مرد. ان تي ملڪ جو بادشاهه ڏمرجي پيو. هن ڪري جو فقير، بادشاهه کي حق سچ جا اکر

چئي ڏنا. جيڪي هن کي نه وڻيا. بادشاهه به ڪو مغرور ۽ هنيو هو، تنهن کي نصيحت ڄا اکر ڪئي ٿا وڻن. پوءِ ته بادشاهه ان فقير کي قيد ڪرائي ڇڏيو.

فقير کي جيل ۾ ڪنهن دوست چيو ته: بادشاهه آڏو توکي اهڙا چوڻ نه گهرجن ها. تڏهن فقير ورائيو ته: ٻئي کي چڱائي چوڻ، نصيحت ڪرڻ عبادت آهي. آءٌ جيل کان ڊڄان ٿي ڪونه ٿو. هي چار گهڙيون ڏکيون سڪيون وينديون گذري، اجهو ٿو جيل مان نڪران.

چوندا آهن ته: ڀتين کي به ڪن آهن. سو فقير جا چيل اهڙا اکر ڪنهن ٻڌا ۽ وڃي بادشاهه کي ٻڌايائين ته: فقير هيئن ٿو چوي. بادشاهه ڪليو ۽ چيائين ته: فقير اجايا په وينو پڄائي. جيل ۾ مرنڊو مري ويندو پر ٻاهر نه نڪري سگهندو.

بادشاهه جا اهي اکر ڪنهن وڃي فقير کي ٻڌايا. پوءِ ته فقير بادشاهه کي چواڻي موڪليو ته: هيءَ سڄي حياتي گهڙي ڪن ته آهي. ۽ آءٌ فقير مسڪين اڳ ۾ ئي آهيان، غمن ڏکڻ جو بنهه هيراک آهيان. مون کي ڪهڙي پرواهه. اڳي به تنهنجي تعاون ۽ پگهار کان سواءِ ٻيو نڳندو هوس. ائين هاڻي به پيو جيئندس. ۽ تون وڌ ۾ وڌ به مارائي ڇڏيندين، ٻيو ڇا ڪري سگهندين. آءٌ موت کان ڊڄان ٿي ڪونه ٿو ۽ جيڪو موت کان تڻو ڊڄي، اهو جيل کان چو ڊڄندو.

توڪي ڪڏي لشڪر ۽ خزانو آهن، حڪومت جو ٺٺ آهي ۽ مون کي عيال اولاد آهي ۽ سڃاڻيءَ جا سور آڏو آهن. پر ٻئي جڻا (بادشاهه ۽ فقير) جڏهن مري هتان روانا ٿينداسين، ته هفتي ڪن. کان پوءِ قبر ۾ ٻئي هڪجهڙا ٿي وينداسين.

اي بادشاهه! هنن چئن ڏينهن جي چٽڪي سان دل نه لڳاءِ. اجايو پاڻ کي دوزخ جي باهه ۾ نه جلاءِ. توکان اڳ ۾ ڪيترا وڏا وڏا حاڪم ۽ تونگر گذريا آهن، جن هت ظلم ڪري، مسڪينن کي پٽي مارايو ۽ جهان ۾ جيئندڙن کي پٽي جلايو. تون انهن جي عاقبت مان سبق پراءِ! هتي ائين ره، جو سڀاڻي تنهنجي مرڻ کان پوءِ ڪو توکي چڱائيءَ سان ياد ڪري. ائين نه ٿئي جو تنهنجي قبر تي ماڻهو اچي لعنتون وجهن.

بيڙائي ۽ برائيءَ جو بچ نه پوک! ظلم جي رسم رائج نه ڪر! نه ته سياڻي هرڪو چوندو ته: فلاڻو منحوس اهڙي رسم وجهي ويو. پوءِ توتي ڦٽڪار پئي وسندي. ڀلا جيڪڏهن ڪو ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ سان سڀني کي هيٺان ڪيو ويٺو آهي، ته ڇا اهو قبر ۾ هيٺ ويندو ئي ڪونه؟ (نيٺ ته هيٺ به ٿيندو.)

اي بادشاهه! مون کي هن جيل جي ڏڪن جي ڪا پرواهه ڪانهي. تون پنهنجو فڪر ڪر! الله دليٰ جو مالڪ آهي. اهو سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو. سڪ اڳئين جهان جو گهرجي. هتي جو ڏک ۽ سڪ سڀ عارضي آهن. انهن جو ڪهڙو فڪر! (منهنجي غريبائي ۽ ڪڪائي گهر ۾ هن جيل جيتريون سهوليتون به ڪونهن. ته پوءِ هٿ پريشان ڇو ٿيان.)

سُڃي پهلوان کي نصيحت

هڪڙو هو طاقتور پهلوان مڙس. پر روزگار جي باري ۾ صفا نڀاڳو هو. نه نيرن تي ڪاٺن لاءِ ڪجهه هوس، نڪو رات جي روٽي لاءِ ڪجهه حاصل هوس. ويچارو بکڻي پيٽ لاءِ حمالي ٿي پنيءَ تي ڳرو بار کڻندو هو. ڀلا رڳو طاقت ۽ ٺوٺن سان ته روزي حاصل ڪري ٿي سگهجي. اهو پهلوان زماني جي ان گردش سبب نهايت مايوس ۽ پريشان رهندو هو. ڪڏهن پنهنجي قتل ڀاڳ سان مقابلو پيو ڪندو هو، ته ڪڏهن بيپرواهه جهان سان جهيڙو جوڻيندو هو. ڪڏهن ٻين ماڻهن جي عيش آرام کي ڏسي وات پاڻي پيو ٿيندو هوس. ته ڪڏهن پريشانين سبب روٽي به ڏيندو هو. هو سمجهندو هو ته: ٻيا سڀ سکيا آهن، ڏکيو آهيان ٿي آءٌ. ۽ چوندو هو ته: ٻيا ماڻهو ماکيون، مٺايون، ملايون ۽ مرغيون پيا کائين ۽ مون کي جوئر جو ڍوڍو ساڳ سان نصيب ڪونهي. ماڻهو ڍورن، ڍڳن، ڪتن ۽ ٻين کي به سِيءَ کان بچائيندڙ جهلون پيا وجهن ۽ مون کي اوڍڻ لاءِ ڪو اوچڻ ڪونهي! هيءُ به ڪو انصاف آهي؟

هائِ جيڪر! اهڙو ڪو ڦرڪو ڦري جو مون کي ڪٿان وڏو خزانو هٿ اچي وڃي، جو هن پگهرائيندڙ گهڻي محنت کان بچي پوان. ڪجهه ڏينهن آرام جي زندگي گذاريان.

پوءِ ڇا ٿيو جو هڪ ڏينهن ڪٿي مزدوري ڪندي ڪوڏر سان
 ڪڏ ڪوٽي رهيو هو ته زمين مان هڪ ماڻهوءَ جي هڏاڻن کپري نڪتي. مٽيءَ
 ايترو کاڌو هوس جو وات مان ڏند ڏانون پئي ڪريس. ان ڪوپراتي
 زبان حال سان چڻ هيئن پئي ڳالهايو: اي فلاڻا هن حال تي رهندي به
 ڪا شڪايت نه ڪر! اجهو ڏندن ۽ ڏانن جو هيءُ حال ٿيڻو آهي. پوءِ
 دنيا ۾ چڱو چوڪو کاڌو هجڻي يا سادو سُودو، رکو ۽ سُڪو رهڙيو هجڻي.
 اهو حال ڏسي هيءُ پهلوان پاڻ کي چوڻ لڳو: اي نفس ندور! هن
 زماني جي گردش ۽ لاهن چاڙهن کي ماڻ ڪريو پيو سَهڻا اجايو ڳڻتيون
 ڪري پريشان ٿين ٿو. هت هن جهان ۾ هڪڙي ماڻهوءَ جي مٽي تي ڳرو
 ٻار آهي ۽ پئي کي مٽي تي بادشاهي تاج آهي، هن جي چوٽي آسمان سان
 ٿي لڳي. مرڻ کان پوءِ ٻنهي جو هڪجهڙو حال هوندو. هي خوشيون،
 هي پريشانيون سڀ عارضي ۽ فاني آهن. رهندو وڃي نيڪ نالو ۽ ڪنهن
 سان ڪيل چڱائي باقي رهندي. هي تاج، تخت فنا ٿي ويندا. هن
 عيش، عشرت، راڄ ڀاڳ، ملڪ لشڪر تي ڪو ڀروسو ڪونهي. ڇو ته
 اڄ کان اڳ ۾ ڪيترائي خان خانان، حاڪم بادشاهه گذريا ۽ اڳتي به
 ايندا. هيءَ دنيا جڏهن ڇڏي. تڏهن انهن مرتين مان ڪجهه باقي نه رهندو.

ڪلر مان ڪين ٿئي توڙي جاري پيارينس جر

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن ولايت ۾ هڪڙو سخت دل ظالم بادشاهه
 حڪومت ڪندو هو. ان جي زماني ۾ ملڪ ۾ ظلم ۽ ڪلور جي ڪاري
 رات چانيل هئي. ڪيترن ماڻهن کي رات جو سڪ جي ننڊ نصيب ڪانه
 هئي ۽ ڏينهن جو هرڪو ماڻهو مصيبتن سبب مُنجهيل رهندو هو ته رات
 جو ڪيترا ڀلارا ٻانهن نقل پڙهي دعائون گهري ٿا ٿيم بيا پاس ڪندا هئا.
 چون ٿا ته: ملڪ جا ڪجهه ماڻهو گڏجي ان وقت جي ڪنهن
 مشهور بزرگ وٽ وفد ڪري وڃي پهتا. ۽ ظالم بادشاهه جي ظلمن جا
 داستان هن ڀلاري کي روئي ٻڌايائون ۽ عرض ڪيائونس ته: اسان توهان
 ۾ هيءَ اميد رکي آيا آهيون ته توهان ان ظالم بادشاهه سان ملو ۽ کيس
 وعظ نصيحت ڪريو، مَن ڪجهه خدا کان ٻڃي. چال ۾ سڌارو آڻي. اي

پلارا! الله تعاليٰ توهان کي عزت آبرو نصيب ڪئي آهي، اسان سمجهون ٿا ته بادشاهه توهان جو چيو اصل نه موٽائيندو.

اهو ٻڌي هن پلاري بزرگ ڪڇيو. چيائين ته: مون کي هن ظالم جي ظلمن تي ايڏو ارمان ڪونهي، جيترو توهان دوستن جي هن مطالبي تي افسوس ٿيو اٿم. ڇو ته نصيحت جو بچ به ڪنهن چڱيءَ ڌرتيءَ ۾ پوکبو آهي. سخت ۽ ٺڪر زمين ۾ اهڙو قيمتي بچ ضايع نه ڪبو آهي. هيءُ بادشاهه حق ۽ انصاف کان ايڏو پري آهي، جو کيس ظلم ۾ مزو ٿو اچي. ناحق کي حق ٿو سمجهي. ته ان کي نصيحت ڪرڻ بلڪل فضول آهي. نيڪ نصيحت به ڪنهن ماڻهوءَ تي اثر ڪندي آهي. نصيحت ڪجي به اهڙن کي. هن قسم جي ظالمن ۽ بي عقلن وٽ آءٌ علم ۽ هدايت جي ڳالهه ڪندو ئي نه آهيان. اهو ڄڻ قيمتي قولن کي رائگان ڪرڻو آهي.

بالفرض جيڪڏهن آءٌ بادشاهه وٽ وڃي نصيحت ڪندس ۽ ظاهر آهي ته هن تي ڪو اثر ڪونه ٿيندو ته، وٽر مون کي دشمن سمجهندو ۽ وٽس رڪندو. جنهن بادشاهه جي عادت حق تي هلڻ جي هوندي ته اتي نصيحت چونڊڻ جي دل به مضبوط هوندي. ظالم آهي چور ۽ نصيحت ڪندڙ آهي چوڪيدار، سو ٻنهي جو ٺاهه ڪيئن ٿيندو؟ مطلب ته بزرگ، ظالم بادشاهه کي نصيحت ڪرڻ نه ويو.

سياڻپ جا سخن

- جيسين حڪمت عمليءَ سان ڪم هلي سگهي، تيسين دشمن سان صلح ڪري رهڻ، لڙائيءَ کان بهتر آهي.
- دشمن کي شڪست ڏيڻ جيئن ئي طاقت پاڻ ۾ نه سمجهجي، ته پئسا ڏوڪڙ خرچ ڪري فساد کي پيو ٿارجي.
- جنهن دشمن جي اهڙائڻ جو خوف هجي، ته اهڙي دشمن تي، وٽس احسان گهڻا ڪجن. احسان هن جي تڪڙن ڏندن کي به مڏو ڪري وجهندا.
- سهڻي تدبير ۽ سياڻپ ان ۾ آهي ته، جيسين چڪ سان دشمن جو مضبوط هٿ چٻاڙي نٿو سگهجي، تيسين دشمن جو اهو هٿ چمجي.

- عقل ۽ سياڻپ سان رستم جهڙن پهلوانن کي به قيد ڪري سگهجي ٿو.
- جڏهن دشمن ڳاڻي چڙهندو اچي ۽ تو ۾ مقابلي جي طاقت به آهي ته پوءِ ڀلي ڪل لاهيس.

- طاقت نه هجي ته ڪنهن ڪمزور ڪميٽي سان به هٿ نه اٽڪائجي، ڇو ته ڪڏهن ڪمزور ۽ سنهڙين بوندين مان وڏا تلاءُ بنجي پوندا آهن.
- (ننڍين چڻگن مان ڀيڙ پري پوندا آهن.)

مناسب ڄاڻجي ته منهن ۾ سونڊ به نه وجهجي. (يعني ايتري ڪاوڙ ۽ سختي به نه ڪجي) جڏهن ڏسجي ته منهنجا دوست دشمنن کان ٿورا آهن ۽ دوست به مون کان ايترو خوش نه آهن، جيترو دشمن ڏمريل آهن، ته پوءِ لڙائيءَ وارو پاسو بنهه ڇڏي ڏجي. پر جيڪڏهن ڏسجي دشمن بنهه ڪمزور آهي ۽ آءٌ طاقتور آهيان، تڏهن به هيئن ئي هلاڻ ڪرڻ نامناسب آهي. مطلب ته جهان ۾ ڦڙن فسادن جهڙن ۽ جنگين کان جيترو ٿي سگهي پاڻ بچائجي. صلح، سانت، امن، سلامتيءَ سان رهجي.

البت جڏهن ڏسجي ته دشمن رڳو وڙهسان وڙهسان پيو ڪري، ته پوءِ ڪمزوري نه ڏيکارجي. مڙس ٿي مقابلو ڪجي. پوءِ اهڙن وقتن تي توتي ڪا ميار ڪانهي. جڏهن اهڻو ۽ ڏنگو دشمن نرميءَ ۽ صلح کي بزدلي ۽ ڪمزوري سمجهندو هجي، ته اهڙي حاسد دشمن سان نرمي ڪرڻ، هن کي شنگ ڪرڻ ۽ هٽيلو بنائڻ جي برابر آهي.

۽ جڏهن ڏسين ته دشمن عاجزي ڪندي تنهنجي ٽڏي هلي آيو آهي، ته تون به پنهنجي روش تبديل ڪر! هو بچاءُ گهري، ته بچاءُ ڏينس. پر وري به احتياط سان رهڻ ضروري آهي. چوندا آهن ته: ڪانٽر ڏک نه هٿي. جي هٿي ته جهوري. (ڪانٽر معنيٰ ڪمزور). پوءِ يقين ڄاڻ ته دشمن پوڙهو هوندو ۽ هن جي جسم ۾ وڙهڻ جي طاقت نه هوندي، ته به تجربن ۾ هوشيار هوندو، ۽ ڏاهپ سان توسان وڙهي ويندو، ان ڪري خبرداري ضروري آهي.

سياڻن چيو آهي ته: لڙائيءَ وقت، ڀڄڻ جي واٽ به اڳ ۾ ئي تازيل هجي. جو چوندا آهن ته: ”جتي ڀڄڻ ناهي پها، اُتي ڀڄڻ ڪم وريام جو“

جڏهن ڏسجي ته، لڙائيءَ ۾ سڄو لشڪر پئي ڌڻي وٺي پڳو آهي ته اهڙي وقت ۾ تون اڪيلو پوئتي رهي، پاڻ نه ماراءِ. اهڙن وقتن تي سياڻپ هن ۾ آهي ته؛ لشڪر جي ڪنهن پاسي ۾ هججي ۽ ڀڄڻ جي واهه هجي ته ڀڄي جان ڇڏائجي ۽ جيڪڏهن وچ ۾ اچي ويڃي. دشمن کان ڀڄڻ جي واٽ ئي نه ٿي ملي. ته پوءِ دشمن وارو لباس پائي بچاءُ ڳول.

لڙائيءَ جو هيءُ اصول به ياد رک ته جنهن وقت ڏسجي ته پنهنجو لشڪر هزار ڪن آهي ۽ دشمن جو لشڪر ٻه سؤ ڪن مس آهي، ته اهڙن موقعن تي به رات جي وقت دشمن جي ڀرسان بي خوف ٿي نه ره. پنهنجي ڇانوڻيءَ ۾ پنجاهه ماڻهو پنج سؤ ماڻهن جي ڌڪ ڏيندا آهن.

جڏهن ڏسين ته دشمن ڀاڄ کاڌي آهي، ته ان جو گهڻي تائين پيڇو نه ڪر! مٿان تون پنهنجي ساٿين کان ڇڄي وڃين ۽ دشمن وٽ قيدي ٿي پوين. ۽ لڙائيءَ وقت سپهه سالار تي چونڪي ڏيڻ، وچ لڙائيءَ ۾ لڙڻ کان بهتر ۽ دليري آهي. ڇو ته ان ڪم ۾ به ڪو خطرو گهٽ ڪونهي.

جوانمردي ۽ پهلواني اها آهي جو ڪنهن به لڙائيءَ ۽ جنگ کان نه ڊڄجي پوءِ ڇو نه آڏو مقابلي ۾ ياجوج ماجوج جا ڪٽڪ ۽ لشڪر هجن ۽ حاڪمن جو ڪم آهي ته لڙائيءَ کان اڳ ۾ ئي فوجين جي دل وٺجي. کين خوش رکجي. جيئن وقت اچڻ تي ڪم اچي سگهن. لڙائيءَ کان اڳ ۾ ئي لڙاڪو جوانن جا هٿ چمڻ گهرجن. جڏهن لڙائيءَ جو وقت مٿان اچي ويندو آهي ته، ان وقت هرڪو فوج جو آڌرڀاءُ ڪندو آهي. ملڪ جي سرحدن جي حفاظت فوج سان ئي ٿيندي آهي. ۽ فوج جي دل مال دولت سان خوش ٿيندي آهي. ڪوبه ملڪ تڏهن سويارو ٿي سگهندو، جڏهن فوجي اطمینان ۽ دل سان دفاع ڪندا.

فوجي پنهنجي سر جو ملهه ٿو وٺي. جيڪو سر قربان ڪرڻ لاءِ تيار آهي، ان چار پئسا به نه لهڻا ڇا؟ هن سان پگهار ۽ پئسن ڏيڻ ۾ پڪاڻي ڪبي، ته هو وري لڙائيءَ کان ڪيپائيندو. جنهن جو ڪيسو خالي ۽ غريبيءَ کان دل پریشان هوندي، اهو لڙائيءَ ۾ ڪهڙي دليري ڏيکاريندو!

قيمتي قول

جهاد ۽ لڙائيءَ ۾ ڪڏي پوڻ شيرن ۽ مڙسن جو ڪم آهي. اهڙن موقعن تي ڪڏهن نوجوانن کان پيرسن مجاهد ڏاڍا ڪارائتا ٿيندا آهن. جوان مرد پلي تيز ۽ تڪڙي تلوار هلائي، پر پيرسن تجربڪار وڌيڪ ٿيندو آهي. هاڻيءَ کي دسيندڙ نوجوان ۽ شينهن کي شڪار ڪندڙ پهلوان، ڪڏهن پوڙهي لومڙ جي چالبازيءَ کي نه سمجهي سگهندو آهي. تڏهن سمجهه، ته پيرسن مجاهد جهانديده، دانا ۽ تجربڪار ٿيندو آهي. ڇو ته هن زماني جون گرميون سرديون ڏٺيون آهن. ان ڪري نوجوان مجاهدن کي پوڙهن مجاهدن جي مشورن کان منهن موڙڻ نه گهرجي.

سيائن جو قول آهي ته: جيڪو بادشاهه ملڪ جي مضبوطي ۽ خوشحالي چاهي، اهو ملڪي وڏا ڪم نوجوانن جي حوالي نه ڪري ۽ فوج جو سپهه سالار به صرف اهڙن تجربڪار ماڻهن کي ڪري، جن جي عمر جو گهڻو حصو لڙاين ۾ گذريو هجي. ڇو ته شڪاري ۽ تجربڪار ڪتو چيتي کان به نه ڊڄندو. پر ناتجربڪار شينهن لومڙيءَ کان به ڊڄي ويندو. جيڪو ماڻهو ننڍي هوندي کان وٺي شڪار وغيره ۾ وڏي جوان ٿو ٿئي، ته اهو لڙائيءَ کان به ڪونه ڪيڀائيندو. پر جنهن عمر ۾ هڪ ڪڪڙ به نه ڪٺي هوندي ۽ عيش آرام ۾ پلجي وڏو ٿيو هوندو، اهو لڙائيءَ ۾ ڇا لڙي سگهندو!

تجربڪار سيائن جو چوڻ آهي ته: جيڪو مجاهد سڌائي، لڙائيءَ ۾ پوئتي ڀڄڻ جي ڪوشش ڪري، ته اهڙي کي دشمن کان اڳ ۾ تون ئي ڏک هڻي ماري وجهه! ڇو ته اهڙي ڊڄڻي جوان کان ڪڏڙو ۽ عورت بهتر آهن. (ڇو ته هڪڙي پهلوان جي پوئتي ڀڄڻ سبب، ٻين تي به اثر پوندو ۽ مورڱو جنگ ۾ ئي شڪست ملي ويندي.)

لڙاڪو پهلوانن کي نصيحت

ايران جو مشهور پهلوان ”گرگين“ نالي ٿي گذريو آهي. هڪ

دفعي ان پنهنجي پهلوان پٽ کي چيو پئي ته: اي پٽ! جڏهن تن تي هٿيار پهري، لڙائيءَ جي ميدان ۾ پهچين ته، اتي عورتن وانگر ڪمزور ٿي ۽ پاڙيو ٿي پڇڻو نه آهي. اهڙين جاين تي پڇي، پهلوانن جو نالو نه لڄائجي. ڀڃندين تون ۽ بدنام پهلوان ٿيندا. جنهن کي پڇڻ جو ارادو هجي، ته اهو لڙائيءَ جي ميدان ۾ وڃي ٿي نه. (جي تو سانگو سر جو ته تون ڇا وڙهندين وڃ!) جيڪو فوجي لڙائيءَ جي ميدان ۾ پئي ڏٺي ڀڳو ته ان جن پنهنجن فوجي مجاهدن جو ڪنڌ لاهي وڌو.

جيڪڏهن به ساڻي ڪنهن جنگ جي ميدان ۾ ڦاسي پيا ته ڪين هڪ ٻئي جي بچاءَ لاءِ ڪوششون ڪرڻ گهرجي. اهڙي وقت، هڪڙي ساڻيءَ کي ڦاٿل ڏسي، ٻئي ساڻيءَ جو پڇي جان ڇڏائڻ، شرم ۽ ٻڏي مرڻ جهڙي ڳالهه آهي. البت جڏهن ڏسجي ته لڙائيءَ جي ميدان ۾ اڪيلو ڦاسي پيو آهي، ته اتي آڻ مڃڻ ۽ شڪست جو اقرار ڪرڻ به غنيمت آهي.

بادشاهن لاءِ نصيحتون

دانائن جو قول آهي ته: هر بادشاهه کي گهرجي ته ٻن ماڻهن جو خاص خيال رکي. هڪ جوان مرد ۽ پهلوان جو (يعني انهن جي سٺي پرورش ڪن) ٻيو رازدان جو. متان اهي راز وائڻا ڪن. سياڻا بادشاهه، لڙاڪو پهلوانن کي سٺي طرح پاليندا آهن. جيڪي ملڪ ۽ حڪومت جو دفاع ڪري سگهن.

• جنهن ماڻهوءَ کي تلوار هلائڻ (هٿيار هلائڻ) جو ڏانهن ڪونهي ۽ نڪو لکڻ پڙهڻ ٿي اچيس ٿو، ته اهڙي ماڻهوءَ جي مرڻ تي ارمان ٿي نه ڪجي.

• بادشاهن کي گهرجي ته اهل قلم عالمن ۽ صاحب السيف (هٿيارن جي استعمال ۾ ڪمال رکندڙ) پهلوانن جو قدر ڪن.

• دشمن لڙائيءَ جو سامان گڏ ڪندو وڃي ۽ تون نشي پتي، عيش آرام ۾ پورو هجين، ته اها وڏي بي عقلي آهي ۽ اهڙي حڪومت گهڻو وقت هلي به نه سگهندي.

- سخت دشمن سان لڙائي ڪرڻ کان نه ڊڄجي.
- جاني دشمن سان صلح ڪرڻ ۾ ڪيترائي خطرا آهن. ڇو ته ڪيترا دفعا هيئن به ٿيو آهي جو، دشمن ڏينهن جو صلح ڪري، رات جو فوج ڪاهي، مٿان اچي ڪڙڪي.
- پهلوان ۽ جوان مرد، پٿريلي زمين تي هيٺ ٿي سمهي پوندو آهي. نرم بسترا ته عورتون ڳولينديون آهن.
- مجاهد مڙس سمهن وقت به هٿيار پاڻ کان پري نه ڪري.
- جيترو ٿي سگهي لڙائيءَ جو سامان لڪ ڇپ ۾ هٿ ڪجي. جيئن هٿيارن جي خبر دشمن کي نه پوي.
- ٻن ڪمزور دشمنن جي وچ ۾ بي پرواهه ۽ بي خبر ٿي رهڻ، عقلمندي ناهي، ڇو ته ٻئي ڪمزور گڏجي سوچ سوچيندا، ته منصوبو وڏو تيار ڪري سگهن ٿا. ان ڪري بهتر آهي ته هڪڙي دشمن کي اٽڪل سان خاموش رک! ۽ ٻئي سان لڙائي هلندي رهي. جيڪڏهن ڪو دشمن لڙائيءَ لاءِ ڪاهي اچي، ته تون اعليٰ تدبير سان ان جو مقابلو ڪر! اهڙن وقتن تي دشمن جي دشمن سان وڃي اتحاد ڪر. انهن سان دوستيءَ جو هٿ وڌاءِ!
- جڏهن ڏسين ته دشمن جي لشڪر ۾ ڦوٽ پئجي چڪي آهي، تڏهن تون هٿيار استعمال نه ڪر. ڇو ته جڏهن بگهڙ پاڻ ۾ وڙهڻ لڳن، تڏهن ٻڪريءَ کي مفت ۾ آرام ملي ويندو آهي. جڏهن دشمن پاڻ ۾ وڙهن، ته تون بي فڪر ويٺو تماشو ڏس!
- جڏهن تو لڙائيءَ لاءِ هٿيار کنيا، ته اندروني طرح صلح جي راهه به تلاش ڪندو ره (ذهني طرح صلح لاءِ تيار ره). ڇو ته، مشهور دلير پهلوانن به نيٺ صلح جي راهه اختيار ڪئي آهي.
- دشمن جي نفسيات جي ڄاڻ رکڻ به ضروري آهي. ان کان پوءِ اهڙا اُڀاءُ وٺڻ گهرجن، جو هو پاڻ اچي پيش پوي.
- جڏهن دشمن جو ڪو سردار يا ڪمانڊر گرفتار ٿي اچي، ته ان کي هڪدم قتل نه ڪجي. مٿان توهان جو به ڪو قيمتي ماڻهو انهن وٽ

- قيدي ٿي پوي. جيڪڏهن توهان دشمن جي ڪمانڊر کي قيد ڪرڻ کان پوءِ قتل ڪيو، ته پنهنجي همراھ تان به هٿ ڪڍو!
- جنگي قيدين تي سختي نه ڪجي. ڇو ته وارا ڦيرا آهن. پنهنجا به ڪي جوان قيد ٿي سگهن ٿا.
 - دشمن فوج جو ڪو ڪمانڊر تو وٽ اچي پيش پوي، ته ان جي عزت آبرو ڪرا! ائين ڪيو ته، ٻيا ڪمانڊر به اچي پيش پوندا.
 - تون دشمن جي ڏهن ماڻهن جي دل وٺين، اهو دشمن تي هڪ سؤ دفعا حملن ڪرڻ کان بهتر آهي.
 - دشمن جو ويجهو مائٽ يا قريبي ساٿي، توسان اچي دوستي رکي، ته ان جي مڪاريءَ کان غافل نه ٿجان! ڇو ته جڏهن به هن کي پنهنجي مائٽ (تو واري دشمن) جي پاڻي، برادري ياد پوندي، ته هن جي دل زخمي ٿي پوندي.
 - دشمن جي مڙين ڳالهين ڏي توجه نه ڪرا! متان هن جي ماڪيءَ جهڙين ڳالهين ۾ زهر مليل هجي.
 - جيڪو پنهنجي سڃڻ ۽ خير خواهن کي دشمن سمجهندو ته اهو دشمنن کان محفوظ رهي نه سگهندو.
 - جيڪو سپاهي پنهنجي آفيسر جو نافرمان بنجي تو وٽ اچي لکو آهي، ته ان کي پاڻ وٽ ملازم نه رک! هن پنهنجي پهرئين محسن جو جهڙو قدر ڪيو آهي، توسان به اهڙي ڪار ڪندو. اهڙي ماڻهوءَ جي قسمن تي به ڪو اعتبار نه ڪجان! اڃا به ان بابت ڄاڻ حاصل ڪندو ره! متان ڪنهن منصوبي تحت تو وٽ اچي لکو هجي.
 - نئين سيڪڙا تي ٿوري گهڻي تي پڪڙ نه ڪرا! نه ته هو بي دليو ٿي پڄي ويندو.
 - ڪنهن ملڪ جي ڪنهن حصي جو توهان محاصرو ڪريو ته اهو علائقو، اتي جي قيدين جي حوالي ڪري ڇڏيو ۽ جيڪڏهن توهان جو ڪنهن ملڪ يا علائقي تي قبضو ٿي وڃي ته اتي جي ماڻهن کي اڳي کان سکيو رکو. هن ڪري ته جيڪڏهن اڳيون بادشاهه وري

حملي ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو، ته اتي جو سڪيو عوام هن کي
اچڻ ٿي نه ڏيندو.

● جيڪڏهن ڪنهن به علائقي جي ماڻهن کي توهان ايڏايو، ته توهان اهو
علائقو دشمن جي حوالي ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا آهيو. پوءِ هيئن نه
چڻجانءِ ته: فلاڻي دشمن حاڪم حملو ڪيو. پر هيئن سمجهه ته اهي
علائقي وارا ئي دشمن ٿيا آهن.

● دشمن سان لڙائي اٽڪل سان ڪر. ان لاءِ مصلحت ۽ سوچ ويچار کان
ڪم وٺ ۽ پنهنجا راز مخفي رکندو ڪر! هر ڪنهن سان راز جون
ڳالهيون ظاهر نه ڪندو ڪر! چون ٿا ته: سڪندر بادشاهه جڏهن
يورپ سان لڙائي لڙندو هو، تڏهن پنهنجي تنبوءَ جو دروازو اوڏانهن نه
ڪندو هو. ته متان ڪير راز معلوم ڪري وڃي. ۽ جڏهن بهمن
بادشاهه، زابلستان ڏانهن لڙائيءَ لاءِ روانو ٿيو، تڏهن عوام ۾ مشهور
ڪيائين ته ٻئي پاسي ويو آهي. تنهنجي ارادن جي ٻين کي خبر هجي
ته پوءِ تنهنجي سمجهه تي روئڻ گهرجي.

● جهان ۾ سخا گهڻي ڪر، ڇو ته احسان سان گهڻا ماڻهو پنهنجا ٿي پوندا
آهن.

● جڏهن ڪو ڪم نرميءَ سان نڪري ٿو، ته سختيءَ ڪرڻ جي
ڪهڙي ضرورت آهي! (نهن سان چڄي، ته کاتيءَ جو ڪپُ ڪونهي.)
● جيڪڏهن تون چاهين ته پاڻ نه ڏکوئجن، ته ٻين جي دل نه ڏکو.

● زور زبردستيءَ سان ۽ ڏنڊي جي زور سان سپاهه پنهنجو نه ٿيندو آهي.
پر احسان ۽ قرب سان پراڻو به پنهنجو ٿي سگهي ٿو.

● لڙائيءَ وقت ڪمزورن جو تعاون، هيئن جون دعائون، ڏاڍن مڙسن
جي طاقت کان وڌيڪ سمجهه! ۽ غريبن وٽ هلي وڃڻ سان وڏي
طاقت حاصل ٿئي ٿي. ۽ ان سان عزت ويتر وڌي ٿي.

احسان بابت

جيڪڏهن توکي عقل ۽ سمجھ آهي، ته يقين سان ڄاڻ ته ڪنهن به شيءِ جي حقيقت رهندي آهي، صورت نه رهندي آهي ۽ جنهن انسان کي عقل، سخا ۽ تقويٰ نه آهي، ته اهو ماڻهو رڳو ظاهري صورت ۾ انسان آهي. ۽ جنهن ماڻهوءَ کان ٻين انسانن کي سڪون ۽ آرام حاصل آهي، اهو مرڻ کان پوءِ مٽيءَ ۾ به آرام سان رهندو. ان ڪري هتي ئي پنهنجو فڪر ڪر، ۽ مرڻ کان پوءِ تنهنجو فڪر ٻئي ڪنهن کي نه هوندو. (قبر ۽ قيامت ۾ آرام حاصل ڪرڻ چاهين، ته ان لاءِ هت ئي سوچ!)

ڪجهه اٿئي ته هٿن سان هت سخا ڪر. نه ته مرڻ کان پوءِ تنهنجي ڪمايل دولت تنهنجي نه رهندي. ۽ جيڪڏهن چاهين ته پريشانين کان بچي وڃين، ته پوءِ هت ٻين پريشان حال ماڻهن کي نه وسارا ساڻن تعاون ڪرا پئسو هٿن جي مر آهي. پري ڏيندين هت هٿن سان ڏوئي، ته اتي ڪم ايندڙي اهوئي، پويون سڀ پرايو اٿئي. اها دولت سياڻي چئبي، جنهن سان آخرت جو سامان جوڙين. هت فقير مسڪينن اگهاڙن کي ڪپڙا ڍڪاءِ ته، اڳتي تنهن جي عيبن کي الله تعاليٰ ڍڪي. هت ڪنهن مسافر مسڪين کي دروازي تان نه ڌڪارا متان توکي به ڪٿان ڌڪاريو وڃي. اڄ محتاجن جي سار لهما چو ته تون به ڪڏهن محتاج ٿيندين. ڪنهن ڌڪويل سان همدردي ڪر، متان تون به سياڻي ڌڪن ۾ ڏڦل ٿي پوين. تون هت هٿن سان همدردي ڪرا متان سياڻي تون به ڪمزور ۽ هيٺو بنجي پوين.

اڄ جيڪڏهن تون ڪنهن جو محتاج نه آهين، ته رب جو شڪر ۽ شڪراني ۾ محتاجن کي خالي نه موٽاءِ. (محتاجن سان تعاون ڪندي خوشي محسوس ڪرا)

يَتِيمَن تِي رَحْم ڪَرڻ بابت

ڪنهن ٻار جو پيءُ وفات ڪري وڃي ته ان جي مٿي تي رحم جو هٿ ڦيراءِ! ان جو ميرڙو منهن ڏوئي صاف ڪرا! ان کي ڪنڊو لڳي ته ڪڍيس! ڇو ته، اڄ هو نهايت نمائو ۽ هيٺو آهي. ائين سمجهه ڄڻ ڪنهن سائي وڻ جون پاڙون ڪپيون ويون آهن. يتيم سان اهو حال آهي. هاڻي اهڙو وڻ ڪيئن تازو رهي سگهندو.

جڏهن تون ڏسڻ ته تنهنجي آڏو ڪو يتيم ٻار ڪنڌ هيٺ ڪيو نمائو ٿيو بيٺو آهي، ته ان جي سامهون پنهنجي پٽ کي چمي نه ڏي! ان کي پيار نه ڪرا! متان هن يتيم جي دل ۾ حسرتون اُڀري پون. ڪو يتيم روئندو ته ان کي پرڇاڻڻ وارو ڪير آهي؟ هو رُسڻ چاهي ته ڪنهن سان رسي. ڇو ته هن جي نازن نخرن کي برداشت ڪرڻ وارو پيءُ مري چڪو آهي. ڪوشش ڪر ته ڪوبه يتيم، ڏک سبب نه روئي. ڇو ته يتيم جي روئڻ سان الله جو عرش ڏڪي ويندو آهي. هن کي روئندو ڏسڻ ته سندس ڳوڙها اڳها! شفقت سان سندس منهن صاف ڪرا ۽ دل جي شوق سان يتيمن جي پرگهور لهه، پرورش ڪرا! يتيم جو جيسين پيءُ زندهه هئو، تيسين هن جي مٿي تي ڄڻ بادشاهي تاج پاتل هئو. هن جي بدن تي مک ويهندي هئي، ته به پيءُ ماءُ پريشان ٿيندا هئا. هاڻي يتيم جو اهو حال آهي ته هو جيڪڏهن جيل ۾ وڃي پوي، ته به سندس سار ڪوئي نه لهندو. هن جي مٿي تان پيءُ جو پاڇو لهي ويو، ته ان لاءِ ان کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو درد ٿي سگهي ٿو.

يتيم جي پير مان ڪنڊو ڪڍڻ

ڳالهه ٿا ڪن ته، خراسان علائقي جي خجند شهر جي رئيس کي هڪ يتيم تي رحم آيو ۽ هن جي پير ۾ لڳل ڪنڊو ڪڍيائين. رئيس جي مرڻ کان پوءِ ڪنهن ماڻهوءَ هن کي خواب ۾ ڏٺو ته بهشت جي باغن، گلن ۽ ٻوٽن ۾ پيو ٿو گهمي. پڇيائينس ته: توتي ههڙي مهرباني

ڪيئن ٿي؟ چيائين ته: ڀتيم جي پير مان ڪنڊو ڪڍيو هوم. هي گلن جي وارڪا مون تي تڏهن ٿي آهي.

وڌيڪ چيائين ته: ڪنهن تي رحم ڪبو ته پاڻ تي به رحم ٿيندو. ان ڪري چڱائي ڪرڻ کان اصل نه ڪيڀائجي: ڪنهن تي احسان ڪري، ان تي فخر به نه ڪجي. جو پاڻ کي رئيس ۽ اڳلي کي ڪمزور سمجهي. ڇو ته اڄ جيڪڏهن زماني جي گردش هن کي هيٺو ڪيو آهي، ته ڇا سڀاڻي اهڙي گردش توتي نٿي اچي سگهي؟

جڏهن ڏسين ته تو وٽ ڪجهه آهي ۽ ماڻهو توکي دعائون ڪندي ڪجهه خير گهرن ٿا، ته اهو الله جو احسان سمجهو شڪر ڪري جو توکان ٿا گهرن، پر تون ڪنهنجي آڏو هٿ نٿو تنگين ۽ ياد رک ته سخا پيغمبرن جي سنت آهي.

الله جو رحم ڪو جهن ڪنن تي

ڳالهه ٿا ڪن ته: حضرت ابراهيم عليه السلام مهمان نواز ۽ نهايت سخي مڙس هئو. چون ٿا ته: جيسين هن وٽ ڪو مهمان يا مسڪين کاڌي کائڻ لاءِ نه ايندو هو، تيسين پاڻ به ماني نه کائيندو هو. هڪ دفعي اهڙو اتفاق ٿيو جو، مسلسل هفتو ڪن الله جي خليل وٽ ڪو مهمان مسافر ڪونه پهتو. پوءِ ته هو گهر کان ٻاهر نڪري، هيڏي هوڏي ميدانن ۾ نهارڻ لڳو ته من ڪو مهمان مسافر مسڪين نظر اچي، ته ان کي سڏي ماني ٽڪي ڪارائي ۽ پاڻ به کائي.

ڇا ڏسي ته سفيد وارن وارو هڪ پيرسن اچي رهيو آهي. هيءُ ان سان وڃي مليو. سٺي خوش مرچيائي ڪيائينس ۽ مانيءَ جي صلاح به ڪيائينس ته جهڙو حال حاضر آهي. پيچ پاڻيءَ وٽو اسان جو پيو وڃو ته سٺو. حضرت ابراهيم عليه السلام جي ڪشادي دل واري صلاح ۽ مٺي گفتگو ٻڌي، پوڙهي مسافر هائوڪار ڪئي. پوءِ ته ٻئي چٽا اچي اوطاق تي پهتا.

اتي نوڪرن ڇاڪرن دسترخوانو کڻي وڃايو، پوڙهي کي عزت

سان وٺي ويهاريائون، پاڻ به چوڌاري ويهي ويا. هاڻي ٻين بسم الله پڙهي کاڌو کائڻ شروع ڪيو. پر پوڙهي جي زبان مان ڪو آواز ئي ڪونه نڪتو. اهو حال ڏسي حضرت ابراهيم عليه السلام هن کي چيو ته: اي پوڙها! هيءَ روزي مالڪ مٺي جي نعمت آهي، تو بسم الله به ڪانه ڪئي. پوڙهي ورائيو ته: آءُ باهه جو پوڄاري صابي آهيان. منهنجو بسم الله سان ڪهڙو واسطو؟ اهڙو جواب ٻڌي، حضرت ابراهيم عليه السلام پوڙهي کي چار ڳالھو ڏنا ۽ دسترخوان تان اٿاري تڙي ڇڏيائينس ته تون مشرڪ پليت هت پاڪ جاءِ تي ڪيئن اچي پهتو آهين. مطلب ته بچڙو ڪري ڪڍي ڇڏيائينس.

ان کان پوءِ حضرت ابراهيم عليه السلام ڏانهن الله تعاليٰ جو وحي آيو ته: اي الله جا خليل! مون ان ڪافر کي هڪ سؤ سال عمر ڏني ۽ ايترو وقت روزي به رسائي. ۽ تو وٽ هڪڙو ويلو آيو ته هن کان نفرت ڪري تو ڪڍي ڇڏيس! توکي ائين نه ڪرڻ گهرجي ها.

چڱي مٺي سان چڱائي ڪر!

تون احسان ڪرڻ ۾ بخيلي نه ڪر! چڱن سان چڱائي هرڪو ڪري. پر تون ٻرن سان به ڀلائي ڪر! عالمن جو چوڻ آهي ته: علم حاصل ڪري، مانيءَ تي اهو وڪڻڻ نه گهرجي. جيڪو ماڻهو دين وڪڻي، دنيا ٿو هٿ ڪري، ان کي سياڻو ڪير چوندو؟ تون احسان جو سودو سستو ڪر! پوءِ سستو سودو هرڪو چاهت سان وٺندو آهي.

مڪريل ماڻهوءَ کي خيرات

ڪنهن بزرگ وٽ هڪڙو چالاڪ ۽ ڏهرن حالن وارو سوالي اچي سهڙيو. عرض ڪيائينس ته: سائين! قرض جي پريشاني منجهائي وڌو آهي. هڪڙي ڪميٽي ڪنجوس جا ڏهه روپيا مون تي آهن. پر سمجهان ٿو ته ڄڻ هن جا ڏهه سؤ آهن. دل تي وڏو بار آهي. رات روئندي ٿي

گذري ته ڏينهن جون ڳشتين ۾ پيو ٿو ڳران. پوءِ ته هن قرض واري کي پنج، ست گاريون ۽ ڳالهو ڏئي، وڃي مٽي چڙهيو. چئي رهيو هو ته: اهڙو منحوس آهي جو ڄڻ انهن ڏهن روپين کان سواءِ هن وٽ هڪ روپيو ئي ڪونهي. پني ۽ کائي ٿو. جو مون مسڪين کي ايترو تنگ ڪيو اٿس. دين جي ڄاڻ کان به صاف ڪورو ڄڻ آهي. مروت ۽ ماڻهپو ئي ڪونهيس. هاڻي ان اوسيڙي ۽ انتظار ۾ آهيان، ته اهڙو ڪو سخي مڙس هجي، جيڪو مون سان تعاون ڪري، جيئن پراڻو قرض لاهي پلو آڃا ڪريان.

هن بزرگ چالاڪ فقير جون ڳالهيون ماڻ ڪري پئي ٻڌيون. پوءِ ته به اشرفيون سونيون اُن فقير کي خير ۾ ڏنائين. پوءِ چالاڪ ۽ گهڻ ڳالهائو فقير بهڪندي ٻاهر نڪتو. ڪيڏانهن روانو ٿي ويو.

اتي هڪڙو ماڻهو ويٺو هو. جنهن بزرگ کي چيو ته: سائين توهان ان ماڻهوءَ کي شايد نه ٿا سڃاڻو. اهو اهڙو منحوس آهي جو مري پوي ته مٿس روڻ ٿي بيسود آهي. اهو پڪو جواڙي آهي. سڄو ڏينهن، يڪو، چڪو، پٿون ٻارهن پئي پوندي اٿس. اهڙي جواڙيءَ کي خيرات ڏيڻ، ڄڻ سائس گناهه ۾ مدد ڪرڻ آهي.

اهڙا اکر ٻڌي، بزرگ ڪاوڙجي پيو. فرمايائينس: اهڙي ڳالهه نه ڪرا توکي ته ڳالهائڻ به نه ٿو اچي. جيڪڏهن اهو سچ آهي، جيئن تون چوين ٿو، ته به توکي گهريو هو ته هن جا عيب ڏيکين. هو ڪٿي ڪير به هجي ۽ ڪهڙو به هجي. آءٌ خيرات ڏيڻ تي پشيمان نه آهيان. مون ته چار پئسا ڏئي، پنهنجي عزت بچائي آهي. نه ته اهڙو واتوڙي ماڻهو، هتان ٻاهر نڪري الائي ڇاجو ڇا چونڊو وٺي ها.

سياڻا چوندا آهن ته: پئسن سان عزت ملي ته وڻڻ ۾ دير نه ڪجي. سخا ڪرڻ سٺي خصلت آهي. مون ته اهڙي بهترين خصلت جو مظاهرو ڪيو آهي. ڪهڙو ڪسو ڪم ڪيم؟

قصو ڪنجوس پيءُ ۽ سخي پٽ جو

هڪڙو ڪنجوس سين ڳڏاري ويو. هو ٽڪي پئسي جي خرچ

کان به پيو ڪيائيندو هو، هن جو وارث اهڙو سخي دل پٽ ٿيو جو، اچي خير خيرات تي هٿ ڪوليائين. پنهنجن پراون، فقيرن مسڪينن کي، خيرات صدقات ۽ زڪواة عام جام پئي ڏنائين. مسافرن، فقيرن ۽ مسڪينن کان هن جي اوطاق ڪڏهن به خالي نه ٿيندي هئي. حال آهر سندن خدمت پيو ڪندو هو.

ان سخي نوجوان کي هڪ پٿر دل ماڻهو ملي ويو. چيائينس ته: هي ته تون فضول خرچي ۽ اسراف پيو ڪرين، سڄي سال ۾ پوڪيل پوک گڏ ڪرڻ کان پوءِ ان کي تيلي ڌڻي ساڙي ڇڏڻ، سياڻپ ته ڇا پر انسانيت ٿي ڪانهي. جڏهن ڏسجي ته مون ۾ سڃاڻي سھڻ جي سھڻ ڪانهي، ته خرچ پڪي ٿي اڳواٽ خيال رکجي.

ٻڌو نه اٿئي ته: ٿر جي ڪنهن ڳوٺ جي هڪ ٿري مائيءَ، ڌيءُ کي نصيحت ڪندي پئي چيو ته: ڌيءُ! آسودگيءَ وقت مسڪينيءَ لاءِ ڪجهه ڪنو ڪري رکجي. گهر جا ڍلا سڌائين پريل هجن. ڇو ته هت ”بر“ ۾ ڪا نهر ڪانه ٿي وهي، جو گهرج پوي ته اتان ڍلو پري وٺبو.

دنيا سان انسان پنهنجي آخرت بنائي سگهي ٿو. پئسي سان ڏيڍ ڏيو جي ٻانهن به مروتِي سگهجي ٿي ۽ خالي هٿين انسان ڪجهه به حاصل ڪري نه سگهندو. هوندي سان سڀ ڪجهه ممڪن ٿي سگهي ٿو.

سياڻا چوندا آهن ته: جيڪڏهن تون سڄو آهين، ته ڪنهن يار دوست وٽ به هلي نه وڃ! ڪجهه کيسي ۾ هڃي ته پوءِ تون پلي وڃ! ڇو ته ماڻهن وٽ سڄو ماڻهو ڪچهريءَ جي لائق نه ڪونهي. (چوندا آهن ته: ان پلي ذات پلي).

تون هن طرح دولت تريءَ تي رکي پيو عام جام ورهائيندين، ته ڄاڻ پالهو ۽ ٺلهو ٿئين. تون ڪيڏي به سخا ڪرين، فقيرن ۽ محتاجن کي شاهوڪار نٿو ڪري سگهين، وٽر تون سڄو ٿي پوندين.

هن نيڪ دل نوجوان جڏهن اهڙي نصيحت ٻڌي، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ نصيحت ڪندڙ کي چيائين ته: تنهنجي اهڙي سوچ تي ارمان اٿم. هيءَ دولت هٿن جي مر آهي. بابوئي چوندو هو ته: هيءَ دولت مون

کي ابي کان ورثي ۾ ملي. پوءِ منهنجي پيءُ ڪجهه نه خرچ ڪيو ته هن دولت مان کيس ڇا حاصل ٿيو؟ هي دولت هت ئي پئي آهي! پاڻ وڃي قبر ۾ پهتا.

جيئن ابي جي ملڪيت منهنجي هٿ آئي آهي، تيئن منهنجي مرڻ کان پوءِ ان جو وارث منهنجو اولاد ٿيندو. آءُ الله جي راهه ۾ ڪجهه نه خرچ ڪيو، ته سڀاڻي اولاد ان کي ضرور اڏائيندو. آءُ جو موزائپ ڪري بخيليءَ جو ٽڪو پاڻ تي لايان ۽ ڦٽڪار جو حقدار ٿيان، ان کان بهتر آهي ته چئن پئسن سان آخرت جو گهر جوڙيان. منهنجي مرڻ کان پوءِ ته اها آئي ئي پئي هوندي. وڌيڪ مون لاءِ آخرت ۾ حسرتن جو سبب بنبي.

پاڙيوارن سان چڱائي ڪرڻ

هڪ دفعي ڪنهن گهر ۾ زال مڙس کي چيو ته: سوٽ! اڳتي هن پاڙي واري دڪاندار وٽان ڊبل روٽيون خريد نه ڪندو ڪرا بازار مان وڃي تازيون روٽيون خريد ڪري ايندو ڪرا! هن دڪاندار جي هٿ تي مڪين جا ميڙا آهن. ڏنڌر اڏاميو اچي هن جي سامان تي پوي ٿي. ان کان سواءِ سڪل ۽ پاروئين روٽين جي وٺڻ مان ڇا فائدو؟ نيٺ پئسا ٿا ڀريون. ڪو هفت ۽ خيراتي ته ڪونه ٿا وٺون.

مڙس ورائيو ته: منهنجي مومل! اهڙا ڏسَ مون کي نه ڏي. هن ويچاري اسان پاڙي وارن جي آسري تي هٿ دڪان کوليو آهي ۽ هاڻي ان کان بائيڪاٽ ڪرڻ، انساني مروت جي ابتڙ آهي. ڪو مسڪين رلڻ پنڻ يا حرام جي روزي حاصل ڪرڻ بدران حلال جي روزي حاصل ڪرڻ لاءِ ڏنڌو ڪري ٿو ته اسان کي ان سان تعاون ڪرڻ ۽ همت افزائي ڪرڻ گهرجي. هن غريب دڪاندار وٽان روٽين خريد ڪرڻ ۾ اسان کي اجر ٿيندو. جو اهڙي گراهڪيءَ سان هن مسڪين پاڙيسريءَ جي دل خوش ٿيندي. اها به هڪ قسم جي سخا آهي ۽ اهڙي سخا حضرت علي رضي الله عنه جو طريقو آهي.

ڏکويل دل کي خوش ڪرڻ

مون ته ٻڌو آهي ته: هڪڙو عبادتگذار ماڻهو حج تي وڃي رهيو هو ۽ وڪ وڪ تي نفل پڙهندو، ذڪر جون هونگارون ڪندو پئي هليو. جي راهه ۾ هلڻ وقت ڪو پير ۾ ڪندو لڳس پئي، ته اهو به نه پئي ڪڍيائين. (پلي ته الله جي راهه ۾ نفس کي تڪليف پهچي.)

چون ٿا ته: ان عابد جي دل ۾ اچي فخر پيدا ٿيو. شيطان اهڙو چڪر چاڙهيس، جو پنهنجي عبادت تي ناز ڪرڻ لڳو. دل ۾ سمجهي رهيو هو ته: هن ڪو وڏو ڪوٽ ڪٽيو آهي. شيطان اڃا به هن کي گهڻو بيڄڙو ڪري ها. پر الله تعاليٰ جو ڪرم ٿيس جو، هن کي ڪو غيبي آواز ٻڌڻ ۾ آيو. اهو آواز ملائڪ ڪري رهيو هو ته: اي فلاڻا! تون متان پلجي پوين. متان مغرور ٿين ۽ پنهنجي عبادت تي فخر ڪرين ۽ سمجهين ته مون الله جي درٻار ۾ وڏو ڪو عبادت جو تحفو آندو آهي! دل جي ڪن سان ٻڌا ته ڪنهن جي ڏکويل دل کي جائز نموني خوش ڪرڻ، هزارين نفلن ۽ عبادتن کان بهتر آهي.

روزن رکڻ جو ثواب

ڪنهن بادشاهه جو سپاهي نهايت مسڪين ۽ عيالدار هئو. هڪ ڏينهن گهر ۾ ستو پيو هو ته کيس سندس زال اچي چيو ته: سپاڳا! هاڻي اٿ! ويٺي مٿان ڊپ وري ويندا آهن. وڃي ڪا رزق، جي تلاش ڪر! ٻار سڀ بڪ تي ويٺا آهن. منهنجي صلاح آهي ته: اڄ بادشاهه جي لنگر خاني ۾ وڃ. من اتان ڪجهه لنگر جو کاڌو ملي ۽ ٻچا کائي پيٽ پرين ۽ سندن بڪ پلجي پوي.

سپاهيءَ ورائيو ته: اڄ بادشاهه روزو رکيو آهي. ان ڪري لنگر خانو بند آهي. اهو ٻڌي مائيءَ کي ڏاڍو صدمو رسيو. ڳڻتيءَ ۾ ڪنڌ کڻي هيٺ ڪيائين. ڏکويل لهجي ۾ چيائين ته: بادشاهه به اڄ اچي روزو رکيو آهي؟ اڄ روزو نه رکي ها. لنگر جاري هجي ها، ته اسان جا ٻچا کائي عيد ڪن ها.

جنهن جي لنگر مان بيوس بکين ڏکين کي کاڌو ملي ٿو ته، اهڙو شخص بي روزايت، دولت تي ساهه ڏيندڙ ۽ سڄو سال نفلي روزن رکندڙن کان بهتر آهي. روزو ٺهي به ان کي ٿو، جيڪو پاڻ بکيو رهي ٻين بکين کي ڪارائي، سندن بک جي باهه اجهائي. جيڪو روزايت روزي رکڻ وقت بچت ٿيل کاڌو به ڪنهن مسڪين بکڻي نه ڏئي، پر پنهنجي انطاريءَ لاءِ ٿاري رکي ڇڏي، ته ان کي روزي جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ روزو ٻين جي بک جو احساس ڏياريندو آهي. پر جنهن کي اهڙو احساس پيدا نه ٿيو ته هن جي روزي مان ڪهڙو فائدو ٿيو.

ڪو بي عقل بي سمجهه پنهنجي منهن پيو زندگي گذاري. عالمن ۽ دانائن سان نه ڪو ويهي، نڪو ڪانئن ڪجهه سکي، ته انديشو آهي جو هو ڪفر تائين پهچي وڃي. آرسِي به صاف آهي. پاڻي به صاف آهي، پر پنهي جي صفائيءَ ۽ شفافيت ۾ فرق ڪرڻ، ڪنهن ڄاڻو عالم جو ئي ڪم آهي. ته روزن رکڻ ۽ نه رکڻ جو فرق به عالم ئي سمجهي سگهن ٿا.

هوندا سي حيات

هڪڙو ماڻهو دل جو گهڻي سخي هو ۽ پر هٿين خالي ۽ سڄو پاڻي هو. هاڻي سخا ڪري ته ڇا سان ڪري؟ دانائن جو چوڻ آهي ته: ڪميڻي ماڻهوءَ کي دولت نه ملي ۽ سخي مڙس سڄو نه ٿئي. سخا جي سڌ رکڻ واري جا هٿ خالي هجن ته ويچارو ڪٿان سڌ پوري ڪري. هيءُ ماڻهو به ائين ئي هوندو هو. دل سخي، هٿ ۽ کيسا خالي.

هڪ دفعي ڇا ٿيو جو اُن سخي دل سڄي مرد ڏانهن ڪنهن مفلس مسڪين خط لکي موڪليو ته: اي ڀلارا! آءٌ ڪيترن ڏينهن کان فلاڻي سيٺ وٽ جيل ۾ پيو آهيان. سيٺ جا هيترا پئسا مون تي قرض آهن. جڏهن اهي ادا ڪندس، تڏهن وڃي جيل مان آزاد ٿيندس. آءٌ سمجهان ٿو ته ايتري رقم توهان لاءِ ڪو مسئلو نه هوندي، مون مسڪين سان تعاون ڪندؤ ته آءٌ آزادي ماڻي توهان کي دعائون ڪندو رهندس.

هيڏانهن هن سڄي سخيءَ وٽ هڪ روپيو به ڪونه هئو. پر پوءِ به

چپ ڪري نه وٺيو. همت نه هاريائين. هن سيٺ وٽ هلي ويو. ان کي وڃي مٿيون سنئون ڪيائين ته: توکي الله تعاليٰ سڀ ڪجهه ڏنو آهي. هن مسڪين کي قيد ۾ نه رکو، آزاد ڪري ڇڏيوس. هو ملڪ ڇڏي ڪيڏانهن پڇي ڪونه ويندو. ڀڳو ته آءٌ سندس ضامن آهيان. هن پئسا نه ڏنا، ته آءٌ وٺو آهيان.

پوءِ هو سيٺ وٽان اٿي، ان جيل ۾ آيو، جتي هو مسڪين مقروض قيد پيو هو. ان کي چيائين ته: تو تان هاڻ قيد جي تنگي آسان ٿي ويندي. پوءِ تون به ڪجهه همت ڪجانءِ. هن شهر ۽ تر مان ٿي پڇي هليو وڃجانءِ. پراڻين پڇجانءِ، جيئن جهرڪي باز کان جان بچائڻ لاءِ پڇي. وري هيڏانهن منهن ٿي نه ڪجانءِ. هن مسڪين جو آزاديءَ جو بتو، سو وٺيءَ ملندي، اهڙو وٺي ڀڳو، جو پوئتي ڏٺائين به ڪونه ٿي. ائين ڀڳو جن ڦاٿل پڪيءَ پڇري جو دروازو کليل ڏٺو هجي ۽ ائين ڪيڏانهن هليو ويو، جو وري ڏسڻ ۾ ٿي نه آيو.

ڏينهن به گذريو ته سيٺ هن ضامن سخيءَ کي پڪڙائي جيل ۾ وجهرايو. ته هو قرضي همراھ هٿ ڪري ڏئي. پوءِ ته ڪو عرصو جيل ۾ پيو هو ۽ آزاديءَ لاءِ درخواست به نه پيو ڪري، نه وري ڪو چؤ چوڙ ٿي ڪيائين. چون ٿا ته: جيل ۾ هن تي سختي به ڏاڍي ٿي، پر صبر سان سڀ ڪجهه پئي سٺائين.

ڳالھ ٿا ڪن ته: هڪڙو درويش فقير اتان اچي لنگهيو. هن سخي مرد کي جيل ۾ ڏسي چيائينس ته: تو پراوا مال کاڌا هوندا، تڏهن اچي جيل ۾ پيو آهين. هن ورائيو ته: اي سائين! مون ڪنهن سان به ٺڳي نه ڪئي، نه ڪنهن جو مال ملڪيت ٿي کاڌم، منهنجو ڏوهه هي آهي جو هڪڙي مسڪين بيوس کي جيل ۾ پریشان ڏنم، سو ان کي ڇڏائي، پاڻ جيل قبوليو اٿم. هن جي ڇڏائڻ لاءِ مون وٽ پيو ڪو طريقو ٿي نه هئو. دل ۾ چيم پئي ته: آءٌ آزاد پيو گهمان، هو ويچارو جيل ۾ پيو سڙي. پوءِ ته هن طرح اٽڪل ڪئي ڪيم. هن غريب کي ڇڏائي پاڻ اچي جيل ۾ پهتو آهيان. چون ٿا ته: اهو سخي مڙس جلدئي جيل ۾ مري ويو. سندن جنازو جيل مان نڪتو.

واه ڙي سخي مڙس! تنهنجي دل ۽ تنهنجي سخا. اهڙا ماڻهو ظاهر
۾ مري قبر ۾ لڪي ٿا وڃن. پر سندن دل ۽ نيڪ نالو هميشه زندهه ٿا
رهن. ته اهڙن پلارن کي مرڻ جي ڪهڙي پرواهه.

مرڻا جي اڳي مئا، سي مري ٿيا نه مات،
هوندا سي حيات، جيڻا اڳي جي جئا.

خدا جي خلق سان احسان ڪرڻ

ڪنهن نيڪ دل ماڻهوءَ هڪڙي ميدان ۾ ڪٽو ڏٺو، جيڪو آڄ ۾
سائو ۽ ماندو ٿيو پيو هو. ڪا طاقت نه هئس. البت ساھ ڪٿي رهيو
هو. پوءِ ته هيءُ پلارو پريشان ٿي ويو ۽ هڪدم ٽوپيءَ کي پٽڪي سان
اٽڪائي، ڪنهن ويجهي ڪوهه ۾ ڪٿي لٽائي. جيڪي به ڍڪ پائيءَ جا
نڪتا، اهي ڪٿي جي وات ۾ اچي وڌائين. به چار دفعا ائين ڪيائين ته
ڪٽو سامت ۾ اچي خوش ٿي هليو ويو.

ان وقت جي نبي سڳوري ڏي الله تعاليٰ وحي فرمايو ته: فلاڻي
ماڻهوءَ جا گناهه الله تعاليٰ معاف ڪري ڇڏيا.

ڏسو ته ان شخص جي نيڪيءَ ۽ صدقي ۾ ڪو خرچ به ڪونه
آيو. نه ڪا گهڻي محنت ٿي ڪرڻي پيس. پر ڪنهن بيوس جاندار سان
پلاڻي ڪيائين، ته هن سان رب پلاڻي ڪئي. ڪنهن سان به چڱائي
ڪرڻ چڱي آهي ۽ ڪنهن به چڱائيءَ کي حقير نه سمجهجي.

اهو مالڪ جڏهن جاندار ڪٿي سان ڪيل نيڪي به نٿو وڃائي،
ته چڱن انسانن سان ڪيل نيڪي ڪيئن ضايع ڪندو؟ اسان کي
هرهڪ سان چڱائي ڪرڻ جو حڪم آهي. ان ڪري جيترو ٿي سگهي
چڱائي ڪجي. چڱائي چڱي آهي. ۽ چڱائي يا نيڪيءَ ڪرڻ ۾ به فرق
آهي. هڪڙو ماڻهو پنهنجي اڻ مٽي خزاني مان هڪ لک روپيا خيرات ڏئي
ٿو ۽ ٻيو ويچارو مزدوري ڪري، پگهر جي پورهئي ۽ مزدوريءَ مان
هڪڙو روپيو خيرات ۾ ڏئي ٿو. ته ان جي روپي جي ثواب سان هن جي
لک جو ثواب ٻجي نه سگهندو. سڀڪو پنهنجي حيثيت آهر بار برداشت

ڪري سگي ٿو. ڪول پنهنجي حيثيت آهر وزن ڪڍي سگهندي، ته اڪ
مڪڙ پنهنجي حيثيت آهر بار پڻيندو.

اي ڀلارا انسان! تون هت زمين وارن تي رحم ڪر! ته سپاڻي
آسمان وارو توتي رحم ڪري. هت دنيا ۾ هيئن سان همراهي ڪندين،
ته توسان به ڪو هيٺائيءَ ۾ همدردي ڪندو. ڪنهن هيٺي ۽ ڪمزور
نوڪر سان به ڏاڍ نه ڪجي. متان وري اهڙو چرخو ڦري جو سپاڻي هُو
ملڪ ڏٺي ٿي وڃي. توکي جيڪڏهن الله سائينءَ نوازبو آهي ۽ اڄ پاڻ
پرو آهين ۽ تنهنجو رعب تاب برقرار آهي، ته به ڪنهن غريب فقير بي پهچ
تي ڏاڍ نه ڪجانءِ. ڇو ته هن دنيا ۾ هڪ سج به پاڇا آهن. ٿي سگهي
ٿو ته، اڳتي هلي تون بي پهچ فقير ٿي پوين ۽ هو ڪٿي وزير ٿي وڃي.

منهنجي نصيحت دل جي ڪنن سان ٻڌي ڇڏ ته؛ نيڪي ڪندڙ
انسان کي ڪنهن سان به ڪينو نه رکڻ گهرجي. هڪ زميندار کي
گهرجي ته ٻن چئن سنگن وٺڻ لاءِ آيل فقير تي ڪاوڙ نه ڪري. هن کي
الله تعاليٰ زمين جو مالڪ ڪيو آهي. کيس گهرجي ته فقيرن کي ڳولي،
سندن وٽ پهچي، کين خير خيرات ڏئي ۽ اهڙو فڪر به دل ۾ رکي.
مطلب ته ڪنهن به ڪمزور کي ڏکوئڻ نه گهرجي، متان سپاڻي پاڻ ماڻهو
ڪمزور ٿي پوي.

هڪ سج به پاڇا

هڪڙو مسڪين فقير پڻندي ڪنهن آڪڙيل ۽ مغرور سيٺ وٽ
خير وٺڻ لاءِ وڃي نڪتو. هن سخت دل سيٺ، فقير کي هڪ روپيو ته
ڏنو پر ڳالھو به ڏاڍا ڏنائينس. (چويس پيو ته؛ شرم ٿي ڪونهي، پڻ
تي سندرو ڪڍي ٻڌو اٿئي. لڄ ڪڍي لوڙهي اٿئي.) سيٺ جي ڳالھون ۽
دڙڪن سان فقير ويڇاري جي دل زخمي ٿي پئي. ڏاڍو ڏک ٿيس ۽
سيٺ کي چيائين ته؛ سائين! سوال ڪرڻ، ٻئي آڏو هٿ ٽنگڻ خود وڏي
مصيبت آهي. پر مجبور ٿي پيس، تڏهن اچي خير گهريم.

اهو ٻڌي سيٺ صاحب ويتر ڏمڙجي پيو ۽ خاص نوڪر کي

حڪم ڪيائين ته: هن فقير کي هتان ڌڪي ٻاهر ڪڍي ڇڏ! جڏهن خير مليس ته هت ڇو بيٺو آهي؟ اجايو مٿو پيو ٿو ڪاٽي. نوڪر سيٺ جو حڪم مڃيو ۽ فقير کي ٻانهن کان وٺي اوطاق کان ٻاهر ڪڍي ڇڏيائينس. چون ٿا ته: ان ڏينهن کان وٺي، هن سيٺ جي قسمت اچي ڦٽي. اهڙو نياڳ لڳس جو ڏينهن ڏينهن ڪاروبار ويس ڦٽندو. چوندا آهن ته: رب رسي، مت ڪسي، هڻي ڪونه هٽيار، پر ڏسي اهو پار، جنهن ۾ جوکو جيءَ جو. هن سيٺ کي به جيڏانهن ڪيڏانهن ٽوٽون پيون. تان ته ٿوري ئي وقت ۾ ڪجهه نه بچيس. ترڙ سڄو ٿي پيو. زمين، دڪان ۽ ٻيون ملڪيتون سڀ ڪپائيندو ويو. حالت اها ٿي جو ويلن ويهڻ تائين نوبت اچي پهتس.

هن جو خاص نوڪر وڃي ٻئي هڪڙي سخي مرد سيٺ وٽ پيو. هيءُ سيٺ اهڙو ته رحمدل ۽ دل جو سخي هوندو هو، جو ڪنهن به غريب تي نظر پوندي هئس، ته دل کولي خوشيءَ سان هن جو تعاون ڪندو هو. خيرات ڏيڻ سان اهڙو خوش ٿيندو هو، جهڙو فقير گهڻي خيرات ملڻ سان خوش ٿئي.

پوءِ ڇا ٿيو جو هڪ رات هن سخي دل سيٺ جي اوطاق جي دروازي تي ڪنهن فقير اچي خير گهريو. هن نوڪر کي حڪم ڪيو ته. ابا! اٿي فقير وٽ وڃ! هن کي خيرات ڏئي، سندس دل خوش ڪر! نوڪر اٿيو ۽ بورچيخاني مان مانيون ۽ گهڻي ڀاڄي کڻي، وڃي فقير وٽ پهتو. پوءِ ته فقير کي ڏسي هن نوڪر کان بي اختيار رڙ نڪري وئي. فقير کي خيرات ڏئي موٽيو. پر نوڪر جي اکين مان ڳوڙها ڳڙي رهيا هئا. صفا روڻهارڪو هجي.

هن نيڪ دل سيٺ نوڪر جو نمائو ۽ روڻهارڪو منهن ڏسي پڇيس ته: خير ته آهي؟ روئين ڇو ٿو؟ نوڪر ورائيو ته: سائين! هن پوڙهي بدنصيب فقير جي حالت ڏسي پريشان ٿيس. جو اڳ ۾ ان وٽ نوڪر بيٺل هوس ۽ اهو فلاڻو سيٺ هئو. ماڙين ملڪيتن جو مالڪ هوندو هو. اڄ ويچارو پني پيٽ پالي رهيو آهي. ڪاڏي ويون ملڪيتون ته ڪاڏي ويا دڪان ۽ بنگلا، رنگيءَ جا رنگ ڏسي روئي ڏنم.

هن سخي مڙس نوڪر کي چيو ته: ٻچا! اها ڪا عجب جهڙي ڳالهه ڪانهي. اهو فقير جيڪڏهن فلاڻو سينٽ هئو ته آءٌ وري اهو فقير آهيان، جو اڳي هن وٽ خير وٺڻ آيو هوس ۽ ڌڪا ڏئي لوڌائي ڪڍيو هئائين. الله اهو قادر ڪارساز آهي، جو هن جي مغروري ۽ آڪڙ کي ڀڄي، مون جهڙي مسڪين ماڻهوءَ کي ڪڍي نوازيو اٿس. هڪڙن جي ڪٽي ٿو ته ٻئي هنڌ پتي ٿو. هن دنيا کي دورنگي به تڏهن ٿا چون، جو اڄ هڪڙن وٽ آهي، ته سپاڻي ٻين وٽ. اسان جي روبرو ڪيترا ئي امير، ڀينو گداگر بنجي ويا. ته ڪيترا ڀينو گداگر، غني ٿي ويا. نه ڏس نهندي ۽ نه ڏس ڏهندي.

جيتامڙن تي رحم

تون چڱو ماڻهو آهين ته هڪ ڀلاري بزرگ جي هيءَ ڳالهه به ٻڌي ڇڏا: شبليءَ نالي هڪڙو مشهور بزرگ ٿي گذريو آهي. ان ڪنهن دڪان تان ڪڻڪ جي ٻوري خريد ڪئي ۽ ڪلهي تي ڪڍي پنهنجي گهر اچي لائائين. اُتي جان ڪڍي ڏسي ته ڳوٺ تي هڪڙي ڪول آهي، جيڪا پريشانيءَ سبب هيڏي هوڏي تيز پئي هلي. هن ڀلاري کي ان ڪول تي اهڙو ته رحم آيو جو سڄي رات فڪرات ۾ نند ٿي نه آيس. بس اهوئي فڪر هوس ته: هن ڪول جا ٻيا ساٿي هن دڪان ۾ ٿي هوندا. هتي هيءَ اڪيلي پنهنجي ولر کان وڇڙيل ڪيئن گذاري سگهندي! پوءِ ته، ان ڪول کي ڪڍي، اچي ساڳئي دڪان تي پهچايائينس. ۽ چئي رهيو هو ته: اهو منهنجو ماڻهو نه چئبو جو هن ساهواري ڪمزور ڪول کي هٿ پريشان ڇڏي ڏيان. ٻين جي پريشاني کي ڏور ڪبو ته پنهنجون پريشانيون به گهٽجي پونديون.

فردوسي مشهور شاعر ٿي گذريو آهي. هن جو چوڻ آهي ته: ان جي قبر تي الله جو رحم وسي، جيڪو ڪنهن ڪمزور جانور ۽ ڪولين جهڙن جيتامڙن کي به نه ايڏائي. نيٺ انهن کي به ته ساهه آهي. جنهن کي ڪنهن ڪول جهڙي ڪمزور جانور کي ايڏائڻ ۾ مزو ٿو اچي، ته ان

جو اندر ڪارو چئبو. نيٺ انهن کي به اسان وانگر ساهه آهي. هڪ ڪول کي ڪٽ ڏئي مارڻ نه گهرجي، متان پاڻ ڪنهن جي لت هيٺان اچي وڃجي.

هن مثال مان ئي پراڻجي ته پتنگ ۽ پويٽ جي جلڻ تي شمع کي ڪو رحم ڪونه ٿو اچي ته پاڻ به ائين بي درديءَ سان ماڻهن آڏو پئي جلي ۽ ڳري.

ياد رک! جيڪڏهن گهڻا جيتامڙا توکان ڪمزور آهن، ته گهڻا توکان ڏاڍا به هوندا. ٻين تي رحم ڪندين ته سڀاڻي توتي به ڪو رحم ڪندو.

سخاوت ۽ احسان

• اي پٽڙا! جيئن ڪنهن جانور کي پڪڙي، رسيءَ ۾ ٻڏي قيد ڪري سگهجي ٿو، تيئن ڪنهن انسان کي سخا ۽ احسانن سان به قيد ڪري سگهجي ٿو. جنهن دشمن جي ڪنڌ تائين تنهنجي تلوار نٿي پهچي سگهي، ته ان جي ڪنڌ کي مهربانين ۽ احسانن سان نواڻي سگهجي ٿو.

• جيڪو دشمن تنهنجي احسانن ۽ مهربانين کي ڏسندو، ته توسان ڪڏهن به سختيءَ سان پيش نه ايندو. ڪنهن سان به برائي نه ڪجي. ڇو ته برائي جو نتيجو برو آهي.

• جيڪو تنهنجي هٿان تڪليف ڏسندو، ته اهو ڪيئن چاهيندو ته تون خوش رهين. قرآن شريف ۾ آهي:

فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

يعني: جاني دشمن سان چڱائي ڪندو رهندين ته نيٺ اهو دشمن به تنهنجو همدرد ۽ دلي دوست بنجي پوندو.

نيڪي ڪري دل جيتڻ

رستي ويندي هڪڙي نوجوان کي ڏٺم جو ان جي پٺيان هڪري ڊوڙندي پئي اچي، هڪريءَ جي ڳچيءَ ۾ رسي هئي. ان جو چيلڙو

نوجوان جي هٿ ۾ هو. مون نوجوان کي چيو ته: اها سڄي ڪرامت ان رسيءَ ۾ آهي جو ٻڪري تنهنجي پٺيان هلندي ٿي اچي. منهنجو ايترو چوڻ ۽ نوجوان ٻڪريءَ جي ڳچيءَ مان رسي چوڙي ڇڏي. پر پوءِ به ٻڪري هن جي پٺيان ڊوڙندي پئي آئي ۽ ٻڪريءَ جو چيڙو به ساڻس ڊوڙندو پئي هليو. جيتوڻيڪ واٽ جي پاسن کان ساڻو گاهه ٻيٺو هو. ساوا ٻوٽا بيٺا هئا، پر ٻڪريءَ اوڏانهن ڏٺو ٿي ڪونه پئي.

جڏهن اهو نوجوان پنهنجي جاءِ تي پهتو. تڏهن مون ڏي ڏسي چيائين ته: اي سائين! ٻڪري هن رسيءَ جي ڪري منهنجي پٺيان ڪانه ٿي آئي. پر منهنجي احسانن جي رسي هن جي ڳچيءَ ۾ پيل آهي. ان ڪري ٻڪري منهنجو پيڇو نٿي ڇڏي. هي ته ڪمزور ٻڪري آهي پر ماڻهو هاڻيءَ کي گاهه ڪارائيندو آهي، ته هيڏو سارو هاڻي، هن جي حڪم ۾ ٿي پوندو آهي. مٿس حملو نه ڪندو آهي.

سياڻا چوندا آهن ته: ٻرن سان به ڀلايون ڪجن. ڀلا ڪتي جهڙو جانور، ڳيٽي ٽڪر ڏيڻ سان ڌڙ نه ڇڏيندو آهي، هيءُ ته نيٺ ماڻهو آهي. چئو ڪٿو ڪندو ڇا؟

ڪمزور لومڙي ۽ سگهارو شينهن

هڪڙو هو ڪائير. جهنگ مان ڪائيون ڪري، وڪڻي روزي حاصل ڪندو هو. هڪڙي ڏينهن جيئن جهنگ ۾ ڪائيون ڪري رهيو هو ته اتي هڪ ڌڙ ۾ پيل ڪمزور ۽ اڀاهج لومڙيءَ تي نظر پيس، جيڪا جهنگن کان معذور هئي، هلڻ چلڻ جهڙي بنهه نه هئي. هيءُ ڪائير الله جي قدرت سمجهڻ کان قاصر هو. سوچي رهيو هو ته: ههڙي معذور لومڙي ڪيئن ٿي زندگي گذاري؟ هن جا هٿ پير ڪونهن ۽ شڪار به نه ڪري سگهندي، ته هن کي هٿ جهنگ ۾ روزي ڪيئن ٿي ملي. هو اڃا ان سوچ ويچار ۾ گم هئو، ڇا ڏسي ته هڪڙو شينهن ڪنهن گدڙ کي شڪار ڪيو، گهليو ڪٺيو ٿو اچي. بدنصيب گدڙ کي، معذور لومڙيءَ جي ڌڙ ڀرسان آندائين ۽ مزي سان کائي، ڪجهه بچائي شينهن ويندو رهيو.

پوءِ لومڙي، ڏر مان سرڪندي نڪتي ۽ شينهن جي بچايل شڪار مان اچي کاڌائين، ڍڙ ڪري رڙهي وڃي ڏر ۾ سٽي. الله جي قدرت، جو ٻئي ڏينهن به ائين ئي ٿيو جو روزي رسائيندڙ رزاق هن کي ان طرح ئي روزي رسائي. رب جي رزاقيت جي هن عجيب نظاري ڪاٺير جي ذهن تي گهرو اثر ڇڏيو. دل ۾ سوچيائين ته: ڇو نه آءُ به هن ڪمزور لومڙيءَ وانگر رزاق تي توڪل رکي وڃي ڪنهن ڪنڊ ۾ ويهان. جنهن خالق پيدا ڪيو آهي، روزي اهو پاڻهي پيو موڪليندو. جڏهن هاڻي به پنهنجي طاقت ۽ زور سبب روزي ڪونه ٿو ڪائي. ان کي به اهو رزاق ئي روزي رسائي ٿو ته مون کي به ائين روزانه روزي پيو رسائيندو. اڃايو ڇو ڪمايان؟ وڃي ٿو واندو ويهي الله الله ڪريان. پوءِ ته ان سوچ تي عمل به ڪيائين. تسيح هٿ ۾ ڪري اچي مسجد جي ڪنڊ ۾ ويٺو. ذڪر اذڪار ۾ مصروف ٿي ويو.

پر اتفاق اهڙو ٿيو جو، هن وٽ نه ڪنهن ماني ٽڪي آندي ۽ نه ڪير پڇڻ ئي آيس. پوءِ ته بکن ۾ پاهه ٿيڻ لڳو ۽ ڳري ڪنڊا ٿي ويو. باقي وڃي هڏن تي ڪل بچيس. جڏهن صفا هيٺا حال ٿي ويس، تڏهن محراب مان غيبي آواز ٻڌائين. ڪو چئي رهيو هوس ته: اي مڪريل! اُت! هتان نڪري وڃي شينهن وانگر لوچ ۽ محنت ڪر! تون معذور لومڙيءَ وانگر بيوس ٿي نه ويهه. تون شينهن وانگر ايترو ڪماءِ جو پيا معذور ۽ ڪمزور تنهنجي ڪمايل روزيءَ مان ڪائي توکي دعائون ڪن. تون ته تندرست توانو سنئين لڳين آهين. تون ٻين جي ڪمائي ۽ اوڀر ۾ اڪيون وجهي ڇو ويٺو آهين؟ تون وڃي محنت ڪري روزي حاصل ڪر! تون ته مرد آهين! ڪڏهن وانگر ٻين جي کيسن ۾ ڇو ٿو واجهائين. تون اٿي ٻين جي مدد ڪر! مدد لاءِ ٻين آڏو پاڻ کي محتاج نه بناء! الله تعاليٰ ان ٻانهي جي مدد ۾ آهي، جيڪو ٻين جي ڪم اچي. ان ۾ ئي عظمت آهي. ان ۾ ئي عزت آهي.

ڪنجوس درويش جي ڳالهه.

(شيخ سعدي رحمہ لکيو ته:) مون کي ٻڌڻ ۾ آيو ته: روم ملڪ

۾ هڪڙو ڀلارو بزرگ رهي ٿو. هو عبادتگذار ۽ زاهد شخص آهي. پوءِ ته، آءٌ ۽ ٻيا ڪجهه ساٿي تيار ٿياسين ته وڃي ان بزرگ جي زيارت ڪري اچون. اسان جو قافلو ڊگهو سفر ڪري، اُتي وڃي پهتو. بزرگ جي زيارت نصيب ٿي. ساڻس بادب ٿي ملياسين. هن اسان کي عزت سان ويهاريو. وٽس عيش آرام جو سامان جهجهو هو، ميوات جا باغ باغيچا گهڻائي هئس، پر پاڻ بنا ميوي واري وڻ وانگر بي مروت ۽ رکو هو. ڳالهائڻ جو چالاڪ، تڪڙ ۽ خوشامدڙيو هو ۽ ماني ڪارائڻ جو موذي هو. اسان سفر جا سٺيل هٿاسين ۽ هت ڳيوڻي ڪونه مليو. بزرگ کي ڏٺوسين ته، عبادت ايتري پئي ڪيائين جو ننڊ ٿي نه ڪيائين. سڄي رات نفل ۽ تسبيحون پئي پڙهيائين. ننڊ ته اسان به ڪانه ڪئي. ڀلا ڪي به بحال هٿاسين سو ننڊ ڪيئن اچي. مطلب ته، بزرگ توڙي اسان سڄي رات جاڳي گذاري. فرق هي هئو، جو هن عبادت ڪندي ۽ اسان ڪ. سبب پاسن ورائيندي وقت پاس ڪيو.

صبح جو درگاهه جو دروازو کليو. زيارتين جي ڇهل پهل شروع ٿي. اسان کي به ٻيهر ملاقات جو شرف حاصل ٿيو. بزرگ ڳالهائڻ جو ڏاڍو مٺو هو. اسان کي ڪلاڻ ۽ خوش ڪرڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن مذاق به ڪيائين پئي. اسان مان ڪن جي منهن تي مٺيون پئي ڏنائين. چوي پيو: پورل ڀلي آيتو، سهڻا سدا آيتو. آءٌ توهان جو خادم خاڪي آهيان وغيره وغيره. ان وقت آءٌ دل ۾ چا پيو چوان ته: ايتري چمڪين ۽ مٺين ڪچهرين جو اسان کي ڪپ ڪونهي. انهن بدران مانيءَ ڳيو ڪاڻڻ لاءِ ڏيو، پوءِ ڪٿي به چار موچڙا مٿي تي هڻي ڪڍو. هن حال ۾ توهان کي سڄي رات جاڳڻ مان نفعو نه ٿيندو. البت ماني ڪارائيندو ته گهڻو اجر ملندو.

آءٌ گهڻا مُلڪ گهميو آهيان سو، اهڙو ماڻهو مون تاتار (ترڪستان) ۾ ڏٺو. راتين جاڳي گذارڻ سبب اکين ۾ اوجاڳي جا نشان موجود هئس. البت دل ڪاري هئس. ماني ڪارائڻ جي مروت بنهه ڪانه هئس، باقي سڪڻي دهل وانگر اجائي خوشامد ڏاڍي ٿي ڪيائين. آءٌ چوان ٿو ته: بهشت ۾ به حقيقت جو طالب ويندو. سڪڻين ڳالهين، ٺلهين تعريفن وارا ٻاهر بيٺا هوندا.

حاتم طائيءَ جي سخا

حضرت رسول ﷺ جن کان ڪجهه اڳ عربستان جي علائقي ۾
حاتم طائي نالي هڪ سخي مڙس هوندو هو. ملڪان ملڪ هن جي سخا
جي هاڪ هئي.

ڳالهه ٿا ڪن ته: حاتم طائيءَ وٽ هڪڙو تمام پلو ۽ تيز رفتار
گهوڙو هوندو هو. جن وچ جا پاڻي آيل هئس. بجليءَ وانگر تيز هئو ۽ تيز
هوا کان به تڪو هو.

حاتم طائيءَ جي سخاوت جون ڳالهيون روم ملڪ جي بادشاهه
وٽ به پهتيون. هن کي ڪيترن ماڻهن ٻڌايو ته: هن دور ۾ حاتم جهڙو
سخي مرد ٻيو ڪونه سڄهي. هن جي سخا دوستن ۽ دشمنن تي عام ۽
هڪجهڙي آهي. اهڙيون ڳالهيون ٻڌي، روم جي بادشاهه پنهنجي وڏي
وزير کي چيو ته: ماڻهو حاتم جي سخا جون هيٿيون ڳالهيون ڪن ٿا. پر
آءٌ هن کي آزمائڻ کان سواءِ ڪيئن مڃيان؟ هاڻي آءٌ هڪڙو وفد اوڏانهن
روانو ٿو ڪريان ۽ حاتم کان سندس پلو گهوڙو گهري ٿو ڏسان. اهو
ڏٺائين ته، پوءِ برابر سخي مرد چڻبو. نه ڏٺائين ته پوءِ چوندس ته: ناهيون
ڳالهيون پيون ٿيون هلن.

پوءِ روم جي بادشاهه ڪنهن داناءَ ۽ قابل ماڻهوءَ جي قيادت ۾ ڏهن
ماڻهن جو وفد اوڏانهن موڪليو. قافلو بربحر، لڪَ جبل لتاڙي، سفر
ڪري، اچي حاتم جي اوطاق تي پهتو. سخي حاتم، اوڀرن مهمانن کي
ڏاڍو مان ڏٺو. سندن مانيءَ جي بندوبست لاءِ پاڻ گهر ويو. اتي ٻيو ڪو
ڍور نه ڏسي، مهمانيءَ لاءِ اهو پلو ۽ مشهور گهوڙو وٺي ڪٺائين (نڌهن
گهوڙن جو گوشت عام کاڌو ويندو هو). پوءِ ته گوشت قسمن قسمن
نمونن سان پچائي، قيما ڪباب ۽ روست ڪرائي، اُٺي مهمانن آڏو
رڪيائين. مهمانن ڏٺو ته گوشت کاڌو. چڙه ڪري سڀئي سمهي پيا.

ٻئي ڏينهن وفد جي اڳواڻ حاتم طائيءَ سان گهوڙي ڏيڻ واري
ڳالهه ڪئي. اهڙو مطالبو ٻڌي، حاتم طائي سخت پريشان ٿي پيو.
افسوس ڪندي، حسرت وچان آگر ڪٿي وات ۾ وڌائين. مهمانن کي

چيائين ته: ارمان اٿم جو توهان ڪالهه ايندي ئي بادشاهه جو نياپو نه پهچايو. مون بي خبريءَ ۾، اهو ناميارو گهوڙو رات ڪهي توهان جي مهماني ڪئي. ڇو ته، توهان پرديسي مهمانن لاءِ ٻيو ڪو اهڙو مناسب دور نظر ئي نه آيو. ۽ پري کان ڪهي آيل مهربان مهمانن لاءِ جهڙي تهڙي پاڇي چاڙهڻ مناسب نه سمجهيم. هاڻي گهوڙو ته مون توهان کي ڪارائي ڇڏيو. ٻيو ڪو مطالبو هجي ته حڪم ڪريو.

پوءِ وفد موٽي روم اچي پهتو. بادشاهه کي سربستا احوال ڏنائون. تڏهن وڃي بادشاهه مڃيو ته حاتم واقعي به سخي مڙس چئبو.

حاتم طائي ۽ يمن جو بادشاهه

ڳالهه ٿا ڪن ته: سخي حاتم طائيءَ جي زماني ۾ يمن ملڪ تي هڪ سخي بادشاهه حڪومت ڪندو هو. هو اهڙو سخي هو جو وسندڙ ڪڪرن وانگر پيو وسندو هو. پئسا پاڻيءَ وانگر پيو وهائيندو هو. ڀلا هن کي ملڪ جي حڪومت هئي، ملڪ جو خزانو هٿ ۾ هوس، سو سخا جا واهڙ پيو وهائيندو هو. چوندو هو ته: حاتم مون سان ڇا پڇندو! هن کي نه ملڪ، نه حڪومت، نه خزانو. سو منهن جي جتيءَ ۾ هن جو پير ڪيئن پوندو.

چون ٿا ته: يمن جي ان بادشاهه هڪ وڏو جشن ملهايو. وڏي خلق اچي گڏ ٿي. کاڌا پيٽا عام پئي هليا. سڀ ڪنهن دل تي پئي کاڌو ۽ لٽيو. اتفاق اهڙو ٿيو جو ان جشن ۾ ڪنهن ماڻهوءَ حاتم طائيءَ جي ڳالهه ڪڍي. پوءِ ته پرياسي ۾ ويٺل ماڻهن دل کولي حاتم جي تعريف ڪئي ۽ بادشاهه اهي ڳالهيون ٻڌي رهيو هو. پوءِ ته بادشاهه کي حاتم سان ڏاڍو حسد ٿي پيو. دل ۾ چڻي رهيو هو ته: ماڻهو ڪائين منهنجو ۽ منهنجي تڏي تي تعريف ڪن حاتم جي! اهو ڪهڙو انصاف آهي؟ سمجهان ٿو ته جيسين حاتم زندهه هوندو، تيسين منهنجو نالو سخا سان ڪير به ياد نه ڪندو. پوءِ ته حاتم طائيءَ کي مارائڻ لاءِ تمام وڏي رقم مقرر ڪيائين. اعلان ڪيائين ته: جيڪو حاتم طائيءَ جو سِر وڌي مون وٽ آڻيندو، ان کي هيترو انعام ملندو.

اهڙي وڏي انعام جي ڳالهه ٻڌي، هڪڙو ماڻهو اوڏانهن روانو ٿي ويو. سفر ڪندي رستي ۾ هڪڙو ڀلارو جوان مڙس هن کي ملي ويو. ساڻس ڏاڍيون ڪچهريون ڪيائين. جڏهن رات ٿي، تڏهن ان نوجوان هن مسافر کي پاڻ وٽ رهايو. اهڙي مهماني ڪيائينس ۽ ايڏي خدمت ڪيائينس، جو ڇا ڳالهه ڪجي! دشمن هجي ته به جهڪي پوي. جڏهن صبح ٿيو ۽ مسافر موڪلايو پئي، تڏهن نوجوان نهايت قرباڻي ۽ پنهنجائپ واري انداز ۾ چيس ته: هڪ رات ۾ ته ڪجهه ٿي نه ٿيو. ٻه چار ڏينهن مون وٽ مهمان ٿيو ته توهان جو احسان سمجهندس.

مسافر ورائيو ته: آءٌ ترسڻ وارو ناهيان، جو هڪ خاص ڪم لاءِ گهران نڪتو آهيان. اڳتي وڃڻو اٿم. نوجوان پڇيس ته: خير ته آهي؟ اهڙو ڪو وڏو ڪم آهي ڇا، جو ٻڌائي به نٿو سگهين؟ دل چاهي ٿي ته: مون کي به ڪم بابت ٻڌاءِ. متان آءٌ به توهان سان ڪو تعاون ڪري سگهان. مسافر چيو ته: تو جهڙي قرباڻي ۽ سخي دل دوست کي ٻڌائڻ ۾ ڇا آهي. پر رڪجانءِ دل ۾! ڳالهه وائڪي نه ڪجانءِ. آءٌ سخي حاتم طائيءَ کي قتل ڪرڻ وڃان پيو جو (آءٌ مسڪين ماڻهو آهيان). ۽ يمن جي بادشاهه، حاتم جي سر لاءِ هيترو انعام ڏيڻو ڪيو آهي. مون نه حاتم ڏٺو آهي، نه هن جو ڳوٺ ۽ گهر ٿي ڏٺو اٿم. مون کي اها به خبر ڪانهي ته: يمن جو بادشاهه حاتم کي ڇو ٿو مارائي؟ توهان کي حاتم بابت ڪا خبر هجي يا اوستائين پهچڻ ۾ منهنجي مدد ڪريو ته توهان جي وڏي مهرباني ٿيندي.

مهمان جو اهڙو احوال ٻڌي، هو نوجوان کليو ۽ چيائينس ته: ڳالهه به ايتري! اهو حاتم آءٌ ٿي آهيان. وڌيڪ تڪليف ۽ سفر جي توهان کي ضرورت نه آهي. منهن جو سر وڏي وڃي انعام ڪٿ ۽ سڪيو وقت گذارا! منهنجي منڍيءَ جو مان ٿي ڪهڙو. ان سان جيڪڏهن ڪنهن غريب جو ڀلو ٿئي، مون کي ٻيو ڇا گهرجي. ۽ ان ڪم ۾ دير به نه ڪر! متان هت ٻيا ماڻهو اچن ۽ پوءِ توکي ائين ڪرڻ نه ڏين يا قاتل ڪري پڪڙين. ان ڪري هيءُ وجهه نه وڃاءِ!

وي سِرَ ٿِي سِرَ هومَ ڪي آءِ مَ ڪي ڳاءِ،
جاجة ٿو مٿان، ملڪ مڙوئي گهوريان.

حاتم جا اهڙا لفظ ٻڌي ۽ هن جو ڪنڌ نوڙيل ڏسي، هن مسافر کان دانهن نڪري وئي. زمين تي ڪري پيو. حاتم جي پيرن ۽ هٿن کي چمبي رهيو هو. تير تلوار کڻي اُڇلايائين. چيائين ته: تو جهڙي سخي مڙس کي آءِ پتر اُڇلائي هٿان ته به مون کي حيف هجي. توهان جهڙا سخي دل انسان سدا جيئندا رهن. پوءِ ته هو حاتم کي پيرين پئي، ٻانهون ٻڌي، هن کان موڪلائي پوئتي وريو. اچي يمن جي بادشاهه وٽ پهتو. سلام ڪري بادب ٿي بيٺو.

بادشاهه پڇيس ته: ڪر احوال. ائين نلهو موٽي آئين؟ توکان ڏاڍو ٿي ويو ڇا؟ يعني تون هن سان مقابلو ڪري نه سگهئين؟
هن بادشاهه آڏو بادب عرض ڪيو: اي بادشاهه سلامت! آءِ حاتم سان وڃي مليس، هن جي ڪچهري ۽ خدمت ۽ سخاوت ڏسي، ڏاڍو متاثر ٿيس. هن جي احسانن ۾ آءِ ته صفا وڪامي ويس. هن جي جرئت ۽ دليري ڏسي، مون آڻ مڃي. جڏهن هو پاڻ قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويو ته مون کي چڻ قرب سان ڪهي وڌائين.
هن جون اهي ڳالهيون ٻڌي، بادشاهه انعام ڏنس ۽ چيائين ته: حاتم سان واقعي به ڪير پڄي نه سگهندو، جڏهن سندس خون جو پياسي پيو هن جي تعريف ڪري، ته ساڻس ڪير پڄندو؟

حاتم جي ڌيءُ جو قصو

حضرت رسول ﷺ جن جي زماني ۾ عربن جي طيءَ قبيلي وارن ايمان اسلام نه قبوليو. پوءِ ته پاڻ سڳورن هڪ لشڪر اوڏانهن موڪليو، اهي طيءَ قبيلي جا ڪيترا ماڻهو قيد ڪري وٺي آيا. حضرت رسول ﷺ جن انهن مان ڪن ڪافرن کي قتل ڪرائڻ جو حڪم ڏنو. اتي هڪ عورت اُٿي عرض ڪيو ته: آءِ حاتم طائيءَ جي ڌيءُ آهيان، ساڻين جن وٽ آزاديءَ جي درخواست ٿي ڪريان. منهنجو ابو سخي مڙس هو. اڄ

مون تي به سخا ڪئي وڃي، پوءِ ته حضرت رسول الله ﷺ جن هن کي آزاد ڪرڻ جو حڪم ڏنو ۽ فرمايائون ته: ٻي قبيلي جي ٻين ماڻهن کي قتل ڪيو ويندو.

اهو ٻڌي حاتم طائيءَ جي ڌيءَ روئندي چيو ته: جيڪڏهن ائين آهي، ته پوءِ اول مون کي قتل ڪري ڇڏيو، پوءِ ماڻهن کي. انهن کان سواءِ آءٌ ڳوٺ ڪيئن وينديس؟ ماڻه مارائي، آءٌ اڪيلي گهر ڇا وڃي ڪنديس؟ هن جي روئڻ جو آواز حضرت رسول الله ﷺ جن ٻڌو. پوءِ ته ٻي قبيلي جي سڀني ماڻهن کي آزاد ڪري، انعام اڪرام ڏئي، کين ماڳ موٽايو.

حاتم جي سخا جو ٻيو قصو

حاتم طائيءَ جي دڪان تي هڪڙو پوڙهو فقير آيو. ڏهين روپي جي کنڊ خير ۾ گهرائين. مون ٻڌو آهي ته: ان وقت حاتم وٽ کنڊ جي ڳوٺ پيل هئي. اها سڄي ڳوٺ فقير جي گهر موڪلي ڏنائين. اهو لقاء هن جي زال تبوءَ مان ڏٺو پئي. تنهن حاتم کي چيو ته: اهو ڇا آهي؟ هن کي گهرج ڏهين روپي جي کنڊ جي ۽ تون ڏينس سڄي پوري؟ اهو ٻڌي حاتم مُرڪي ورائيو: اي ڀلاري! هن پنهنجي گهرج آهر گهريو ۽ مون پنهنجي گهرج مطابق ڏنو.

(ان آکاڻيءَ کان پوءِ شيخ سعديءَ لکيو ته: حاتم جهڙو سخي مرد، وري پيدا ٿيڻ مشڪل آهي. البت وقت جو بادشاهه ابوبڪر سعد گهڻي سخا ڪري رهيو آهي. ۽ دين اسلام جي خدمت ۾ پاڻ پتوڙي رهيو آهي. جيئن حاتم جو نالو ڪتابن ۾ لکيو پيو آهي، تيئن بادشاهه ابوبڪر سعد جو نالو به هميشه زندهه رهندو. کيس اجر عظيم ملندو رهندو.

بادشاهن جي بردباري

هڪڙو پوڙهو ۽ مسڪين ماڻهو، گڏهه تي سامان سٿي وڃي رهيو هو، ته ڪٿي گپ ۾ سندس گڏهه گپي پيو. موسم هئي مينهن جي،

سو چؤطرف گپ ۽ ڪنُ هو. وري وقت به اونداھي رات جو هو. سو هن جو گڏھ نڪري نٿي سگھيو. پوءِ ته پوڙھو ڏاڍو پريشان ٿيو ۽ ڪاوڙ سبب گارين ۽ لعنتن جي بارش وسائي رهيو هو. دوستن ۽ دشمنن کي گاريون پئي ڏنائين. لعنتون پئي وڌائين.

الله جي قدرت اهڙي ٿي جو بادشاهه شڪار لاءِ نڪتل هو ۽ ان وقت اتي پهتل هئو. ان به پوڙهي جون ڪچيون گاريون ٻڌيون. نه ڪنهن جي ننڍي ٿي ڇڏيائين، نه وڏي. ڪٿان پئي آيو، ته ڪٿان پئي ويو. بادشاهه کي به جوءُ ۽ ڏيءُ تي گاريون پئي ڏنائين. بادشاهه پاڻ گاريون ٻڌي، لڄي پئي ٿيو. البت هن پوڙهي جي زبان بس ٿيڻ واري ٿي نه هئي. بادشاهه چيو پئي ته: هيءُ ويچارو مون تي الائي چو ڏمريو آهي. (مون نه مينهن وسايو آهي، نه گپ ڪئي آهي، نڪو ان جي گڏھ گڀڄڻ ۾ ڪو منهنجو قصور ئي آهي.)

اتي هڪڙي فوجيءَ چيو ته: سائين! هن پوڙهي کي سخت سزا ڏيو! تلوار هڻي به اڌ ڪري ڇڏيوس. ڪو عقل ڪونه اٿس، سڀني کي ماءُ پيڻ تي ويٺو ٿو گاريون ڏئي، بڪواس ڪري. نيٺ بادشاهه پاڻ هلي، هن پوڙهي وٽ وڃي پهتو. ڏنائين ته هن جو گڏھ گپ ۾ گتل آهي. هو سخت پريشان آهي. پوءِ ته بادشاهه جي ڪاوڙ ختم ٿي وئي. وٽر هن تي رحم اچي ويس. هن سان تعاون ڪيائين. پوءِ ڀلو گهوڙو ۽ پٿسا ڏوڪڙ پوڙهي کي انعام ۾ ڏنائين. اهڙن وقتن تي ڪاوڙ ڪائي وڃڻ ۽ رحم ڪرڻ، هر ڪنهن جو ڪم ناهي. پر ڪنهن ڪنهن کي اهڙي توفيق نصيب ٿيندي آهي.

ڪنهن ماڻهوءَ پوڙهي کي چئي ڏنو ته: بيوقوف! چريا! اڄ الائي ڪيئن قتل کان بچيو آهين. ڄڻ نئون ڄائو آهين. پوڙهي چيو: اڙي ماڻ ڪرا! به ڪنهن ڌڪ سور سبب دانھون ڪري رهيو هوس. منهنجي پريشانيءَ کان تون واقف ٿي نه آهين ۽ بادشاهه پنهنجي شان لائق انعام ڏنو اٿم. بُرن کان بدلون ڏن آسان آهي، پر برائي ڪندڙ سان ڀلائي ڪرڻ ڪن مردن جو ڪم آهي.

ڪميٽي امير ۽ ڀلاري فقير جو قصو

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙي مغرور ۽ هٽيلي سيٺ جي دروازي تي ڪو ڀلارو فقير، پهتل ٻانهو خير لاءِ آيو. سيٺ وڏائي ڪئي، فقير کي ڳالهه ڏئي تڙي ڪڍيائينس ۽ هڪدم بنگلي جو دروازو بند ڪري ڇڏيائين. فقير ٿڌو ساھ ڪنيو ۽ شوڪارا پريندي، ڪٿي پاساتو وڃي وينو. اتي صدمي سبب ڳوڙها پئي ڳاڙيائين. ڇو نه اها خبر هڪڙي نابين شخص ٻڌي. پوءِ ته ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ هلي هن ڀلاري فقير وٽ اچي پهتو. کيس اُٿت ڏنائين ۽ عرض ڪيائينس ته: ڏک نه ڪريو. هن سيٺ ڌڪاريو آهي، ته ڪا پرواهه ڪانهي. توهان رات هلي مون وٽ مهمان ٿيو! پوءِ منٿون ميڙيون ڪري فقير کي اهو نابين پنهنجي اوطاق تي وٺي آيو. ڏاڍي عزت ڏنائينس، ماني ٽڪي کارايائينس، خدمت چاڪري گهڻي ڪيائينس. هو ڀلارو فقير اهڙو خوش ٿيو جو نابين مهماننواز کي دل سان دعائون ڪرڻ لڳو. چئي رهيو هو ته: الله سائين توکي اکين جو نور نصيب ڪري. خدا توکي خوش ڪري وغيره وغيره. فقير اهڙي درد ۽ دل سان دعا ڪري رهيو هو جو نابين اهڙا اکر ٻڌي اکين مان پاڻي وهائي رهيو هو.

پوءِ ڇا ٿيو جو اهو نابين جيئن ئي صبح جو اٿيو ته اکيون بلڪل ٺيڪ ٺاڪ هئس. نور چٽو ٿي چڪو هوس. هو دنيا ۾ سڀ ڪجهه ڏسي وائسي رهيو هو. پوءِ ته اها ڳالهه شهر ۾ پکڙجي وئي، ته فلاڻي نابين جون اکيون اوچتو ٺيڪ ٿي ويون آهن. هلندي اها ڳالهه هن مغرور سيٺ تائين به پهتي، جنهن ڀلاري فقير کي لوڏي ڪڍيو هو.

هاڻي سيٺ نابين کان پڇي رهيو هو ته: ڪر خبر! توهان هيءَ ڀلائي ڪيئن ٿي. تنهنجي نظر ڪيئن موٽي آئي.

هن چيس ته: اي سيٺ! توکي عقل آهي ڪونه، تون ماڻهو نه ماڻهوءَ کي سڃاڻين ٿي ڪونه ٿو. جنهن درويش کي تو لوڏي ڪڍيو هو، مون ان کي وڃي پاڻ وٽ ٽڪايو. تون بيڪار ماڻهن جا پير چمندو وٽين ۽

يلارن کي پيو ڌڪارين ته تو وٽ برڪت ۽ فرحت جي روشني ڪٿان ايندي؟ توکي سڃاڻپ واري اک آهي ئي ڪانه.

اها ڳالهه جڏهن مغرور سين ٻڌي، تڏهن ڏاڍو ارمان ٿيس ۽ چئي رهيو هو ته: منهنجي بدقسمتي چئبي جو آيل پاڳ کي لوڏي ڪڍيم ۽ اهڙو نصيب تون کڻي وٺين.

دانا چوندا آهن ته: توکي جيڪڏهن آله لوڪ پهتل فقير جي تلاش آهي، ته پوءِ هر هڪ فقير جي عزت ۽ خدمت ڪرا ان ۾ سستي نه ڪرا جڏهن ڪانه، ڪبوتر، ڪوئل ۽ هنج پکين لاءِ داڻا گڏ وجهندين، تڏهن قسمت سان هنج پکي شڪار ڪري سگهندين. ڏسو ته ڪيترين سڀين جي پيڇل کان پوءِ ڪنهن ڪنهن سڀيءَ مان موتي ملندو آهي. هٿ به ائين سمجهو.

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن ماڻهوءَ جو پٽ وڃائجي ويو. گهڻي ڳولا کان پوءِ هٿ اچي ويس. پوءِ ماڻهن کي چئي رهيو هو ته: خبر آڻو ته مون وڃايل پٽ ڪيئن هٿ ڪيو؟ ڇا ڪيم، جو جيڪو به ٻار نظر ٿي آيو، ان کي پنهنجي پٽ وانگر پيار ڪري ڇڏائي ٿي ڏنم. نيٺ مون کي منهنجو پٽ ملي ويو.

ان قصي وانگر ٻيو قصو به ٻڌائيندا آهن ته: ڪٿي پٿريلي زمين ۾ بادشاهه جي تاج جو قيمتي هيرو وڃائجي ويو. پوءِ ته پٽ کي ڇڏائين ته: هيرو ٻين پٿرن سان ملي ويو آهي. سو اوندهه ۾ لپي نه سگهندو. هاڻي هيئن ڪرا جو جتي هيرو وڃايو آهي، اتي جا سڀ پٿر گڏ ڪرائي ڪڍائي هل! ڏينهن ٿئي ته منجهانئن پنهنجو هيرو سڃاڻي ڌار ڪري وٺجانءِ. ڇو ته هيرو انهن پٿرن ۾ ئي هوندو. ٻيو ڪاڏي ويندو.

ان مثال مان سمجهڻ گهرجي ته ڪيترا ڀلارا ٻانهن عام ماڻهن ۾ ائين مليل آهن. انهن کي حاصل ڪرڻ لاءِ عام خاص ماڻهن جي خدمت ڪرڻي پوندي. ائين ڪبو تڏهن هڪ ڏينهن قيمتي گوهر ملي ويندو. ڏس ته گلن حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيترا ڪندا به برداشت ڪرڻ پوندا آهن.

هڪڙي ڪارڻ هوت جي ٻانهي گل ٻروچ جي

جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ سان محبت ٿي پوندي آهي، ته ڪيترن جون دشمنيون به سَهڻيون پونديون آهن. هڪڙي جي رضا لاءِ گهڻن جا غم سهبا آهن. تنهنجي نظر ۾ جيڪو فقير حقير ٿو ڏسڻ ۾ اچي، تون ان کي به حقارت سان نه ڏس! متان هو الله جو پيارو ٻانهو هجي. جنهن تي تنهنجي اک ٿي نٿي ٻڌي، متان اهو اندر جو اجرو ۽ ڀلارو ماڻهو هجي. سياڻا چوندا آهن ته: ڪو شهزادو جيل ۾ وڃي پوي ته اتي به هن جا هٿ چمندو ڪرا چو ته متان هو هڪ ڏينهن جيل مان نڪري تخت ڌڻي ٿئي ۽ تنهنجي ڪم اچي وڃي. سرءِ جي مند ۾ وڻن جا گل اجايو نه ڇاڻجن چو ته، اهي بهار ۾ ميوا ٿيندا.

بخيل پيءُ ۽ هٿ ڦاڙ پٽ جي ڳالهه

هڪڙو هو ڪيٺ ڪنجوس. وٽس دولت هئي پر ان مان خدا هن کي نه ڪارايو هو. خرچ ڪرڻ جي توفيق ٿي نه هئس. نڪو پاڻ ڪاٿي دل پئي خوش ڪيائين، نڪو الله جي راه ۾ ٿي ڏنائين، جيئن اڳتي ڪم اچيس. صبح شام پئسا ڳڻي سانڍي رکندو هو. موذيءَ وٽ دولت قيد ٿي چئبي.

ڪنجوس جي پٽ کي به خبر ڪانه هوندي هئي ته: ابو پئسا ڪٿي ٿو رکي. البت ان تلاش ۾ رهندو هو. نيٺ هڪ ڏينهن پٽ ڏسي ورتو ته پئس زمين ۾ پئسا پوري رهيو آهي. (ان وقت سون چانديءَ جا پئسا هوندا هئا.) پوءِ پٽ ڇا ڪيو جو، وجهه وٺي زمين ڪوٽي، پيءُ جا پوريل پئسا ڪڍي، اتي هڪ پٿر پوري ڇڏيائين. ڪنجوس جو پٽ وري اهڙو هٿ ڦاڙ هئو، جو پئسو هڪ هٿ ۾ آيو، ٻئي هٿ سان ويو. ۽ اهڙو بي افعالو، بدعادت هئو، جو پنهنجي ٽوٻي بزار ۾ گروي رکي، چٽو ڪري ايندو هو.

جڏهن پيءُ کي پئسن گم ٿيڻ جي خبر پئي، تڏهن سڄي رات تنب نه آيس. روئندي رڙندي رات گذاريائين. هوڏانهن پٽ ڇا ڪيو جو ان رات ڳاڻڻن کي گهرائي راڳ جي محفل مڇايائين. ناچڻ، ڏڪڙائن مٿان

نوٽ گهوري اڇلائي رهيو هو. چوي پيو: وَجُ پَتَ وَجُ! نيچ ڙي ناچو، ول نه مِلستِي وار.

صبح ٿيو ته پت، ڪنجوس پيءُ وٽ آيو. کلي چيائينس ته: اي ابا! پئسا هوندا ئي کائڻ کپائڻ لاءِ آهن. پورڻ لاءِ ته جهڙا پئسا، تهڙو پٿر. پٿر جي کائڻ مان سون ڪڍي هن ڪري ڌار ڪندا آهن، جيئن خرچ ڪجي، کائجي کپائجي، سک ۽ سڪون حاصل ڪجي. هڪڙن ماڻهن کائڻ جي پٿرن مان سون چاندي ڪڍي پئسا جوڙي جهان ۾ هلايا ۽ توهان وري پئسن کي پيا مٽيءَ ۾ پوريو. اهو سون چڻ پٿرن مان نڪتو ٿي ڪونه.

جيڪو بخیل، هوندي سوندي وارو، ٻارن ٻچن، گهر ڀاتين سان گهڻي پڪائي ٿو ڪري، ته ڀاتي اهڙي موذيءَ جي مرڻ لاءِ دعائون گهرندا هوندا. ۽ چوندا ته: جڏهن هيءُ ڪنجوس قبر ۾ پوندو، تڏهن اسان سک جو سڻيو تڪر کائينداسين. ڪنهن ڪنجوس دولتمند وٽ پئسا ائين آهن چڻ طلسمي خزانو. ان ڪري هن جا گهر ڀاتي، سالن جا سال ان انتظار ۾ هوندا آهن ته ڪڏهن ٿو موذي مري ۽ طلسم ختم ٿئي. جيئن دولت پاڻ ۾ تقسيم ڪجي.

ڪوليون اول داڻا گڏ ڪري، پوءِ کائينديون آهن. تون به اڄ ڪا ڪپاءِ نه ته تنهنجو جسم هڻين به ڪيڙا کائيندا. سعديءَ جي سهڻن سخنن مان ڪجهه سک ۽ نصيحت پراءِ! متان پوءِ پڇتائين.

ٿوري احسان جو گهڻو بدلو

هڪڙو هو مسڪين پيرسن. ان کي ڪنهن ڏينهن سخت لوڙ پئي. پوءِ ڪنهن نوجوان هن جي ضرورت مطابق هڪ سؤ روپيا، هن مسڪين پوڙهي کي في سبيل الله کڻي ڏنا. پوڙهي جو ڪم ٿي ويو. سو دعائون ڪندو ويندو رهيو.

اتفاق اهڙو ٿيو جو، ان نوجوان کان ڪو قصور ٿي پيو ۽ پڪڙجي پيو. ۽ ان لاءِ ڦاسيءَ جي سزا جو اعلان ڪيو ويو. جنهن ڏينهن هن کي ڦاسي

اچڻي هئي. ان ڏينهن، قاسيءَ جي نظاري ڏسڻ لاءِ ڪيترا ماڻهو قاسي گهاٽ جي ٻاهران اچي گڏ ٿيا. ڪي پتين تي بيٺا، ته ڪي ڪوئن تي چڙهي ويا. چڱو خاصو گوڙ لڳو پيو هو.

ان ڏينهن اهو پوڙهو فقير اتان اچي لنگهيو ۽ هن نوجوان کي ماڻهن جي هٿن ۾ ڏنائين، جيڪي هن کي قاسيءَ لاءِ وٺيو پئي ويا. نوجوان کي بيوسيءَ جي حالت ۾ ڏسي، مٿس ڏاڍو رحم آيس، جو هڪ ڏينهن نوجوان مٿس رحم ڪيو هو. پوءِ ته پوڙهي ڇا ڪيو جو روئڻ پتڻ پار ڪيڏن ۾ شروع ٿي ويو. ٻارن ڪيندي، اوچنگارون ڏيندي، وڏي واڪي چئي رهيو هو ته: بادشاهه سائين گذاري ويو. هاءِ ڙي ڀلا بادشاهه! تون پنهنجو وارو وڃائي وئين، اسان کي چورو چنو، نڌڪو ڪري وئين. فقير جي هن ڌمچر ۽ روئڻ تي، سڀ ماڻهو، سپاهي ۽ فوجي وائڙا ٿي ويا. فوج ۽ سپاهه بادشاهه جي محلات ڏانهن ڊوڙ پاتي. اهڙي افراتفري ۽ هٿڀڙ ۾ هنن کان هر شيءِ وسري وئي. نوجوان کي قاسي ڏيڻ به وسري وين. نوجوان کي وجهه ملي ويو ۽ وٺي ڀڳو. اهڙو ويو، جو وري هٿ ٿي نه آيو.

هيڏانهن فوجي ۽ سپاهي وڃي ڏسڻ ته بادشاهه ته خوش ويٺو آهي. پوءِ ته هن پوڙهي فقير کي اچي پڪڙيائون. وڃي بادشاهه وٽ حاضر ڪيائونس. اتي بادشاهه پڇيس ته: تو اها جرڪت ڇو ڪئي؟ منهن جي موت جي توکي ڇو طلب ٿي؟ جڏهن ته آءٌ رعيت سان سٺو هليو آهيان. توکي به مون کان ڪو ايذاءُ ڪونه رسيو هوندو. ته پوءِ تو منهنجي موت جي ڳالهه ڇو ڪڍي. توکي ڪهڙو لاچار ٿيو؟

پوڙهي فقير ورائيو: جيئنڊا قبلًا منهنجي ڳالهه ڪرڻ ۽ ڪوڙ ڳالهائڻ سان توهان مري ڪونه پيا. پر هڪڙي مجبور انسان جي جان بچي پئي. منهنجي ان اٽڪل سان قاسيءَ جي سزا وارو نوجوان جان بچائي وٺي ڀڳو.

بادشاهه کي پوڙهي جا اکر ڏاڍا وڻيا ۽ ميار ته ڪانه ڏنائينس پر ويتر انعام اڪرام ڏئي روانو ڪيائينس.

هوڏانهن هو نوجوان جو موقعو ڏسي ڀڳو هو، سو اهڙو تيز پئي ڀڳو، جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر هئي. رستي ۾ ڪو واقف ملي ويس. ان حال احوال پڇيس ته: توکي ته ڦاسي اچڻي هئي؟ اتان ڪيئن بچي ۽ بچي نڪتين؟ هن ڪن ۾ ٻڌايس ته: هڪڙي دفعي ڪنهن کي سؤ روپيا ڏنا هئا، ان سبب جيئڻان نصيب ٿيم. هوندي وقت پوک پوکي، ته محتاجيءَ وقت لڻي سگهبي. ڪڏهن هڪڙي جو ڏيڻ سان وڏي مصيبت معاف ٿي ويندي آهي ۽ ڪنهن لڪڙيءَ سان غوج جهڙو پهلوڻ ماري سگهيو آهي. حضرت رسول ﷺ جن جو فرمان نه ٻڌو اٿئي؟ ”الْصَّدَقَةُ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ“ (صدقو الله جي ڌمڪي ٽاريندو آهي.) خيرات سان مصيبتون معاف ٿينديون آهن.

هن ملڪ ۾ به ابوبڪر سعد جهڙن سخي دل بادشاهن جون سخائون جاري آهن، ته هت دشمن جا پير بيهي نه سگهندا. ڪنهن هڪ جي دل خوش ڪرڻ سان ڪڏهن جهان خوش ٿي پوندو آهي. هن بادشاهه جي زماني ۾ ڪنهن ماڻهوءَ کي ماڻهوءَ کان ايڏا ته ڪونه ٿو پهچي، پر ڪنهن گل کي ڪنهن ڪنڊي کان به تڪليف ڪانه ٿي رسي. ۽ هو ملڪ جي ماڻهن لاءِ رحم ڪندڙ آهي. پر تنهنجو قدر جيڪڏهن ڪونه ڄاڻي، ته ڇا ٿي پوندو. ڀلا ڪيترا ماڻهو شب قدر کي نه سڃاڻندا آهن ته ڪهڙو فرق پوندو آهي.

نيڪيءَ تي خوش ٿيڻ جو اجر

ڪنهن ماڻهوءَ خواب ۾ ڏٺو ته محشر جو ميدان قائم ٿيل آهي. ڌرتي تپي ٿامي جي ٿي وئي آهي. آسمان تي به ماڻهن جو گوڙ شور، هل هنگامو آهي. ماڻهن جو دماغ گرم ڌرتيءَ تي بيٺن سبب ڪڙهي رجهي رهيو هو. پر هڪڙي ماڻهوءَ کي بهشت جا زيور پاتل هئا ۽ ڪنهن پاڇي هيٺان مزي سان بي فڪر ويٺو هو. اهو حال ڏسي، هن خواب واري ماڻهوءَ وڃي ان کان پڇيو ته: توکي هيءُ درجو ڪيئن نصيب ٿيو؟ جو هن جاءِ تي به بي فڪر ويٺو آهي؟ هن ورائيو ته: منهنجي گهر ۾ انگورن

جون وليون پوڪيل هيون، اهي گهر جي ڀت کان ٻاهر به لڙڪيل هيون. انهن جي ڇانوڻ ۾ هڪڙو مسڪين ٿڪل اچي ستو ۽ ان سان مون کي ڏاڍي خوشي ٿي. جو منهنجي پوڪيل پوک مان ڪنهن مسڪين کي نفعو پهتو. اهو ئي سبب هو جو منهنجون خطائون معاف ٿي ويون. شايد هن مسڪين دل سان دعا ڪئي هئي ته: اي رب! جنهن مون کي هن طرح سک سان سمهڻ ڏنو آهي، ان جي مڌاين کي معاف ڪر!

اهو واقعو ٻڌي، مون سوچيو ته هن علائقي شيراز جي بادشاهه ابوبڪر سعد جي ڪرم جي پاڇي ۾ لکين بکيا پيا پلجن ۽ سک، سڪون سان زندگي بسر ٿا ڪن، ته ان کي ڪيڏو نه اجر ملندو! شال سندس مهربانين جي وڻ جو پاڇو اڃا وڏي ويجهي ۽ غريبن لاءِ سک جو سبب بنجي.

نالائق سان چڱائي نه ڪجي

اسان چڱائيءَ جي باري ۾ گهڻي ڀارت ڪندا رهندا آهيون. پر چڱائي هر ماڻهوءَ سان ڪرڻ مناسب نه آهي. هڪڙو ظالم ۽ ماڻهن کي ستائيندڙ آهي، ته ان تي رحم چڱو نه آهي. جنهن ماڻهوءَ کي ڏسڻ ته مالڪ مهربان (الله تعاليٰ) جو بي فرمان ۽ مخالف آهي، ته ان کي لٽ ڌڪو (هٿيار) هٿ ۾ ڏيڻ نالائقي آهي. ڀلا اهڙو وڻ جنهن ۾ ڦل نه ٿيندو هجي، رڳو ڪنڊا ٿي ڪنڊا هجن، ته ان جي پوکڻ مان ڇا فائدو؟ تون ڦلدار وڻ پوک! يعني سردار ۽ اڳواڻ اهڙي ماڻهوءَ کي مقرر ڪر، جيڪو ڪمزورن جي پرگهور لهي ۽ ڪنهن تي ظلم نه ڪري. ۽ ڪنهن ظالم سان چڱائي ڪرڻ، جهان تي ظلم کي وڌائڻو آهي. ظلم سان جهان جلائڻ واري کي پاڙان پٽڻ بهتر آهي. جڏهن تو ڪنهن ڌاڙيل تي رحم ڪري ڇڏي ڏنو ته، ڪيترن ڌاڙيل لاءِ تو راهه هموار ڪئي. نتيجو نڪتو ته ظالم تي ڏاڍ ڪرڻ، عين عدل ۽ انصاف آهي.

ڏنگن ڏينپن تي رحم جو نتيجو

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن ماڻهوءَ جي گهر جي ڇت ۾ ڪڪر اچي

ويني. ڏينهن مانارو ناهن شروع ڪيو. مرد ارادو ڪيو ته لڪڙي کڻي مانارو لاهي ڇڏي. پر زال چيس ته: هي جيتامڙا جاندار ڏينيو دريدر ٿيندا، بي گهر ۽ پريشان ٿيندا. پوءِ ته مڙس به زال جو چيو وٺي، ڪڪر کي ڇڏي ڏنو. تان ته مانارو وڏو ٺهي ويو.

هڪ ڏينهن ڇاٽيو جو مرد ويو ڪم ڪار سان ۽ زال کي کڻي ڪنيو جو ڪڪر جي ڀرسان اچي لنگهي، پوءِ ته ڏينهن اچي ورتس، ڏنگ هڻي ٻوٽ سڄائي رکيائونس. مرد جڏهن موٽي آيو، تڏهن ڏٺائين ته زال جون رڙيون ۽ دانهون ٻاهر پيون ٻڌجن. پوءِ ته مڙس، زال تي اچي ڪاوڙيو. چيائينس ته: نياڳي! تو ڀڻي چيو ته ويچارن ڏينهن کي نه سٽاء. هاڻي سَه ڏنگ! تڏهن ته سياڻا چوندا آهن ته: بيڙن ۽ رهزن سان چڱائي ڪرڻ، بُرائي ۽ بيڙائي کي پڪيڙڻ آهي. جڏهن ڏسين ته هن مان مخلوق کي ايذاءَ رسڻو آهي ته اُن کي اٽندي ئي ختم ڪري ڇڏجي. چوندا آهن ته: ڪٿو ڇا ڄاڻي ڪڻڪ جي مانيءَ مان. ڪنهن داناءَ چيو آهي: جيڪو گڏه اٿرُ (اٺون هٿندڙ) هجي، ته ان تي ڳرو بار لڏڻ گهرجي. جيڪڏهن چوڪيدار نرم دل هوندو، ته چور چڪار پاڙي وارن کي سک سان سمهڻ ئي نه ڏيندا.

هرڪو ماڻهو به سخا جي لائق ڪونهي. ڪو سخا جي لائق آهي ته ڪو سزا جي لائق. ٻليءَ کي گهڻو پالي چلولو ڪيو، ته گهر جا ڪُڪڙ ۽ ڪبوتر کائي ويندي. بگهڙ کي پالو ته اهو ٻارن کائڻ کان به ڪونه مڙندو. مطلب ته جنهن جو بنياد بد ۽ ڪمزور هجي، ان تي احسان جي وڏي عمارت جوڙڻ سياڻپ ڪانهي.

دوراندیشيءَ بابت

بهرام نالي هڪڙي ماڻهوءَ گهوڙو ڌاريو. اهڙو تاتياڻيس جو صفا ارڏو ٿي ويو. پوءِ ته هڪ ڏينهن ڪُڏ ڏئي، مالڪ کي زمين تي وڃي ڪيرايائين. تڏهن بهرام چڻي رهيو هو ته: گهوڙو ڪو ڪمزور ڌاريان، جنهن تي ڪنٽرول به ڪري سگهان.

دانائن چيو آهي ته: جڏهن بگهڙ ڦاسي پوي، ته ان کي مارڻ ۾ دير نه ڪجي. نه ته پڪرين تان هٿ ڪڍجي. ابليس جهڙي بد ذات مان چڱائيءَ جي اميد فضول آهي. دشمن کي ڀر ڏيندڙ، پاڻ سان ويڙهو واهي. جيڪڏهن نانگ جي مُنڍي ڪنهن پٿر هيٺان ڏسجي، ته ان کي اتي ئي پٿر سان چٽي ڇڏجي. ڪنهن لٺ ڏکي آڻڻ جو انتظار به نه ڪجي. جيڪو قلم سان گند لکي ايڏائي ته ان جو لکڻ وارو هٿ، تلوار سان وڍڻ مناسب آهي ۽ جيڪو حاڪم ملڪ لاءِ بيچڙا قانون نافذ ٿو ڪري، اهو قوم کي باهه ۾ ٿو اچلي. ان لاءِ ائين چوڻ نه گهرجي ته: اهو حاڪم ئي چڱو آهي، هٿن ڏينس. پر ان کي هٿائڻ لاءِ جدوجهد ڪرڻ گهرجي.

لقير عبد الله طاهري نقشبتي
 شاهه لطيف ڪالوني نانگولائي
 ڪوٽڙي

باب ٽيون

عشق جو

عاشق ائين نه هون، جيئن تون سڄين اڳڙين،
ويجي در دوستن جي، رت ڏيهاري رُون،
بيءَ پر ڪنهن نه پون، ماکر محبوبن سين.

عاشقن الله جي سدا وائي وات،
فاڌ ڪرُونِي آڌ ڪر ڪم، تن ۾ اها تات،
انهن کان ڪا ساعت، سڄڻ ويل نه وسري.

(شاه)

الله جا عاشق هميشه قضا تي راضي رهن ٿا ۽ خوشحالي توڙي تنگ
دستيءَ ۾، بيماريءَ يا تندرستيءَ ۾ هنن وٽ ڪو فرق نٿو ٿئي. ڀلي
فقيرن واري گودڙيءَ ۾ هجن، پر پوءِ به کين دولتمندي ۽ بادشاهيءَ کان
نفرت هوندي آهي. اهي مسڪينيءَ ۽ سڃاڻيءَ ۾ به صبر ۽ شڪر سان
رهن ٿا. عشق جي نشي ۾ مخمور ۽ مزي ۾ آهي. پر ڪڏهن فراق جا
ڦٽ به کين پهچن ٿا. ڇو ته گلن سان گڏ ڪندا به هوندا آهن. کين ان
راه ۾ مصيبتون ۽ مشڪلاتون به پهچن ٿيون. پر پوءِ به گهڻو پريشان
ڪونه ٿين. ويتر مصيبتن جي زهر کي محبوب جي هٿ مان مليل منو
شربت سمجهي ڏوڪي ٿا وڃن.

عاشق زهر پياڪ، وڻه پسيو وهسن گهڻو،
ڪڙي ۾ قاتل جا، هميشه هيراڪ،
لڳن لئون لطيف چڻي، فنا ڪيا فراق،
توڙي چڪن چاڪ، نه به آهن نه سڪن عام سين.

(شاه)

عشق ۾ اهڙو لطف ۽ محبت ۾ اهڙو مزو آهي جو، ان ۾ ڦاٿل، وڏين مصيبتن هوندي به آزاديءَ جو تصور نه ٿو ڪري. حقيقي عاشق، پنهنجي منهن، اڪيلاپ ۾ بادشاهه آهن ۽ ماڻهن آڏو فقير نظر اچن ٿا. هنن کي معرفت جي منزل جي واقفيت آهي، منزل تائين پهچڻ کان اڳ، پوئتي موٽڻ لاءِ هو سوچين به نٿا. اڃا به منزل طرف هلندي قدمن جا نشان ٿي نٿا ڇڏين ته متان ٻيو ڪو انهن رندن تي پنڌ ڪري اچي پهچي. جيڪو عشق ۾ اڙجي، موج مستيءَ ۾ اچي ويو، ته ان کي ماڻهن جي طعنن تنڪن جي ڪا پرواهه ئي ڪانهي. اهو ائين سمجهه جيئن مست اٿ ٿي ڪيترو به بار رک، ته هن کي پرواهه ئي نه هوندي آهي. هن جي اڪيلاپ ۽ اڪيلاپ ۾ وندر ۽ روح رهاڻ جي ڪنهن کي پرک ئي نه ٿي پوي. ائين سمجهه ڄڻ هو آبِ حيات جي طلب ۾ اونڌاهي جهان ۾ پهچي چڪو آهي. هو ڄڻ ته بيت المقدس وانگر آهي جو ٻاهران ايتري رونق نه اٿس. البت اندران زينت ۽ نورانيت جا تجلا آهن. هو پرواني وانگر، باهه ۾ پاڻ اڇلڻ لاءِ به تيار آهي. اهو هن جو اخلاص آهي. هو پٽ ڪيئن وانگر ناهي، جيڪو ڪڍيل تاني پاڻ تي ويڙهيندو ويندو آهي. تان ته هن جو موت به ائين ئي ٿيندو آهي.

هن کي محبوب مليل آهي، پوءِ به تلاش يار جاري اٿس. ائين سمجهه ڄڻ درياءَ ۾ غوطا کائيندي، اڃ جي اوساٽ جون دانهون پيو ڪري. پاڻي ته اٿس، پر آلي عشق واري لڳل اٿس، جو ڍڙ نٿو ٿئيس. (هو ستن سمنڊن کي هڪ سرڪي ٿو سمجهي.)

عشق حقيقي ۽ عشق مجازي

تنهنجي عشق ۾ دل جو سڪون ۽ آرام ختم آهي. جاڳندي تو ۾ نگاهه. ننڊ اچي ته تصورات ۾ تون آڏو آهين. چون ٿا ته: جيڪو عشق ۾ قدم رکي، ته سڄي جهان کي ڪجهه نه سمجهي. سون ۽ مٽيءَ کي هڪجهڙو سمجهي. مطلوب جي ڏسڻ کان سواءِ ڪجهه نظر ئي نه اچيس. ائين سمجهي ته اهو مطلوب منهنجي اکين آڏو آهي ۽ اکيون ٻوٽي

تہ دل ۾ هن لاءِ جاءِ هجيس. خواريءَ جو ڪو خوف نہ رکي، بي آرامي ۽ بي صبريءَ لاءِ تيار رهي. محبوب تو کان سر گهري تہ، تريءَ تي رکي ڏينس. هو تلوار اولاري، تہ تنهنجو سر آڏيءَ تي هجي. يقين ڄاڻ تہ نفس جي هوس وارو عشق تہ تباهي آهي اهو عشق آهي ئي ڪونہ بلڪہ فسق آهي.

الله جا عاشق محبت جي درياءَ ۾ ٻڌل اٿئي. انهن کي پنهنجي جان جي پرواهہ بہ ڪانهي. مخلوق ۾ هن جي دل ئي لڳندي. هن جي درد جي خبر رڳو خدا کي ئي آهي. ٻين کي هن جي ڪا پروڙ ڪانهي. روحن جي جهان ۾ الله تعاليٰ جو ورتل وعدو ”اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟“ (”ڇا آءٌ توهان جو رب نہ آهيان؟) عاشقن جي ڪنن ۾ هميشہ پيو ٿو گونججي ۽ قَالُوا بَلَيٰ (هاڻو سائين) جي هونگار هنن جو ورد آهي. هنن جا پير اگهاڙا ۽ مٽيءَ هاڻان هوندا. هر هر ٿڌا ساھ پيو کڻندو. هو درد جي دانھن ڪري تہ هوند پهاڙ پرزا ڪري وجهي. ملڪ کي ئي هيٺ مٽي ڪري ڇڏي. جيئن شاھ صاحب چيو آهي:

حقيقت هن حال جي، جي ظاهر ڪريان ڌري،
لڳي ماٺ مرن کي، پون ڏونگر ڌري،
ويجن وڻ ٻري - اوڀر اڀري ڪين ڪي.

سچا عاشق. هواءِ وانگر لڪل ۽ هلڻ ۾ تيز رفتار، پٿر وانگر خاموش (ماڻهن سان ڪلڻ ڳالهائڻ گهٽ) دل ۽ زبان تي الله جو حمد ۽ تسبيح جاري هوندي (تن تسبيح، من مٿيو جو مصداق هوندي ۽ ذڪر، فڪر جو راڳ رڳن ۾). اسر جو اٿي اڪيلاڻپ ۾ الله آڏو ايترو روئندا جو، ڳوڙهن سان راتوڪو پاتل سرمو بہ وهائي ڇڏين. ايتري عبادت کان پوءِ بہ صبح جو اقرار ٿي هوندا تہ، الله احڪم الحاکمين جي عبادت جو حق ادا نہ ٿيو. الله جي عشق ۾ ايڏو مخمور ۽ مست جو اها خبر چار ئي ڪانه تہ، ڏينهن ڪيئن ٿو گذري ۽ رات ڪڏهن ايندي.

هو حُسن جي خلقيندڙ خالق جي حُسن تي اهڙا موھت آهن، جو

دنيا جي ڪا به خوبصورتِي ڪي به پاڻ ڏي چڪي نه ٿي سگهي. حقيقت به اها آهي، ته ڪوبه اهل دل، الله وارو، ظاهري ڄمڙي ڏسي، ان تي عاشق نه ٿيندو. ائين ڪيائين ته پوءِ اهو بي عقل، نفس پرست ۽ اندر جو ڪوڪلو چٽبو. مطلب ته جنهن به الله جي هيڪڙائيءَ جي عشق جو پيالو پيتو آهي ته ان دنيا ۽ آخرت وساري، رب کي رجهائڻ، راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

فقير جو پٽ ۽ شهزادو

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙي مسڪين ماڻهوءَ جي پٽ جي، بادشاهه جي پٽ (شهزادي) سان دل ٿي وئي. سڄو ڏينهن خيال پيو پڄائيندو هو. ڳڻتيءَ ۾ پيو ڳرندو هو. وري اتفاق اهڙو ٿيو جو هن جي عشق جي خبر بادشاهي دربارين کي پئجي وئي. هاڻي هن عاشق کي روڪي ڇڏيائون ته: هن ڳڻتيءَ ۾ ڪڏهن به توکي نه ڏسون. پوءِ ته هو ويچارو اتان هليو ويو. ڪنهن رستي جي ڪناري تي وڃي ويٺو، جتان اهو شهزادو لنگهندو هو. اتي به هڪڙو بادشاهه جو نوڪر پهچي ويس ۽ ڏاڍي ڦيه ڏنائينس. چي: توکي جهليو اٿئون ته، هت نه ايندو ڪرا تون اڃا تڻو مڙين؟ هو مسڪين عاشق ان وقت ته اتان هليو ويو، پر هن جو حال مک وارو هجي. هڪ دفعو مٺاڻ تان تڙينس ته ڦريو ڦريو پئي اُن تي ويهندي. اهڙي طرح هيءُ به ڳڻتي جا چڪر پيو کائيندو هو. ڪنهن واقف چئي ڏنس ته: اڙي بي وقوف چريا! اجايو ٿو مار موچڙا گهري وٺين. (اڃا ڏک چنبو شهزادو پاڻ هڻي ته به چئجي ته هاڻو بيلي. چنبو جي بهاني هن جو هٿ توکي لڳو. پر هت ته ٻين جون اجايون مارون پيو کائيندين.)

پر هو چئي رهيو هو ته: اهو سڀ ڪجهه سڄڻ کان سمجهندس ۽ سڀ ڪجهه پيو سهندس. جڏهن آءٌ دوستيءَ جو دم هٿان ٿو ته صبر ڪرڻو ئي پوندو. پوءِ اڳلو پنهنجو سمجهي يا نه سمجهي. دل ۾ سمجهندو آهيان ته آءٌ ڪمزور به آهيان. نه وڙهڻ جي طاقت اٿم، نه صبر سان سهڻ جي. نه بيهن جي جاءِ، نه ڀڄڻ جي راهه.

اي دوستو! مون کي اهڙي نصيحت اصل نه ڪريو جو آءٌ محبت کان منهن مٽي وڃان، عشق جو خيال ڪڍي وڃان ۽ مصيبتن کان بچي پوان. سوچي ڏسو ته جيڪڏهن پرواڻي پنهنجي محبوب شمع تي ڦيرا ڏيندي سر قربان ڪيو ته هن لاءِ، اوندھ ۾ جيئن کان، سجهندي وارو موت بهتر آهي. مون کي به ائين سمجهو.

ڪنهن ماڻهوءَ عاشق کي چيو ته: ائين ته ڪسي ويندين! تڏهن هن ورائيو ته: مارڻ لاءِ مٿي تي تلوار رکيائين ته آءٌ بادشاهي تاج سمجهندس. منهنجو حال ڏينهون ڏينهن وڃي ٿو بگڙندو. هاڻي صبر به نٿو ٿئي. حضرت يوسف عليه السلام جي فراق واري فڪرات ۾ حضرت يعقوب عليه السلام جون اکيون اڇيون ٿي ويون هيون، ته به ديدار کان نااميد نه پيو ٿئي. پوءِ ڏس ته نيٺ اميد مائپائين. آءٌ به اهڙي اميد ۾ آهيان.

هڪ ڏينهن اهو شهزادو گهوڙي تي چڙهيو واٽ وٺيو پئي ويو ته هن عاشق ڊوڙي وڃي هن جي پير کي چميو. اهو حال ڏسي شهزادو اچي ڪاوڙيو ۽ گهوڙي جي واڳ ٻئي پاسي ڦيرايائين. عاشق مسڪين ڪليو ۽ چيائينس ته: بادشاهه به ڪڏهن رعيت کان منهن مٽيندا آهن ڇا؟ آءٌ تنهنجي هوندي پاڻ کي موجود ٿي نٿو سمجهان ته پوءِ مون پير چميا ته ڇا؟ نه چميا ته ڇا؟ مون ته پنهنجي نالي کي ئي ليڪ ڏئي ڇڏي آهي. هاڻي مطلوب ٿي سڀ ڪجهه آهي. مون کي مارڻ لاءِ تلوار ڪڍڻ جي تڪليف به نه ڪجانءِ! آءٌ ته، مست چشمن، تيز نگاهن آڏو اڳ ۾ ئي ڪُسي چڪو آهيان. آءٌ عشق جي آڱ ۾ جليو، خاڪ ٿيو پيو آهيان. خيال ڪجانءِ متان هاڻي سڪن سان گڏ ساوا به سڙي پون.

عشق جو اصول

هڪڙي هنڌ راڳ جي محفل هلي رهي هئي. ڳائڻي ڪو اهڙو ڪلام چيو جو هڪڙي تمام سهڻي خوبصورت ماڻهوءَ کي وجد اچي ويو ۽ محفل ۾ اٿي نچڻ لڳو، نچندي، هن جي دامن کي شمع مان باهه لڳي پئي، ڪپڙي ۾ سوراخ ٿي پيس. پوءِ ته اهو سهڻو پريشان ٿي پيو ۽

ڪاوڙجي پيو ته ڪپڙي کي چوچي ڇو لڳي. هن جي اهڙي حالت ڏسي ڪنهن دل ٿيل عاشق چئي ڏنو ته: هن کي ڪپڙن جي ڳڻتيءَ ورتو آهي. هت اسان جو تن، من ۽ جگر جليو پيو آهي.

عاشق چوندا آهن ته: جنهن شخص کي پنهنجي وجود جي خبر آهي! اهو عاشق ڪيئن ٿو سڏائي سگهي. پنهنجو پاڻ ياد رکڻ عشق جي اصولن مطابق شرڪ آهي.

عين شرڪ ايءُ، جيئن بي شرڪ پائين پاڻ کي،
وڃائي وجود کي، پاڻان پاسي ٿي،
هڏين کونهي هيءُ، هو پڻ کونهي هن ريءُ.

(شاه)

محبت جي ميدان ۾

هڪڙو پوڙهو دانا، مون کي مليو. عجيب قصو ٻڌايائين ته: هڪڙي عاشق مست نوجوان جهنگ منهن ڪيو. پئس کي ساڻس ڏاڍي محبت هئي. سو پٽ جي جدائيءَ ۾ کائڻ پيئڻ ته ڇڏي ڏنائين، پر رات جو نند به ڦٽي پيس. پوءِ پٽ سان ڪي ماڻهو مليا، هن کي سمجهايائون ته ائين نه ڪر! هن ورائيو ته: جڏهن منهنجي محبوب مون کي پنهنجو چيو آهي ته هاڻي آءُ ان کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي سڃاڻان ئي ڪونه ٿو.

مون کي پنهنجي مالڪ جو قسم ته، جڏهن کان الله مون کي پنهنجي جمال جو جلوو پسايو آهي، تڏهن کان دنيا جي هر شيءِ کي خواب ۽ خيال ٿي سمجهان ٿو. جنهن ٻانهي مخلوق کان منهن موڙي، خالق ڏانهن توجهه ڪيو ته ان ڪجهه نه وڃايو. پر اڃا وڃايل دولت هت ڪئي هن ڪشادي آسمان هيٺان ڪيترا الله جا عاشق اهڙا به آهن، جن مخلوق کان منهن مٽيو. حيوانن وانگر ماڻهن کان تهنڊڙ ۽ ملائڪن وانگر ذڪر فڪر ۾ مصروف آهن. اهڙا عاشق ڏسڻ ۾ ڪمزور ۽ هيٺا آهن، پر حقيقت ۾ طاقت آهي ئي انهن وٽ ۽ وڏا سياڻا آهن. ڪڏهن ڏس ته ڪٿي ڪُنڊ ۾ گودڙيءَ کي ٽاڪا ٽوڪي پيا ڪن، ته ڪڏهن ان

گودڙيءَ کي ٽيلي ڏئي جلائي ڇڏيندا. اهي پنهنجي خيال ۾ اهڙا مست آهن، جو کين جهان جي پرواهه ئي نه آهي. هنن جي دل ۾ ڪنهن به مخلوق جي ياد لاءِ ڪا جڳهه ئي ڪانهي. ظاهر ۾ اهي پريشان حال نظر ايندا آهن. اهي نه ڪنهن جي نصيحت ڏانهن ڪن ڏين، نه ڪنهن حادثي ۽ عذاب جو فڪر اٿن. نه اٿن پيسو پاڻي، نه ٻي ڪا ملڪيت. ان ڪري بيابان ۽ جهنگن ۾ هلندي به کين ڪو ڪڻڪو ڪونهي. کين اهو فڪر ئي ڪونهي ته ڪو ماڻهو کين چاهيندو هوندو ۽ ڪو انهن کان نفرت ڪندو هوندو. هنن کي صرف رب جي رضا جو ئي فڪر آهي.

ماڻهن جي نظرن کان هنن جي عزت لڪل آهي پر الله وٽ سندن وڏي عزت آهي. اُهي ماڻهن کي ڏيکارڻ لاءِ فقيراڻو لباس نه پائيندا آهن. انهن کي ميويدار وڻ وانگر سدائين سخي سمجهايا وڃن ٿا، جنهن جي اندر ۾ گناهه جو تصور ياريا ڪاريءَ جو مرض ڪونهي. ٻاهريون شوشاءَ ڏيکارڻ ائين آهي، جيئن درياءَ جي موجن سبب مٿان جهڳ ترندي آهي، پر اندران ڪجهه نه هوندو اٿس. هو ته سڀيءَ وانگر نثر ٿي ڪري ٿو، جنهن جي اندر قيمتي موتي آهي ۽ انسان به هڏن ۽ ڪل جي ڀانڱي کي نه چڻبو آهي پر انسانيت اندر جي ڪيفيت جو نالو آهي. اها شيءِ هر ماڻهوءَ کي حاصل ڪانهي. جيئن بادشاهه هر غلام جو خريدار نه هوندو آهي، پر ليڇن ۽ صلاحيتون ڏسي پوءِ پاڻ وٽ رکندو آهي. تيئن هر گودڙيءَ ۾ فقير نه هوندو آهي. جيڪڏهن مينهن جي هر ٿڙي موتي بنجي پوي، ته پوءِ ته اُني ٽڪي به ڪونه ڪبي. الله وارن وٽ ڪوبه عمل رياڪاريءَ لاءِ ڪونهي، ڇو ته رياڪاريءَ سان عمل ٿي برباد ٿي ويندا آهن.

پلارن لاءِ روز ازل کان پلائي لکيل آهي. انهن ان ڏينهن ئي محبت جو پيالو پيتو آهي. هاڻي صور ٿو ڪجڻ تائين الله جي محبت ۾ مست رهندا. اهي پنهنجي سڄي مقصد ماڻڻ کان تلوار جي ڊپ کان به نه هٽندا آهن. ڇو ته اهڙين مصلحتن جي شيشي کي عشق جو پٿر ٽوڙي رکندو آهي.

محبت ۾ مرڻ

هڪڙو محبوب ماڻهو سمرقند ۾ رهندو هو. جنهن جو ڳالهائڻ

ماڪيءَ کان منو هو ۽ منهن ۾ حُسن جا اهڙا تجلا هئس جو، وڏو پرهيزگار
 کيس ڏسي ته به وضو پڇي پويس. ائين ڪڍي سمجھ ته الله جي قدرت
 جو هڪ ڪرشمو هو. جتان به لنگهندو هو، ته ماڻهن جون نظرون
 منجهس ڪُپي وينديون هيون. جيسين نظرن کان گم نه ٿيندو هو، تيسين
 ماڻهو ڏسندا رهندا هئس. پر جيڪڏهن ڪنهن سان بيهي به لفظ
 ڳالهاين ته اها وڏي خوشقسمتي سمجهي ويندي هئي.

هڪڙو عاشق ويچارو هن ڏي اک ٿيڻ سان ڏسي وٺندو هو.
 هڪ ڏينهن ڇا ٿيو جو محبوب هن عاشق کي پاڻ ڏانهن نهاريندي ڏسي
 ورتو. پوءِ ته مٿس ڌمڙجي پيو. اتي ئي ڳالهائڻ ۾ شروع ٿي ويس ته:
 اڙي بي حياءِ! ڪو عقل به اٿئي يا صفا ڪورو آهين؟ مون ڏي ڇو ٿو
 تڪين؟ تو جهڙي تي منهنجي اک ٿي نه ٿي ٻڏي! اجايو ويٺو وقت
 وڃائين! وڃي ڪنهن ڪم ڪار جي ڪرا! اڄ ٻڌائي ٿو ڇڏيان! ته وري
 ڪڏهن توکي ائين نهاريندي ڏٺم، ته تلوار منهنجي هٿ ۾ هوندي ۽
 تنهنجي منڍيءَ جو خير نه هوندو. مفت ۾ مري ويندين.

ڪنهن ماڻهوءَ هن محبوب جا اکر ٻڌا پئي. سو همدردي ڪندي
 عاشق کي سمجهائي رهيو هو. چويس پيو ته: اڙي چريا! تنهنجي به ڪا
 رڻ ٿي آهي. اتي ٿو اڪيون اڙائين، جتي تون پهچي نه سگهندين. هڪدم
 هتي وڃ! تنهنجا پير اڳهاڙا آهن. وڃين پنهنجي حيثيت آهر عشق ڪرا!
 هيءُ عشق ٿو کان مٿي آهي. مون کي ته ڊپ آهي ته متان تون پنهنجي
 جان وڃائي ويهين.

عاشق ويچاري جڏهن اهڙي ملامت ٻڌي، تڏهن تڏو شوڪارو
 پري ڇيائين: اي ڀاءُ! اهڙي نصيحت ڪنهن ٻئي کي ڪرا! آءُ جڏهن
 پنهنجي محبوب جي هٿان مرڻ کي خوشقسمتي ۽ سعادت ٿو سمجهان، ته
 اهو منهنجو ڀاڳ چئبو جو دلبر جي هٿان مري پوان. پوءِ ته ماڻهن ۾ به
 مشهور ٿي ويندو ته فلاڻو هن طرح قرب ۾ قربان ٿي ويو. منهنجي
 ڪيڏي به بي عزتي ٿئي، آءُ محبوب واري گهڻي ڇڏي ٿي نه
 سگهندس. آءُ هن راه ۾ مرڻ کي حقيقي حياتي سمجهان ٿو.

اي منهنجا محبوب! منهنجو ارادو تنهنجي آڏو ظاهر آهي. هاڻي
جلدي فيصلو ڪرا جيڪڏهن مارڻو اٿئي، اچي مثل ڪي مارا وڌيڪ دير
نه ڪرا

پنهونءَ جي پيغام تان. منهنجو موت مباح.
سرتيون دعا ڪجهه ته، ميڙائون مون ٿئي.

(شاهه - سرديسي)

آءُ ته روزانه رات جو عشق جي آڱ ۾ جلي پيچي، مري پوندو
آهيان. وري صبح جو جڏهن گهٽيءَ سان محبوب لنگهندو آهي ۽
خوشبوءِ مون تائين پهچندي آهي، تڏهن مثل وري جيئرو ٿي پوندو
آهيان. دل چاهي ٿي ته قيامت ڏينهن به ان جي ڀرسان وڃي پڪڙو اڏيان.
سياڻا چوندا آهن ته: محبت جي ميدان ۾ پير نه پائجي. جي
پائجي ته پير پختا ڪري بيهجي، پوءِ عشق کي نه لڄائجي. ان راهه ۾
ساهه صدقي ٿيو ته سجايو ٿيو.

وصال ۽ فراق ۾ فرق

هڪڙو هو اڃايل ماڻهو. سخت اڃ سبب ساهه ٿي نڪتس. مرڻ
مهل چئي رهيو هو ته: هاءِ جيڪر پاڻيءَ جي حوض ۾ ٻڏي مران ها ته
ڪهڙو نه سٺو ٿئي ها. هن جا اهي اکر ڪنهن بي سمجهه ٻار ٻڌا ۽
چيائينس ته: جڏهن مرين ٿو ته پوءِ اڃ ۾ مرين ته ڇا ۽ پاڻيءَ ۾ مرين ته
ڇا؟ ڪهڙو فرق پوندو؟ هن ورائيو ته: ائين ناهي. هن وقت پاڻي منهنجو
محبوب آهي. ان جي خيالن ۾ مرڻ کان محبوب جي وصال ۾ مران ته اهو
بهتر آهي. اهو ئي سبب آهي جو هڪ اڃ جو اوسائيل، پاڻيءَ ۾ ٻڏي
مرڻ لاءِ تيار هوندو آهي ۽ ان موت کي آسان سمجهندو آهي.

تون به جيڪڏهن عاشق ٿو چوائين ته محبوب جو پاسو نه ڇڏ! سر
گهرڻي ته بسم الله ڪري سر ڏئي ڇڏ! دوزخ مٿان پلصراط آهي. ان تان
لنگهيو، تڏهن بهشت ۾ پهچي سگهيو، هاريءَ کي اُن تڏهن ملندو آهي

جڏهن ڪجهه عرصو، ان ٿڪ محنت ڪندو آهي. پوءِ وڃي هو آرام ۽ سک حاصل ڪندو آهي، ته عشق ۾ به ائين سمجها

سالڪن جو صبر ۽ استقلال

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙو پوڙهو فقير (درويش) خيرات وٺڻ لاءِ نڪتو. مسجد جي دروازي تي اچي سڀني هنياڻين. (نالي الله جي فقير کي خير ملي.) ڪنهن ماڻهوءَ چيس ته: فقير! هي ڪنهن ماڻهوءَ جو گهر ڪونه ٿئي. هتي صدا هڻڻ مان ڇا فائدو؟ پوڙهي فقير حيرت مان پڇيو ته: ابا! ڀلا هيءُ ڪنهنجو گهر آهي؟ جو مون جهڙي مسڪين ۽ ڪمزور تي رحم نه ڪندو؟ هن ماڻهوءَ چيس ته: فقير سنڀالي ڳالهائ! تون الائي ڇا ٿو چوين. هيءُ ته الله جو گهر آهي.

اهو ٻڌي فقير اندر ليٿو پاتو. تڏهن محراب تي وڃي نظر پيس. ڏٺائين ته سهڻيون قنڊيلون لڳل هيون. اهڙو دلڪش نظارو ڏسي، فقير ٿڌو ساھ ڪنيو، درد جي دانھن ڪيائين ۽ چوڻ لڳو ته: ههڙو گهر ڇڏي، اڳتي وري ڪنهن جي در تي وڃان. مون کي شرم اچڻ گهرجي جو هتان نلھو ۽ هتي خالي هليو وڃان. جڏهن آءٌ مخلوق جي در تان ئي خير وٺڻ کان سواءِ خالي نه موٽندو آهيان، ته خالق جي در تان ائين نلھو موٽي وڃان؟ آءٌ هت به نماڻو سوال ڪندس، ته نيٺ خيرات ملندم. ههڙي ڀلاري در تان خالي موٽڻ، وڏي بدنصوبي ڄڻي. مون کي يقين آهي ته سوالي خالي نه موٽندو.

چون ٿا ته: فقير مسجد ۾ ويهي رهيو. سال ڪن پئي عبادت ڪيائين ۽ رب کان سوال ڪري دان پئي گهريائين. دل جي درد سان پئي رڻو ۽ رب کي پئي ٻاڏائين.

نيٺ هڪ رات هن جي عمر جا ڏينهن اچي پورا ٿيا. ڪمزوريءَ سبب دل ٽڙڪي رهي هئس. جسم ڏکي رهيو هوس. آسڙ جو هڪڙو جماعتي ڏيو کڻي، فقير وٽ ويو. ڇا ڏسي ته هو ڇپن ۾ ڪجهه ڄڻي رهيو آهي. ڪن ڏٺائين ته فقير جا آخري اکر هي ٻڌائين: جيڪو فقير،

سڃي ڏاتار (الله) جو در جهليو ايندو، ته نيٺ ان جي رحم جو دروازو
کلندو. مهر ڪڍي ملندي. هٿين خالي نه ويندو.

الله وارن جو چوڻ آهي ته: جيڪو طالب طلب ۾ هجي ته اهو
بردباري ۽ صبر ڌاري. ڏسو ته ڪيمياگر (مهوسي) سون ٺاهڻ لاءِ سڄي
عمر ۽ پئسو خرچ ڪندو آهي، حاصل به ڪجهه نه ٿيندو اٿس، ته به
طلب ۽ محنت کان نه مڙندو آهي. اصل نااميد نه ٿيندو آهي. تجربا
ڪندو رهندو آهي ۽ هزارين روپيا ڳاريندو آهي ته من ٿامي مان سون ٺهي
پوي. ڇو ته روپين پئسن سان سڀ ڪجهه خريد ڪري سگهجي ٿو. پر
جيڪڏهن پئسن خرچ ڪرڻ سان دوست جو رضامنڊو حاصل ٿئي، ته
ان جهڙو سستو سودو ٻيو ڪونهي.

ڪي عاشق چوندا آهن ته: محبوب جيڪڏهن اصل نه ٿو
واجهائي، ته پوءِ ان کي ڇڏي ٻيو ڪو محبوب تازجي. پر شرط هي آهي
ته اهو ٻيو محبوب پهرئين کان وڌيڪ پلو جيتوڻيڪ هجي، پر ان جهڙو ته
هجي. ۽ جيڪڏهن هن شوخيءَ واري محبوب جهڙو ٻيو ڪونه ٿو ملي،
ته پوءِ پهرئين محبوب جي ڪاوڙ کي سهندو رهجي ۽ ٿوري گهڻي تي
رسي، پاسيرو ٿئي، اجائي پریشاني نه وهائجي.

سچن عاشقن جي حالت

هڪڙو نيڪ بزرگ سڄي رات عبادت ڪندو رهيو. اسر مهل دعا
لاءِ هٿ ڪنيائين. اڃا دعا گهري رهيو هو ته غيبي آواز آيس: اي اڻ ڄاڻ
فقير! تنهنجي نه عبادت قبول آهي ۽ نه دعا. توکي نه عبادت جو سليقو
آهي، نڪو دعا گهرڻ جو طريقو. هاڻي تنهنجي مرضي، عبادت ڇڏي
هليو وڃين يا ان حالت تي اتي ويٺو هجين.

هن بزرگ ان آواز تي ڪو توجه ٿي نه ڏنو. وري ٻي رات به
عبادت ۾ مشغول رهيو. ان جي هڪڙي شاگرد ڪالھوڪو غيبي آواز
ٻڌو هو. ان بزرگ کي عرض ڪيو ته: سائين! جڏهن عبادت قبول به
ڪانه ٿي پوي ته، پوءِ اڃا ٻيو ايتري تڪليف ۽ ايڏا اوجاڳا ڇو ٿا ڪريو،

هاڻي هلي ڪنهن ٻئي ڌنڌي جي ڪريو، وڌيڪ وقت نه وڃايو. شاگرد جي اهڙي واهيات وائي ٻڌي، بزرگ ايترو رڻو جو منهن ۽ ڏاڙهي پسائي ڇڏيائين. پوءِ ٿڌو شوڪارو پري شاگرد کي چيائين ته: پٽ! تو غلط سمجهيو آهي. اهو مالڪ مون کان منهن مٽي ويو، ته به آءُ هرگز ائين نه ڪندس. ڇو ته، هن جا عبادتگذار ٻانها مون جهڙا يا ان کان به وڌيڪ لکين ڪروڙين، پر مون لاءِ مالڪ هڪڙو ئي آهي. ان کان سواءِ ٻيو در سڄي ئي ڪونه.

آءُ جيڪڏهن ان خالق مالڪ جو در ڇڏيان ته ڪاڏي وڃان. هتان ڇڏڻ کان پوءِ ٻيو ڪير آهي؟ جيڪو مون کي ڪجهه ڏئي. آءُ الله آڏو آڙيون ۽ آهون ڪندو رهندس، پوءِ اڳتي هو مرضيءَ جو مالڪ آهي.

دانهون منهنجو ڪم، ٻڌڻ ڪم ٻاجهاري جو.

ائين چئي اهو بزرگ ڊگهي سجدي ۾ ڪري پيو. جهڄندي پئي رٿائين ۽ نير پئي وهائين. گهڙيءَ کان پوءِ غيبي آواز آيو: اي فلاڻا! جيتوڻيڪ توکي عبادت جو ڪو سليقو ۽ ڏانءُ ڪونهي، پر تنهنجي آڏي ابتي عبادت کي قبول ڪيم. ڇو ته تولا لاءِ مون کان سواءِ ٻيو ڪو چارو به ڪونهي، نڪو ٻي ڪا پناهه جي جاءِ ٿي اٿئي.

مون سان مون پرين، پورائيءَ ۾ پال ڪيا.

(شاهه)

زندگي بي بندگي شرمندگي

شهر نيشاپور ۾ هڪڙو نيڪ ماڻهو رهندو هو. هڪڙي پيري ان جو پٽ سومهڻي نماز پڙهڻ کان سواءِ ٿي سمهي پيو. تڏهن پٽ کي چيائين ته: اي پٽڙا! بنا محنت ۽ عبادت جي ڪنهن به منزل ۽ مقام تي پهچي نٿو سگهجي. خالق جي عبادت کان سواءِ ماڻهو بيڪار گاهه جي ٿڌي وانگر آهي، جيڪو پاڻهي ڦٽي ۽ پاڻهي سڙي سگهي وڃي. تون نيٺ انسان آهين. توکي خالق ڪائنات جي عبادت ۾ سستي نه ڪرڻ

گهرجي. جنهنجو ڪائجي تنهنجو ڳائجي (الله جي عبادت سندس نعمتن جو شڪران آهي). ان ۾ سستي اصل نه ڪر!

سياڻي پيءُ جي ڌيءُ کي نصيحت

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙي نوجوان چوڪريءَ جي شادي ٿي. اهڙو مڙس مليس جو طبيعت جو شوخ هئو. هڪڙي ڏينهن نئين ڪنوار پنهنجي پيءُ سان مڙس جي شڪايت ڪئي ته: بابا! منهنجو مڙس اهڙو شوخ طبع ۽ مغرور آهي، جو ڪڏهن مون ڌيءُ مڙڪي يا ڪلي ڪونه نهاريو اٿس. پاڙي ۾ ڏسان پئي ته سڀ مايون پنهنجن مڙسن سان ائين خوش ۽ گڏ آهن، جيئن ڪنهن باداميءَ ۾ ٻه گورا پٽ هجن. پر مون پنهنجي گهوت کي ڪڏهن به پاڻ سان ڪلندي ۽ ڳالهائيندي نه ڏٺو آهي. پيرسن پيءُ نهايت تجربڪار ۽ جهان ديده ماڻهو هو. ان نياڻيءَ جي دانهن ٻڌي چيو ته: ڌيءُ! توکي نصيبن ۾ اهو مڙس مليو. هاڻي حياتيءَ جا ڏينهن وٽس ڌڪ سڪ سان پئي گذار. هاڻي جيڪڏهن اهو به توکي طلاق ڏئي ڇڏيندو ته، وِتر خرابي ٿيندي. ان کان پوءِ چڱي ماڻهوءَ ملڻ جي به ڪا پڪ ڪانهي. تنهنڪري ان کي ئي چو ته: منهنجو ور تون، پيو ور ڪندس ڪانه ڪا.

منهنجو مطلب آهي ته: الله تعاليٰ جي آڏو ٻانهي کي ائين رهڻ گهرجي. ڌڪ سڪ ۾ سندس ذڪر اذڪار ۽ عبادت کي اصل نه ڇڏجي. ڀلا جيڪڏهن اهو ڏاتار ڌمڙجي مورڳو ڌڪاري، تڙيلن مان ڪري ڇڏي، ته پوءِ ڇا ڪري سگهيو؟ پوءِ ڪٿي بچاءُ ملي سگهندو؟

مون کي توهان جهڙو ملي نه سگهندو

آڳاٽي زماني ۾ لڙاين ۾ قيد ٿيندڙ مرد ۽ عورتون، ٻانهن ۽ ٻانهيون بڻبا هئا. پوءِ انهن جو وڪرو ۽ خريداري به ٿيندي هئي. ڪنهن چڱي ماڻهوءَ وٽ هڪڙو غلام هئو. سو ان کي ڪپائڻ جو ارادو ڪيائين. جڏهن ٻانهي کي مالڪ جي ان ارادي جي خبر پئي.

تڏهن بادب ٿي عرض ڪيائين؛ سائين! ڀلائي ڪري مون کي نه وڪڻو. ڇو ته توهان کي ته مون جهڙا يا مون کان ڀلا ڪيترائي غلام ملي ويندا. پر مون کي توهان جهڙو مالڪ ڪونه ملي سگهندو.

مطلب ٿيو ته الله تعاليٰ جي عبادت ڪندڙ غلامن جي وٽس ڪا ڪمي ڪانهي. مسئلو اسان ٻانهن جو آهي. ته اسان کي ٻيو ڪهڙو مالڪ ملندو؟ ان ڪري ان اڪيلي الله کي ئي راضي رکڻ جي ڪوشش ڪجي.

محبت جو ماربل مريض

ايران جي شهر مرو ۾ هڪڙو طبيب رهندو هو. اهڙو خوبصورت ۽ سهڻو هو جو، ان جي ڏسڻ مان ڪنهن کي به دؤ نه ٿيندو هو. چون ٿا ته ڪيترا ماڻهو، بناوٽي مريض بنجي وٽس علاج جي بهاني اچي پهچندا هئا. اهڙن وقتن تي هن طبيب کي اها خبر نه هوندي هئي ته هيءُ چاجو مريض آهي؟ محبت جو ماربل مريض آهي يا بي ڪا لنجهڻ لڳل اٿس؟

هڪڙي مريض ٻڌايو ته: آءُ جڏهن بيمار ٿي، سهڻي طبيب جي شفاخاني ۾ ويس ۽ هن جي خوبصورت چهر تي نظر پيم، تڏهن آءُ سندس عشق ۾ ڦاسي ويس. پوءِ ته روزانه هن طرح دعا گهرندو هوس ته: اي الله! مون کي تندرستي نه ڏجانءِ! جيئن بيماريءَ جي بهاني، هن شفاخاني ۾ پيو هجان ۽ طبيب جي ديدار مان لطف اندوز ٿيندو رهان.

چوندا آهن ته: ماڻهو ڪيڏو به داناءُ ۽ عقل جو اڪابر هجي پر عشق جي جهڙپ لڳي ويس، ته حال وڃائي، بيحال ٿي پوندو. مٿي ڪڻل جي جرئت ٿي نه ٿيندس. عشق کي سمجهه شينهن ۽ عاشق کي ان آڏو تمام ڪمزور ساهه وارو. ڪنهن سگهڙ سڀاڻي هيءُ قصو پئي ٻڌايو ته:

هڪڙي ماڻهو کي بدن ۾ طاقت ۽ جان ۾ جوت هئي، سو شوق ٿي پيس ته، ڪڏهن شينهن شير خدا، جنگل جي بادشاهه سان مقابلو ڪريان. پوءِ ڇا ڪيائين جو لوهه جا چنبا ٺهرائي هٿن تي چاڙهيائين. هاڻي پاڻ کي شينهن جي مقابلي لاءِ ٻنهي تيار سمجهيائين. نيٺ شوق پوري

ڪرڻ لاءِ مقابلي ۾ لٿو. پر ڪاٿي هن جانور شينهن جي طاقت ۽ ڪٿي ماڻهوءَ جو بچڙو. پوءِ ته شينهن چنبو هڻي هن پهلو ان کي دسي ڪٿي هيٺان ڪيو. هن جا لوهي چنبا ڪنهن ڪم جا نه رهيا.

اتي هڪڙو ماڻهو بيٺو هو. جنهن هن پهلو ان کي غيرت ڏياريندي چيو ته: همت ڪر! هيٺان ٿيو آهين؟ مڙسي ٿو لڄائين. لوهن چنبن سان شينهن تي حملو ڪري هيٺان ڪرينس! پر هو همراھ شينهن جي هيٺان اچي چڪو هو. سو ڪنجهندي اتان ورندي ڏٺائين ته: منهنجا چنبا هئا نقلي ۽ شينهن کي چنبا آهن اصلي. هت منهنجا نقلي چنبا ڇا ڪري سگهندا؟ نقلي چنبن جي آڌار تي ڏاڍن سان مهاڏو اٽڪائڻ، وڏي غلطي آهي.

عقلمند لاءِ عقل، لوهه جي مصنوعي چنبي وانگر آهي ۽ عشق آهي شينهن. سو عقل، عشق جي مقابلي ۾ هار کائي ويندو.

مال تي محبوب وڪڻڻ

هڪڙي نوجوان مرد جو نڪاح سندس سوت سان ٿيو. ٻئي نهايت خوبصورت ۽ شريف خاندان جا فرد هئا. قدرت اهڙي ٿي جو چوڪريءَ کي مڙس ايترو پسند هو جو عشق جي حد تائين ڳالهه پهتل هئي. پر هن نوجوان مرد کي سندس زال نٿي وڻي. هو زال کان نفرت ڪندو هو.

چوڪري ويڄاري پنهنجي ور کي وندرائڻ ۽ ريجهائڻ لاءِ گهڻي ڪوشش ڪندي هئي. هارسينگار، تيل ٿليل، ڪجل سرما ڪري، مڙا ٻول ٻولي، مڙس کي ويجهي ٿيڻ جي ڪوشش ڪندي هئي ته من ڪنهن طرح مڙس مهربان ٿي پوي. پر مڙس موچارو وري ٻوٽ ڪٿي ٻئي پاسي ڪندو هو. وِتر دعائون پيو گهرندو هو ته: اي الله! مون ڏي موت موڪل! جيئن هن جڳ مان جان چٽي.

گهوٽ ڪنوار، ٻنهي جي طبيعتن ۾ زمين آسمان جو فرق ڏسي، مٿن مائتن اندازو لڳايو ته هنن زال مڙس جو نٻاهه ٿيڻ مشڪل آهي، سو چوڪريءَ کي طلاق ڏياري، ڪٿي ٻئي هنڌ هن جو رشتو ڪري

چڏجي. پوءِ برادري گڏ ٿي ۽ مڙس کي چيائون ته: توکي زال نٿي وٺي
ته هن کي حق مَهَرُ ڏئي طلاق ڏئي ڇڏينس.

نوجوان اهڙا اکر ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائين ته: رڳو حق مهر
چو؟ آه ته هڪ سؤ ٻڪريون به وڌيڪ ڏيندومانس. جيڪڏهن منهنجي
ائين ڪرڻ سان جند چٽي ته، اهو سودو سهانگو سمجهندس. هوڏانهن
چوڪريءَ جو معاملو ٿي پيو هو. ويچاري روئي رڙي رهي هئي. چوي
پئي ته: آه هڪ سؤ ٻڪرين کي وٺي، محبوب مڙس نه ڇڏينديس. هو
مون کي مَهَر ۾ سونيون مَهرون پلي نه ڏئي، آه ته هن جي مهر جي بکي
آهيان. اها به نه ملي. ته مون کي مَهريءَ سان ڪٿي. مار موچڙي سان
ٿي گهر ۾ زال ڪري رکي. آه اها به سندس مهرباني سمجهنديس.
محبوب مڙس جا سڀ ستم، مٿس ساهه صدقي ڪندي پئي سهنديس.
هو چوي پئي ته: توهان ته سؤ ٻڪريون ٿا چئو، پر لک ٻڪرين
تي به مون کي مڙس جي جدائي منظور ناهي. محبوب مال تي وڪڻبو
آهي ڇا؟ جنهن مال تي محبوب وڪيو. ان جو محبوب هئو ٿي مال.
محبوب سان محبت هئس ٿي ڪانه. (چون ٿا ته ليليٰ موتين جي مالها تي
مڙس (چنيسر) وڪيو هو، ته هن جي ڪهڙي عزت ٿي ۽ هار ڪهڙي
ڪم آيس؟) آه اهڙي چري ڪانه ٿينديس.

مٿيون و جهان مڇ ۾، هاڻيءَ هڻي هار،
سوڀي! سڪ سيد چئي، ڪرين ڪوه قرار.

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن عاشق مست کان هڪ ماڻهوءَ پڇيو ته:
تون دوزخ ۾ وڃڻ چاهيندين يا بهشت ۾؟ هن ڏاڍو سهڻو جواب ڏنو.
چيائين ته: اهڙو سوال مون کان نه ڪريو. پر منهنجي محبوب کان پڇيو
ته مون لاءِ ان جو ڪهڙو فيصلو آهي. مون کي اهو منظور آهي.

مَجْنُونَءَ جو عشق

هڪ ماڻهوءَ مجني کان پڇيو ته: اڄڪلهه، ليليٰ جي گهٽيءَ ۾

ڪونه ايندو آهين. ڇا ڳالهه آهي؟ ليليٰ کان دل ڪٿي ويو آهين ڇا؟ مجنون اهڙو طعنو ٻڌي، بي قرار ٿي پيو ۽ چوڻ لڳو ته: مهربان! مون کي معاف ڪر! منهنجي دل اڳ ۾ ئي زخميل ۽ ڦٽيل آهي. ان تي وڌيڪ لوڻ نه ٻُرڪ. ڪا مجبوري آهي، جنهن ڪري ان گهڻيءَ کان پري رهڻو ٿو پوي. ان ماڻهوءَ چيس ته: ڀلا ڪو نياپو، سنيهو هجي ته ليليٰ تائين پهچايان. مجني ورائيو ته: محبوب جي سامهون، متان منهنجو نالو ڪڍين. آءُ ان جي لائق ئي نه آهيان، جو هن جي درٻار ۾ مون جهڙي نالائق جو نالو ڪنيو وڃي. (جوڙجڻيءَ جو ناهيان عاشق ڪيئن سڏايان.)

محمود ۽ اياز جو قصو

بادشاهه محمود غزنويءَ وٽ ملازمن جي ڪمي ڪانه هئي. پر هن جي دل جيڪا اياز سان هئي، سا ٻئي ڪنهن سان نه هئي. (اياز محمود جو نوڪر هو.)

ڪنهن ماڻهوءَ چيو پئي ته: اياز شڪل جو ڪو جهو آهي. پوءِ به خبر نه آهي ته محمود بادشاهه ان ۾ الائي ڇا ڏٺو آهي، جو ايترو قرب ٿو ڏئيس. جنهن ڳل ۾ نه سونهن هجي نه سرهاڻ، ته بلبل به اوڏانهن نه واهجائيندو آهي. هت الائي ڪهڙو راز آهي. چون ٿا ته: اها ڳالهه ڪنهن وڃي بادشاهه محمود کي ٻڌائي. پوءِ ته، بادشاهه جو منهن ئي ڦري ويو. چوڻ لڳو ته: منهنجو پيار اياز جي سيرت سان آهي. صورت سان نه آهي.

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪ ڏينهن محمود بادشاهه سفر ۾ هئو. سامان سان ڀريل اُٺ ۽ ڪيترائي نوڪر چاڪر، وزير مشير ۽ سپاهه ساڻ هئس. رستي ۾ هڪڙي اُٺ جو پير ترڪي پيو. جنهن تي هيرن، موتين سان ڀريل ڀيتي لڏيل هئي. اُٺ جو ڪريو ته ڀيتي ڀڄي پئي. رستي ۾ موتي هيڏي هوڏي ڪنڊڙي ويا. بادشاهه موتين کي ميڙي گڏ ڪرائڻ کي پنهنجي شان جي لائق نه سمجهيو. پوءِ اعلان ڪيائين ته، موتي وڃي ميڙيو! جنهن کي جيترا موتي هٿ اچن، اهي ان جا ٿيا. پوءِ سڀ ماڻهو موتين ميڙڻ لاءِ وٺي پڳا. البت اياز بادشاهه جي پٺيان آيو پئي. ان موتين ڏي ٺهاريو به ڪونه.

گهڙي کن کان پوءِ بادشاهه پوئتي نهاريو. ڇا ڏسي ته: هن جي پٺيان اڪيلو اياز ئي آهي، ٻيو ڪوبه ڪونهي. تڏهن پڇيائينس ته: توکي به ڪجهه موتي مليا؟ اياز ورائيو ته: آءٌ ته توهان جو چوڪيدار ۽ خادم آهيان. توهان کي اڪيلو ڇڏي، موتين ڏانهن وڃڻ مناسب نه سمجهيم. مون لاءِ توهان جو ساٿ ڏئي هلڻ، موتين کان وڌيڪ قيمتي آهي.

سالڪن جو قول آهي ته: الله تعاليٰ کان سندس رضا کان سواءِ ٻيو ڪجهه گهرڻ، طريقت ۾ ڏوهه آهي.

جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي غرض ۽ مطلب مائن لاءِ دوست سان تعلق رکيو ته ان کي دوست سان ڪو تعلق ڪونهي هن کي پنهنجو مطلب پيارو آهي.

دنيا جو حرص ۽ هوس مٽيءَ جي غبار وانگر آهن. جتي به غبار اٿندو آهي، ته اتي ٻي ڪا شيءِ ڏسڻ ۾ ئي نه ايندي آهي. دل ۽ زبان حرص، هوس کان خالي هجن، ته ڪيترن باطني فيضن ۽ برڪتن تي نظر پئجي سگهي ٿي.

جنين ثمر نه ساڻ

شيخ سعديءَ لکيو ته: آءٌ ۽ فارياب (شهر) جو هڪ پيرسن بزرگ درياءَ جي ڪناري تي موجود هئاسين. ٻنهي کي ٻيڙيءَ تي سفر ڪرڻو هو. اتفاق اهڙو ٿيو جو مون وٽ به رڳو هڪڙو درهم هو، جيڪو ڪرائي ۾ ڏيڻو هوم ۽ هن بزرگ وٽ وري، پاڻي به ڪانه هئي. پوءِ ته آءٌ هڪ درهم ڏئي ٻيڙيءَ ۾ چڙهي ويس ۽ هن درويش کي ملاحن نه کنيو جو ڪرايو نه هئس.

ميربحر پگهه چوڙي، ونجهه سنڀالي، ٻيڙي ڪاهي هليا. آءٌ حسرت وڃان هن بزرگ پيرسن ڏي ڏسندو رهيس. رڳو اهو فڪر هوم ته پيا به ڪجهه پئسا هجن ها، ته هن بزرگ کي پاڻ سان وٺيو هلان ها. اهو سوچيندي مون کي روئڻ اچي ويو. مون کي هن حال ۾ ڏسي بزرگ کليو. مون کي چيائين ته: اي سياڻا! غم نه ڪر! جيڪو مالڪ ٻيڙيءَ

ڪي تار مان تاري ڪناري ٿو لائي، اهو مهربان مون کي به ڪونه رهائيندو. تون هل ته آه به اچي ٿو پهچانءِ!

ڇا ڏسان ته؛ بزرگ مصلو ڪڍي پائيءَ تي وڃايو. ان تي ترڻ لڳو. اسان جي پٺيان اچي رهيو هو. آه اکين کي مهڻي وري وري ڏسي رهيو هوس. دل ۾ چوان پيو ته؛ هي ڇا ڏسي رهيو آهيان. ڪو خواب آهي يا خيال؟ فڪرات سبب ننڊ ئي نه ٿي آئي. اسان پرينءَ پر پهتاسين ته هو ڀلارو به اچي پهتو. مون کي سوچڻ ۾ پریشان ڏسي، صبح جو چيائين ته؛ اي سعدي! ڪهڙي فڪرات ۾ ڦاٿو آهين؟ توکي ٻيڙي ڪڍي آئي ته مون کي ٻيڙي تاريندڙ ٻاجهاري پهچايو.

ظاهر بين شايد هن ڳالهه تي يقين نه ڪن. پر ڪي ڀلارا ٻانها اهڙا به آهن جيڪي باهه ۾ هليا وڃن، پاڻيءَ تي پنڌ ڪن ٿا. اهڙن ڀلارن کي الله جي معرفت ۾ ٻڌل سمجهو! ننڍڙو ٻار باهه ۾ وڃڻ کان ڊڄندو ئي ناهي. اهو ڊپ وري ماڻس کي هوندو آهي. جيڪي ڀلارا مالڪ جي معرفت ۾ محو آهن، انهن کي باهه ۽ پاڻي ڇا ڪري سگهندا.

حضرت ابراهيم عليه السلام جي نگاهه آڙاهه ۾ نه، پر باهه جي مالڪ ۾ هئي. تڏهن باهه ڪجهه به نه ڪيس. ۽ حضرت موسيٰ عليه السلام جي ماءُ جي نظر الله جي ڪرم ۽ ان جي واعدي ۾ هئي، تڏهن سندس پيارو پٽ پيٽيءَ ۾ لڙهي، صحيح سلامت اچي پهتو. ڀلا جيڪو ٻار ڪنهن وڏي تاروءَ جي هٿن ۾ هجي، ته ان کي تار پاڻيءَ مان ڪهڙو خطرو؟

جنهن ماڻهوءَ جو يقين هوندو ته ٻوڙيندڙ پاڻي ناهي، پر پاڻيءَ جي خالق جي هٿ ۾ تارڻ ۽ ٻوڙڻ آهي، ته اهو آسانيءَ سان درياءُ جي سطح تي قدم رکي سگهندو. پر جنهن کي الله ۾ يقين نه بيهندو ته اهو پاڻي ته ڇا پر اهو سڪيءَ ۾ ئي ٻڏي مرنڊو.

الله موجود پيو سڀ ڪجهه فنا

عارف ٻانها چوندا آهن ته؛ الله ئي هر جاءِ تي موجود آهي. پيو ڪجهه به ڪونهي. ظاهرين ماڻهن کي سمجهه ۾ اچي يا نه اچي، پر اها حقيقت آهي ته، دنيا جي هر شيءِ ان الله جي قدرت جو مظهر ۽ پاڇو

آهي. هي زمين، آسمان، انسان ۽ چرند، پرند سڀئي کي وجود ذاتي ڪونهي، پر عطائي اٿن، يعني؛ الله تعاليٰ طرفان مليل اٿن. هاڻي جيڪڏهن وجود ڏيندڙ موجود نه هجي ته ڪجهه به موجود نه هجي ها. الله جو وجود حقيقي آهي ۽ مخلوق جو وجود مجازي آهي.

عام انسان، موجون ماريندڙ سمنڊن، دريائن ۽ ڪشادي آسمان کي، تمام وڏو سمجهندا آهن. پر حقيقت ۽ معرفت وارا ڀلاراءُ انهن ظاهري شين تي نظر ئي نه ڪندا آهن. انهن وٽ هيءُ وڏو سج هڪ ذرڙي برابر آهي ۽ ست سمنڊ وٽن هڪ قطري برابر آهن. ان کان وڌيڪ اهي دنيا جي شين کي اهميت ئي نه ڏيندا آهن ۽ سڄ به ائين آهي ته ان الله جي اڻ ڪٽ قدرت آڏو هنن شين کي ڪهڙي حيثيت آهي؟ جڏهن اهو مالڪ حڪم ڪندو، تڏهن دنيا جون سڀ شيون فنا ٿي وينديون ته فاني شين جو وجود ئي ڪهڙو ٿيو؟

بادشاهه آڏو وڏيرن جي حيثيت

ڪنهن ڳوٺ جو وڏيرو پنهنجي پٽ کي ساڻ ڪيو سفر ڪري رهيو هو، ته کين رستي ۾ ملڪ جو بادشاهه لشڪر سميت ڏسڻ ۾ آيو. فوجين کي خاص ڊريسون پاتل هيون ۽ هٿيار ٻڌل هئن. ان وقت موجب وڏا پٽڪا پاتل، جسم تي لوهيون زرهون پيل. لشڪر ۾ ڪي تير ڪمان سان، ته ڪي تلوار ۽ ڍال سان تيار ٻيٽا هئا ۽ بادشاهه کي وري پٽ پٽيهر جو لباس پاتل، مٿي تي چلڪڻو سونو تاج. اهڙو عجيب نظارو ڏسي، وڏيري جي پٽ کي پنهنجو پيءُ گهڻو گهٽ نظر اچي رهيو هو. وٽر جڏهن پئس (وڏيري) جي نظر بادشاهه سلامت تي پئي، تڏهن سُسي ويو ۽ پریشان ٿي پيو. ڄڻ ته، وٽي پيو ڪٿي پرياسي ۾ لڪڻ جون جايون ڳوليندو.

اهڙو حال ڏسي پٽ کان وڌيڪ صبر ٿي نه سگهيو ۽ پيءُ کي چئي ڏنائين ته: بابا! تون به پنهنجي شهر جو چڱو مڙس آهين. چار چڱا تو وٽ به سلامي ٿيندا آهن. پوءِ هن بادشاهه کان چو ٿا ڊڄو؟ ايترو دهلجي چو ويا آهيو؟

بيء وراثيو ته پت! آء واقعي وڏيرو آهيان. پر منهنجي سرداري هڪ ڳوٺ ۽ پاڙي تائين محدود آهي ۽ هي بادشاهه بي ڳالهه آهي. جيڪو بادشاهه کي سڃاڻندو هوندو، يا هن جو جلال ۽ رعب تاب ڏٺل هوندس ته اهو هن جي روبرو ڏڪندو ۽ ڪٽيندو رهندو.

ان مثال مان هي سبق مليو ته جيڪي عارف ۽ ڀلارا ٻانهن الله جل جلاله جي جلال ۽ ڪبريائيءَ کان واقف آهن، اُهي ان مالڪ آڏو ڏڪندي ڊڄندي زندگي گذاريندا آهن. رب جي آڏو بيهندي ساهه ٿي سگهي ويندو اٿن.

اهڙو ٻيو مثال

رات جو تانڊاڻو (هڪ جيت جيڪو اڏامندي تمڪندو آهي) ٻاهر نڪري، باغن ۽ گاهن ۾ تمڪندو وڌندو آهي. پر ڏينهن جو گم ٿي ويندو آهي. ڪنهن ماڻهو تانڊاڻي کان سوال ڪيو ته: رڳو رات جو ٻاهر نڪرندو آهين، ڏينهن جو ڇو ٻاهر نٿو نڪرين؟ تانڊاڻي ڪهڙو نه سهڻو جواب ڏنو. چيائين ته: آءٌ ته رات ڏينهن هن باغ ۾، هن ساوڪ ۾ رهان ٿو. پر ڏينهن جو سج ظاهر هوندو آهي. ان جي وڏي ۽ گهڻي روشنيءَ آڏو منهنجي ذات بي حقيقت بنجي ويندي آهي. ان ڪري ڏسڻ ۾ ٿي نه ايندو آهيان.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ

هڪڙو درويش فقير بادشاهه سعد الدين زنگيءَ وٽ آيو. ان جي تعريف ۾ جوڙيل شعر اچي پڙهيائين. پوءِ ته بادشاهه مٿس اهڙو راضي ٿيو جو ڪپڙن جو نئون وڳو ۽ ڪجهه پئسا ڏوڪڙ ڏنائينس. فقير جڏهن پئسن ڏي ڏٺو، تڏهن روپي جي هڪ پاسي هي اکر اُڪريل نظر آيس: (اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ) ڇا الله پنهنجي ٻانهي لاءِ ڪافي ناهي؟ اهڙن اکرن کي ڏسندي ئي فقير جي حالت مٽجي وئي. جوش ۾ اچي ويو. بادشاهي وڳو لاهي ٿو ڪيائين. پنهنجا فقيراڻا ڪپڙا پاتائين. الله جي

محبت جو اندر ۾ اهڙو مڇ مڇي ويس، جو سڀ انعام ڦٽا ڪري، جهنگ منهن ڪيائين. واٽ تي هڪ ٻيو فقير ملي ويس. هن کان پڇيائين ته: فلاڻا! توکي اڃ ڇا ٿيو آهي؟ اڃ تنهنجو حال مٽيل ٿو ڏسان. خير ته آهي؟ تنهنجا ڀاڳ ڀلا ۽ بخت سڪندري آهي، جو ڪيترا پيرا بادشاهه سلامت توتي مهربان ٿيو آهي، توتي انعامن اڪرامن جي وارڪا پيو ڪندو آهي. اڃ تو ڪيڏانهن ڪڍي منهن ڪيو آهي؟

درويش ڪليو ۽ جواب ۾ چيائين ته: اڳ ۾ آءٌ سچ پچ به بادشاهه کي سخي حاڪم ۽ وڏو بادشاهه سمجهندو هوس. پر اڃ هڪڙي روپئي تي هي اکر لکيل ڏٺم: اَلَيْسَ اللهُ بِكَافٍ عَبْدَه (ڇا الله پنهنجي ٻانهي کي ڪافي ناهي؟) هاڻي آءٌ هن سڄي دنيا کي ڪجهه نٿو سمجهان. جڏهن اسان ٻانهن لاءِ اڪيلو الله ئي ڪافي آهي ته پوءِ ٻين ۾ طمع ڇو رکبان؟ محبوب جي هٿن مان مليل زهر به ترياق آهي. اسان پاڻ تي ايترا مهربان نه آهيون جيڪي الله تعاليٰ پنهنجي ٻانهن تي مهربان آهي ۽ جيڪي ڪجهه جهان ۾ ٿي رهيو آهي، اهو سڀ ڪجهه اڪيلو الله ئي ڪري ٿو. هي ظاهري سبب به اهوئي ٿو بنائي، ته پوءِ سڀ ڪجهه ان کان ڇو نه گهران.

ڏاتار ڏک ڪيا، پاڻان مٿي مڱڻي،
مون در ڇڏيو مڱڻان، مڱين ڪوھ ٻيا،
تڏهن تو ٻيا، وڇيان ولها ڏينھڙا.

شام (پرياتي)

ڪانهي ڪڙائي

شام ملڪ جي ڪنهن شهر ۾ شور هجي ته، فلاڻي پيرسن بزرگ کي گرفتار ڪيو اٿن، هن کي هٿن ۾ هٿڪڙيون ۽ پيرن ۾ ڏنڊا پيڙيون هنيون اٿن. ان وقت هن بزرگ جيڪي اکر چيا، اهي وسرڻ جا نه آهن. فرمائي رهيو هو:

ٻانهي تي جيڪا به مصيبت اچي ٿي، اها الله تعاليٰ طرفان ئي

آهي. ان تي پريشان ٿيڻ نه گهرجي. جنهن ماڻهوءَ کي پياري محبوب
منهنجي سزا لاءِ مقرر ڪيو آهي، ته اهو دشمن ٿي نه چئبو. هي ڏنڊا
بيڙيون ۽ سزائون، آءُ الله تعاليٰ طرفان ڄاڻان ٿو. ٻين کان نٿو سمجهان.
جيڪڏهن ڪو حڪيم ڪڙي دوا بيماريءَ لاءِ ڏئي ته حڪيم جي هٿ
مان مليل زهر جهڙي ڪڙي دوا به شوق سان، پيئڻ گهرجي. ڇو ته
مريض، حڪيم کان سياڻو ڪونهي. ڀلا ڪڙي دوا سان مرض ته لهندو!
مصيبت وقت سمجهڻ گهرجي ته الله تعاليٰ حڪيم آهي ۽ اسان
ٻانها مريض آهيون. مصيبتون دوا وانگر آهن. جن سان اسان جا ڪيترا
گناه ۽ مڊاين وارا مرض معاف ٿين ٿا.

پريان سندي پار جي مڙئي مٺائي،
ڪانهي ڪڙائي، چڪين جي چيت ڪري.

عشق مجازي ۽ عشق حقيقي

هڪڙو سياڻو سببتو ماڻهو هو. اوچتو ان کي عشق جي جهڙپ
لڳي وئي. حالت ٿي بگڙي ويس. پوءِ ته ٻين ماڻهن هن کي چريو چريو
ڪري پئي ڇيڙايو. وڏا ۽ ٻار پتر ۽ پٿر ڪنيو پيا هڻس. پنهنجا سنگتي
ساٿي به مڻها طعنا ڏيڻ لڳس. پر عشق جي سوداءِ هن کي اهڙو بي نفس
بنائي ڇڏيو هو، جو بنا ڪنهن پرواه ڪرڻ جي سڀ ڪجهه پيو سهندو
هو. ماڻهن جي ستائڻ واري زهر کي هو ترياق سمجهندو هو، جيئن
ڪنهن پاڻيءَ ۾ غوطا کائيندڙ مٿان آسمان کان وسندڙ ٻه چار مينهن جون
ڪڍيون هجن. هيءُ عاشق ماڻهن جي مهڻن طعنن ۽ ڇيڙائڻ کي ائين
سمجهي رهيو هو. ڀلا جنهن جي دل ڪٿي قاسي وئي ته ان کي پنهنجي
عزت ۽ ناموس جي ڪهڙي پرواه هوندي. هت به اهو لقاء هو.

هڪ رات ڇا ٿيو جو منحوس شيطان هن عاشق وٽ سندس
محبوب جي شڪل ۾ خواب ۾ وڃي پهتو. پوءِ ته ويچاري عاشق کي ننڊ
۾ احتلام پئجي ويو. هوڏانهن پڪو نمازي به هڻو ۽ موسم سخت
سرديءَ جي هئي، پارا پئي پيا، هن جي گهر جي ٻاهران تڏي پاڻيءَ جو

تلاء موجود هئو. پاڻي برف جهڙو ٿڌو هئو. هي عاشق ساجهر ٿي اٿيو، اهڙي ڀاري جهڙي پاڻيءَ ۾ وهنجڻ لاءِ وڃي لٿو. جيئن مهل سان پاڪ ٿي، نماز جو فرض ادا ڪري سگهي.

عاشق جو هيءُ حال ڏسي، ڪنهن ماڻهوءَ چيس: چريا! پاڻ کي ماري وجهندين. ٿڌي پاڻيءَ ۾ نه وهنج! عاشق ورائيو ته: چريو تون ڪر مان؟ چار ڏينهن، ڪنهن ماڻهوءَ جي عشق ۾ ڦاٽس ۽ هيتريون ٽوڪون، مارون مصيبتون سئم. ته هن مون کان ايترو نه پڇيو ته، ڪهڙو حال اٿئي. پر ان حقيقي مالڪ مون کي مٽيءَ مان ماڻهو بنايو. مون ۾ روح وڌو ۽ سندس مهربانين سان آءٌ پلجي رهيو آهيان. ته اهڙي مٽيءَ ۽ مهربان مالڪ جي اطاعت ۽ نماز ادا ڪرڻ لاءِ هيءَ معمولي تڪليف سئم ته ڇا ٿي پيو. ان ۾ عجب جي ڪهڙي ڳالهه آهي!

عشق جا اصول

جيڪڏهن تون عشق جي دعويٰ ڪرين ٿو ته، پنهنجو وجود وسارا نه ته وڃي آرام ڪر! محبت ۾ مري مٽي ٿيڻ کان به نه ڊڄ! ڇو ته ان فٽائيءَ ۾ بقا آهي. ڏس ته بچ جو دالو تڏهن ڦٽندو ۽ ساڻو ٿيندو آهي، جڏهن مٽيءَ سان ملندو (مٽيءَ ۾ پوريو) آهي. عشق توکي الله جي سڃاڻپ ڪرائيندو. پنهنجو وجود وسارائيندو. ڇو ته خودي ۽ خدا هڪ دل ۾ نه مايندا.

ڪيئن مايندا من ۾، خودي ۽ خدا،

هن تراڙين جاءِ، ڪا آهي هڪ ميان ۾،

(شاه)

جيئين پاڻ ساڻ هوندو تيسين عشق جي چاڙهي چڙهي نه سگهندو. عشق وارا ته محفل سماع ۾ الله کي ئي ياد ڪندا آهن. هنن وٽ وڏي ۽ جهڪي آواز جو ڪو فرق ڪونهي. سندن ڪن سڌائين کليل آهن. جنهن عشق جي سرڪي پيئي آهي، اهو ساز جي آواز تي به مست ٿي ويندو آهي. وجد ۽ جذبي، روڻ روڻ ۾ محو ۽ مشغول رهندو آهي.

مُنهن مُونن ۾ هڻي، پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائيندو آهي. اڃا به اڳتي هليو ته قميص ٿي ڦاڙي ٿئي ڪندو.

توڪي ٻڌايان ته سماع (راڳ) ڇا آهي؟ البت راڳ ٻڌندڙن کي ته آءٌ به نٿو سڃاڻي سگهان ۽ ٻڌڻ ۾ به فرق آهي. هڪڙا سماع سان اهڙي منزل تي پهچي ويندا آهن، جتي فرشتا به نه پهچي سگهن.

راڳ جو شوقين جيڪو نفس پرست هوندو. اهو ته سماع کي به اجايو راڳ ٿي سمجهندو. اهڙي نفس پرست کي سماع ٻڌڻ به نه گهرجي. ان جو دماغ ويتر خراب ٿيندو. ۽ جيڪي عاشق آهن، انهن جي لاءِ مٿڙو آواز ڪا حيثيت نٿو رکي، انهن جو توجه لفظن ڏانهن هوندو آهي. ڪوبه آواز هنن کي وجد ۾ آڻي ڇڏي ٿو. سندن دل نفيس گل وانگر آهي، جيڪو صبح جو گهلندڙ هير تي به تڙي پوي. اهو سڪل ڪانيءَ وانگر ناهي جو ڪهاڙن ۽ وڏائڻ سان چيرجي سگهي.

هيءُ سارو جهان سُريلن سُرڻ سان سرشار آهي، پر ”انڌي آڏو روئڻ اکين جو زيان.“ وانگر گهڻا سمجهن ٿا. اي انسان! تون مست فقيرن کي بُرو ڀلو نه چو. ڇو ته هو ڪنهن حال ۾ غرق آهن. هاڻي هو ٻاهر اچڻ لاءِ هٿ پير هڻي رهيا آهن. عربن وٽ ڪي اهڙا نعما ۽ خاص سُر هوندا آهن، جو ان تي اُٺ به مست ٿي نچندا آهن. هاڻي جيڪڏهن سماع جو اثر انسان تي نه ٿئي، ته ماڻهو ڪيئن چڻبو.

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙو نوجوان بانسري وڄائڻ سڪيو. اهڙي سُريلي آواز سان بانسري وڄائيندو هو، جو ٻڌندڙن جي دلين ۾ عشق جي آڱ لڳائي ڇڏيندو هو. پٿر کي اها ڳالهه بنهه نه وڻندي هئي. وقت ملندو هوس ته پٽ جي بانسري کڻي، ڀڄي پور ڪندو هو يا باهه ۾ ساڙي رک ڪري ڇڏيندو هوس. پٽ وري ٻي بانسري وٺي ايندو هو.

هڪڙي رات ڇا ٿيو جو، نوجوان ڪنهن محفل ۾ درديلن سُرڻ سان بانسري وڄائي رهيو هو ۽ ڪنهن پاسي کان پٿر ڪن ڏئي بانسري ٻڌي رهيو هو. ڪجهه وقت کان پوءِ پيءُ جي طبيعت تي اهڙو اثر پيو، جو بي هوش ٿي ويو. ڀڳهر ۾ شل ٿي ويو. چئي رهيو هو ته: آڳ ۾ بانسريءَ کي آءٌ جلائيندو هوس. اڄ بانسريءَ مون کي جلائي ڇڏيو.

مستن ڪهڙيون ميارون

توهان ڏٺو هوندو ته ڪن مستن تي جڏهن حال طاري ٿي ويندو آهي، تڏهن اهي هٿ ڇنڊيندا آهن. اهو هن ڪري جو، اهي مخلوق کان هٿ ڪڍن ٿا. دل ۾ اڪيلي الله کي جاءِ ڏين ٿا. اهڙن مستن تي ڪا ميار ڪانهي. اهڙي حال ۾ هنن کي ڇڻڻ ۽ ڦٽڪڻ به روا آهي. ڇو ته ان وقت سندن وار وار ۾ تعلق جو تتوار آهي.

ڪنهن مست کي ڪپڙن کان خالي (نانگو) ڏسين، ته به مٿس ڪاوڙ نه ڪر! هو عشق جي اٿاهه سمنڊ ۾ ترڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. هو خوديءَ ۽ ڏيکاءِ جا ظاهري ڪپڙا لاهي، هلڪو ٿيو آهي، جيئن ترڻ ۾ آساني ٿئيس.

پتنگن پهر ڪيو

ڪنهن ماڻهوءَ پرواني کي چيو ته: اي جيتامڙا ڪمزور! تون دوستي ڪنهن پاڻ جهڙي هيٺي سان رک! شمع ۽ تلو ۾ رات ڏينهن جو فرق آهي. اتي اک اڙائجي، جتي جان ته بچي سگهي. تون سمنڊ ته ٺاهين، جو باهه جو مقابلو ڪري سگهين. ڇمڙي جون اکيون ڪمزور آهن ته سج آڏو نڪري ٿي ڪونه. ڀلا جتي مقابلي جي طاقت نه هجي، ته اجايو سندرو ڇو ٻڌجي! جنهن کي پڪ هجي ته هيءُ منهنجو جاني دشمن آهي، ته ان سان دوستي رکڻ ۽ سندس ويجهو وڃڻ عقل جي ابتڙ آهي.

جڏهن تون شمع آڏو سڙي مري ٿو وڃين، ته توکي ڪير شاباس به ڪونه ڏئي. نه ڪو تنهنجي ان ڪم کي ڪو چڱو ٿي چوندو. ڀلا هڪڙو فقير گداگر جو ڪنهن بادشاهه کان ڏيڻ جو سڱ گهري ته، ان کي مار موچڙن کان سواءِ ٻيو ڇا حاصل ٿيندو؟ ۽ اهڙا خيال اجايا ليکبا. تون به پاڻ کي گداگر فقير ۽ شمع کي بادشاهه سمجهه. اهو جوڙ ٺهي ٿي ڪونه ٿو. نڪو ٺاهه ٿيڻ جي اميد ئي آهي. شمع کڻي سڄي جهان کي سک ڏئي، پر تون پروانو ان مان چڱائيءَ جي اميد نٿو رکي سگهين.

خبر اٿو ته ڪمزور پتنگ ڪهڙو جواب ڏنو! چيائين ته: آءٌ حضرت ابراهيم عليه السلام وانگر باهه ۾ پوڻ کان بچان ٿي ڪونه ٿو. منهنجي

اندر ۾ عشق جي آڱ ۽ برهه جي باهه اڳ ۾ ئي لڳل آهي. پوءِ باهه کي باهه ڇا ڪندي؟ شمع جي باهه کي آهه سڻهي ڳل وانگر سمجهندو آهيان. آهه مرن ۽ فنا ٿيڻ جو فڪر ڪريان ٿي ڪونه. محبت ۾ مرن جو مون کي احساس ڪونهي. جڏهن سوز ۾ سڙي مري ٿو پوان، تڏهن ته شمع جي پاسڙي ۾ پيو هوندو آهيان. محبوب جو قرب حاصل ٿي ويندو آهي.

منهنجي محبوب جا ناز نخرا اهڙا آهن، جو ان جي آڏو آهه پلي نٿو سگهان. ان ڪري مون کي ڪوبه ملامت نه ڪري. ڇو ته آهه پاڻ محبوب جي قدمن ۾ ساهه صدي ڪرڻ کي وڏي سعادت ۽ خوشقسمتي سمجهان ٿو. آهه چاهيان ٿو ته محبوب صحيح سلامت هجي. ان جي چمڪ ۽ چاندوڪي هميشه هجي. آهه مري ويس ته ڪهڙو فرق پوندو. جيڪو عاشق سڏائي، سر جو سانگو ڪري، جان جو بچاءُ گهري ته اهڙي عشق کي حيف هجي.

اي انسان! تون مون کي ڪهڙا ٿو ڏس ڏين ته محبوب پاڻ جهڙو ڳوليان. اهو ته ائين آهي جيئن وڇونءَ ڏنگيل کي چڻجي ته، ماڻ ڪرا نه رو! ڀلا هو ڪيئن ماڻ ڪندو؟ تون اتي وڃي نصيحت ڪر، جتي ڪو اثر نٿي. مون سان اجايو مٿو نه ڪپاءِ. جنهن گهوڙي سوار کان گهوڙي جو لغام (واڳ) هٿ مان ڇڏائي وڃي، هاڻي ان کي چوڻ تي گهوڙي کي آهستي ڪاهه! اهو فضول آهي. جڏهن گهوڙي جي واڳ هن جي وس ۾ نه رهي، ته هو ڇا ڪري؟ اڃا ٻيو مثال ٻڌا پرهه آهي باهه، نصيحت آهي هواءِ. جيئن هواءِ سان باهه وڌيڪ پڙڪندي آهي، تيئن نصيحت سان عشق وڌندو آهي. شينهن کي جيئن چيڙاڻبو تيئن وڌيڪ وڻر رکندو، عشق کي به ائين سمجهه!

عشق ۽ محبت ۾ برابريءَ جو سوال ٿي غلط آهي. اهو ته وڏو فريب آهي. ان معاملي ۾ برابري ڳولڻ، پنهنجي عمر ضايع ڪرڻ آهي. اعليٰ ذات سان محبت ڪرڻ ۾ زندگي آهي. اهي بيڪار سمجهبا، جيڪي مٿانهين ذات جي محبت ڇڏي، هڪجهڙن هيٺن کي محبت لاءِ ڳولين.

محبت ۾ موت مهڻو ڪونهي. جڏهن موت هر حال ۾ اچڻو آهي ته پوءِ بهتر آهي ته محبوب جي هٿان موت ملي. محبت ۾ سر صدي ڪرڻ ۾ وڏي راحت آهي.

شمع ۽ پرواني جي رهاڻ

هڪ رات ڪمري ۾ ستو پيو هوس. ڀرسان ميڻ بتي ٻري رهي هئي. پروانا مٿان ڦري رهيا هئس ۽ مون کي ننڊ ڪانه ٿي آئي. پاسن ورائيندي وقت پئي گذاريم. ايتري ۾ ٻڌم ته پرواني شمع کي هن طرح چيو: اي شمع! آءُ ته تيس عاشق، تڏهن تو سڙي ساهه صدي ڪريان. هاڻي تون ٻڌاء ته ڇا لاءِ ٿي روئين، ڳوڙها ڳاڙين ۽ ڳرندي وئين؟ شمع ورائيو ته: منهنجو به هڪڙو محبوب آهي. اها آهي مني ماڪي (يعني شيريني) اها مون کان جدا ٿي ويئي آهي. (تڏهن شيرين کان سواءِ فرهاد جو اهوئي حال ٿيندو) شمع اهي اکر چئي رهي هئي ۽ ڳوڙها ڳڙي رهيا هئس.

پرواني چيس: هَلُ ڙِي ڪوڙي! تون ۽ عشق. ڪوڙو ئي نٿو لڳي، نه تو ۾ صبر ۽ سهڻ ۽ نڪو بيهڻ جي طاقت. شمع ورائيو ته: آءُ ڪوڙي يا تون ڪوڙو؟ تون جو شمع آڏو بيهي نه سگهندو آهين. اڃا آءُ سڄي رات بيهي ٻرندي رهندي آهي، عشق تنهنجا ته رڳو پَرَ جلایا آهن، پر منهنجو سڄو وجود محبت ۾ ڳري رهيو آهي.

اڃا اها گفتگو هلي رهي هئي ته ڪنهن پريءَ اچي ميڻ بتيءَ کي ٽوڪ ڏئي وسائي ڇڏيو. هن مان دونهن جي لات نڪتي. پوءِ چيم ته: هيءَ آهي محبت جي پڇاڙي ۽ جيڪو به محبت ڪرڻ چاهي ته، ان راه اندر مرڻ ۾ خوشي محسوس ڪري ۽ جيڪو محبوب جي هٿان مري، ته ان جي قبر تي روئڻ نه جڳائي. وڻن خوش ٿجي جو، هو محبوب وٽ قبول پئجي ويو. جيڪو عشق جي دعويٰ ڪري، ته اهو پنهنجون مرضيون ۽ خواهشون ڇڏي، محبوب جي مرضيءَ مطابق هلي. پوءِ ڇو نه اهو محبوب مٿي ۾ پُٿر هئيس، عشق آهي درياءُ، ان ۾ گهڙجي، ته ٽهنڱن کان نه ڊڄجي.

عاشقن الله جي محبت رکي مَنَ،

سندي سڪ پرين، تَنَ ۾ آهي تَنَ کي.

شاهه (يمن ڪلياڻ)

باب چوٿون

تواضع ۽ نثر

- انسان مٽيءَ مان جڙيو آهي. ان کي مٽيءَ وانگر نثر ڪرڻ گهرجي. مٽي پٽي ٿي لتاڙجي، ته به ڪڇي پڇي ڪين ٿي.
- حرص ۽ سرڪشي، شيطاني ڪم آهن. شيطان باهه مان جڙيو آهي، تڏهن اهڙا پير ورتائين. ڏسو! باهه ٻاري آهي، ته مٽي پڙڪڻ جي ڪوشش ڪندي آهي. هوڏانهن مٽيءَ کي ڇڏبو ته پاڻهي وڃي پٽ تي پوندي. انسان مٽيءَ مان جڙيو آهي ته، نوڙت سبب اشرف المخلوقات جو لقب مليو اٿس ۽ شيطان وڏائي ڏيکاري ته نرڙجي ويو.
- چوندا آهن ته: سمنڊ جو سڀون پاڻيءَ کان مٿي وات ٿاڙي بيهنديون آهن، جنهن ۾ وسندڙ مينهن جي ٿڙي پوندي، ان مان سڀ جي پيٽ ۾ هڪ موتي جڙندو آهي ۽ اهو بادشاهن جي تاجن جي زينت بنو آهي. اهو هن ڪري ٿيو آهي، جو مينهن جي ٿڙي جڏهن سمنڊ مٿان ڪري رهي هئي، تڏهن ان جي گهٽائي ۽ ڪشادگي ڏسي، پاڻ کي سمنڊ آڏو حقير سمجهيائين. اهڙي نوڙت جو هيءُ نتيجو نڪتو جو قدرت هن کي سڀ جي پيٽ ۾ محفوظ ڪري موتي بنايو ۽ اها عزت مليس جو بادشاهن جي مٿي تي رکيل تاج جي به چوٽيءَ تي وڃي پهتو آهي. اهو آهي پاڻ کي گهٽ سمجهڻ ۽ نوڙت جو نتيجو.

هڪ فقير جي ڪسر نفسي

هڪڙو درويش فقير سمنڊ جو سفر ڪري، روم ملڪ ۾ وڃي پهتو. هو علم ۾ به اڪابر هئو. اتي ڪنهن شهر ۾ ڪرائي جي جاءِ

وئي، عزت آبرو سان پئي رهيو. نماز جي وقت تي محلي جي مسجد ۾ حاضر ٿي، نماز باجماعت ادا پيو ڪندو هو. مسجد جي پيش امام هن کي جڏهن مسجد ۾ گهڻو مانوس ڏٺو، تڏهن هڪ ڏينهن ان درويش کي چيائين ته: اڄ مون کي ڪنهن ڪم سانگي وڃڻو آهي، تون مسجد کي بهاري ڏئي، ٻُهر ٻاهر ڪڍي، صفائي ڪري ڇڏجانءِ!

پيش امام جا اهي لفظ ٻڌي مسافر درويش اهڙو گم ٿي ويو، جو وري مسجد ۾ پير ٿي نه پاتائين. اتفاقاً هڪ ڏينهن پيش امام کي هي درويش بزار ۾ ملي ويو. پوءِ چيائينس ته: ابا! مسجد کي بهاري ڏيڻ ڪو ڏوه جو ڪم ته ڪونهي. مسجد جي خدمت ۾ ته عظمت آهي. مون ان ڏينهن توکي مسجد جي بهاريءَ جو چيو هو. پر تون شايد رنج ٿئين، جو مسجد کان مورگو منهن ٿي مٽي ويو آهين. ڏسڻ ۾ ٿي ڪونه ٿو اچين.

پيش امام جا اهي لفظ ٻڌي درويش روئي ڏنو ۽ چيائين ته: سائين! مون بهاريءَ جو حڪم ٻڌي، هيڏي هوڏي ڏنو ته مون کي ڪوبه ڪن ڪچرو نظر نه آيو. پوءِ پنهنجي عين تي نظر ڪيم ته پاڻ کي ٻُهر (گندو) سمجهيم. تڏهن ٻاهر هليو ويس. سمجهيم ته شايد آءٌ عبيدار هن پاڪ مسجد جي لائق نه آهيان.

حضرت بايزيد بسطامي جي ڳالهه

ڳالهه ٿا ڪن ته: حضرت بايزيد بسطامي رحمة الله عليه عيد ڏينهن صبح جو غسل خاني مان وهنجي سهنجي تيار ٿي نڪتو. گهڻيءَ مان هلي رهيو هو، ته مٿان ماڙيءَ تان ڪنهن ماڻهوءَ خاڪ جو ٽوڪرو هيٺ اچلايو، جيڪو سڌو اچي بزرگ جي مٿي تي ڪريو. پٽڪو، ڏاڙهي ۽ ڪپڙا سڀ ڏٽڙ ٿي ويس. پوءِ ته بزرگ هٿ پنهنجو منهن تي ڦيريو ۽ پاڻ کي چوڻ لڳو ته: شڪر! جو مٿان خاڪ وڃي اٿئي. نه ته ڪرتوت اهڙا آهن جو مٿان ٿاندا وسن ها. پر الله ڪٿي رحم ڪيو.

الله وارن جي نگاهه هميشه پنهنجي نفس جي اوڻاين، خامين ۽ ڪوتاهين تي هوندي آهي. ”مان“ ته من ۾ ئي نه اٿن. ڀلا جيڪو مان

ڪندو ته ان کي مولِي ڪيئن ملندو. آخرت ۾ جنت جو حقدار اهو ٿيندو، جيڪو بزرگيءَ جي دعوائن ڪرڻ بدران نيڪ عملن ۾ محنت ڪري ۽ اخلاص ڌاري. انسان کي نوڙت سان ئي مرتبو ملي ٿو. وڏائي ۽ آڪڙ ماڻهوءَ کي خوار خراب ڪري ٿي. ڪيترا ظالم هٽيلا ڪنڌ سڀي ڌرتيءَ تي هليا، پر ڪنڌ پَر اچي ڪريا. توکي عزت گهرجي ته مغروري بنهه ڇڏي ڏي!

جيڪو ماڻهو دنيا ۾ مصروف، مشغول ۽ مست هجي، ان کان دين جي وات نه پئج. خدا سان ملڻ چاهين ته پنهنجو پاڻ کي سڃاڻ. پاڻ کان وڌيڪ ڪنهن کي به حقير ۽ گهٽ نه ڄاڻ. جيڪڏهن ماڻهو توکي چڱو ۽ بااخلاق چوَن ته کائناتن ان کان وڌيڪ ٻي ڪا اميد نه رک! جيڪو به غرور ۽ وڏائي ڪندو، ته ماڻهو به ان کي چڱو نه چوندا. تون ٻين کي حقير سمجهيندين ته ٻيا توکي عزت وارو ڪيئن سمجهندا؟

پنهنجي تندرستي ۽ سٺي معيشت جو شڪر به اهو آهي جو ڪنهن مريض ۽ غريب تي ٽوڪ نه ڪجي. ڇو ته هن جهان ۾ هڪ سج به پاڇا آهن، ڪيترا ڪريل، اُٿل پوندا آهن ۽ اٿيل ٻهي پوندا آهن. جيڪڏهن تون بي عيب آهين، ته به ٻين جي عيبن کي کولڻ جي توکي اجازت ناهي. ڇو ته ڪنهن جي به حال تي ڀروسو ڪونهي. اڄ هن ۾ جيڪو عيب آهي، ساڳيو عيب يا ڪو ٻيو عيب تو ۾ به پيدا ٿي سگهي ٿو. هڪڙا به ماڻهو هجن. جن مان هڪڙو ڪعبه الله جي غلاف کي چنبري، رب آڏو روئي رڙي، دعائون گهري رهيو آهي ۽ ٻيو ماڻهو، شراب خاني ۾ نشن پٽن ۾ الوٽ هجي. پر پوءِ به الله تعاليٰ بي نياز آهي. ٿي سگهي ٿو جو، هو دعائن گهرڻ وارو ڌڪارجي وڃي ۽ هن شرابيءَ کي توبه جي توفيق نصيب ٿي پوي. الله تعاليٰ ڪرم ڪري پنهنجو ڌر نصيب ڪريس. ان رحمان کي ڪير روڪي ٿو سگهي، نڪو ڪير سندس ڪمن ۾ دخل ڏئي سگهي ٿو.

مغرور عابد ۽ هڪڙو گنهگار

ڳالهه ٿا ڪن ته: حضرت عيسيٰ عليه السلام جي زماني ۾ هڪڙو

ماڻهو وڏو گنهگار هئو. اهڙو منحوس هئو جو، ان کي ڏسي شيطان به لڪڻ جون جايون ڳوليندو هو. هن جي زندگي بيڪار گذري رهي هئي، بي گناه انسانن کي سائڻ هن جي عادت ٿي چڪي هئي. وڏو بدمعاش ۽ هنيو هو. حرام کائي کائي، سانهه وانگر ٿلهو ٿي پيو هو. ڪوڙن بدوڙن کان سواءِ وٽس سچ جو ته نالو ئي ڪونه هئو. هن جي ڪڏن ڪرتوتن سبب سندس سڄي برادريءَ جي عزت لڙهي چڪي هئي. قدرت جي عطا ڪيل ڪنن سان ڪڏهن به نصيحت جو اکر يا چڱي ڳالهه ٻڌڻ لاءِ بنهه تيار ئي نه هئو. مطلب ته هو اهڙو بدڪار ۽ بيڙو هو جو، هن جي نالي ٻڌڻ کان ئي ماڻهو ڊڄندا هئا. جيئن ڏڪار جي نالي ٻڌڻ سان ماڻهو ڇرڪندا آهن. پر ان کان به وڌيڪ هو. جيئن رمضان المبارڪ جو چنڊ، ماڻهو آڱرين جي اشارن سان هڪ ٻئي کي ڏيکاريندا آهن. هن سان به اهو معاملو هئو. ڪٿان به لنگهندو هو ته، ماڻهو آڱرين جي اشارن سان ٻين کي ٻڌائيندا هئا. حرص ۽ هوس جو اهڙو پوڄاري هئو، جو وڪ وڪ تي گناه ڪندو وتندو هو. نيڪيءَ ۽ چڱائيءَ جو وٽس ذرو به موجود ڪونه هو. گناهن سان هن جو اعمالنامو ايترو ڪارو ٿي چڪو هو، جو وڌيڪ گناهن لکڻ جي منجهس ڪا جڳهه ئي ڪانه هئي.

هڪڙي دفعي ڇا ٿيو جو حضرت عيسيٰ عليه السلام ڪنهن جهنگل مان اچي رهيو هو، واٽ تي هڪڙي عبادتگذار راهب جي ماڙي هئي. حضرت عيسيٰ عليه السلام جو ٻڌي راهب ماڙيءَ تان لهي آيو ۽ الله جي نبي سڳوري سان وڏي ادب احترام سان مليو. ان وقت هو بدڪار شخص هنن ڀلارن جو ادب احترام سان ملڻ وارو نظارو ڏسي رهيو هو. کين جوڻهه وجهي ائين چٽائي پئي ڏنائين، جيئن ڪو پينو فقير ڪنهن امير جي هٿ ۾ پئسا ڏسي پيو تڪيندو آهي.

ان مهل ئي هن گنهگار جي طبيعت ۾ ڦيرو اچي ويو. پنهنجي ڪيل ڪوتاهين ۽ ڪڏاين تي پشيمان ۽ شرمسار ٿيو. اهڙو پڇتاءُ ٿيس جو روئي ويٺو. اکين مان ڳوڙها ڳڙي، ڳلن تي وهي رهيا هئس. پنهنجي ڏوهن جا ڏونگر ڏسي، ڏکي رهيو هو. اوچنگارون ڏئي رهيو هو. چوي

پيو ته ستر ڪر ستارا آءِ اگهاڙو آهيان. منهنجي مدين جي توکي سڀ پرڪ. اهي منهنجا رب! مون سڄي عمر براين ۾ برباد ڪري ڇڏي، رڳو ڪوڙ ڪمايم، سچ جو سودو ٿي نه ڪيم. ههڙي بدڪاريءَ جي جيئن کان، منهنجو مرڻ پلو آهي. الله سائين شال مون جهڙو گنهگار ڪنهن کي نه ڪري. ڪهڙو نه چڱو ٿئي جو، هن شرمساري واري حال ۾ مري پوان. اي منهنجا مالڪ! منهنجي مدين کي معاف ڪر! نه ته محشر جي ميدان ۾ مون لاءِ ڏاڍي ڏکيائي ٿيندي. مطلب ته هو گنهگار ايڏو پئي رڻو جو بس ٿي نه پيو ڪري. هن جي روڻ جو آواز ٻئي ڀلارا ٻڌي به رهيا هئا.

هوڏانهن عبادتگذار راهب کي پنهنجي عبادت ۽ بزرگيءَ تي اهڙو غرور هئو، جو هن گنهگار جو روڻ ٻڌي، مٿس اچي بگڙيو. دل ۾ چوي پيو ته: هيءُ بدبخت اسان جي ويجهو ڇو آيو آهي. هو اسان جي پاڪ ڪچهريءَ جي لائق آهي ڇا؟ جو هت اچي پهتو آهي. سڄي عمر تباھ ڪري، دوزخ جو پار بنجي چڪو آهي. هاڻي ڇا لاءِ ٿو هوڪڙ ڪري روئي. ڪهڙا چڱا ڪم ڪيا اٿس، جو حضرت عيسيٰ عليه السلام جي ويجهو آيو آهي. اهو منحوس ايڏانهن وڃي مري، مون کان هجي گهڻو پري. هن ڪمبخت جي شڪل ڏئي اٿم ته، مون کي ٻپ ٿئي ٿو ته متان هن جا ڪڏا ڪرتوت مون کي به دوزخ ۾ ساڙين. اڃا ته ڪٿي ڳالهه آهي. اڳئين جهان هلي، محشر جي ميدان ۾ پهچي، ته پوءِ پنهنجي حالت ڏسي.

راهب اهڙن خيالن ۾ محو هئو ته، ايتري ۾ الله تعاليٰ حضرت عيسيٰ عليه السلام ڏانهن هن طرح وحي فرمايو: اهو گنهگار عالم هجي يا جاهل. پر جيئن ته منهنجي آڏو پشيمان ٿي، روئي معافيءَ جي درخواست ڪئي ائين ان ڪري مون ٻنهي (يعني گنهگار ۽ عابد) جي دعائن کي قبول ڪيو.

جيڪو دل جي درد سان روئي ٿو، ڪٿي تي پشيمان ٿئي ٿو، ته آءِ ان کي پنهنجي باجهه کان ٻاهر نه لوڏيندس. هن جي مدين کي مٽي معاف ڪيم. جنت ۾ ان جي جاءِ ٿي چڪي آهي.

هوڏانهن هي عبادتگذار ايڏو تڪبر ۽ فخر پيو ڪري، جو چوي پيو ته هن گنهگار جي پاڇي کان به پري هُجان، سو ان جي دعا به اڳهايم. اهو هن ٻانهي کان ڪوهين پري دوزخ ۾ پيو هوندو. ان کي پنهنجي عبادت تي ناز آهي. هن کي اها خبر ٿي ڪانهي ته ڪٿن ڪنهن ٻنهي جي ضرورت آهي. وڏائي رب کي پسند ٿي ناهي. پوءِ جنهن ماڻهوءَ جا ڪپڙا ۽ ٻاهريون جسم صاف هجي ۽ اندر ۾ تڪبر وارو روڳ هجي، ته ان پيڇيو دوزخ جو ٻارڻ آهي. الله تعاليٰ وٽ رياءَ واري عبادت کان نوڙت ۽ عاجزي وڌيڪ اهميت واري آهي.

اصلي پهلوان زبان سان پنهنجي پهلوانيءَ جي ڳالهه ٿي نه ڪندو آهي. ڇو ته ڪڏهن ڪڏهن مقابلي جي ميدان ۾ وڏا وڏا پهلوان دسجي پوندا آهن.

جيڪو ماڻهو پاڻ کي بادام جي مغز وانگر ڪارائتو ۽ قيمتي ٿو سمجهي، اهو بي مله بصر وانگر رڳو ڪلون آهي. ٻيو ڪجهه ڪونهيس ۽ جنهن عبادت سان فخر ۽ تڪبر پيدا ٿئي، اهڙي عبادت کان بس ڀلي آهي. ٻيو اهو ماڻهو جيڪو الله جا حق ته پورا ڪري پر ماڻهن جا حق هڙپ ڪيو وڃي، ته آخرت ۾ نجات لاءِ هن کي عبادت جو نفعو نصيب نه ٿيندو.

سعديءَ جو هيءُ نڪتو ياد رکجو ته: جيڪو گنهگار الله کان ڊڄي ٿو، اهو اهڙي متقي پرهيزگار کان بهتر آهي، جيڪو عبادت تي فخر ڪري ۽ بي خوف رهي.

ڪتاب ڪتاب به اڳيان توريندڙ ٿڪا.

مغرور قاضي ۽ مسڪين عالم

هڪڙو ماڻهو علم ۽ عقل ۾ اڪابر هئو. پر صفا مسڪين ۽ سادو سودو هئو. هڪ دفعي پراڻا ۽ چٽين لڳل ڪپڙا پاتل هئس. ان حال ۾ ڪنهن قاضي صاحب جي مجلس ۾ ٻين عالمن، فقيهن ۽ مفتين سان اچي ويٺو. وڏن عالمن سان هن غريبڙي ۽ مسڪين مولويءَ کي گڏ ويٺل

ڏسي، قاضي صاحب کي ڏاڍي مٺيان لڳي. دل ۾ چيائين ته: هن فقير کي ڪنهن اجازت ڏني جو هت اچي، هنن وڏن مفتين سان گڏ ويهي رهيو آهي. پوءِ پڻيوالي کي چيائين ته: ان فقير کي اتان اٿاري ڇڏينس! اهڙو حڪم ٻڌي، پڻيوالو فقير وٽ آيو. هٿ کان وٺي چيائينس ته: تون هتان اٿي پوئتي هلي ويهه، توکي شايد اها خبر نه آهي ته هي عالمن ۽ مفتين جي ڪچهري آهي. تون هنن جي وچ ۾ نٿو ٺهين. توکي اڳ ۾ ئي سوچڻ گهربو هو. پنهنجي حيثيت آهر پوئتي وڃين ويهين ها، ته هيءُ اٿارڻ واري نوبت ئي نه اچي ها.

فقير ٿڌو شوڪارو ڀريو ۽ اتان اٿي پوئتي وڃي رواجي ماڻهن سان ويٺو. هوڏانهن عالمن ۽ فقيهن ۾ ڪنهن اهم فقهي مسئلي تي بحث شروع ٿيو. هڪ ٻئي کي دليل ۽ رد ڪندڙ ڏٺائون. تان ته وڏو لڙڻي ويو. ڪوبه مفتي ڪنهن جي ڳالهه مڃڻ لاءِ تيار نه هئو. مطلب ته ڏاڍو فتنو ۽ گهمسان مچي ويو. ڪن ميز تي مڪا پئي ماري، ته ڪن ڪاوڙ ۾ لاحول ولاڻو پئي پڙهيو. ڪنهن وٽ به مسئلي جو حل موجود ڪونه هئو. ايتري ۾، هو پوئتي ويٺل مسڪين مولوي اٿي بيٺو. عرض ڪيائين ته: اجازت هجي ته ان مسئلي بابت آءٌ به ڪجهه ڪڍان. سڀني ورائيو ته: ڪا علمي ڳالهه هجي ته بلاشڪ چؤ. ٻڌڻ ۾ ڪو عيب ڪونهي. هن فقير فصاحت بلاغت سان ان مسئلي تي اهڙي روشني وڌي، جو مسئلي جو رخ ظاهر ڪري رکيائين. اتي ويٺل سڀ عالمن ۽ مفتين حيران ٿيا. سندن زبان مان آواز نڪري رهيا هئا: واه سائين واه! جس آهي توهان جي علم ۽ عقل کي! اهو نظارو ڏسي قاضي صاحب اهڙو لهجي ٿيو، جو ڪنڌ تي هيٺ هئس. پوءِ ته پنهنجي جاءِ تان اٿيو ۽ پنهنجي پڳ لاهي، هن درويش عالم جي مٿي تي رکڻ لاءِ ان ڏانهن ويو. معذرت ڪندي چيائينس ته: سائين! اسان جي غلطي آهي جو توهان جو قدر نه سڃاتوسين. توهان جو هت اچڻ ته وڏي برڪت جو سبب ٿيو. اسان کي توهان جو شڪريه ادا ڪرڻ گهرجي. هوڏانهن پڻيوالو به ٻوڙندو آيو. قاضي صاحب کان پڳ وٺي هن درويش جي مٿي تي پاڻ رکڻ پيو چاهي ۽ گستاخيءَ جي معافي پيو گهري.

درويش عالم، پڻيوالي کي منع ڪئي ته: ايڏي وڏي پڳ مون مسڪين جي مٿي تي مٿان رکين! ان پڻکي ۾ ئي مغروري آهي. اها ساڳي پڳ آهي، جنهن جي نشي ۾ قاضي صاحب جن مون کي مجلس مان اٿارڻ جو حڪم ڏنو. هي پنجاهه والڻ جو پڻڪو آءٌ مٿي تي رکندس ته مون ۾ به اهڙي مغروري اچي ويندي. پوءِ آءٌ به ٻين کي حقير سمجهندس. ان پڳ پاڻ کان پوءِ ماڻهو مون کي شمس العلماء ۽ علامه الدهر جهڙن لقبن سان سڏيندا. پوءِ خواهه خواهه منهنجي طبيعت بگڙي ويندي، مشائخي پيدا ٿي پوندي. ان ڪري آءٌ ان پڻکي کان سواءِ ئي ڀلو آهيان. پاڻي صاف هجي. پوءِ نڪر جي پيالي ۾ هجي يا سون جي گلاس ۾ هجي، پاڻيءَ جي حقيقت ۾ ڪوبه فرق نه ايندو. آءٌ جيڪو ڪجهه آهيان، ان پڳ کان سواءِ به آهيان. پڳ سان منهنجو علم وڌي ڪونه پوندو. انسان عقلمند ۽ سياڻو سڀيتو هجي، ته پوءِ اهو ايڏي پڳ جو محتاج ٿي ڪونهي. جنهن ماڻهوءَ جو مٿو وڏو هجي ۽ اندر خالي هجي ته اهو وڏو ماڻهو نٿو چواڻي. اهڙيءَ طرح پڻکي ۽ ڏاڙهيءَ سبب مغروري نه ڪجي. ڇو ته پڻڪو ڪپهه جو آهي ۽ وار گاهه وانگر ڦٽندڙ. ته پوءِ وڌائي ڇاتي آهي؟

جنهن ماڻهوءَ ۾ علم ۽ فضيلت ناهي اهو رڳو صورت ۾ ماڻهو آهي. حقيقت ۾ انسان ناهي. ان کي پٿر مان گهڙيل مورتِيءَ وانگر سمجه! ان کي ڪٿي گفتگو ڪرڻ به نه گهرجي. ڪو ماڻهو مٿانهن جاءِ تي ويهڻ سبب معزز ٿي ڪونه پوندو. نڪو هيٺ ويهڻ سان ڪنهن جي عزت گهٽجي پوندي. ڪمند اهوئي ڪمند آهي ۽ ڪانو، ڪانو آهي. ڪاني کي ڌوڻ سان اهو ڪمند ٿي ڪونه پوندو. (ڪانهن ڪمند نه ٿئي، توڙي ڳري چاڙهي ڳري.) ڪنهن بي عقل کي هڪ سؤ نوڪر سان هجن، ته سياڻو ڪونه ٿي پوندو. ڪنهن گندي شيءِ کي ريشم ۾ ويڙهي رکبو، ته اُن جو مان وڌي ڪونه پوندو. گڏهه اهوئي گڏهه رهندو، ڀلي مٿس پت پٽهر جي جهل وجهي چمڪائجيس.

فقير اهڙي تقرير ڪئي، اهڙا ٻول ٻڌايا، جو قاضي صاحب خود

حيران هئو ۽ اتي وينل ٻيا پڙهيا لکيا به لاجواب هئا. هن درويش جا گستا
ڪن ڏٺي، غور سان ٻڌي رهيا هئا. هوڏانهن فقير موقعو ڏسي اتان
ڪسڪي ٻاهر هليو ويو.

فقير جي وڃڻ کان پوءِ، علمي مجلس ۾ وينل عالم ۽ مفتي
سڳورا چئي رهيا هئا ته: هيءُ درويش الائي ڪير هئو؟ اسان سڀني سان
ڏاڍي ڪري ويو. گهٽ ۾ گهٽ هن کان سندس تعارف ته پڇجي ها.
گهڙي ڪن کان پوءِ هن جي پٺيان ماڻهو به موڪليائون، ته فقير کي ڳولي
واپس وٺي اچي. اهو ماڻهو ٻاهر نڪري هن کان پڇي رهيو هئو ته:
ههڙي پارين ڪو درويش هئو. توهان ڪٿي ڏٺو؟ ماڻهن چيس ته: اهو ته
شيخ سعدي هئو، توهان ڪونه سڃاڻو ڇا؟ (مطلب ته اهو درويش
سعدي هئو ۽ وري واپس ان علمي مجلس ۾ ڪونه آيو.)

ان دانا تي لکين رحمتون هجن، جنهن هي اصول سمجهيو ۽ ياد
ڪيو ته: حق جي ڳالهه ڀلي نرم لهجي ۾ ۽ مٺڙن لفظن ۾ چئجي پر پوءِ
به ڪڙي آهي.

گنجہ جي شھزادي جي ڳالھ

گرجستان طرف گنجہ نالي هڪ علائقو آهي. اڳاٽي زماني جي
ڳالھ آهي ته: اتي بادشاهه جو پٽ وڏو نالائق ٿي پيو. نشن، پٽن، راڳن،
روپن ۽ برن فعلن ۾ لهي پيو. تان ته ان حد کي وڃي پهتو جو هڪ
ڏينهن نشي ۾ الوت هئو، شراب جو گلاس هٿ ۾ هوس. گانا ڳائيندو،
بڪواس ڪندو، مسجد ۾ هليو آيو. ان مسجد جي حجري ۾ هڪڙو
ڀلارو بزرگ، عابد، زاهد رهندو هو. وٽس هميشه درس تدريس، وعظ،
نصيحت جو سلسلو جاري رهندو هو. ان ڏينهن به هو ڀلارو وعظ ۽ ذڪر
ڪري رهيو هو ته شھزادو مسجد ۾ ڌوڪي آيو. اتي وينل ماڻهن ۾ اهڙي
جرئت ڪانه هئي جو، شھزادي کي روڪي سگهن. دل ۾ گهڻي خار
پئي کاڌائون. پر ڇا ڪن. هن جي رعب آڏو بلڪل بي وس هئا. ڀلا
جتي بادشاهه خود برائيءَ جو باني هجي، ته ڪير ڪنهن کي نصيحت

جو اکر چوي ۽ امر بالمعروف جو حق کير ادا ڪري! رعيت تي به حڪمرانن جا اثر پوندا آهن. پوءِ اهڙن موقعن تي، ڪنهن جي نصيحت کي به ڪو اثر نه رهندو آهي.

حديث ۾ آهي ته: اول درجي جو ايمان آهي جو برائيءَ کي ڏسجي، ته ان کي هٿن سان روڪجي ۽ ٻئي نمبر تي اهو جو برائيءَ کي هٿن سان روڪڻ جي طاقت نه اٿس ته زبان سان ان کي روڪي ۽ آخري ۽ ضعيف ايمان اهو چئبو جو برائيءَ کي رڳو دل ۾ برو سمجهي.

هن بزرگ وٽ ويٺل ماڻهن مان ڪنهن ماڻهوءَ بزرگ کي عرض ڪيو ته: اي سائين! اسان هن شهزادي کي ته هٿ نه ٿا لائي سگهون ۽ زبان سان به کيس ڪجهه نٿا چئي سگهون. هاڻي عرض آهي ته: هن شهزادي لاءِ الله آڏو دعا گهرو ته هن کي هدايت نصيب ڪري ۽ مسجد جي عزت ڪندڙن مان بنائي. ڪڏهن ڪڏهن درد سان گهريل دعائون تيز هٿيارن کان به وڌيڪ ڪم ڪنديون آهن. اسان گڏجي الله تعاليٰ کي روئي عرض ڪنداسين ته ڪنهن نه ڪنهن جي درد جي دانهن اگاهي ويندي. ڪم ٿي ويندو.

بزرگ دعا لاءِ هٿ ڪنيا ۽ دعا ۾ هيئن چيائين: اي زمين ۽ آسمان کي پيدا ڪندڙ پروردگار! هيءُ شهزادو جيئن هيئن خوشحال آهي، ان کي تون هميشه ائين خوشحال رک ۽ بي فڪر بنائينس. خادمڻ مان ڪنهن عرض ڪيو ته سائين! ههڙي بدڪار لاءِ خوشحاليءَ جي دعا! ان جو مطلب اسان کي سمجهه ۾ نه آيو. بداخلاق ۽ بدڪردار انسان لاءِ ڀلائي ۽ خوشحاليءَ جي دعا، جن سڄي علائقي لاءِ ڏچو گهري وٺو آهي. جڏهن ته هتي جا ماڻهو هن کان اڳ ۾ آزاريل آهن.

بزرگ ورائيو ته: توهان کي انهن رازن ۽ رمزن جي سمجهه ڪانهي، مون اجاڻي دعا نه ڪئي آهي. مون هن لاءِ توبه جي توفيق جي دعا گهري آهي. جڏهن توبه تائب ٿيندو ۽ مخلوق سک جو ساهه ڪڍندي، ته پاڻ به آخرت ۾ خوشحال رهندو. شراب جا نشا ته هن دنيا ۾ آهن. حقيقت ۾ آخرت جو آرام ۽ خوشحالي ڪارائتا آهن.

بزرگ جي اهڙي ڀلاري دعا جي ڳالهه ڪنهن ماڻهو شهزادي کي وڃي ٻڌائي. پوءِ ته شهزادي تي اهڙو اثر ٿيو، جو ان مهل ئي روئڻ ۾ شروع ٿي ويو. چئي رهيو هو ته: مون جهڙي ڪٺي ۽ ڪڏي گنهگار لاءِ بزرگ اهڙي ڀلاري دعا ڪئي آهي ۽ نيڪ اميدون رکي ٿو. پوءِ ته حياءَ ۽ شرمساريءَ سبب نظرون وڃي زمين ۾ کٽس. ان وقت ئي هڪڙو ماڻهو موڪليائين ته ان ڀلاري بزرگ کي دعوت ڏئي وٺي اچو، جيئن مون کي توبه سيکاري ۽ منهنجي آخرت سنواري.

بزرگ جي تشريف آوريءَ جا انتظام ڪيا ويا. رستي جي ٻنهي پاسن سان استقبال لاءِ فوج بيهي وئي. نيٺ بزرگ اچي پهتو. ڇا ڏسي ته هت ته رنگ ٿي پيو لڳل آهي. دونهن ڊڪي رهي آهي. چرس جي دونهي جون لائون ۽ شراب جي محفل جاري آهي. ڪي ملنگ چڪو پي نشي ۾ الوت آهن، ته ڪن تي نشو اڃا هاڻي چڙهي رهيو آهي ۽ ڪن جي هٿ ۾ ڪونڊو ۽ ڪپو آهي، ٻول پيا ٻولين؛ (ڪو چوندو هوندو؛ اچي، ڀلي ڀلي ڪري اچي، ڪوڙي ڪانگڙ ۾ پئي نچي، هڪڙي پوک ته ٻي پئي پڇي. ڪو چوندو هوندو؛ ته: جو پئي ترو، ان کي سور نه ٻرو. ڪو چوندو هوندو؛ اسان ملنگ مُرڪي، پيون ٿا سُرڪي، دشمن پيو مُرڪي، جن پئس جي ٿا پيون.) ٻئي طرف گهاگهر دهلڙيءَ ۽ واڄن جي وچت به جاري هئي. ڳاڻڻ وڄائڻ جي محفل هلي رهي هئي. بزرگ اهڙو نظارو ڏسي في الحال ته وائڙو ٿي ويو.

جڏهن بزرگ ٺهي جڙي اٿي ويٺو، تڏهن شهزادي چيو ته: سڀ فقراءَ ڪن کولي ٻڌن! هي ڳاڻڻ وڄائڻ جا سڀ ساز اتي جواتي پڇي پور ڪريو. هيءَ بي حياتيءَ واري مجلس هڪدم ختم ڪئي وڃي. شهزادي جي حڪم جي دير هئي، گهڙيءَ ۾ سڀ ساز، سارنگيون، سرندا، باجا، بانسريون، چنگ ۽ چيٽيون پڇي ڪئي پور ڪيائون. هلندڙ ڪلام به اڌ ۾ رُڪجي ويو. شراب جا مٽڪا ڀڳا ويا. زمين تي شراب رِٻلا ڪري وهي رهيو هو، ميدان ٿي ڳاڙهو ٿي ويو.

هاڻي شهزادي حڪم ڏنو ته: هن ميدان جو فرش اهڙو پليد ٿي چڪو آهي، جو ڌوئڻ سان به پاڪ نه ٿيندو. هن تي لڳل پٿر ٿي پيو ۽

ان جي جاءِ تي ٻين پاڪ پٿرن جو فرش لڳايو وڃي. پوءِ ته جيڪو شهزادو اڳ ۾ غرور ۽ غنڊا گرديءَ جو اڳواڻ هئو، اهو الله جي فضل سان پرهيزگار بڻجي، الله جي عبادت ۾ محو ۽ مصروف ٿي ويو.

ان کان اڳ ۾ بادشاهه پنهنجي پٽ شهزادي کي گهڻي ئي سمجهايندو هو، دڙڪا دهمان پڻ ڏيندو هوس. جيئن هو ٻريون عادتون ۽ بداخلاقي ڇڏي ڏئي. ڪڏهن سزائون به ڏيندو هوس. پر شهزادو اصل نه مڙندو هو. ”مرض بڙهتا گيا جوں جوں دوا کی“ وانگر ويو پئي ڪرندو ۽ خراب ٿيندو. پر اڄ الله هن تي اهڙو احسان ڪيو ۽ بزرگ جي نصيحت اهڙو اثر ڪيس، جو سندس دنيا ٿي بدلجي وئي.

۽ جيڪڏهن بزرگ به پهرئين ڏينهن پيءُ وانگر شهزادي تي سختي ڪري ها، دڙڪا دهمان ڏئي ها. وڙهڻ لاءِ آرون ڪري ها ته، هو وڌيڪ ضد ڪري، وڌيڪ رکي ها.

شينهن سان مقابلو ڪيو، ته هو به گهٽ نه ڪندو. پر جيڪڏهن نرمي ڪنديس ته هن کي پڇري ۾ بند ڪري سگهندين. نرميءَ سان دشمن کي به دوست بنائي سگهجي ٿو ۽ سختيءَ سان دوست به دشمن ٿي پوندو. خاص ڪري حاڪمن ۽ وڏن ماڻهن وٽ ماڻهو نرميءَ ۽ سليقي، ادب اخلاق سان ڳالهائي. جيڪڏهن ڪا عذاب ۽ سزا واري ڳالهه ڪري ته به نرم لهجي ۾ ڪري. مصلحت ان ۾ آهي. سخت مزاج ماڻهو سدائين سورن ۽ پريشانين ۾ رهندو آهي.

ماڪيءَ جو واپاري

ڪنهن شهر ۾ هڪڙو خوبصورت، تمام سهڻو ۽ ڪلمڪ نوجوان هوندو هو. اهو ماڪيءَ جو واپار ڪندو هو. هن جي چهري کي قدرت طرفان اهڙي رونق نصيب ٿيل هئي، جو هن جي ڏسڻ مان ڪنهن کي ڏوڏ ٿي نه ٿيندو هو. پاڻ به سهڻو ۽ ڪلمڪ. وري وکر به ماڪيءَ جهڙو مٺو سو جتي پهچندو هو، اتي گراهڪ ايترا اچي مڙندا هئس، جو ايتريون مڪيون ماڪيءَ تي نه گڏ ٿينديون هونديون. ڪي چوندا هئا ته: اهو ماڻهو

ماڪي ٿو ڪيائي. پر جيڪڏهن زهر ڪيائي، ته به ماڻهو ماڪي سمجهي خريد ڪندس. مطلب ته جيڪا ماڪي ڪڍي ڪيائين نڪرندو هو، جلدئي هٿو هٿ ڪبي ويندي هئس.

ان ئي شهر ۾ هڪڙو بد صورت ۽ بد عادت ماڻهو رهندو هو. ان جڏهن خوب صورت ماڻهوءَ جو ڪاروبار مٿل ڏٺو، تڏهن ساڻس مقابلي ڪرڻ جو فيصلو ڪيائين. پوءِ ته ٻئي ڏينهن ماڪيءَ جو ٿانءُ مٿي تي رکي، ڪپائين لاءِ ٻاهر نڪتو. هن جي شڪل اڳ ۾ ئي ڪوڙهي، ٻيو منهن ۾ وڌائين سونڊ (جنهن ٿي ڏٺس، تنهن منهن ڪڍي ٿي ٻئي پاسي ڪيو). چون ٿا ته ماڻهو ته ڪو ڪونه پيو اچيس. پر ماڪيءَ تي ڪا مک به ڪانه پئي ويجهو اچيس.

مطلب ته رلي گهمي، شام جو گهر اچي پهتو. ٽڪي جي ماڪي به ڪانه کٽس. رات جو پنهنجي گهر جي هڪ ڪنڊ ۾ وڃي ويٺو. اهڙو ملول ۽ منجهيل هو، جن ته ڪنهن گناهه سبب جيل ۾ پيو آهي.

هوڏانهن هڪڙي گهر ۾ ڪنهن مائٽيءَ پنهنجي مڙس کي ڪلندي چيو پئي ته: جنهنجو منهن سڄيل، ٻوٽ ڦريل آهي، ان جي ماڪي به ڪڙي آهي. چوندا آهن ته: جنهن جي منهن ۾ سونڊ هجي، ڪاوڙ ۾ مٿن ٽوڪيل هجنس، ان جي هٿ جي ماني به نه ڪائجي. بدمزاج ۽ چيڙاڪ ماڻهوءَ جا سڀ ڪم ڦٽل هوندا آهن. پئسو پنڃڙ، سون چاندي نه هجي ته ڪو فڪر ڪونهي. پر ماڻهو خوش خلقيءَ سان ڳالهائڻ کان نه وڃي. ڀلا! ان ۾ ڪو خرچ ته ڪونه ٿو اچي. منهن جو مشورو اٿو ته سعديءَ وانگر خوش ڪلامي. خوش مزاجي اختيار ڪريو.

سميائي ۽ مستاني جي ڳالهه

هڪڙي دانا عقلمند، سياڻي ۽ سڀيئي ماڻهوءَ سان ڪو ملنگ مستانو اٽڪي پيو. پوءِ ته مست هن جي گلي کان ڪڍي ورتو. پر هو ويچارو سڀ ڪجهه سهي رهيو هو ۽ بلڪل خاموش هئو. ڪنڌ هيٺ ڪيو پئي ٻڌائين.

نيٺ ڪنهن ماڻهوءَ دانءَ کي چئي ڏنو ته: تون مڙس ناهين. هن مست ملنگ توسان هيٿري گستاخي ڪئي ۽ تون ماڻ ڪري وئين. توهان جي ان روش جو اسان کي وڏو افسوس آهي. اهي اکر ٻڌي دانءَ ورائيو ته: دوست! مون کي اهي صلاحون نه ڏي. بي وقوف مست جو اهو ڪم آهي جو ٻئي جو گريبان ڦاڙي رکي. پر ڪوبه عقلمند ائين نه ڪندو. جو چرئي بيوقوف مست جو گريبان ڦاڙي.

سيائي ماڻهوءَ کي ايترو حوصلو آهي، جو ماڻهن جا ڏاڍ ۽ ڏنگا پون برداشت ڪري ويندو ۽ هن جي طبيعت ۾ ڪو ڦيرو نه ايندو.

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن ٻهراڙيءَ جي ماڻهوءَ کي چئي ڪٿي چڪ هنيو. ڪٿو به اهڙو خطرناڪ هئو جو، جن ته زهر هن جي وات مان ڳڙي رهيو هو. اهو ماڻهو سڄي رات سُور ۽ درد جون دانهون ڪندو رهيو. ان جي ننڍڙي ڌيءُ ويڄاري ڏاڍي پريشان هئي. نيٺ پيءُ کي ٻاراڻپ واري لهجي ۾ چيائين ته: بابا! توکي به ته ڏند هئا، وات هئو. ڪٿي چڪ ٿي هنيو ته تو ڇو نه چڪ هنيس؟ ننڍڙي ڌيءُ جا اهڙا ٻاتا ٻول ٻڌي، پيءُ کلي ڏنو. ۽ چيائينس ته: ڌيءُ! اهو ڪٿو هو، ڏاڙهن ان جو ڪم آهي. آءٌ نيٺ انسان آهيان، آءٌ پنهنجو پاڪ وات ڪٿي جي تنگ ۾ ڪيئن وڃائيندس. ڪو تلوار مٿان اولاري، اهڙو ڪم چوي ته به، مون کان جيڪر ائين نه ٿئي. مطلب ته ڪنهن نالائق سان لائق ماڻهو هونئن ته ٻڄي سگهي ٿو پر هن کان نالائق ٿيڻ ڪونه ٻڄندو. ڀلا هڪ انسان ڪٿو ڪيئن بڻبو؟

سيبنتو امير ۽ بد اخلاق غلام

هڪڙو امير ماڻهو نهايت داناءُ ۽ سيبنتو هو ۽ سندس غلام اهڙو بيڪار هو، جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر آهي. جهڙو هو بدشڪلو، ڪوجهو، اهڙو هو گدلو ۽ بي افعالو. واريندڙ ۽ منهن ۾ سدائين سونڊ پيل هئس. ڏندن تي ميري ڪڙ چڙهيل. جن ته نانگ جا زهريلا ڏند اٿس. هن جهڙو بدصورت ڪو ڳولهي نه لهندو. اکين ۾ چيون پيون ڳڙنس، ته منهن تي

پاڻيءَ جي لپ نه وجهندو هو. بگلن مان گندرف جهڙو رنگ پيو تمندو هوس ۽ منجهانئن ڪنن بصرن جي بدبوءِ پئي ايندي هئي. مانيءَ پڇاڻ جو وقت ٿيندو هو، ته ڪو بهانو بنائي وڃي سمهي پوندو هو. ۽ جڏهن ماني پڇي تيار ٿيندي هئي ته، اچي امير جي پراسان پلٽي ماري نهي جڙي ويهندو هو. وري ڪاڻن جو اهڙو بي افعالو، جو هڪڙو گرھ نڙيءَ ۾، ٻيو وات ۾، ٽيون هٿ ۾. ڪو پاڻي گهرندو هوس ته چوندو هو: واندو ناهيان. وڃي پاڻ پيءُ. ڪنهن جي سمجهائڻ جو ڪو اثر نه ٿيندو هوس. اهڙو بي عقل هو، جو گهر جو ڪن ڪچرو وڃ وات تي ۽ مٿل ڪڪڙيون پاڻيءَ پيئڻ واري پاڪ ڪوه ۾ اچلي ايندو هو. هو منهن مان ٿي منحوس نظر ايندو هو. ڪو ڪم چئبو هوس ته ڪلاڪ جي ڪم لاءِ سڄو ڏينهن نه لڌائين ته چڻ ڪجهه نه ڪيائين.

امير جي ڪنهن دوست، غلام جا اهڙا پرڪار ڏسي، چيو ته: يار! ڏينهن لائڻي باقي نوڪر واه جو هٿ ڪيو اٿئي. هن کان سواءِ توکي ٻيو ڪو هٿ ئي نه ٿو اچي ڇا؟ هن ۾ ڪهڙي خوبي آهي، جو توکي پسند اچي ويو آهي. پيچر ٿي نٿو ڇڏيندس. نه اٿس ڪو منهن مهانڊو، نڪو اٿس ڪو افعال. هن جي ڪري توکي ڪيتريون تڪليفون سهڻيون ٿيون پون. آءٌ ته سمجهان ٿو ته تون ناحق پيو ٿو هن جا سور سهين. ان غلام کي تون وڪڻي ڇڏ، ته آءٌ توکي ٻيو ڀلو غلام آڻي ٿو ڏيان! هي هڪڙي ٽڪي تي کبي، ته به ڪپائي ڇڏينس! ڇو ته اهو مفت ۾ به مهانگو آهي.

اهو ٻڌي امير مُرڪيو ۽ چيائين ته: يار! سچ ٿو چوين ته هو بد عادتو آهي، پر ان جي رهڻ سان منهنجي اصلاح ٿي رهي آهي. هن جون ڪڏايون ۽ لڇايون ڏسي، صبر ۽ بردباري سکيو آهيان. نفس اهڙو هري ويو آهي، جو ظالم جي ظلم تي به صبر ڪري ويندس. ٻيون به ڪيتريون چڱيون عادتون سکي پيو آهيان.

وري جيڪڏهن هن کي ڪپائڻ جي ڪريان ته، اڳلي کي هن جا عيب به ٻڌايان ۽ پراوا عيب کولڻ ڪهڙو چڱو ڪم آهي! ان کان سواءِ

بي سمجھ غلام ٻئي کي ڏٺي، ان لاءِ آزار ڪريان! ان ڪري سڀ ڪجهه آءٌ ئي پيو ٿو سهان. اسلام سيکاريو آهي ته: جيڪا شيءِ پنهنجي لاءِ پسند ڪريو، ٻين لاءِ به اهائي شيءِ پسند ڪريو. جڏهن هن جون عادتون سٺيون نه آهن، ته ٻئي ڪنهن کي ڪيئن ڦاسايان. (پاڻ ڦاٿل ڀلو آهيان.)

حضرت معروف ڪرخي ۽ بيمار مسافر

بغداد شهر ۾ ڪرخ نالي محلو آهي. اتي هڪڙو بزرگ رهندو هو، جيڪو معروف ڪرخيءَ جي نالي سان مشهور آهي. چون ٿا ته ڪو ماڻهو، خواهه ڪهڙو به گنهگار هجي، هن بزرگ وٽ ايندو هو، ته هو خادمن وانگر هن سان پيش ايندو هو. بزرگ جي من ۾ خودي ته هئي ئي ڪانه. ان بزرگ لاءِ مشهور قصو آهي ته:

سندس درگاه تي هڪڙو بيمار ماڻهو اچي مسافر ٿي ٽڪيو. جنهن کي چڙهڻ جي اميد ڪانه هئي. پر اڃا ڪجهه ڏينهن حياتيءَ جا هئس. مٿي ۽ جسم جا سڀ وار ڪُسي ويا هئس. ڪو هڪ وار نه بچيو هوس. منهن جي رونق ئي متجي وئي هئس. ساهه سوکڻي پيو. باقي جن ته لاش هئو. درگاه تي رات جو پهتو. وهاڻو مٿي هيٺان ڪري سمهي پيو. سڄي رات، ڪنگهڻ ڪنجهڻ، دانهن ڪرڻ ۽ سرڪي سان ساهه کڻڻ سان گذاري رهيو هو. هن جو ته سک ڦٽل هو، پر ٻين فقيرن کي به سمهڻ کونه ٿي ڏنائين. تيز طبع ۽ چيڙاڪ وري اهڙو، جو سڀني فقيرن خادمن جو ساهه نڪ ۾ کڻي ڪيائين. (جن پاڻ اڪيلو نه پيو مري، پر اوڙي پاڙي کي ماري رهيو هو.)

نيٺ ماڻهو هن جي رڙين، ۽ وڏي واڪي ڪنگهڻ، دوڳن اڇلائڻ ۽ ٻين حرڪتن کان اهڙو تنگ ٿيا، جو هڪ هڪ ٿي اتان ڀڄندا ٿي ويا. ٻيا ته سڀ هليا ويا، البت حضرت معروف ڪرخي ۽ بيمار وڃي ٻچيا ۽ بزرگ رات جي گهڻي حصي تائين بيمار مهمان جي خدمت چاڪري پئي ڪئي. هن جي هر سڌ تي جيءُ سان جواب پئي ڏنائين، هن جي هر حڪم تي ليڪ پئي ڇيائين.

هڪ رات ڇا ٿيو جو. بزرگ کي مسلسل اوجاڳن سبب ننڊ وئي وئي. ڀلا هو به انسان هو، سو اوجاڳن جي ست ڪٿي ٿو سهي سگهي! پوءِ ته بزرگ کي ننڊ ۾ ڏسي بيمار مهمان اچي مٽيو، ڪٿان پئي آيو ته ڪٿان پئي ويو. الاڻي ڇاجو ڇا چئي رهيو هو. چوي پيو ته: ماڻهن کي به پير بنجن، بزرگ سڌائڻ جو شوق آهي. سڀ عبادت ڪن رياءَ ڏيڪاءَ لاءِ، اهڙن اندر جي پليٽن تي الله جي لعنت وسندي آهي. اندر مڙيو ئي اڳڙيون، ٻاهران صوفين وارا چوڻا پاتل اٿن، مڙئي ماڻهن کي ڦرڻ لاءِ ڦند ڪيو، صورت ڪٿي اهڙي بنائي اٿن. پاڻ پيٽ پري، ننڊ ۾ مست ٿي، ٽوڪت پيو ٿو هڻي. هن کي ڪا ڳڻتي به آهي، ته ڪنهن بڪئي ۽ مريض جي رات ڪيئن ٿي گذري. اهو سڀ ڪجهه هن ڪري چئي رهيو هو جو حضرت معروف ڪرخيءَ کي گهڙي ڪن ننڊ وئي وئي هئي. حضرت معروف ڪرخي ننڊ مان اُٿي پيو ۽ مريض مهمان کان سڀ ڪجهه صبر سان ٻڌي رهيو هو. بزرگ اهڙن لفظن ڏي ڪو ڌيان ئي نه ڏنو. پر مهمان جو ڳالهائڻ گهر به ٻڌڻ ۾ آيو پئي. گهر ڀاتين کي ڏاڍو ڏک ٿيو. نيٺ بزرگ کي ڪنهن عورت چيو ته: ٻڌو پيا نه، مهمان توهان کي ڇا مان ڇا چئي ويو! اهو هتان وڃي ڪٿي ٻئي هنڌ به نٿو مري. جتي ڪاڻي اُتي ڳري. (گند ڪري) ظاهر آهي ته ڪنهن سان چڱائي ڪرڻ ثواب جو ڪم آهي پر، بچڻ سان ڀلائي ڪرڻ، خود برائي آهي. اهڙي ڪميٽي مهمان کي وهائڻو ڇو ڏنو اٿو؟ اهو پُٿر تي ٿي پيو هجي ها! اهڙي سان چڱائي ڪرڻ ائين آهي، جيئن ڪلر ۾ باغ پوکڻ. نورث ۽ مهرباني به ڪنهن ماڻهوءَ سان ڪبي آهي. هڙي جرڪي سان چڱائي فصول آهي. ڪٿو ڇا ڄاڻي ڪٿڪ جي مانيءَ مان! چوندا آهن ته: ڪتي کي به ڏينهن ٽُڪر ڏبو، نه ٿئين ڏينهن آڏو پيچ لتڪائيندو. هن سان چڱائي ڇڻ برف تي اکر لکڻ. ڇا جو بيمار آهي! زبان ڪينچيءَ وانگر پيو ٿو هلائي، اڃا مريض آهي؟ مطلب ته مانيءَ به ڏاڍا چوهه ڇنڊيا.

بزرگ فرمايو: هن کي تڪليف تمام گهڻي آهي، تڏهن بي صبر ٿيو آهي. مون کي ته هن جو چڙي ڳالهائڻ به پسند آهي. ڇو ته هو

بي وس آهي. هن جي حياتي ۾ چار ڏينهن آهي پر خدمت ڪندڙن کي هميشه واري حياتي ملي ويندي آهي.

پلارن جو چوڻ آهي ته: ڪرخ جي مقام ۾ هزارين قبرون آهن. حضرت معروف ڪرخيءَ کان سواءِ ٻي ڪنهن قبر کي ڪا شهرت ئي ڪانهي. ڇو ته هن ۾ جيڪا خدمت ڪرڻ واري طبيعت هئي، اها ٻين کي حاصل نه هئي.

هن بزرگ غرور ڇڏيو، خودي وڃائي. ماڻهن جي سک جو سبب بنيو ته اعليٰ مرتبو ماڻيائين.

بيوقوف پينو ۽ بردبار بزرگ

هڪڙو هو بدعادتو ۽ اک جو پڪو بيوقوف فقير. اهو ڪنهن يلاري سخي بزرگ وٽ خيرات وٺڻ لاءِ اچي نڪتو. اتفاق اهڙو ٿيو جو ان مهل بزرگ جا کيسا خالي هئا. هڙ ۾ پئسو پائي نه هئس. هن وٽ ڪجهه به هوندو هو ته هٿ کليل هوندا هئس. آئي وئي کي پيو خيرات ۽ صدقو ڏيندو هو، اڄ جڏهن ڪجهه نه هوس ته فقير کي ڇا ڏئي؟ بي حياءَ فقير جڏهن اتان نلهو موٽيو، تڏهن اچي مٽيو. بزار ۾ پهچي ڪٿان پئي آيو ته ڪٿان پئي ويو. وڏي ڦشري ڪيائين. ڇا پيو چوي: الله پناه ڏئي اهڙن گونگن وڃڻ کان. اندر ۾ درندو حانور آهي ۽ ٻاهران گهٽي جي ڪل پايو ٿو گهمي. ائين ٿو ماڻهن کي شڪار ڪري، جيئن ٻلي ڪوئن کي ڦاسائي. شل نه ڪو شڪار هٿ اچيس. ڪٿي وانگر چلانگ ڏئي وڃي پڄندس. هي ته مسجد ۾ مڪاريءَ جو دڪان کوليو ويٺو آهي. ڇو ته گهر ۾ ايترو شڪار هٿ نه اچيس ها. هڪڙا ڌاڙيل قافلن ۽ واٽ ويندن کي ڌاڙو هڻن. پر هيءُ ته ماڻهن جا ڪپڙا به لاهيو ٿو وٺي. ٻاهران رنگين چٽين لڳل ڪپڙا پاتا اٿس. اندروني طرح وڃي ٿو خزانو گڏ ڪندو. هي ڪڻڪ جي جنس ڏيکاري، ڏئي جو ٿو. گهمڻ جو گهوڙو، اندر جو پليت، رات جو ڪجهه وقت عبادت ۽ دعائن ۾ گذاري ٿو، حقيقت ۾ وڏو جيب ڪترو آهي. نماز ۾ ڪمزور پوڙهو ٿو ڏسڻ ۾ اچي ۽ هلڻ ۾ نوجوانن کي به پوئتي ڇڏي وڃي ٿو.

جيئن حضرت موسيٰ عليه السلام جي لٺ جادوگرن جون لٽيون ۽ رسيون ڳهي وئي هئي، هيءُ جرڪو به ائين ماڻهن جا مال هڙپ ڪيو وڃي. پيٽ سڄندو ٿو وڃيس. پرهيزگاريءَ جا پنڌ پري آهن، رڳو پير بنجن جو شوق اٿس. دين ايمان وڪڻي پيو ٿو پيٽ پالي. ڪپڙا ڏس ته جن حضرت بلال حبشي پيو آهي. ۽ سندس گهر ۾ ماڻن جا فيشن ڏس ته سڄي حبش ملڪ جي آمدني اتي ئي خرچ ٿئي. ڪهڙي سنت تي هليو آهي؟ رڳو منجهند جو آرام ۽ اسر جو ماني کائڻ به سنتون ياد ڪري ڇڏيون اٿن، باقي ٻيو مڙئي خير آهي؟ ڪهڙيون ويهي ڳالهيون ڪجن. وڌيڪ ڪيئن جي فرصت ڪانهي. مطلب ته، بيهودو فقير الائي ڇاجو ڇا چوندو، وڃي مٿي چڙهيو. ڀلا جيڪو عين تي نظر رکندو، ته ان کي ڪوبه هنر نظر ئي نه ايندو. جيڪو پاڻ بي عزتو ٿيو، ته ٻين جي عزت ڇا ڪندو؟ پنهنجو پٽڪو لاهي هٿ ۾ ڪر، ته پٽي جي پٽڪي لاهڻ ۾ ڪهڙي دير آهي.

بزرگ جي هڪڙي مريد، فقير جي اهڙي بڪواس ٻڌي پئي. پوءِ ته سڄو احوال اچي بزرگ وٽ ڪيائين. فقير جي ڏنل ڳالهن جي جن ٽپ واري ڪيسٽ کڻي کوليائين. آءُ ٿو چوان ته: اهڙيون ڳالهيون ڪيڏن خود بي عقلي آهي. ڀلا هن فقير ته پرڻ پئي ڳالهايو ۽ هي سڄڻ وري روبرو ويٺو اهڙا گندا اکر اُچاري (ورجائي). اهو ته هن کان به خراب چئبو. ان جو مثال هيئن آهي، جو ڪو ماڻهو لڪي ڪنهن کي تير اچلي هئي ۽ تير ماڻهوءَ کي نه لڳي. هيڏي هوڏي وڃي ڪري. ٻيو خير خواه وري اهو ڪريل تير کڻي اچي ڪڪ ۾ ڪپائيس، ته تير هٽندڙ کان هيءُ خير خواه وڌيڪ خراب چئبو.

مريد جا احوال ٻڌي بزرگ ورائيو: بس ڳالهه به ايتري! هو اڃا به ڪجهه وڌيڪ چوي ها، ته چئي سگهي ها. ڇو ته جيڪو ڪجهه هن چيو آهي، مون ۾ عيب ان کان گهڻا آهن. پنهنجي عين کي آءُ ئي ڄاڻان ٿو. هن فقير جون ٻڌايل خاميون ته گهڻو گهٽ آهن، هن کي هڪ سال کن ٿيو آهي، جو منهنجو واقف ٿيو آهي، ته عيب به هڪ سال جا ٻڌائي

سگهيو آهي ۽ آءٌ ته ستر سالن جي عمر ۾ هلاڻ ٿو. گذريل سالن جي خامين جي ته هن ويچاري کي خبر ئي ڪانهي. اها ته صرف عالم الغيب الله کي ئي خبر آهي. هيءُ ته خير خواه چئبو، جو منهنجا به چار عيب ٻڌي، چوي ته: بس اهي ئي اوڻايون اٿس. ٻيو مڙئي خير آهي. قيامت ۾ منهنجن عين اوڻاين لاءِ اهو هڪڙو جڻو شاهد هجي، ته پوءِ پڪ سان دوزخ کان بچي ويندس. چوندس ته خير ئي ويو.

جيڪو منهنجو دشمن پريٺ منهنجا عيب ٻڌائي ٿو. اهو ته منهنجي گناهن جي دفتر مان گناهن کي ٻاهي ٿو. جيڪي ماڻهن جي ملاقاتن جو نشانو بنيا آهن، منزلون به انهن ئي ماڻهون آهن. ماڻهو جيڪو وڻين پيا چون. آءٌ جوئي آهيان، سوئي آهيان.

فقيرن جي گستاخي ۽ بادشاهه جي بردباري

ڪنهن سمي شام ملڪ تي صالح نالي هڪ پلو بادشاهه حڪومت ڪندو هو. هن جي عادت هئي، ته صبح جو سویر ٻُٽ ٻڌي، سادا ڪپڙا پائي، نوڪر ساڻ ڪري گهٽين بازارين ۾ چڪر لڳائڻ هليو ويندو هو. بادشاهه، فقير دوست ۽ پيارو هو. جهڙو نالو صالح هئس، تهڙو سيرت ۾ به صالح هئو. هڪ ڏينهن صبح جو سویر ڪنهن مسجد ۾ وڃي پهتو. اتي ڇا ڏسي ته مسجد ۾ به فقير سٺا پيا آهن. ٻئي ڏاڍا پريشان هئا. سياري جي رات گذري هئي. هنن کي سڄي رات نند نه آئي هئي. پلا سياري ۾ ڪو اوچڻ، هنڌ ٽپڙ نه هجي، ته نند ڪيئن اچي؟ ٻئي فقير انتظار ۾ هئا ته، سج اُڀري ته ڪو تزڪي تي لڳن کي سيڪيون. مطلب ته سانڍي وانگر سج ڏانهن اکيون هڻن.

ايتري ۾ هڪڙي فقير ٻئي کي چيو: يارا هن دنيا ۾ ته ڪو انصاف ڪونهي. من اڳئين جهان ۾ ڪو انصاف ٿئي. پنهنجي ملڪ جي بادشاهه جو ڪند سڌائين سڀيل، عيش آرام ۾ پيو گذاري. اهڙو مغرور ۽ هنيلو بادشاهه، اسان جهڙن فقيرن سان گڏ بهشت ۾ اچڻو هوندو ته آءٌ ته قبر مان اٿندس ئي ڪونه. اهڙي بهشت کان بس پلي آهي. بهشت

اسان جهڙن فقيرن جي جاءِ آهي. ڇو ته اسان سڄي زندگي سورن ۾ گذاري، ڪو سک ڪونه ڏٺوسين. جڏهن سڀ ڏک ڏاکڙا هتي ئي ڏٺاسون، ته آخرت ۾ رنج ڇو ملندو؟

بڻي فقير چيو ته: اسان جي بهشت جي ڀت جي ڀرسان، صالح بادشاهه آيو ته جوتا هڻي، مٿو ڦاڙي، ڪوپري اڏائي ڇڏيندو سانس. (هن جو ڇا ويو اسان جي بهشت ۾.) ٻنهي فقيرن جي ڪچهري بادشاهه صالح ٻڌي رهيو هو. پوءِ ته اتي وڌيڪ رهڻ مناسب نه سمجهيائين. بادشاهه هليو ويو. سگهوئي سڄ نڪتو. ماڻهو ننڊ مان سجاڳ ٿيا. بادشاهه ڪو ماڻهو موڪلي، مسجد مان ٻنهي فقيرن کي گهرائي ورتو. پاڻ رعب تاب سان ويٺو هو ۽ هنن فقيرن کي به وڏي عزت سان ويهاريائين. مٿن انعام ۽ خيرات جو مينهن وسائي ڇڏيائين، عمدا ڪپڙا ۽ ڪمبل پهريائين. ڪپڙن تي خوشبوءِ لڳل هئي. فقيرن جو مغز مُعطر ٿي ويو. خوشيءَ ۾ نتي ماپيا. سمجهي نه پئي سگهيا ته اڄ هيترو انعام ڇو ٿو ملي.

نيٺ هڪڙي فقير بادشاهه سلامت کي چئي ڏنو ته: اسان خادمن جي ڪهڙي ڳالهه سائين جن کي پسند آئي، جو هيئن نوازيو اٿو؟ بادشاهه ڏاڍو خوش هئو. پوءِ کلي چيائين ته: آءُ اهو ماڻهو ناهيان جو بادشاهي جي غرور ۾ اچي، فقيرن مسڪينن سان منهن خراب ڪريان. مون توهان درويشن سان اڳتي لاءِ صلح جو دروازو کوليو آهي. جيئن توهان به سڀاڻي مون لاءِ بهشت جو دروازو بنا روڪ جي کليل رکو. (اتي مون سان متان وڙهو. ويڙهه چڱي ڪانهي.) اڄ صلح جو دروازو کوليون ٿا ۽ قيامت تائين کليل هجي.

ڀلائي ان ۾ آهي ته، ماڻهو فقيرن محتاجن لاءِ سک جو سبب بنجي. اڄ جيڪڏهن اهڙو ٻج هٿ نه پوکيندو، ته سڀاڻي طويي جي وڻ مان ميوو کائي نه سگهندو. غريبن جي خدمت ۾ تنهن جو ويساهه نه هجي، ته تون نيڪ بختيءَ کان ڪوهين پري آهين. تون جيڪڏهن غرور ۽ وڏائيءَ جي پاڻيءَ سان ڀريل هوندين، ته شمعدان وانگر روشني ڪيئن ڪري سگهندين؟

مغرورن جي بي نصيبي

هڪڙي ماڻهوءَ علم نجوم جا ٻه چار ليڪا سکيا هئا. ٻيو ڪجهه نه ايندو هوس، پر پاڻ کي افلاطون جو به استاد سمجهندو هو. هڪ ڏينهن ڪجهه وڌيڪ سکڻ جي ارادي سان ڪنهن قابل استاد وٽ وڃي پهتو. سکڻ جو شوق به هئس، پر اتي به نموني بازي ۽ مغروري ڪري رهيو هو. پنهنجي ڪاريگري ڏيکاري، فني خان بنجڻ پيو چاهي. استاد هن کي سمجهي ويو. هن کي ڪجهه سيکاريائين ته ڪونه، پر نهاريائينس ئي ڪونه. نيٺ هو مايوس ٿي موٽڻ لڳو. تڏهن قابل استاد چيس ته: ڀٽ! تون پاڻ کي عالم، فاضل، قابل ۽ عاقل سمجهين ٿو. ان ڪري هتان ٺلهو واپس ورتو. ڀلا جيڪو ٿانءُ اڳ ۾ ئي پيرل هجي، ته ان ۾ ٻيو ڇا پوندو؟ ۽ ان ۾ ٻيو ڪجهه وجهڻ به نامناسب آهي. تون علم ۽ عقل ۽ قابليت جي ڪوڙي دعويٰ ڇڏي، سڄو طالب العلم ٿي اچ. پوءِ توکي علم حاصل ٿيندو. مغروريءَ سان پيرل اندر ۾ علم ڪيئن جاءِ وٺندو.

دشمنن کي دعائون

بادشاهه جو هڪڙو غلام ڪاوڙ ۾ اچي ڀڄي هليو ويو. ڏاڍو ڳوليائونس، پر هٿ نه آيو. ڪافي عرصي کان پوءِ جڏهن واپس آيو ۽ بادشاهه هن تي اڳ ۾ ئي ڏمريل هئو. تڏهن بادشاهه جلاد کي حڪم ڏنو ته: تلوار سان سسي ڌڙ کان ڌار ڪرينس. هوڏانهن جلاد به ڪو قتل لاءِ ٻاڙيل هئو، سو تلوار کڻي ڪڍيائين.

جڏهن غلام ڏٺو ته: اڄ خير ڪونهي، اجهو ٿو مران، تڏهن چوڻ لڳو: اي الله! تون شاهد هج مون پنهنجو خون بادشاهه سلامت کي معاف ڪيو. ڀلا جنهن جي نعمتن ۽ احسانن ۾ پلجي وڌو ٿيو آهيان، هاڻي ائين نه ٿئي جو سڀاڻي محشر جي ميدان ۾ منهنجو محسن منهنجي خون ۾ پڪڙيو پيو هجي. پوءِ دشمن پيا ڪلن.

بادشاهه جڏهن غلام جا اهي اکر ٻڌا، تڏهن سندس ڏم اڏامي

ويو، جوش جهڪو ٿي ويس. پوءِ ته قتل جي سزا معاف ڪري، پاڻ وٽ گهرائي، ڏاڍو پيار ڏنائينس ۽ اعليٰ عهدي تي فائز ڪيائينس.

ڏسو ته نرمي ۽ خوش اخلاقيءَ سان اهڙي خطرناڪ سزا کان بچي، اعليٰ عهدي تي پهچي ويو. مطلب ته نرمي ۽ نمائائپ پاڻيءَ جي مثال آهن جنهن سان ڪاوڙ ۽ غصي جي باهه کي اجهائي سگهجي ٿو.

اي دوست! تون جاني دشمن سان به نرمي اختيار ڪرا چو ته نرمي تيز تلوار کي به مڏو ڪري ڇڏيندي آهي. نرمي زهره وانگر آهي، جنهن تي تير تلوار اثر ٿي نه ٿا ڪن

عاجزي ۽ نيازمندي

ڪنهن ويرانيءَ ۾ هڪڙي گودڙي پوش فقير جو گهر هئو. ڪو واتهڙو اُتان لنگهيو، ته گهر مان ڪٿي جي پوئڪڻ جو آواز ٻڌائين. دل ۾ چيائين ته: هن درويش وٽ ڪٿي جو ڪهڙو ڪم؟ پوءِ ان جهوپڙيءَ جي دروازي وٽ آيو. اندر جهاتي پاڻي ڪٿي جي جاچ ڪرڻ لڳو، پر اندر ڪتو نظر نه آيس. اندر اڪيلو فقير ويٺو هو. ڏاڍو شرمسار ٿيو ۽ پويان پير ڪيائين. وڌيڪ ڪجهه ڪڇڻ پڇڻ کان لڄ اچي رهي هئس. هوڏانهن فقير هن ماڻهوءَ جي اچڻ جي آهٽ ٻڌي هئي. سو سڏي چيائينس ته: ابا! دروازي تي چو بيٺو آهين. اندر چو نه ٿو اچين. پيارا! هي جيڪو ڪٿي جو آواز تو ٻڌو. اهو آءُ ئي هوس. جڏهن کان ڏٺم ته الله کي عاجزي پسند آهي. تڏهن کان غرور ۽ وڏائي ڇڏي ڏني اٿم. هاڻي ڪٿي وانگر دليل ٿي آواز ڪري پنهنجي محتاجي پالڻهار آڏو ظاهر ڪيم.

جيڪڏهن چاهين ته ڪنهن بلند مرتبي تي پهچين، ته عاجزي ۽ نوڙت ڌار! تڏهن عزت ۽ مان ماڻيندين. جنهن الله آڏو نوڙت ڪئي، ان اوترو مان لڌو. ڏس ته ماڪ جا ٿڙا نوڙت ڪري هيٺ ڪرندا آهن، ته گهڙيءَ کان پوءِ سڄ جا ڪرڻا انهن کي مٿي ڪڪرن ۾ ٿا پهچائين.

حضرت حاتم اصم جي ڪسرنفسي

حاتم اصم مشهور بزرگ ٿي گذريو آهي. تاريخدان لکندا آهن ته:

حضرت حاتمِ اصمُ ٻوڙو هو. اصمُ اکر جي معنيٰ ئي آهي ”ٻوڙو“. اها ڳالهه درست ناهي.

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙي دفعي صبح جو ڪا مک ڪوريٽڙي جي تانيءَ ۾ ڦاسي پئي ۽ پٿڪاٽ ڪرڻ لڳي. ڪوريٽڙو بلڪل خاموشيءَ سان آهستي آهستي مک ڏانهن وڌي رهيو هو ۽ مک هن جي تارَ کي معمولي تند سمجهيو. پر اها ته ڪا ڪوڙڪي هئي ۽ ڪوڙڪيءَ جي خاموشي به مڪر جي هئي. اهو لقاءَ حضرت حاتمِ اصمِ ڏٺو ۽ مک جو پٿڪاٽ ٻڌي، اُن کي چيائين ته: هر جاءِ تي ماڪي ۽ مٺاڻ نه هوندو آهي. پر ڪٿي ڪوريٽڙن جون تانيون به اڏيل اٿئي. تو لالچ ڪئي ته هاڻي ڏس مزو، سَهڻ مَهْمِيڙُون.

پوءِ ته ڪنهن ماڻهوءَ حاتمِ اصمَ کي چئي ڏنو ته: توهان مک جو پٿڪاٽ به ٻڌو، جيڪو جهڙو تهڙو سرلو ماڻهو به ٻڌي نه سگهي. ته توهان کي ٻوڙو چوڻ نه گهرجي. بزرگ مرڪندي ورائيو ته: اي سياڻا! ڳالهين ٻڌندڙ کان ٻوڙو بهتر آهي. مون سان جيڪي به ماڻهو ويهن ٿا. اهي منهنجا عيب لکائيندا آهن ۽ خوبيون بيان ڪندا آهن. سندن اهڙي روش سبب مون ۾ غرور ۽ تڪبر پيدا ٿئي ٿو ۽ مان خراب ٿيندو وڃان. پر جڏهن ماڻهو سمجهن ٿا ته هيءُ فقير ٻوڙو آهي، تڏهن اهڙين ڪچهرين کان بچيل رهندس. جڏهن مون سان گڏ ويهندڙ مون کي بي عقل ۽ بيڪار ۽ ٻوڙو سمجهندا، تڏهن منهنجون خوبيون، خاميون ٻئي هڪ ٻئي کي ٻڌائيندا. جڏهن پنهنجي اوڻاين ٻڌڻ جو موقعو ملندو، تڏهن ته خامين ۽ اوڻاين کان بچڻ جي ڪوشش ڪري سگهندس.

اي انسان! جيڪڏهن ٻيا تنهنجي ساراهه ۽ تعريف ڪن، ته ان تي اعتبار نه ڪر! نه وري ان تي آڪڙ ٿي ڪر! اهڙن وقتن تي حضرت حاتمِ اصمِ جي نصيحت تي عمل ڪر! پنهنجون اوڻايون به ڪن ڏئي ٻڌا منهنجي نصيحتن تي جيڪو هلندو، اهو سعادت ماڻيندو ۽ جيڪو

اڃا نه سڌرندو، ته پوءِ ڪڏهن سڌرندو؟

چورن سان چڱائي

تبريز شهر ۾ هڪڙو نيڪ ماڻهو، پلارو بزرگ رهندو هو. زنده دل ۽ الله تعاليٰ جو پيارو ٻانهو هئو. هڪ رات ڇا ٿيو جو، ان شهر ۾ ڪنهن چور، چوري ڪرڻ جي ارادي سان پراڻي گهر جي ڀت ٽپڻ جي ڪوشش ڪئي، پر بزرگ جي نظر پئجي ويس ۽ وڏي واڪي چور چور وٺي ڪيائين. رڙين تي ماڻهو لنيون، لوڙهيون، ڏنڊا ۽ ڪهاڙيون ڪڍي نڪري پيا. اهو حال ڏسي، چور ڀڄي جان ڇڏائڻ ۾ پنهنجي سلامتي سمجهي. پوءِ رڪيائين کڙين تي زور.

چور جو اهڙو برو حال ڏسي، وري به بزرگ جي دل کي جُهڻو آيو. سوچڻ لڳو ته: چور ويڃاري رات به ڦٽائي، ڪجهه هٿ حاصل به ڪونه ٿيس، سڪڻو موٽي ويو ۽ هن کي اها محرومي منهنجي رڙين ڪرڻ سبب پهتي. اهڙين سوچن سبب پريشان ٿي پيو. پوءِ ڇا ڪيائين جو ڪنهن چوٽي گهٽيءَ مان ڊوڙ پائي، چور جو آڳ وٺي، ساڻس وڃي مليو. پنهنجائپ واري لهجي ۾ چيائينس ته: يار! تون ته منهنجو واقف ڪار ٿو معلوم ٿين. مون کي خبر آهي ته: تون نهايت دلير ۽ بهادر آهين. بهادري به قسم آهي. هڪ ته مقابلي جي جاءِ تي مڙس ٿي منهن ڏجي. ٻيو ته جتي پُڄڻ جي جاءِ نه هجي، اتان همت ۽ حوصلي سان ڀڄي جان ڇڏائجي. تون ٻنهي قسمن جي بهادريءَ ۾ مڃيل پهلو ان آهين. پر افسوس جو تنهنجو نالو مون کان وسري ويو آهي. اڄ نالو به ٻڌاءِ ۽ هن خادم کي حال احوال به ٻڌاءِ ته وقت ڪيئن ٿو گذري؟ اهو ٻڌي چور مختصر احوال ٻڌايا ته: هيئن آيو هئس، پر ڏاءُ نه لڳو، هاڻي نلھو واپس پيو. چان.

پوءِ بزرگ چور کي چيو ته: اڃا به وقت آهي، دل ٻڌين، همت ڪرين، ته هڪ دفعو وري به قسمت آزماءِ! آءُ توکي اهڙي گهر وٺ وٺي هلاڻ. جنهن جي ڇت هيٺ آهي ۽ دروازي کي تالو ڏنل اٿس. شايد گهر ڏٺي ڪيڏانهن ٻاهر ويل آهي. جو گهر کي تالو ڏئي هليو ويو آهي. آءُ سمجهان ٿو ته: ڀت جي ڀرسان به چار سرون رکيون ۽ هڪڙو ٻئي جي

ڪلهي تي چڙهندو، ته آسانيءَ سان ڇت تي پهچي وڃبو. منهنجي صلاح
مڃين ته ان گهر کي ڏسيو وڃ. جيڪو ڪجهه هٿ لڳي، اهو کنيو وڃ.
هٿين خالي موٽڻ مناسب نه ٿو لڳي.

مطلب ته اڀاريون لهواريون ڳالهائون ٻڌائي، نيٺ چور کي پنهنجي
گهر جي ٻاهران وٺي اچي پهتو. (چور کي ٿاهه آيل هو سو دل نه پئي
ٻڌائين.) نيٺ چور هيٺ بيٺو ۽ بزرگ ان جي ڪلهن تي چڙهيو. پوءِ ته
پنهنجا لٽا ڪپڙا پٽڪو وغيره مطلب ته فقيرائي حال آهر جيڪو ڪجهه
گهر ۾ هوس، سو کڻي مٿان ڪوئي تان اڇلائي چور کي ڏنائين. چور
جڏهن ان سامان جي هڙ ٻڌي تيار ڪئي، تڏهن بزرگ پنهنجي گهر مان
دانهون ڪيون. نوجوانو! همت ڪريو! ثواب ڪٿڻ جو موقعو هٿان نه
وڃايو! مون مسڪين جو سامان چوري ٿي ويو. چور جڏهن اهڙو شور
ٻڌو، تڏهن سامان جي هڙ ڪڇ ۾ ڪري وٺي ڀڳو. هاڻي وڃي بزرگ جي
دل کي قرار آيو ته، منهنجي دانهن سان چور محروم ٿيو هو ۽ وري
منهنجي ئي قربانيءَ سان هن کي ڪجهه نه ڪجهه ملي ويو. منهنجي
پهرين واويلا جو ڪفارو ٿي ويو.

چور اهڙو خبيث هئو، جو ڪنهن تي رحم ڪرڻ چائيندو ئي نه
هئو. هن بزرگ اهڙي منحوس تي به رحم ڪيو. اهڙي ظالم کي به
محروم ٿيڻ نه ڏنو. نرم دل بزرگ، ٻرن سان به ڀلائي ڪري ڇڏيندا
آهن. جيتوڻيڪ چور چڱائيءَ جي لائق نه هئو، پر ڪي درويش پنهنجي
نيڪ روش مان ان کي به پري ڪرڻ چڱو نه سمجهندا آهن.

ڪاڻ ڪنڀن جي ڪاڻ ٿو ڪاٿيون ڪڍان ڪن جون

هڪڙو ماڻهو مون (سعديءَ) جهڙو ڪو سادو سودو هو. اهو
ڪنهن جي عشق ۾ اڙجي پيو. پوءِ ته حال اهو ٿيس، جو ماڻهن ڏاڍو
ستائين پئي. دوست دشمن پئي چيڙايس. ڪي ته مار به ڪڍي ڇڏيندا
هئس. ڪي وري ائين ٿڏا هڻندا هئس، جيئن فوت بال کي ڪٽجي. پر
هيءُ عاشق ديوانو سڀ ڪجهه صبر سان پيو سهندو هو. ڪا ڪاوڙ ٿي
ڪانه ايندي هئس.

هڪ ڏينهن ڪنهن ماڻهوءَ ان عاشق کي چيو ته: تون ڪيڏو
بيعزتو ٿيو آهين. ڇا ماڻهن جا ٿڌڻ ۽ پٿر توتي ڪو اثر ٿي نه ٿا ڪن؟ جو
ڪجهه ڪڇين ٿي ڪونه ٿو. پاڻ کي ذليل ڪرڻ، ڪميٽي ماڻهوءَ جو
ڪم آهي ۽ دشمنن جون سختيون سهڻ، ڪمزوري آهي. جاهلن ۽
بدتميز ماڻهن آڏو جيڪڏهن ائين ماڻ ڪيو ويندو هوندو، ته ماڻهو چوندا
ته: ڪا همت ٿي ڪانه اٿس، تڏهن ڪو جواب نٿو ڏئي سگهي.

هن ديواني عاشق ڪهڙو نه سهڻو جواب ڏنو. آءُ ته چوان ٿو ته
هن جا چيل اکر چانديءَ جي پٽيءَ ٿي، سون جي پاڻيءَ سان لکڻ جهڙا
آهن. چيائين: هڪ دل ۾ هڪ ئي شيءِ مائي سگهي ٿي، محبت يا
ڪُلفت. جڏهن منهنجي دل ۾ محبت ڀريل آهي ته ٻين سان ڪينو ۽
دشمني ان دل ۾ ڪيئن مائي؟

مطلب ته جنهن جي دل ۾ الله تعاليٰ جي محبت پيدا ٿي پوي، ته
پوءِ مخلوق ڏي توجه ڪرڻ جي هن کي فرصت ٿي نه ملندي. پوءِ هو
ڪنهن سان به ڪينو نٿو رکي سگهي.

حضرت بهلول درويش ڪنهن بزرگ کي ڏٺو، جو ڪنهن مخالف
سان جهيڙو ڪري رهيو هو. تڏهن ان بزرگ کي چيائين ته: تون خدا
شناسيءَ ۽ بزرگيءَ جي رڳو دعويٰ ڪرين ٿو. حقيقت ۾ الله سائين کي
تو سڃاتو ئي ناهي. الله کي سڃاڻين ها ۽ ان سان محبت هجي ها، ته
دشمن سان اٽڪڻ جي توکي فرصت ٿي نه ملي ها. جڏهن الله جي پاڪ
وجود تي يقين پڪو پختو پيدا ٿي پوندو آهي، تڏهن دنيا جون سڀ
شيون هيچ نظر اينديون آهن.

مطلب هي ٿيو ته ماڻهو جيڪڏهن ڪنهن مصيبت ۾ گرفتار ٿي
پوي، ته ڪنهن کان وير وٺڻ ۽ پلانڊ پاڙڻ بدران ان مصيبت مان عبرت پرائي.

حضرت لقمان حڪيم ۽ هڪ بغداديءَ جو قصو

چون ٿا ته: لقمان حڪيم ڪارو حبشي هو. نازڪ مزاج به ڪونه
هو. مضبوط ماڻهو هو. سندس زماني ۾ بغداد جي ڪنهن ماڻهوءَ جو

غلام ڀڄي ويو. وري اتفاق اهڙو ٿيو جو ان غلام جا مهاندا حضرت لقمان حڪيم سان پوريءَ طرح ملندا جلندا هئا. هن بغداديءَ لقمان کي پنهنجو ڀاڳوڙو غلام سمجهيو ۽ وٺي وڃي مٽي ڍوڻن جي ڪم ۾ لڳايائينس. پوءِ ته پورو سال مٽي ڍوڻي، هن جو گهر پئي جوڙيائين. اهڙو پئي ڪمايائين جو بغداديءَ کي اها خبر نه پئجي سگهي ته ڪو هيءُ منهنجو غلام ڪونهي ۽ هيءُ آزاد ۽ وڏو دانا ماڻهو آهي.

هڪ سال گذرڻ کان پوءِ اتفاق اهڙو ٿيو، جو اهو ڀڄي ويل غلام موٽي اچي مالڪ وٽ پهتو. هاڻي هن بغداديءَ کي اچي پرڻائي ٿي. خطرو ٿيس ته مٿان هيءُ ماڻهو مون تي ناحق لوڙائڻ جو ڪيس ڪري، ته هن مون کي خواه مخواه قيد ۾ رکيو. ان گڏ آخرت جو به خوف ٿيس ته هن ويچاري کي ناحق غلام سمجهي پئي وهايم. ان تي الله تعاليٰ مٿان ڏميو هجي. پوءِ ته بغدادی حضرت لقمان حڪيم جي پيرن تي ڪري معافي وٺڻ لڳو.

حضرت لقمان حڪيم مُرڪندي فرمايو ته: مون سڄو سال لوڙيو آهي. اهو سڀ ڪجهه معافيءَ جي اکر چوڻ سان ختم ٿي وڃي. ائين ڪونه ٿيندو. ڀلا اهو ڪيئن ٿي سگهندو جو سڄي سال جي محنت، تنهنجي هڪڙي اکر معافي چوڻ سان آءٌ وساري ڇڏيان. ان هوندي به آءٌ توکي هن ڪري معافي ڏئي ٿو ڇڏيان، جو تنهنجو فائدو ٿيو ۽ منهنجو ڪوبه نقصان ڪونه ٿيو. تنهنجو گهر ٺهي ويو ۽ منهنجي علم، تجربي ۽ معرفت ۾ ٿيڻ وارا آيو.

مون وٽ به هڪ غلام آهي. جنهن کي ڪڏهن ڪڏهن آءٌ به تڪليف وارو ڪم چوندو آهيان. هاڻي آءٌ سکيس ته هن کي به مون جهڙو ساهه آهي. سندس دل آزاري نه ڪندس. ڇو ته مون کي هيءَ محنت مزدوري ياد هوندي، ته ان ۾ ڪيڏي تڪليف آهي. پنهنجن زبردستن ۽ ننڍن جي تڪليف جو احساس به ان کي ٿيندو، جنهن پاڻ کان مٿانهن جا سخت حڪم مڃيا هوندا.

جيڪڏهن توکي حاڪمن جي سختي ڏکي ٿي لڳي، ته تون به

زبردستن تي سختي نه ڪرا

حضرت جنيد بغداديءَ جي نوڙت

يمن ملڪ جي گاديءَ جو هنڌ صنعاء آهي. صنعاء جي جهنگل ۾ حضرت جنيد بغداديءَ هڪڙو ڪمزور ڪٽو ڏٺو. جنهن کي ڏند ۽ ڏاڻون ٿي ڪونه هيون، اڳ ۾ ته اهو ڪٽو شڪاري ڪٽو هوندو هو، پر هاڻي ڏندن کان سواءِ هيئي لومڙ کان به وڌيڪ ڪمزور هئو، ڪو زمانو هو جو اهو ئي ڪٽو، جابلو ٻڪر ۽ هرڻ جهڙيندو هو. پر اڄ گهريلو ٻڪريون به هن کي ٿونا ۽ ٽڪر پيون هئن. ڪمزور ڪٽي جو اهڙو هيٺو حال ڏسي، حضرت جنيد بغداديءَ ساڻ ڪنيل مانيءَ مان اڌ، ان ڪٽي کي ڏنو. ان کان پوءِ روئي فرمائڻ لڳو ته:

الله کي خبر ته هيءُ ڪٽو بهتر آهي يا آءٌ. ظاهر ۾ ته اڄ آءٌ انسان هجڻ ڪري ڀلو ٿو نظر اچان، پر اڳتي جي خبر خدا کي. ڏسان ته تقدير ۾ ڪهڙو فيصلو ٿيل آهي. جيڪڏهن آخري وقت ۾ ڪلمون نصيب ٿيو ۽ ايمان سان خاتمو ٿيو ته پوءِ الله تعاليٰ وٽ مغفرت جي اميد آهي ۽ الله نه ڪري جيڪڏهن معافي نه ملي، بخشش نصيب نه ٿي ته پوءِ هيءُ ڪٽو مون کان ڪيترا ڀيرا ڀلو چئبو. ڪٽو ڪيڏو به ڪوجهو، ڪنو آهي پر گناهين سبب دوزخ ۾ ڪونه ويندو.

اي سعدي! الله وارا پاڻ کي وڏو ۽ ڀلارو نه سمجهندا آهن. اهڙا ڀلارا، ملائڪن کان وڌيڪ مان وارا آهن. ڇو ته اهي پاڻ کي ڪجهه به نٿا سمجهن.

بُرڻ سان ڀلا يون

هڪڙو شرابي نشئي رات جي وڳڙي ۾ سارنگي (سرنڊو) وڄائيندو وڃي رهيو هو. واٽ تي ڪنهن درويش بزرگ سان اٽڪي پيو. پوءِ ته نشيءَ اهو سرنڊو به هٽڙيو زور سان درويش جي مٿي تي هڻي ڪڍيو. نتيجي ۾ هن جو مٿو ڦاٽي پيو ۽ هن جو سرنڊو پڇي پيو. صبح جو درويش ڇا ڪيو، جو ڪجهه پئسا کڻي، نشيءَ وٽ

وڃي پهتو. چيائينس ته: يارا! توکي رات هوش ڪونه هئو. بي هوشيءَ ۾ سرندو منهن جي مٿي تي هنيو هو ۽ جنهن سان منهنجي مٿي ۾ ڦاڙ پيو ۽ تنهن جو سرندو پڇي پيو. منهنجي مٿي جو ڦاڙ هاڻي نيڪ آهي. (پتي ڪرائي اٿمانس.) پر تو وارسرندو خرچ کان سواءِ ٺهي نه سگهندو، سو هي ڪجهه پئسا آندا اٿم، اهي وٺ وڃي سرندو ڳنڍرائي اچ!

الله جا پيارا ۽ نيڪ بندا. مخلوق کان پهتل مصيبتون سر تي سهندا آهن. ويتر انهن تي رحم به ڪندا آهن.

بُرا ڪن بُرايون چڱايون چڱن

ترڪستان جي ”دخش“ علائقي جي سردار ڇا ڪيو جو فقيرائا ڪپڙا پائي، ڪٿي وڃي اڪيلو ٿي ويٺو. اتي عبادت ۽ رياضت پيو ڪندو هو. هن فقيرائا ڪپڙا پنن ۽ خيرات وٺڻ لاءِ ڪونه پاتا هئا. اڃا به ٻين جا دروازا پنهنجي لاءِ بند سمجهي، اڪيلي الله جو در اچي ورتو هئائين.

هڪڙو لغور ماڻهو هن جي ڳلا ڪندو وڌندو هو. جيئن هن درويش کي بدنام ڪري. چوندو وڌندو هو ته: انهيءَ جي فقيريءَ واري ڦٽل کان الله بچائي. جيئن حضرت سليمان عليه السلام جي تخت تي جن قبضو ڪيو هو. هيءُ به ائين سمجهه، هر هر وضو ڪري منهن ٿو ڏوٿي. اهو ائين سمجهه جيئن ٻلي پاڙي اوڙي جا ڪٽا کائي، منهن صاف ڪندي آهي. عبادت ۽ ذڪر، سڀ رياءَ ۽ ڏيڪاءَ جا اٿس، پاڻ کي پير بنائڻ جي شوق ۾ پيو ٿو سجدا ڪري. جيئن ڏهل ٻاهران ڏسڻ ۾ وڌو پر اندران پورو ۽ خالي آهي، هن جي فقيري به ائين سمجهه! هن وٽ ڪابه حقيقت ڪانهي. رڳو شوبازي اٿس. مطلب ته اهو مخالف ماڻهو گهڻين بازارين ۽ ڪچهرين ۾ اهڙيون ڳالهيون پيو ڪندو هو ۽ ڪيترا ٻڌندڙ، ڪل ڪجڪو ڪري، پيا خوش ٿيندا هئا.

هن درويش کي جڏهن اها خبر پئي، تڏهن ويڃاري روئي ڏنو. الله تعاليٰ کي عرض ڪرڻ لڳو ته: اي منهنجا مالڪ! جيڪڏهن غلط ڳالهيون ٿو ڪري، ته هن کي توبه جي توفيق نصيب ڪرا ۽ جيڪڏهن

صحيح ٿو چوي، ته مون کي توبه جي توفيق عطا ڪر! جيئن منهنجي آخرت تباهه نه ٿئي. منهنجين خامين ٻڌائيندڙ جو آءٌ ٿورائتو آهيان، جو هو مون کي خامين کان خبردار ڪري ٿو.

تو لاءِ جيئن دشمن چوي ٿو. جيڪڏهن تون ائين آهين، جيئن چوي ٿو، ته ڏک ڪرڻ ۽ رنج ٿيڻ جي ڪا ڳالهه ڪانهي. انهن اوڻاين کي ڪڍي ڇڏ! ۽ جيڪڏهن تون ائين ناهين جيئن هو چوي ٿو، ته هو ڀلي پيو بڪواس ڪري. ڪو بيوقوف خستوريءَ جي ڳلا ڪندو ته سيڪوئي سمجهندو ته بيوقوف بڪواس ٿو ڪري. پر جيڪڏهن ڪو بصر جي خراب بوءِ جي ڳالهه ڪندو، ته ڪيترا چئي ڏيندس ته: هر هر ڳالهه ڪري ڇو ٿو ۽ ڪيئن ڪنهن کي خبر ناهي ته بصر ۾ بوءِ آهي. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته اهڙن هلڪڙن ماڻهن جي ڦٽند ۾ نه ڦاسي، اسان کي پنهنجي مطلب سان ڪم، ٻين ڏي واجهائڻ جي واندڪائي نه هجڻ گهرجي. ائين ڪبو ته ڳلا ڪندڙن جي زبان پاڻهي بند ٿي ويندي. ماڻهوءَ کي ڀلو ٿيڻ گهرجي، پوءِ دشمن عيب جوئي ڪونه ڪندو. جڏهن دشمن جي سختي توکي نٿي وڻي، ته ان مان به سبق پراءِ! زبردستن تي سختي نه ڪر! نه ته اهي به تنهنجا مخالف ٿي پوندا. حقيقت ۾ منهنجو خير خواه ۽ تعريف ڪندڙ اهو آهي، جيڪو منهنجون خاميون مون وٽ ظاهر ڪري، ڪابه چڱي ڳالهه دشمن کان ٻڌجي ته به وڻجي ۽ ان تي عمل ڪجي.

حضرت علي رضي الله عنه جن جي سيرت ۽ تواضع

هڪڙي دفعي ڪو ماڻهو مشڪل مسئلو پڇڻ حضرت علي رضي الله عنه وٽ آيو. حضرت علي رضي الله عنه علم جو دروازو هئو. هن مسئلي جو جواب ڏنو. اتي ڪچهريءَ ۾ ٻيو هڪ ماڻهو ويٺو هو. ان عرض ڪيو ته: اي سائين! امام حسن رضي الله عنه جا آبا! مسئلي جو جواب توهان درست نه ڏنو. اهو ٻڌي حضرت شير خدا رضي الله عنه ڪاوڙيو ته ڪونه، پر هن ماڻهوءَ کي فرمايائون: توکي ان کان وڌيڪ

جواب اچي ٿو ته ڪٿي ٻڌاءِ! هن ماڻهو مسئلي جو جواب ٻڌايو. ۽ اهو جواب اهڙو بهتر هئو، جو حضرت علي رضي الله عنه جن کي به ڏاڍو پسند آيو ۽ فرمائين ته: واقعي به مون غلطي ڪئي ۽ تو صحيح ٻڌايو. حالانڪ ان وقت پوري علائقي ۾ حضرت علي رضي الله عنه کان علم ۾ وڌيڪ ڪو ماڻهو ڪونه هو.

۽ اڄ جيڪڏهن ڪنهن عالم بزرگ جي سامهون ڪو ماڻهو اهڙا اکر چوي ها، ته اهو ڀلا رو هن ڏانهن نهاري ته ڪونه ها. پر ان جا خادم، مريد يا شاگرد، ان ماڻهوءَ کي ڪچهريءَ مان ئي تڙي ڪڍن ها. چونس ها ته: تو سائينءَ جي گستاخي ڪئي. بزرگن ۽ عالمن جي روبرو ادب سان ڳالهائبو آهي. حقيقت ۾ اهو به وڏو غرور ۽ تکبر آهي. ڀلا، جيڪو علم جي ڳالهه کان ڪنڌ ڪڍائي، پاڻ کي گهٽ سمجهڻ لاءِ تيار نه آهي، ته اهو پٿر وانگر چڻبو، جنهن تي ڪيترو به نصيحت جو مينهن وسي، پر اتي ڪو پوڻو نه ٿيندو. ۽ هوڏانهن جيڪا مٽي پئي پيرن ۾ لتاڙجي، ڪڏهن به شڪايت نه ٿي ڪري ته ان مان ڪهڙا نه ساوا ۽ رنگين گل ٻوٽا نڪري نروار ٿيندا آهن. پاڻ پائيندڙ انسان جي روبرو نصيحت ۽ چڱائيءَ جو اکر چوڻ به ڏکيو ڪم آهي. اتي قيمتي قول جن ضايع ڪرڻا آهن.

جيڪو پاڻ کي وڏو ٿو سمجهي، پاڻ ٻڌائڻ جي ڪوشش ٿو ڪري، ته اهو ماڻهن جي نظرن ۾ ڪري ٿو پوي. جيڪو ماڻهو پنهنجي تعريف پاڻ ڪندو، ته ٻيو ڪوبه ان جي تعريف نه ڪندو. جيڪي چڱي هجن سان گڏ، بلڪل خاموش رهي ۽ پاڻ کي ڪجهه نه سمجهي، ماڻهو ان جي واکاڻ ڪندا آهن. مطلب هي ٿيو ته: پاڻ کان ڪابه اوڻائي ٿئي ته ان جي اقرار ڪرڻ ۾ عار نه ڪجي.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه جي حڪايت

هڪ دفعي ڇا ٿيو جو، ڪٿي ماڻهن جي گهڻي رش هئي. اتي ڪنهن فقير جي پير تي حضرت عمر فاروق رضي الله عنه جي لت اچي وئي. ويحاري فقير کي به خبر ڪانه هئي ته ڪو هيءُ وقت جو حاڪم،

امير المؤمنين عمر بن الخطاب رضه آهي. پوءِ ته ڪاوڙ ۾ چيائين: اندو آهين ڇا؟ ڏسين به ڪونه ٿو. جو لت ڪڍي ڏيئي.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه فرمايس ته: ڀاءُ! آءُ اندو ڪونه آهيان، البت بي خبريءَ ۾ اوچتو، توتي لت اچي وئي. ان غلطيءَ جي معافي ڏينم. ڏسو ته الله جا پلارا ٻانهن، رعيت سان به ڪيترو نه حق ۽ انصاف ڪن ٿا. جنهن انسان ۾ عقل ۽ سياڻپ آهي، ته ان کي ئي اهڙي نوڙت نصيب ٿيندي آهي. جنهن ٿاريءَ ۾ ميوو هوندو، اهائي جهڪيل هوندي ۽ سڪڻي ٿاريءَ جو ڳاٽ مٽي هوندو آهي.

نوڙت ڪرڻ وارن جو اڳئين جهان ڪنڌ مٽي هوندو ۽ وڏائي ڪندڙن جو ڪنڌ اُٿي شرمساريءَ سبب هيٺ هوندو. جيڪڏهن حساب ڪتاب واري ڏينهن ۾ يقين اٿئي، ته ڪمزورن جون غلطيون معاف ڪر! زبردستن تي ظلم نه ڪر! ڇو ته توکان ڏاڍي به ڪا سرڪار آهي.

ڀلن سان ڀلائي

هڪڙو شخص اهڙو ڀلارو ۽ اعليٰ اخلاق وارو هر جو بچڙن ماڻهن کي به خراب نه چوندو هو. انهن کي چڱو چوندو هو. جڏهن اهو شخص گذاري ويو. تڏهن ڪنهن ماڻهوءَ خواب ۾ ڏٺس، پوءِ حال احوال پڇيائينس. هن ڳل جي مڪڙيءَ وانگر مرڪندي ۽ بلبل وانگر منڙي آواز ۾ ٻڌايس ته: هت مون کي ڪجهه به نه چيائون، ڪاٺي سختي نه ڪيائون. مون جڏهن ڪنهن تي به سختي نه ڪئي، ته مون تي سختي نه ڪيائون.

حضرت ذوالنون مصريءَ جي ڳالهه

ذوالنون نالي هڪڙو ڀلارو بزرگ مصر ملڪ ۾ رهندو هو. (اتي نيڻ ندي ائين وهي ٿي، جيئن سنڌ مان سنڌو درياءُ وهي ٿو.) هڪڙي سال مصر ۾ مينهن ڪونه پيو ۽ نيڻ نديءَ ۾ پاڻي ڪونه چڙهيو. ان ڪري، خشڪ سالي ٿي پئي. پوءِ ته سڀ ماڻهو گهرن مان نڪري، هڪڙي پٿريلي ميدان ۾ اچي گڏ ٿيا، جيئن عاجزيءَ سان مينهن وسڻ لاءِ دعا گهرن ۽ الله تعاليٰ کي ٻاڏائين.

ماڻهن جون اکيون وسي رهيون هيون، هرڪو روئي رهيو هو. پر اڃا به آسمان کي روئڻ نٿي آيو. پوءِ هڪڙو ماڻهو حضرت ذوالنون مصريءَ وٽ آيو. ان کي احوال ڪيائين ته ماڻهن تي مصيبت آئي آهي. توهان ڀلارا، الله جا پيارا آهيو. توهان جهڙن بزرگن جي دعا خالي نه موٽندي. ڀلائي ڪري دعا گهرو.

چون ٿا ته: اهڙو احوال ٻڌي حضرت ذوالنون مصري، ملڪ ڇڏي مدين ڏانهن هليو ويو. پوءِ گهڻو وقت نه گذريو جو گهڻي برسات برسي پئي ۽ اهڙو اطلاع ويهن ڏينهن کان پوءِ مدين ۾ پهتو ته مصر ۾ گهڻو مينهن پيو آهي. اها خوشخبري ٻڌي، حضرت ذوالنون مصري، مصر موٽي اچڻ لاءِ سنبريو.

پوءِ ڪنهن ماڻهوءَ بزرگ کان پڇيو ته: توهان جي لڏڻ، مصر کي ڇڏڻ ۾ ڪهڙي حڪمت هئي؟ فرمايائين ته: آءٌ ٻڌندو هوس ته: گھنگارن جي ڏوهن جي شامت سبب پکين، ڪيڙن ماکوڙن ۽ جانورن جي روزيءَ ۾ تنگي ٿيندي آهي. مون سوچيو ته: هن ملڪ ۾ مون کان وڌيڪ ٻيو ڪو گھنگار ڪونهي. آءٌ ملڪ ڇڏي وڃان، مٿان منهنجي ڪري ٻيا جاندار مصيبتون لوڙيندا هجن.

جيڪو پاڻ کي گهڻو گھٽ سمجهندو، عزت آبرو ان کي ئي حاصل ٿيندي ۽ بزرگي ۽ ڀلائي به ان کي نصيب ٿيندي، جيڪو ٻين جي پيرن جي خاڪ بڻبو، تڏهن اندر پاڪ ٿيندس.

اي دوستو! جڏهن منهن جي قبر جي پرسان لنگهو، ته مون کي دعائن ۾ ضرور ياد ڪجو، سعدي جيڪڏهن مرڻ کان پوءِ مٽي ٿيو ته ڇا ٿي پيو. سعدي ته جيئري ئي مٽي ٿيل آهي. ڪڏهن علم ۽ ادب جي ڪري جهان ۾ هن جو نالو هو، پر مرڻ کان پوءِ هو مٽيءَ ماءُ حوالي هوندو. مٽي هن جي هڏن کي ڪاٽي خاڪ بڻائيندي. پوءِ اها خاڪ اڏامي جهان ۾ پکڙبي.

جنهن بلبل سڄي حياتي گلن تي پئي ٻوليو آهي، ته هن جي مرڻ کان پوءِ هن جي لاش تي گل ڇو نه روئندا. (ڇو نه ڪومائجي، بلبل جي فراق ۾ غم جو اظهار ڪندا.)

باب پنجون

تقدير ۽ تدبير بابت

هڪ رات آءُ شاعريءَ جي شمع روشن ڪري، ڪنهن مشاعري ۾ شعر پڙهي رهيو هوس. ڪنهن سگهڙ جڏهن بيت ٻڌا، تڏهن چيائين: واه واه! خوب خوب، مڪرر مڪرر. ان گڏ تنقيد به ڪري رهيو هو. چوي پيو ته: خيال نهايت بلند آهن. پر وعظ نصيحت ۽ تبليغ تائين محدود آهن. ٻيا ڏکيا موضوع اڃا پيا آهن. لڙائيءَ ۽ بهادريءَ جا نظارا، پهلوانيءَ جا واقعات وغيره، اصل شاعري ته آهي ئي اها. جيڪر ان موضوع تي شعر چوين ها!

حالانڪ آءُ ويڙهه وڙهاند، لڙائي جهيڙي کي پسند ئي نه ڪندو آهيان، ۽ ان موضوع تي شاعري ڪرڻ وقت جو زيان سمجهندو آهيان. نه ته آءُ ان موضوع تي به خوب چئي سگهان ٿو. ڪو مشڪل ڪم ڪونه آهي. الله جي تقدير ۽ لوح محفوظ جي فيصلن کي ڪوبه رد ڪري نٿو سگهي. بخت ۽ ڀاڳ الله تعاليٰ طرفان عطا ٿيندو آهي، ان ۾ ٻانهن جي ٻل، طاقت وغيره جو دخل ڪونهي. جڏهن آسمان وارو دولت ۽ حڪومت نه ڏئي، ته زور زبردستي ۽ طاقت مان ڪوبه حاصل ڪري نٿو سگهي. جيڪڏهن روزي طاقت ۽ زور آوريءَ تي دارومدار رکي ها ته ڪمزور ڪوليون ڪڏهن ڪو مري وڃن ها. پوءِ ته شينهن شير خدا کان سواءِ ٻين کي روزي ملي ئي نه ها. جڏهن تقدير کي تبديل ڪرڻ اسان ٻانهن جي وس کان ٻاهر آهي، ته پوءِ الله جي رضا تي راضي رهڻ ئي مناسب آهي. تقدير ۾ جيڪڏهن ڊگهي عمر لکيل آهي ته، تلوارون ۽ نانگ بلائون ان کي ماري ئي نه سگهنديون ۽ جيڪڏهن عمر جا ڏينهن اچي پورا ٿيا آهن، ته خوشبودار شربت به زهر وارو ڪم ڪندو.

ايران ۾ رستم نالي مشهور پهلوان هو. جڏهن ان جي حياتيءَ جا ڏينهن پڄي آيا، تڏهن پنهنجي سڳي سوت شگار هٿان مٿو جيڪو ڪمزور هئو.

قسمت ڦٽي، پهلواني ڇٽي

ايران ملڪ جي اصفهان شهر ۾ هڪڙو چالاڪ ۽ پهلوان فوجي رهندو هو. اهو منهنجو دوست هئو. هن جي تلوار رت جي آلاڻ کان سڪندي ٿي ڪانه هئي. (يعني هميشه لڙاين ۾ مصروف رهندو هو.) ڪنهن به مخالف دشمن کي هن سان پڄڻ ۽ پلانڊ ڪرڻ جي جرئت ٿي نه هوندي هئي. ڪيترائي هن جا ويڙهي اندر ۾ وٽ پيا کائيندا هئا، پر کيس ڪجهه به ڪري نه سگهندا هئا. هو هميشه هوشيار، هٿياربند ۽ تيار رهندو هو. آءٌ ته چوان ٿو ته هن جي هڪل کان جهنگل جو بادشاهه شينهن به ڏکي ويندو هو. هٿ جو اهڙو سڌو هو، جو ٻولاڻي ۽ چٽلينج ڪري تير هڻندو هو. هر تير سان هڪڙو دشمن ماري وجهندو هو. هن جي ٻانهن ۾ اها طاقت هئي، جو سندس هٿيل تير، ڍال مان به ٻسٽ ٻاهر هليو ويندو هو. دشمن جي مٿي ۾ پيلي خود (لوهو ٽوپلو) پاتل هجي پر هن پهلوان جو هٿيل تير، دشمن جي خود ۽ ڪوپريءَ مان پار نه ٿيو ته ڪجهه نه ٿيو. هو جڏهن به دشمن جي لشڪر ۾ ڪاهي پوندو هو، ته ڄڻ جهرڪين ۾ باز پيو. چون ٿا ته جنهن سان به هن جو مقابلو ٿيو، ته دشمن کي تلوار اولارڻ جي وٽي به نه ڏيندو هو. چيتي شينهن سان مقابلو ڪري، ته به جيڪر ڄاڙي به ٽڪر ڪري رکيس. ڪو مضبوط ۽ تلهو متارو پهلوان، هن جي مقابلي ۾ ايندو هو، ته ان کي جهلي، اڇل ٿي هڪڙي ڏيندو هوس. وري جي ڪنهن گهوڙي سوار تي تلوار سان وار ڪري ته سوار جي مٿي مان هلي، گهوڙي تي رکيل هني تي وڃي تلوار بيهندي هئي ۽ جهڙو هو پهلوان تهڙو هو دلير ۽ شريف انسان. نيڪن سان دل لڳندي هئس. آءٌ به وڃي وٽس ٽڪندو هوس، ڏاڍو خوش ٿيندو هو ۽ ڪچهريون ڪندو هو.

هڪ دفعي ان پهلوان کان موڪلائي، آءُ عراق ۽ شام جي سفر تي هليو ويس، جو هن وٽ شايد منهنجو داڻو پائي نه رهيو هو. پوءِ ته گهڻو وقت شام ۽ عراق ۾ ئي رهيس. جڏهن وطن جي اُڪير لڳي، شام مان هلي عراق مان لنگهي، ايران آيس پئي، ته واٽ تي اهو پهلوان دوست به ياد اچي ويو. مون هن جو نيمڪ کاڌو هو. ۽ هن جون قربائيتيون ڪچهريون وِسرڻ جون نه هيون. تڏهن سندس ملاقات جو شوق ٿيم.

نيٺ ايران پهچي اصفهان آيس. ان دوست جي پڇا ڳاڇا ڪيم. هن کي وڃي مليس. کيس ڏسي آءُ حيران رهجي ويس. جو اڳ ۾ جيڪو پهلوان ۽ سگهارو مڙس هئو. هاڻي زماني جي گردش سبب صفا پوڙهو ٿي چڪو هو. چيلهر به ڪُٻي ٿي وئي هئس. منهن جي رونق ٿي ختم ٿي وئي هئس، رت سڪي ويو هوس، پيلو بنجي چڪو هو، مٿو سڄو اڇو، اکيون ڌرا ڌڻي ويون هئس. قدرت واري هن جي پهلوانيءَ جي نشانن کي ٿي مٽائي ڇڏيو هو. صفا هيٺو، ڏيرو، ڪمزور ۽ ڪُٻڙو ٿي چڪو هو.

مون مذاق ڪندي چيومانس: دوست! ڪر خبر! اڳي ته تون هرڻ جهڙيندو هئين، هاڻي توکي ڇا ٿي ويو آهي؟ هن ڪلندي ورائيو: يارا ڪهڙيون ٿو ڳالهيون پڇين. جڏهن کان تاتارين سان جنگ شروع ٿي آهي، اسان جي پهلواني پٽ اچي پئي آهي.

اي سعدي! تون سفر تي هليو وئين. پوءِ هت تاتارين سان لڙائي ٿي پئي. هنن جي لشڪر جي گهڻائي هئي ۽ اسان جي به قسمت اچي ڦٽي. آءُ هميشه جي هير وانگر دشمن جي لشڪر ۾ ڪاهي پيس. پر ڏنم ته اڄ قسمت منهنجو ساٿ نٿي ڏئي. اهو حال ڏسي، ڀڄي جان ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪيم. جڏهن تقدير جو ستارو اسان جي مخالفت ۾ هئو، تڏهن هر هٿيار بيڪار ٿيو.

هوڏانهن تاتارين جو هي حال هو، جو فوجين کي ته لوهيون زرهون پاتل پر گهوڙن جي پيرن تي به لوهه چڙهيل هون. اسان به تياري گهٽ

ڪانه ڪئي هئي. مڙسيءَ سان مقابلو ڪيوسين. تلوارن ۽ تيرن جو مينهن پئي وسايوسين، چؤطرف موت جا ملائڪ ڦري رهيا هئا. آسمان ۾ دڙ ۽ غبار اڏي رهيو هو. تلوارون تارن وانگر چمڪي رهيون هيون. پر اسان جو بخت ڦٽل هئو. اسان جا پهلو ان زخمي ۽ رتو رت ٿيڻ کان سواءِ موٽن ئي ڪونه پيا. اسان جا سڀ تير ۽ هٿيار ناڪار ويا. اسان ۾ ٻڏي ۽ اتحاد به گهڻو هو. پر، اوچتو اهڙو اچي اختلاف پيدا ٿيو، جو هرڪو چڙوچڙ ٿي ويو. هڪ ٻئي جو ساٿ ڇڏي وياسين. اهڙي بدنصبي ۽ ڪم بخشي ٿي، جو اسان جا ساٿي مرن پيا يا قيد پيا ٿين. پوءِ ان وقت کان وٺي هيڻائي شروع ٿي آهي. اڄ منهنجا هي حال تون ڏسين پيو ٿو. مطلب ته تقدير آڏو سڀ تدبيرون بيڪار بنجي ٿيون پون.

تجربيڪار پهلو ان جي ڳالهه

آذربائيجان علائقي جي اردبيل شهر ۾ هڪڙو مشهور پهلو ان هوندو هو. جهڙو هو هٿيارن هلائڻ ۾ تجربيڪار تهڙو هو تيرن وسائڻ ۾ هٿ جو سڌو. ڪنهن جنگ ۾ هن جي مقابلي ۾ اهڙو بهادر آيو، جنهن کي جسم تي زهر پاتل ڪانه هئي. پر ڪمبل ويڙهيل هئس. ڪلهي تي رسو کنيو پئي هليو. پهرئين پهلو ان، هن ڪمبل پوش پهلو ان تي، تيرن جو مينهن وسايو. پنجاهه کن تير هنياڻينس، پر، الله جي قدرت جو هن کي هڪڙو تير به نه لڳو. ۽ هو مزي سان هلندو آيو ۽ هن پهلو ان کي پڪڙي رسيءَ سان ٻڏي ساڻ وٺي ويس. پنهنجي تنبوءَ جي دروازي وٽ پهچي، جنگهون ٻانهون چڪي ڪئي ٻڌائينس. پوءِ ته هن ٻڌل پهلو ان کي شرمساري ۽ غيرت سبب سڄي رات ننڊ نه آئي. صبح جو تنبوءَ مان هڪڙو خادم نڪتو. ان هن پهلو ان کي سڃاتو ۽ چيائينس ته: تون هت ڪيئن پهتئين؟ تون ته وڏو تير انداز ۽ لڙاڪو پهلو ان آهين. هن ڪمبل پوش سپاهيءَ توکي ڪيئن گرفتار ڪيو؟

چون ٿا ته: اهي اکر ٻڏي، ٻڌل پهلو ان روئي ڏنو. چئي رهيو هو ته: موت واري ڏينهن ماڻهو ڪيئن ٿو زندهه رهي سگهي! آءُ واقعي به

لڙائيءَ تير اندازيءَ جو اهڙو ماهر هوس، جو رستم پهلو ان به جيڪر مون وٽ اچي سگهي. پر جڏهن منهنجو نصيب ڦٽو، ڀاڳ پيڙو نه ٿيو، تڏهن هن سپاهيءَ جو ڪمبل، مونکي لوهي چادر ٿي نظر آيو. جڏهن قسمت ساٿ ڇڏيو، تڏهن منهنجو هنيل تير، هن جي ڪمبل مان ٽپي نه پيو سگهي. جنهن جو موت لکيل هوندو، ته لوهي زره مان ٽپي تير وڃي لڳندس ۽ جيڪڏهن حياتي هوندس ته ڪپڙي جي پراڻي قميص مان به تير نه ٽپندو. ڀلي ڪنهن جو بت اڳهاڙو هجي، پر حياتي لکيل اٿس ته تلوار جو ڌڪ به ان لاءِ بي اثر ٿي پوندو. هڪ سياڻو سڀيتو، موت کان بچڻ لاءِ سوين ڪوششون ڪري، پر لکيل موت کان بچي نه سگهندو. هوڏانهن هزارين اڻ ڄاڻ سادا سودا راتين جو لُنڊيون لٽائيندا ٿا وٽن، پير به اڳهاڙا اٿن، ڪا پرهيز ۽ احتياط ڪونه اٿن، پر زندهه آهن.

طبيب ۽ مريض جي ڳالهه

کردستان جي هڪڙي ماڻهوءَ کي پاسي ۾ سور پيو. سڄي رات تب نه آيس. پاسا وارا ٿيندي ۽ ڦٽڪندي رات گذاريائين. ان علائقي ۾ هڪڙو مشهور طبيب هئو. ان مريض کي ڏٺو. پوءِ چيائين ته: هن انگور جي ول جا ساوا پن کاڌا آهن ۽ مون کي اهو عجب آهي ته: هن مهل تائين زندهه ڪيئن رهيو آهي. هن کي، رات ئي مرڻ گهرجي ها! ڇو ته کاڌي پيئي جي پرهيز نه ڪرڻ سان ايترو نقصان ٿيندو آهي، جيترو تاتارين جي زهريلي تير لڳڻ سان به نه ٿئي. جيڪڏهن خراب کاڌي سبب آندي ۾ وڪڙ پئجي وڃي، ته حياتيءَ تان هٿ ڪڍي.

الله جي قدرت اهڙي ٿي، اهو طبيب اهڙين ڳالهين ڪندي اتي ئي مري پيو ۽ هو مريض پوءِ به ساندھ چاليھ سال زندهه هئو.

انگورن جي باغ ۾ گڏهه جي منڍي

هڪڙي هاريءَ جو گڏهه مري پيو. پوءِ ته هاريءَ ڇا ڪيو جو مئل گڏهه جي منڍي لاهي، انگورن جي باغ ۾ کڻي تنگيائين. هن لاءِ ته ان

ڪري باغ تي ڪنهن جي نظر نه لڳندي، باغ نقصان کان بچي پوندو. (ان علائقي ۾ شايد اها ڳالهه مشهور هئي ته جنهن پوک ۾ گڏهه جي منڍي تنگيل هوندي، ان کي نظر بد نه لڳندي.)

اتفاق سان هڪڙو تجربڪار ۽ هوشيار پوڙهو، اتان اچي لنگهيو. باغ ۾ گڏهه جي منڍي ڏسي ڪليو ۽ هاريءَ کي چيائين ته: تو سمجهيو آهي ته گڏهه جي منڍيءَ تنگن سان باغ آفتن کان محفوظ رهندو؟ حالانڪ اهو گڏهه جڏهن جيئرو هو، تڏهن به پنهنجي پٺيءَ تان سوتِيءَ جي سٽڪن کي ناري نه سگهيو. تان ته مارون کائيندي، نيٺ مري ويو. سو تنهنجي باغ تان مصيبت ڪيئن ٿاريندو.

يلا جيڪو طبيب پاڻ مرضن ۾ مبتلا ٿي مري پوي، ته اهو ٻين مريضن کي شفا ڪيئن ٿو ڏئي سگهي. ڇڪيون تڏهن فرق ڪن جڏهن امر ڪري ان کي.

روزي ناهي طاقت سان

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن غريب جي هٿ مان هڪ روپيو ڪري پيو. هن مسڪين ڏاڍو ڳوليو، پر اصل نه لڌس. نيٺ نااميد ٿي، هٿين خالي هليو ويو. ان کان پوءِ هڪڙو واٽهڙو پئي آيو. ان کي روپيو نظر آيو، کڻي کيسي ۾ وڌائين. ڏسو ته هن کي ڳولڻ سان نه لڌو ۽ هن کي بنا ڳولڻ جي لپي پيو.

اسان جي سياڳ نياڳ جو فيصلو تڏهن کان ٿي ٿيل آهي. جڏهن اسان ماءُ جي پيٽ ۾ هئاسين. (يا ان کان به گهڻو اڳي) ۽ روزي طاقت ۽ هنر سان حاصل نٿي ڪري سگهجي. ڪيترا طاقتور ۽ هنرمند تنگيءَ ۾ وقت گذاري رهيا آهن.

ڪنهن کي ڏيان دانهن

هڪڙي پوڙهي پيءُ ڪنهن ڳالهه تان پٽ کي سوتِيءَ سان پئي ڪٽيو. پٽ پيءُ کي عرض ڪيو ته: ابا! مون کي بيگناهه ايترو نه مارا بيا ماڻهو وڙهن، ته آءُ توکي دانهن ڏيان. ۽ تون وڙهين ته ڪنهن کي دانهن

ڏيان؟ ٻين جو ڏاڍ هجي ته الله تعاليٰ کي دانهن ڏي، پر جيڪڏهن الله تعاليٰ ڪنهن مصيبت ۾ منجهائي، ته ڪنهن کي به دانهن نه ڏي، ڪٿي به شڪايت نه ڪبي.

ڪنهن جو ڪونهي ڏوهه

بختيار نالي هڪڙو بخت وارو ماڻهو هوندو هو. اتي جا ٻيا ماڻهو مسڪين ۽ غريب هئا. البت بختيار وٽ پئسو ڏوڪڙ جهجهو هوندو هو. هن جي ڳوٺ ۾ هڪڙيءَ زال، مڙس سان جهيڙو ڪيو ۽ جهيڙو به رات جو ڪيائينس. جڏهن مڙس هٿين خالي، جوءِ وٽ پهتو. زال چئي رهي هئي ته: تون صفا سچو سڪڻو ٺلهو، پالهو آهين، ان ڏينهن جي ڏنگ کان سواءِ تو وٽ ٻيو ڇا رکيو آهي؟ ڪجهه پرڪار سڌار، پاڙي وارن کان پئسا ڪمائڻ سک؟ آءُ ڪا مفت جي مائي ناهيان؟ نيٺ ڪنهن جي ڄاڻي آهيان. ماڻهن وٽ مال متاع، گهه گنا، پئسا ڏوڪڙ، جايون جڳهيون. مطلب ته سڀ ڪجهه آهي. تون صفا ترڙ نياڳو آهين.

زال جا اهي اکر ٻڌي، مسڪين مڙس ٿڌو ساهه ڪنيو ۽ چائينس ته: سياڳي! مقدر منهنجي هٿ ۾ ڪونهي. ۽ تقدير کي زوريءَ ڦيرائڻ جا مطالبو نه ڪر! ڀاڳ نياڳ ۾ منهنجو ڪهڙو وس هلي سگهندو. توکي يا پاڻ کي آءُ ڪيئن ٿو سياڳو بنائي سگهان.

قضا تي رضا

ڪيش نالي هڪ بيت ايران ۾ آهي. اتي هڪڙو درويش فقير رهندو هو. ان جي زال ٻنھ ڪوجھي ۽ بدصورت هوندي هئي. (پاڻوڊر ۽ چلڪا مڪي، ميڪ اپ پئي ڪندي هئي.) هڪ ڏينهن فقير زال کي چيو ته: جڏهن الله جي تقدير ۾ توکي ڪوجھائپ ملي آهي، ته اجايا پاڻوڊر هئي منهن نه مٽاءِ! بدصورت ماڻهو هار سينگار سان سهڻو بنجي نٿو سگهي، بخت ۽ ڀاڳ طاقت سان نٿو حاصل ٿي سگهي. ڀلا اندو جو ڪجل پائي ته ڪجهه ڏسي سگهندو ڇا؟ بد بنياد انسان مان چڱائي ٿيندي ڇا؟ جڏي ڪٿي جو ڪم. رانيوتو هئي ڪپڙا ڦاڙڻ آهي، ته ان

مان ڪپڙن سبڻ جي اميد رکبي ڇا؟ ڪيڏو به ماهر حڪيم يا ڪيميادان هجي، پر ٿوهر مان ماڪي ناهي نه سگهندو ۽ چوپائي جانور مان انسان ٿي نه سگهندو. اهڙي محنت به فضول آهي.

آرسيءَ تي ميرنهن هجي ته ان کي صاف ڪري چمڪائي سگهجي ٿو. پر پٿر کي مهڻي آرسي نٿو بنائي سگهجي. بيد جي وڻ کي پاڻي ڏجي، ڪلر ڏجي، گڏ ڏجي، قوهارا ڪجن، پر ميوا ڪونه جهليندو. نڪو ڪارو شيدي صابن سان وهنجي پورو ٿي سگهندو. جڏهن تقدير تي ڪجهه وس نٿو هلي، ته پوءِ رضا تي راضي رهڻ ۾ ئي پلائي آهي.

ڳجهه ۽ سرڻ جي ڳالهه

ڳجهه ۽ سرڻ جي پاڻ ۾ سنگت هئي. ٻئي زمين کان گهڻو مٿي ڪنهن جهنگل مٿان اڏامي رهيون هيون، اتي ڳجهه چيو ته: منهنجي نظر تمام تيز آهي. ان ۾ مون سان ڪوبه ڀڄي نه سگهندو.

سرڻ چيس ته: اهڙي دعويٰ ڪئي اٿئي ته ڀلا ٻڌاءِ: هيٺ جهنگ ۾ تون ڇا ڇا ڏسين ٿي؟ ڳجهه چيس ته: آءٌ زمين تي به ٽي ڪٽڪ جا داڻا ڏسي رهي آهيان. توکي اعتبار ايندو اٿئي نه؟ اهو ٻڌي سرڻ کي ڏاڍو عجب لڳو، جو زمين کان هڪ ڏينهن جي پنڌ جيترو مٿي اڏامندي، جهنگل جي ڇانوَ ۾ ڳجهه کي ڪٽڪ جا ٻه ٽي داڻا ڪيئن ٿا نظر اچن. پوءِ ته پڪ ڪرڻ لاءِ ٻئي زمين تي لٿيون، ڇا ڏسن ته سڄ پڇ به ڪٽڪ جا داڻا آهن. ڳجهه داڻن چڱڻ لاءِ جيئن اڳتي وڌي، ته اڏيل ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسي پئي. چوندا آهن ته هر ڦڙيءَ مان سڀ ۾ موتي نه ٿيندو آهي، ته هر داڻو چڱڻ لاءِ به نه هوندو آهي.

هاڻي سرڻ چيس ته: توکي انهن داڻن ڏسڻ مان ڪهڙو فائدو رسيو؟ جڏهن تنهنجي نظر داڻن کان وڌي ڪوڙڪيءَ کي ڏسي نه سگهي. اهو ٻڌي ڳجهه ورائيو ته: تقدير آڏو اڪيون انڌيون ٿيو پون. عربيءَ ۾ چوڻي آهي: (إِذَا جَاءَ الْقَدَرُ عَمِيَ الْبَصَرُ) تقدير آئي ته اکين ڪم ڇڏي ڏنو. ڪو ماڻهو ترڻ جو ڪيڏو به ماهر هجي، پر سمنڊ کي پار ڪري نٿو سگهي. اهڙي جاءِ تي هن جو هنر ڪم جو نه رهندو.

آءُ ڪا پاڻ وهيئي

ڪنهن مصور استاد جي ذهين شاگرد، عنقا پکي، هاڻي ۽ زرافه جون تصويرون ٺاهيون. (حالانڪ هي نئي هن اڳ ۾ ڏنا به ڪونه هئا. (عنقا پکيءَ کي گهڻا ماڻهو رُخ پکي چوندا آهن. حالانڪ ان جو وجود ئي ڪونهي). پوءِ شاگرد ٻڌايو ته مون ائين تصويرون تيار ڪيون آهن، جيئن منهنجي استاد سيکاريون اٿم. اول استاد تصوير جو خاڪو تيار ڪيو، مون کي سيکاريائين. پوءِ مون به ان مطابق تصويرون ٺاهيون.

مطلب هي ٿيو ته: تنهنجي صورت سهڻي هجي يا ڪوجهي، اها خالق جي اڳ ۾ تيار ڪيل ۽ خلقي آهي.

عالم جو چوڻ آهي ته: اهو به شرڪ جو هڪ قسم آهي جو، چئجي ته مون کي فلاڻي ستايو ۽ ماريو آهي. توکي جيڪڏهن الله اکين ۾ سڃاڻپ جي نظر نصيب ڪري، ته توکي مصيبت ڏيندڙ يا جياريندڙ ماري ڏيڻ الله کان سواءِ ٻيو فلاڻو وغيره نظر ئي نه اچي. اهي شيون ان مالڪ جي حڪم ۽ تقدير سان ئي ٿين ٿيون. اهڙيءَ طرح هر جاندار جي روزي به مقدر ۾ لکيل آهي. توڪل ڪندڙن کي به بڪ ڪونه ماري ڏنو آهي ۽ رزق جي ڪشادگيءَ لاءِ به ان رزاق کي ئي ٻاڏائجي. جيڪڏهن اهو مالڪ روزيءَ جو دروازو تنگ ڪندو ته ڪير به ان کي ڪشادو ڪري نٿو سگهي.

مطلب ته: واڳ ڏئي تو وس، آءُ ڪا پاڻ وهيئي.

واڳ ڏئيءَ وس

ڏاچيءَ تي بار رکي، جت مهار کان وٺي هلي رهيو هو. پٺيان گورڙو (ڏاچيءَ جو ڦر) به پنڌ ڪندو پئي آيو. ڪجهه پنڌ ڪرڻ کان پوءِ گورڙي رٿا ڪندي ماءُ کي چيو ته: امان ڪجهه آهستي هل! ڏاچيءَ ورائيو: پٽ! منهنجي مهار منهنجي هٿ ۾ ڪانهي. انڪري آءُ پنهنجي مرضيءَ سان آهستي يا تڪڙي نٿي هلي سگهان. جيڪڏهن منهنجي مرضي هلي ها، ته آءُ هيڏو بار به نه کڻان ها.

مطلب ته جيئن ڏاڇيءَ جي واڳ ٻئي جي هٿ ۾ آهي، تيئن اسان جي واڳ واحد جي وس آهي. اسان جي زندگيءَ جي ڪشتي ڪنهن ٻئي هلائيندڙ جي هٿ ۾ آهي.

اي سعدي! ٻئي ڪنهن ۾ اميد نه رکندو ڪر! نه ڪنهن کان سوال ٿي ڪر! ڇو ته ڏيڻ وارو ذاتار، اڪيلو الله ٿي آهي. حق جي طالب لاءِ الله اڪيلي جو در ٿي ڪافي آهي. جڏهن اهو ڌڻي ڏڪاريندو، ته ٻئي هنڌ لڪڻ جي جاءِ ٿي نه ملندي. اهو مالڪ جنهن جو بخت بنائي ته سندس ڪرم، نه ته مقدر ٻئي ڪنهنجي هٿ ۾ ڪونهي.

اخلاص جي برڪت ۽ رياءَ جي مصيبت

عبادت اخلاص سان ڪجي: يعني صرف الله کي راضي ڪرڻ لاءِ ٿي عبادت ڪجي. رياءَ ۽ ماڻهن جي ڏيکاءَ لاءِ عبادت، جن مغز کان سواءِ ٺلهي ڪل آهي. جيڪڏهن اها نيت آهي ته ماڻهو درويش ۽ بزرگ سمجهن، ته پوءِ گودڙي پائڻ ۽ هندن واري جڻئي پائڻ ۾ ڪو فرق ڪونهي. (مذهبي هندو يا باهه جا پوڄاري ڳچيءَ ۾ هڪڙو ڏاڳو پائيندا آهن، ان کي جڻيو چئبو آهي.)

پنهنجي بزرگي ۽ ڪرامتون بيان نه ڪجن. عمل بزرگيءَ وارا ڪجن ۽ ڪڏهن واري چال اختيار نه ڪجي. جيتري پاڻ ۾ لياقت يا صلاحيت هجي، لاچار پوي ته ظاهر به اوتري ڪجي. ان کان وڌيڪ ڳالهه ڪندو، ته شرمسار ٿيڻو پوندس. البت پنهنجي صلاحيتن کي ظاهر ڪرڻ وارو انسان شرمسار نه ٿيندو.

اجائي شهرت به اڏارڻ ڪپڙن وانگر آهي. اهڙا ڪپڙا جڏهن مالڪ چاهي لهرائي وٺي، يا هيئن سمجهه ته ڪاٺ جا ٿلهڙا جوتا پائڻ سان ماڻهوءَ جو قدر حقيقت ۾ وڌي ڪونه پوندو. ڪو جاهل ماڻهو عالمن وارو لباس پائيندو، ته اهو ائين آهي، جيئن چانديءَ جي ڳهر تي سون جو پاڻي چاڙهائجي. ان سان ان واقف ته ڌوڪو کائي سگهي ٿو. البت واقفڪار سڀڪجهه سمجهي ٿو ۽ سونارو هڪدم سڃاڻي ويندو، ته هي چانديءَ کي سون جو پاڻي چڙهيل آهي.

جهڙيءَ طرح سون ۽ چانديءَ ۾ مٺ سڃاڻڻ لاءِ ان کي باهه ۾ ساڙڻو پوندو آهي، اهڙيءَ طرح جنهن ماڻهوءَ جو اندر ظاهر جي موافق ناهي. ان کي به دوزخ جي باهه ۾ ساڙڻو پوندو.

مطلب ته: رياءَ ۽ ڏيکاءَ واري عبادت ۾ اجر بدران وبال آهي.

عبادت ۾ اخلاص

هڪڙو ماڻهو سڄي رات بيهي نفل پڙهندو رهيو. نيت اها هئس ته ماڻهو بزرگ ۽ عبادت گذار سمجهن. ان جي پراسان ”پهاڙي بابا“ نالي هڪڙو درويش موجود هئو. ان چيس ته: پُٽ! اخلاص جي ڪوشش ڪر! عبادت به الله جي رضا حاصل ڪرڻ لاءِ ڪر! مخلوق وٽ پاڻ وٺائڻ جي ڪوشش مان ڇا فائدو؟ اهو ته ائين آهي، جيئن ڪنهن جي جسم تي ڪوڙهه جا داغ هجن ۽ مٿان ريشمي ڪپڙا پائي عيبدار جسم لڪائي. اهڙين اٽڪلن سان الله، ڪڏهن ملندڙي ڪين ڪي.

روزبدار ٻار جي ڳالهه

هڪڙي ننڍي ڇوڪري رمضان المبارڪ جو روزو رکيو. اونهارو جا ڏينهن هئا. روزي رکڻ کان پوءِ ڇوڪرو اسڪول پڙهڻ ويو. جڏهن ڏينهن ڪجهه چڙهيو، تڏهن اسڪول جو مانيٽر هن کي روزي ۽ عبادت سبب سندس گهر ڇڏي ويو. گهر ۾ ڇوڪر کي پيءُ به پيار ڪيو ۽ ماڻس به چُميون ڏنيون. مٿان پئسا به گهوريائينس. جڏهن اڌ ڏينهن گذري ويو ۽ نينگر جي معدي ۾ بڪَ جي گرمائش ۽ اُڃ جي آندَ مانڌ ظاهر ٿي، تڏهن هن سوچيو ته: گهر ۾ رڳو بابا ۽ امان آهن ۽ اهي عالم الغيب به نه آهن. ڇو نه لڪ چپ ۾ ڪجهه کائي، پي وٺان! هو ويچارو ڊڄي ئي پيءُ ماءُ کان پيو. سو لڪ چپ ۾ کاڌائين پيئائين. پيءُ، ماءُ کي ڏيکارڻ لاءِ روزي کي سانجهيءَ تائين به هلايائين. ڏسو ته جيڪو روزو ماڻهن جي ڏيکارڻ لاءِ آهي، ته ان جي حالت ڪهڙي آهي؟ اهڙيءَ طرح جيڪو ماڻهو، ٻين کي ڏيکارڻ لاءِ نماز پڙهندو، سو بنا وضوءَ جي به پڙهندو

رهندو. ٻين کي ڪهڙي خبر ته وضو اٿس يا ڪونهيس. عالم الغيب ته اڪيلو الله ٿي آهي.

جيڪو ماڻهو ڏيڪاءَ خاطر نماز ٿو پڙهي ۽ ماڻهن آڏو پاڻ وٽائڻ خاطر عبادت ٿو ڪري، اهو هن چوڪر کان به وڌيڪ بي عقل آهي. جنهن بي ماءُ کي ڏيکارڻ لاءِ روزو رکيو هو. (چو ته هو ٻار هئو ۽ هي وڏو آهي.) رياءُ ۽ ڏيڪاءَ واري نماز، (جو ماڻهن کي ڏسي ڊگهي نماز پڙهي ۽ پنهنجي منهن تڪڙي پڙهي.) اهڙي نماز ته دوزخ جي ڪنجي آهي ۽ جنهن مڃي ته اهڙي نماز پڙهي وئي، اهو مصلو به باهه ۾ اڇلايو ويندو.

نيڪ سيرت ماڻهو ٿوري عبادت الله خاطر ڪري، اهو رباڪار عابد زاهد کان گهڻو بهتر آهي. هڪڙو پٿرو چور آهي. ٻيو بزرگ وارو لباس پهري، وجهه ملڻ تي ٿر ٿو ڪري، ته پٿرو چور، هن ٿورو کان بهتر چئبو، جيڪو بزرگن جي لباس ۾ آهي.

ماڻهن جي واهه واهه حاصل ڪرڻ لاءِ عبادت ۾ ڪو ثواب ڪونهي. جنهن جي مزدوري ڪبي، اجرت به ان کان وٺي. جيڪا عبادت ماڻهن ۾ پاڻ وٽائڻ لاءِ ڪئي وئي، ته ان کي الله وٽ اجر ڪيئن ملندو. اهو اجر به وڃي ماڻهن کان وٺي.

الله ان کي ملندو، جنهن پيا سڀ سهارا ۽ سانگ چڏيا ۽ اڪيلي الله جي دَر جو فقير بنيو ۽ راهه به سڌي (الله واري) ورتائين. وڪڙ واري واٽ ائين سمجهه، ڄڻ ڏاند جون اڪيون ٻڌل آهن، چڪيءَ ۾ گول پيو ڦري، سڄو ڏينهن هلي ته به اتي جو اتي.

يلا! جيڪو محراب کي پئي ڏئي نماز پڙهي، ته ان کي اوڙي پاڙي وارا ٿي گمراهه چوندا. ته جنهن جي دل ۾ الله جي رضا کان سواءِ ٻين جي راضي ڪرڻ جو خيال آهي، ان به ڄڻ قبلي کي پئي ڏني آهي. جنهن وٽ جون پاڙون صحيح سلامت هجن، خدمت به اهڙي وٽ جي ڪري! جنهن مان توکي ڪجهه ٿل ملي. جيڪڏهن تنهنجي دل جي درخت جون اخلاص واريون پاڙون ڪونهن، ته ان مان ڪهڙو ٿل حاصل ڪندين. ڪنهن پٿر تي پوک ڪاهي، ٿل ڪاڌو آهي ڇا؟

ڏيکاء لاءِ ڪيل عبادت سان جيڪا عزت عارضي ملي ٿي، ان کي ڪا اهميت ڪانهي. اهڙي پاڻيءَ هيٺان گپ ٿي گپ آهي ۽ جيڪو اندر جو اچو ڪونهي ۽ ظاهري عزت حاصل اٿس، ته ان مان ڇا فائدو؟ ڇو ته جڏهن هي ظاهر جا پرڌا ڪچندا، تڏهن رياءَ واري عبادت کي ڪو وزن نه هوندو. هر هڪ جي اندر جي خبر اڪيلي الله کي آهي. ٻيا سڀ ظاهرين آهن. ماڻهو جيڪڏهن تنهنجو ظاهر چڱو ڏسي، توسان عقيدت رکي، عزت ڏين ته، تون توکي ۾ نه اچي. ڇو ته ٿي سگهي ٿو ته اهو عزت ڏيندڙ به توسان ظاهري خوشامد ڪندو هجي، جيئن تون ٿو ڪرين.

ڪيترا رياءَ ڪار گهڻي عبادت ڪندا هئا، پر اهي رڳو دهل وانگر دولاب هئا. اندر اخلاص کان صفا خالي هون. جڏهن سندن اعمال ترندا، تڏهن رياءَ وارن عملن کي الله وٽ ڪو وزن نه هوندو.

پلارا بزرگ هميشه اندر اجارڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ٻاهرئين ڏيک کان پنهنجي پرواهه هوندا آهن ۽ ظاهرين ماڻهو رڳو ٻاهرين عزت جو طالبو هوندو آهي.

حضرت بايزيد بسطامي رحم ڪهڙو نه قيمتي قول فرمايو ته: آءٌ مخالفن کان وڌيڪ مريدن کان ڊڄندو آهيان. ڇو ته مخالف منهنجون اوڻايون ظاهر ڪندو ۽ رياڪاريءَ کان بچاءُ ملي ويندو. ۽ مريد مون بابت وڏائي اهڙيون ڳالهيون ڪندو، جنهن سان دل ۾ غرور پيدا ٿيندو.

الله جا پيارا ٻانها، پلارا بزرگ، الله تعاليٰ جي در جا فقير آهن. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته بادشاهه هوندي فقير ۾ ڪا طمع نه رکي (يعني: الله تعاليٰ هوندي پين ۾ لالچ اچائي آهي). ڀلا ڪنهن هيٺ ڪڙيل کان به ڪو سهارو وٺو آهي ڇا؟

تو جيڪڏهن موتين سان ڀريل هجين، ته به سڀ وانگر نمائندگي ضرور ڌاريا مطلب ته عبادت صرف الله تعاليٰ جي رضا حاصل ڪرڻ لاءِ ڪرڻا مناسب آهي ته توکي جبريل به نه ڏسي. نصيحت قبولين ته سعديءَ جا سخن ائين قبول ڪر، جيئن ابي جي نصيحت مڃي آهي. اڄ نصيحت نه وٺيندين، ته سياڻي ضرور پڇتائيندين!

قناعت

جيڪو ماڻهو، نصيب ۾ مليل روزيءَ تي شڪر نٿو ڪري، ان جن الله کي سڃاتو ئي ناهي ۽ عبادت جو مفهوم به سمجهيو ناهي.

قناعت ۽ شڪر ماڻهوءَ کي شاهوڪار بنائيندا آهن. اي حريص انسان! تون اجايو بيقرار نه ٿي، دل جي شاهوڪاري اصلي شاهوڪاري آهي ۽ ان سان ئي دل کي سڪون حاصل ٿيندو آهي.

تن پروري (جسم جي گهڻي پالنا) سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم ناهي. جيئن جيئن جسم کي تاتي متارو ڪندين، تيئن اهو جلدي هلاڪ ٿيندو. جڏهن ته جسم فاني به آهي. البت سياڻو سببتو اهو انسان آهي، جنهن پنهنجي نفس جي ڪٽي کي خاموش ڪيو. رڳو ڪاٺي پي سمهڻ، اهو ته جانورن جو ڪم ۽ اهڙي عادت بنائڻ پي عقلن جو ڪم آهي ۽ جيڪو پاساڻو ويهي، الله جي معرفت حاصل ڪري ٿو ۽ ان مالڪ کي راضي ڪرڻ لاءِ عبادت ڪري ٿو، اهو خوش نصيب چئبو.

جنهن حق کي سڃاتو، اهو باطل کي پسند ٿي نه ڪندو. پر جيڪو روشنيءَ ۽ اوندھ ۾ فرق نٿو ڪري سگهي، ته ان لاءِ جنڙي ۽ حور ساڳي ڳالهه آهي. اهو ماڻهو جيڪو حق جي سڌي راهه ۽ باطل جي اونھي ڪڏ ۾ فرق نه سمجهي سگهي، اهو به ائين سمجهي!

انسان افلاڪ جو اڏامندڙ پکي آهي. پر ان جي ڀرڻ ۾ حرص، هوس ۽ لالچ جو پٿر ٻڌي ڇڏيو، ته پوءِ ڪيئن اڏامي سگهندو؟ اي انسان! تون شهوت ۽ حرص کي ڇڏ! ته تنهنجي اڏام آسمان تائين پهچي سگهي ٿي.

ٿوري ڪاٺن جي عادت بنائڻ سان ماڻهو ملائڪ صفت ٿي پوي

ٿو. جانورن وانگر آت پٽ کائيندڙ، آسمان ڏانهن ڪيئن اڏامي سگهندو؟
تون اول اخلاقن ۾ انسان ٿي، پوءِ ملائڪن وارين صفتن لاءِ سوچ. انسان
جو نفس سرڪش گهوڙي وانگر آهي. تون ان کي قابوءَ ۾ رک! ان کي
آزاد ڪري ڇڏيندين ته بچڙو ٿيندين ۽ دوزخ جي ڪڏ ۾ ڪرندين.

جيڪڏهن تون انسان آهين ته کائڻ پيئڻ ۾ احتياط ڪر! تون ماڻهو
آهين، ڪڏ نه آهين، جو گندگاهه ان ۾ اڇلين. انسان جو اندر ٽن ڪمن لاءِ
آهي. (۱) غذا (۲) ذکر (۳) ساهه کڻڻ لاءِ. پر تون ان کي رڳو مانيءَ
جو ٿانءُ بنايو آهي. گهڻي کائڻ سان ساهه کڻڻ ئي مشڪل ٿي پوي ٿو،
ته اتي ذکر ڪٿان ٿيندو ۽ اهڙو اندر حڪمت ۽ سياڻپ کان خالي
رهندو آهي. اڪيون ڏسڻ مان، پيٽ کائڻ مان نٿو ڍاڍي، پر آندو خالي
رکڻ پلو آهي. پيٽ جي دوزخ ۾ جيئن کاڌو وجهندو ويندين، تيئن
مطالبو ڪندو. هل من مزيد (چا اڃا به ڪجهه آهي؟ ته مون کي ڏيو!)
جيئن قيامت ڏينهن دروزخ چونڊو. اي انسان! تون گهڻو کائي جسم
کي متارو ٿو ڪرين ۽ روح کي ڪمزور ڪري ماري ٿو. تون دين
وڪڻين دنيا نه خريد ڪر!

جيئن جانورن کي کاڌي جو حرص، ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسائي ٿو.
تيئن انسان به حرص جي قيد ۾ ڦاسي ٿو پوي. چيتو شينهن ڪيڏي
طاقت رکي ٿو. پر کاڌي جو حرص ان کي به پنڄوڙن ۾ ڦاسائي رکندو
آهي. پوءِ ائين ويچارو ٿي پوندو آهي، جيئن ڪوئو ڪوٺامار ۾ ڦاسي
پريشان ٿيندو آهي.

لاليچ بري بلا آهي

حاجين تي الله رحم ڪري. هڪڙي پيري ڪنهن حاجي صاحب
مون کي عاج جي (هاڻيءَ جي هڏي مان ٺهيل تمام قيمتي) ڦڻي تحفو
ڪري ڏني. ان حاجي صاحب هڪ دفعي مون کي ڪتو ڪوٺيو هو.
مون کان اها ڳالهه وسري نه هئي. دل تي بار بيٺو هوم. سو اها ڦڻي
موتائي منهن تي هنئي مانس. چيو مانس: اها ڦڻي تون سانڍي رک! مون
کي نه ڪپي. رڳو هڪڙي مهرباني ڪجانءِ، جو اڳتي ڪتو نه چڻجان!

جڏهن آءٌ غريبائي حال آهر ڪٿاڻ جي پاڻيءَ سان اڻي ماني ڪاٽڻ تي هريل آهيان، ته پوءِ ڪنهن ظالم جي ڳاڙهي ٻوڙ جي طلب ۾ هن جا مهڻا ڇو سَهان؟ پاڻ کي چوندو آهيان ته: اي نفسِ ندورا! سادگيءَ تي ئي ڪفايت ڪندو ڪر. پوءِ تون فقيري ۽ بادشاهيءَ ۾ فرق نه سمجهيندين. تون بادشاهه جي در تي سوالي ٿي ڇو پهچين! جڏهن تو لالچ ڇڏي، ته پاڻ بادشاهه آهين ۽ جيڪڏهن تون حرص هوس جو طالب ۽ پيٽ جو پوڄاري ٿيندين، ته هر ڪنهن جي دروازي تي ڪعبه الله جي طواف وانگر چڪر پيو ڪائيندين. لالچ بري بلا آهي، ماڻهوءَ کي ڏاڍو ذليل ٿي ڪري.

لالچي فقير جي روش

ڪو لالچي فقير پٽ سوڌو خيرات پنڻ جي ارادي سان خوارزم شاهه بادشاهه وٽ صبح جو سوير وڃي پهتو. جڏهن بادشاهه تي نظر پيس، تڏهن جُهڪيو، پوءِ سڌو ٿيو، پوءِ سجدو ڪرڻ لاءِ نرڙ وڃي زمين تي رکيائين. پوءِ اُٿي سوال ڪيائين.

فقير جو اهو حال ڏسي، پٽ چيو ته: پيارا بابا! مون کي معاف ڪريو ته هڪڙو سوال ڪريان. ٻيءَ کان اجازت وٺي چيائين: ابا! توهان مون کي ٻڌايو هو ته: مسلمانن جو ڪعبو، قبلو حجاز ۾ مڪي شهر ۾ آهي. ان ڏانھن منهن ڪري نماز پڙهي آهي. ۽ اڄ تون بادشاهه ڏي منهن ڪري نماز ڇو پڙهي؟ اهو ٻڌي فقير ماٺ ٿي ويو.

اي انسان! تون نفس پرست ۽ حريص انسان جي پيروي اصل نه ڪجانءِ! ڇو ته هن جو قبلو هر گهڙيءَ پيو مٽبو آهي. نفس جو پوڄاري ڪڏهن به نجات نٿو حاصل ڪري سگهي. نفسِ ندوري جي مخالفت ۾ ئي نجات آهي. جيڪڏهن تون شرمساريءَ کان بچڻ ۽ منهن مٽي ڪري هلڻ چاهين ٿو، ته قناعت ڪفايت اختيار ڪر! لالچ ۾ منهن نه وجهه، لالچي ماڻهوءَ جو ڪڏهن به منهن مٽي نه ڏسندين، هن جو مٿو جنهن ڪنهن جي آڏو نوڙيل هوندو. لالچيءَ کي ڪا عزت ڪانهي. هن چند ڏوڪڙن جي عيوض عزت نفس، خودداريءَ جهڙيون اڻ ملهه خوبيون وڪڻيون ڇڏيون آهن.

پلا هڪڙو ماڻهو نهر وهندڙ جو چڙيو پاڻي پي گذر ڪري سگهي ٿو، ته اهو برف ۽ ٿڌي پاڻيءَ جو سوال ڪري هٿ ٽنگي پي آبرو ڇو ٿئي. جيڪو ماڻهو گهڻو عيش عشرت چاهيندو ۽ قناعت اختيار نه ڪندو. ته اهو مخلوق آڏو محتاج ۽ ذليل ٿيندو.

ان ڪري حرص ۽ لالچ ڪري ڪنهن جي آڏو هٿ نه ٽنگجي، ڪنهن ۾ طمع نه رکجي. پوءِ توکي هنن اڪرن لکڻ جي ضرورت ٿي نه پوندي ته: آءُ توهان جو خادم، فقير، حقير، لاشيءَ وغيره. تنهنجي مطلب ۽ لالچ کي ڏسي ڪيترا توکي لوڏي به ڪيندا. تون دل مان لالچ کي لوڏي ڪڍ، ته پوءِ توکي ڪوئي نه لوڏيندو. مطلب ته: غيرت مند، موحد انسان، مري ته سگهي ٿو، ته پر الله کان سواءِ ٻئي ڪنهن جي آڏو پنهنجي محتاجي ظاهر نه ڪندو.

خودداريءَ جي خصلت

هڪڙي ڀلاري ۽ اهل دل انسان کي بخار ٿي پيو. علاج ۾ ڪنڊ جي ضرورت هئس. ڪنهن خير خواه چيس ته: فلاڻي وٽ ڪنڊ آهي. ان کان گهري علاج ڪرا هن بزرگ چيو ته: آءُ موت جي ڪڙاڻ پسند ڪندس. پر سوال ڪرڻ واري ڪڙاڻ تنهنجو برداشت ڪري سگهان. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته اهڙي ماڻهوءَ کان سوال نه ڪري، جنهن جي منهن ۾ سوال سبب سونڊ پئجي وڃي. اهڙن وقتن تي، نفس جو چيو نه مڃجي. ڇو ته جسم ۽ نفس جي اجاڻي پرورش سبب روح جي نورانيت گهٽجي ٿي. نفس اماره انسان کي ذليل ڪندو آهي. توکي هوش هجي، ته نفس جو مريد نه ٿج! جنهن ماڻهوءَ جي عادت هجي جو، نفس جي هر طلب پوري پيو ڪري، ته اهو جلد ئي ناڪام ۽ نامراد ٿيندو. ڇو ته نفس جون خواهشون ڪو به پوريون ڪري نه سگهندو. جيڪو هميشه پيٽ پري کائڻ جو هيراڪ هوندو، ته اهو جلد کڻي پوندو، پوءِ ٿوري بک آيس ته به منهن جو رنگ ٿي مٽجي ويندس.

گهڻ کائڻ وڌي پيٽ جو بار کڻندو، يا پيٽ جي پوري ڪرڻ

جي فڪر ۾ ڦاٿل هوندو. پيٽ جو پوڄاري جلدي ذليل ٿيندو ۽ دل جي تنگيءَ کان، پيٽ جي تنگي بهتر آهي.

وسڪڻي فقير جو موت

شهر بصري ۾ هڪڙو عجيب لقاءَ ڏٺوسين. ڇا ٿيو جو اسان ٻه چار ساٿي فقيرائي لباس ۾ سفر ڪري رهيا هئاسين. رستي ۾ ڪجهه جو باغ آيو. وٽن ۾ ڏوڏا ۽ ڏنگ تيار هئا ۽ اسان ۾ هڪڙو فقير کاڌي جو سچر ۽ پيٽ جو پوڄاري هئو. ان جي نظر جڏهن چلڪندڙ ڏنگن تي پئي، تڏهن وات پاڻي ٿيس. پوءِ ته وسڪڻو روح پلي نه سگهيو. چيلهه سان چمند (سندرو) ٻڏي ڪجيءَ تي چڙهي ويو.

ڇو نه مٿان هن جو پير ترڪي پيو ۽ همراھ ڪنڌ ڀر اچي ڪريو ڏند شيڪي پئجي رهيو ۽ مري ويو. هاڻي يڪو ويٺو ڪارڪون کائي.

ان حد جي زميندار کي جڏهن ماڻهوءَ مرڻ جي خبر پئي، تڏهن اسان سڀني ساٿين کي پڪڙيائين. پوليس جو سٽڪو شروع ٿيو ته توهان پنهنجي ساٿيءَ کي ماريو آهي. مون چيو: ابا! اسان کي اجايو نه ماريو. هن همراھ کي کاڌي جي حرص ماريو آهي. جنهنجو آندو اڻ پليل ۽ وڏو ٿئي ٿو، ته ان جي دل تنگ ٿي پوندي آهي. پيٽ هٽڪڙين ۽ ڏنڊا پيڙين کان به ڏکيو آهي. پيٽ جي پوڄاريءَ کي الله جي عبادت جو لطف حاصل نه هوندو آهي.

ڪوريٽرو گهڻو کائي، سڄو پيٽ بنجي پوندو آهي ۽ مري پوندو آهي، پوءِ نتيجو هي نڪرندو آهي جو لڪدار پيٽ واري ڪولي، ان کي جنگهه کان وٺي گهليندي وڌندي آهي. پيٽ ڀرجڻ جو نه آهي. ان کي صرف قبر جي مٽي ٿي پري سگهي ٿي.

بک ۽ شهوت ۾ فرق

هڪڙي صوفيءَ کي پيٽ جي بک ۽ اگهڙ جي شهوت تنگ ڪيو. ان وٽ ڪجهه پئسا هئا. اهي خرچ ڪري ڪپائي ڇڏيائين. پوءِ ڪنهن

دوست پنهنجي منهن پڇيس ته: پئسا ڪاڏي ڪيئي؟ هن ورائيو ته: ڪجهه خرچ ڪري شهوت جو علاج ڪيم، ڪجهه پئسن مان ڪاڌو وٺي ڪاڌم. پر منهنجي چريائپ چئجي جو، هن پاڻيءَ نڪرڻ سان شهوت جي باهه وسامي وئي، پر پيٽ جي باهه اُجهامي ئي نٿي.

ڪاڌو ڪهڙو به لذت يا معمولي هجي، پر سڪ سان ۽ بک ۾ هٿ ايندو ته وڻندو. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته جڏهن ننڊ جا ڍڪر اچنس، تڏهن وهائو مٿن هيٺان ڪري سمهي پوي ۽ جتي ڳالهائڻ جي گهڻي ضرورت محسوس ڪري، اتي ئي ڳالهائي. نه ته زبان بند رکي. ميدان خالي نه ڏسي ته بال نه اچائي. حد کان وڌيڪ نه ڳالهائجي ۽ ڪوبه قدم حد اندر ڪڍجي.

مطلب ته: نفس تي ڪنٽرول ڪجي، اجايو چڙواڳ نه ڇڏجيس.

اوڌر جي ڳنديري

ترڪستان جي طبقي شهر ۾ هڪڙي ماڻهوءَ ڪمند جي ڳنديري پئي ڪپائي. هيڏي هوڏي گهڻي ڦريو، پر ڳنديري نه ڪٽس. اتي هڪڙو پلارو ماڻهو نظر آيس. ان کي وڃي چيائين ته: هيءَ ڳنديري توهان ئي وٺو. اڄ پئسا نه هجن ته پرواهه ناهي، جڏهن پئسا ٿين، تڏهن ڏجو. پر هن پلاري اهڙو جواب ڏنس، جو منهنجي دل تي هميشه لاءِ لڪجي ويو. چيائينس: ڀاءُ! تون پئسن گهرڻ کان صبر ڪري نه سگهندين ۽ منهنجو وقت ڳنديريءَ کان سواءِ ئي گذري ويندو.

اهڙي مٺي ڳنديري چوسڻ ۾ ڪهڙو مزو، جنهن جي پٺيان قرض لاهڻ جو فڪر لڳل هجي.

خيراتي ڪپڙا ۽ فقيرائي گودڙي

ترڪستان جي ختن صوبي جي گورنر ريشمي ڪپڙن جو وڳو ڪنهن فقير مسڪين ڏانهن موڪليو. هن فقير ڪپڙا پاتا ۽ شڪراني طور چيو ته: گورنر کي جس هجي، الله شال وڌائيس. پوءِ چيائين ته: هي

ريشمي ڪپڙا سٺا آهن. پر پنهنجي غريبائي گودڙي هن کان به پلي آهي. دل آزاد هجي ته سمهڻ وقت زمين تي لپتي پئجي. ڪنهن هنڌ بستري وٺڻ لاءِ ڪنهن آڏو نوڙت نه ڪجي.

پلي بک ڀرم جي

ڪنهن مسڪين وٽ ٻوڙ جيترا پئسا ڪونه هئا. بصر ڀڄي ان سان ماني کائي رهيو هو. ايتري ۾ ڪنهن حجابتي دوست چيس ته: هتي ننگر پيو ٿو هلي، قورم پيا ٿا رجھن. اتان وڃي ڳاڙهو ٻوڙ وٺي اچ، پوءِ مري سان اچي ماني ڪاڏ. گهرڻ کان لڄ ڪندين، ته بک مرندين. اهڙي ڳاڙهي ٻوڙ جي ڳالهه ٻڌي، مسڪين اٿيو. چادر ويڙهي اوڏانهن ويو. اتفاق سان ننگر تي رش وڌي هئي، سو مسڪين جي چادر ته ڦاٽي پئي. پر ڏڪن ۽ ٿيلهن سبب ڪري پيو. ٻانهن ڀڄي پيس. پوءِ ته روئندي پاڻ کي چئي رهيو هو ته: اي نفس ندور! هٿ جي وڍيءَ جو ڪو علاج ڪونهي. فقير چئي رهيو هو ته: حرص جو قيدي، مصيبتن ۾ ڦاسندو آهي. اڄ کان وٺي، سڪل ماني بصر سان کائبي. پراون درن تان پٺيل سڻي اوڦرائيءَ کان، پنهنجي هٿن سان ڪمايل روزيءَ مان جَوَن جي روڻي ورتل پلي آهي. ڏسو ته هن مسڪين پراڻي ٻوڙ جي ڪري ڪيئن نه ٻانهن پڇائي وڌي ۽ ڪيترا ڏينهن لوڙيو هوندائين.

سادگي سٺي آهي

ڪنهن غريب پوڙهيءَ جي گهر ۾ هڪڙي ٻلي رهندي هئي. پوڙهي هن کي رکو سڪو ٽڪر پئي ڏيندي هئي. هڪ رات ٻليءَ جي قسمت ڦٽي، جو ڪنهن امير جي گهر جي مهمان سراءِ ۾ وڃي پهتي. اتي نوڪرن اهڙو تير هنيو، جو رت ڳاڙيندي اتان موٽي. مرڻ جي ڊپ کان ڊوڙندي پئي آئي. ڇا پئي چوندي اچي ته: جيڪڏهن زخم مان چڙهي پيس ته اڳتي ڪوئن ۽ پوڙهيءَ جي رڪن ۽ سڪن ٽڪرن تي ئي گذارو پئي ڪنديس.

ماڪي لاهڻ لاءِ مڪن جا ڏنگ به سَهڻا پوندا آهن. ان کان بهتر آهي ته ڪمند جي رس تي ٿي گذر ڪجي. ماڪيءَ جي طمع ڇڏي ڏجي. الله تعاليٰ به اهڙي ٻانهي کان خوش آهي، جيڪو رب جي تقسيم ڪيل روزيءَ تي راضي رهي.

اياڻو مرد سياڻي زال

ڪنهن ماڻهوءَ جي ننڍڙي پٽ کي ڏند ڄاوا. پيءُ پريشان ٿيو ۽ سوچڻ لڳو ته آءٌ مسڪين ماڻهن پٽ لاءِ ڪاڌو ڪٿان آڻيندس. ۽ هي به نامناسب آهي، جو ههڙي پيارڙي پٽ کي ڇڏي ڪٿي پڇي هليو وڃان. اهڙا وهم ولوڙيندي نيٺ زال سان پنهنجي پريشانيءَ جي ڳالهه ڪيائين. زال تمام سهڻو جواب ڏنس ته: تون اجايو اچي شيطاني وسوسن ۾ منجهيو آهين. جنهن الله اسان جي پڇي کي ڏند ڏنا آهن. ماني به اهوئي ڏيندس. رزاق ته اهو رب آهي. تون ڇو اچي پريشان ٿيو آهين. جيڪو الله سائين ماءُ جي پيٽ ۾ ٻار جي تصوير بنائي ٿو، ته هن جي عمر ۽ روزي به لکي ڇڏيندو آهي. جيئن ڪو ماڻهو غلام خريد ڪندو آهي، ته ان جي گهرجن جي پورائي به پيو ڪندو آهي، ته جنهن الله هن ننڍڙي کي پيدا ڪيو آهي، اهو هن جي ضرورتن کي ڪيئن وساريندو؟ توکي ته الله تي ايترو ڀروسو به ڪونهي جيترو غلام کي پنهنجي رئيس تي هوندو آهي.

تو ڪڏهن ماڻهن جي واٽان ٻڌو هوندو، ته اڳئين زماني ۾ اهڙا ڀلارا بزرگ هوندا هئا، جن جي هٿن ۾ پٿر چاندي بنجي پوندو هو. توکي شايد اها ڳالهه سمجهه ۾ نه اچي. پر اصل ۾ ان جو مطلب هي آهي ته انهن بزرگ، اهڙي قناعت اختيار ڪئي، جو وٽن چاندي ۽ پٿر ٻئي هڪجهڙا هئا. ۽ سچ آهي ته جڏهن ٻار جي دل ۾ حرص ڪونهي، تڏهن هن وٽ سون ۽ مٽيءَ جي مُٺ ٻئي هڪجهڙا آهن.

بادشاهن جي در تي جهڪندڙ فقيرن کي ڪير ٻڌائي ته: بادشاهه ته فقيرن کان به وڌيڪ محتاج آهن. ڇو ته فقير کي ٻه چار روپيا ملندا ته

ماڻ مٿ ۾ گذارو ڪري ويندو. پر بادشاهه ملڪ جي حاڪم هوندي به اندر جو بکيو آهي. ان کان سواءِ ملڪ ۽ قوم جي نگهباني ڪرڻ کا گهٽ مصيبت آهي ڇا؟ حقيقت ۾ بادشاهه ته هي فقير آهن، جيڪي فقير جي نالي سان سڏجن ٿا. جنهن فقير کي دل ۾ ڳڻتيون ڪونهن، اهو بادشاهن کان وڌيڪ خوشنصيب آهي.

غريب ماڻهو پنهنجي زال ۽ ٻچن سان جهوپڙيءَ ۾ اهڙو آرام سان سمهي نندڻو ڪري، جو اهڙو سک بادشاهه کي محلات ۾ به حاصل ڪونهي. (هو ته نندڻ جي گوري کائي مس نندڻ ڪندو آهي.) جڏهن نندڻ اچي ٿي ته ان وقت جهڙو تخت تي سمهڻ، تهڙو جهنگ ۾. بادشاهه هجي يا درزي، رات جو جڏهن سمهن ٿا، ته صبح ٻنهي لاءِ هڪجهڙو ٿئي ٿو. اي فقير! جڏهن ڪنهن هٺيلي، مغرور ۽ ظالم بادشاهه کي ڏسين، ته دل ۾ شڪر ڪرا جو توکي الله تعاليٰ اهڙي بادشاهي نه ڏني، جنهن سان غريبن جو رت چوسين ۽ ساڻن ظالم ڪرين.

وياجي سيٺ دوزخ ۾

هڪڙو وياج خور سيٺ ڏاکڻ تان لهندي ڪري پيو ۽ مري ويو. پوءِ ته هن جي پٽ به ٿي ڏينهن رڻو پئي. نيٺ صبر ڪرڻو ٿي پئجي ويس. هڪ رات پيءُ کي خواب ۾ ڏٺائين ۽ حال احوال پڇيائينس ته: اتي توهان حساب ڪتاب ڪيئن ٿيو؟ وياجي سيٺ ورائيو ته: اهي احوال ٿي نه پيا ڏاکڻ تان جو ڪريس ته سڌو دوزخ جي ڪڏ ۾ اچي پيس.

هن دنيا جو گهر سادو ئي ڀلو آهي

ڳالهه ٿا ڪن ته: ڪنهن نيڪ ماڻهوءَ پنهنجي قد ۽ گهرج مطابق ننڍو ۽ سادو گهر ٺهرايو. کيس ڪنهن دوست چيو ته: يارا تون ان کان وڏو ۽ اعليٰ قسم جو گهر ٺهرائي سگهين پيو. تڏهن ان نيڪ ماڻهوءَ ورائيو ته: دوست! هيءُ گهر عارضي آهي. نيٺ اهو ڇڏڻو آهي. ته ڇڏڻ لاءِ اهو گهر ئي مناسب آهي. عربيءَ ۾ چوڻي آهي: لِدُوا لِلْمَوْتِ وَأَبْنُوا لِلْخَرَابِ

(جڻيو مرڻ لاءِ ۽ تعمير ڪرايو ٻڌڻ لاءِ). سو ههڙو گهر ٿي ڪافي آهي.
قافلي سان هلندي، وات تي ڊاٻاهي ڪرڻ لاءِ رستي ۾ به اعليٰ
گهر ٺاهيو آهي ڇا؟

جيڏا اٺ تيڏا لوڏا

هڪڙي بادشاهه کي اولاد ڪونه هئو ۽ هتان روانو ٿي اڳئين
جهان وڃي پهتو. هو مرڻ مهل ان علائقي جي هڪڙي بزرگ کي پنهنجو
جاءِ نشين مقرر ڪري مري ويو. بزرگ جڏهن بادشاهي رعب، تاب ۽
دولت جو چسڪو چڪيو، تڏهن تقويٰ ۽ پرهيزگاري وساري، پڪو دنيا دار
بنجي پيو. پوءِ ته پاڙي اوڙي، پرياسي جي ملڪن سان جنگيون ڪري،
وڏن وڏن بهادرن کي به شڪست ڏنائين. هاڻي مشهور پهلوآن به هن جي
نالي کان ڊڄندا هئا. ڪنهن کي به هن سان مقابلي جي طاقت نه هئي.
اتفاق اهڙو ٿيو جو پاڙي اوڙي جي ملڪن پاڻ ۾ ٻڏي ڪري،
لشڪر تيار ڪري، اوچتو ڀرپور حملو ڪيو. ملڪ جي چوڌاري
محاصرو (گهيرو) ڪيائون، تيرن ۽ پٿرن جو مينهن پئي وسايائون، اهو
حال ڏسي هيءُ نئون بادشاهه پريشان ٿي پيو. نيٺ ڪنهن ولي الله،
يلاري بزرگ ڏانهن ماڻهو موڪليائين ته آءُ منجهي پيو آهيان، سخت پريشان
آهيان، مون لاءِ ڪا دعا گهرو ته خير ٿئي. دشمن تري وڃن. چوندا آهن
ته: جتي تير تلوارون ڪم نه ايندا آهن، اتي دعائن جو سهارو وٺبو آهي.
جڏهن ولي الله کي اهڙو ناپو مليو، تڏهن مُرڪي فرمايائين ته:
تون جيڪڏهن اڏڙ مانيءَ تي ڪفايت ڪرين ها، بادشاهيءَ جي چڪر ۾
نه ڦاسين ها، ته توکي اڄوڪو ڏينهن ڏسڻو نه پوي ها.
ڏس ته قارون سڄي حياتي مال ميڙڻ ۾ گذاري. اها سمجه ٿي ته
ايس ته سلامتي مال ۾ ڪانهي، پر سلامتي اڪيلاپ ۽ مسڪينيءَ ۾ آهي.

مسڪينيءَ تي صبر ڪرڻ بابت حڪايت

ماڻهوءَ جي سخاوت واري طبيعت ۾ ڪمال آهي. پوءِ هن وٽ
سون چاندي ۽ پئسا ڏوڪڙ هجن يا نه هجن. ۽ موذي ماڻهو لک پتي ٿي

پوي، ته به هن جي طبيعت نه ٿي مڃي. سخي طبع انسان وٽ ڀلي ماني ٽڪي نه هجي، پر هو دل جو شاهوڪار آهي. سخاوت زمين آهي ۽ سرمايو پوک آهي. جيتري سخا گهڻي ڪبي، اوترو سرمايو وڌندو رهندو. جڏهن الله تعاليٰ مٽيءَ مان ماڻهو بنايو آهي، ته اسان به ماڻهو ڌاريون. دولت گڏ ڪرڻ سان ترقي ڪانهي. توهان کي خبر هوندي ته بينل پاڻي بديءَ ڪري ويندو آهي. دولت به ائين سمجه! سخا گهڻي ڪر! ڇو ته وهندڙ پاڻيءَ ۾ برڪت هوندي آهي. ڪو ڪنجوس ماڻهو، سڄو ٿي پوندو ته ٻيهر ترقي مشڪل ڪري سگهي. جيڪڏهن تون مانائتو آهين ته بي فڪر ره! توکي زماني جا لاهڻا ڇاڙها ڪجهه نه ڪري سگهندا ۽ جيڪڏهن ڪو پٿر يا پٿر رستي ۾ پيو هوندو ته ان ڏي ڪوئي نه نهاريندو. هوڏانهن سون جو ننڍڙو ڌڙو ڪڍي ڪري پوندو آهي، ته بتي ڪڍي به ان کي ڳولهي هٿ ڪبو آهي. سخي مرد به سون وانگر قيمتي سمجه. شيشي جا ذرا پٿرن مان ٿي ڪڍبا آهن. صفائيءَ کان پوءِ ڪم ايندا آهن.

انسان کي گهرجي ته مال ملڪيت بدران سٺن اخلاقن حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪري. ڇو ته مال ملڪيت فاني آهن ۽ اعليٰ اخلاقن جو اڃورو باقي رهندو.

ڏکڻ کان پوءِ سُڪ

وڏڙا ڳالهه ڪندا هئا ته: شيراز شهر ۾ هڪڙو پوڙهو ماڻهو رهندو هو. هن جي عمر تمام وڏي هئي. ڪيئي بادشاهتون ۽ ڪيئي انقلاب هن جي نظرن آڏو گذريا هئا. شيراز شهر جي باني عمرو بن ليث جي زماني ۾ ڄائو هو.

هو پاڻ ته جهور ڪراڙو هو پر هن جو پٽ نهايت خوبصورت هئو. جنهن جي حسن جي هاڪ هنڌين ماڳين هلندي هئي. ماڻهو پنڌ ڪري نينگر کي ڏسڻ ايندا هئا. اهو حال ڏسي پوڙهي پيءُ دل ۾ خيال ڪيو ته: پٽ جو مٿو ڪوڙي ٽڪڻ ڪري ڇڏيانس. متان ماڻهن جي نظر لڳيس.

پوءِ ته پراڻي پاڪي ڪئي، روهيءَ تي ٽڪو ڪري، پٺت جو مٿو ڪوڙي، اهڙي ٽڪڻ ڪيائينس، جهڙي هٿ جي تري يا موسيٰ عليه السلام جو چمڪندڙ هٿ. هاڻي سهڻي نينگر جي سونهن گهٽجي پئي. هوڏانهن پاڪيءَ به شرم کان پنهنجي ڇاتيءَ ۾ منهن لڪايو. (يعني: پاڪيءَ کي ورائي بند ڪيائون.) ڇوڪر به شرمسار هئو. ڪوڙيل ڪارا وارا هن جي سامهون پيا هئا.

ان ڇوڪر جو هڪڙو عاشق هئو، جنهن کي هن حادثي کان ڏاڍو صدمو رسيو. پوءِ ڪنهن ماڻهوءَ هن عاشق کي سمجهايو ته. تون اجايا ۽ ابتا خيال ڇڏي ڏي، پاڪيءَ هن نينگر جي شڪل ئي بگيڙي ڇڏي آهي. اهو ٻڌي عاشق ٿڌو ساھ ڪنيو ۽ چيائين ته: آءٌ نفس جو پوڄاري نه آهيان. منهن جي محبت پاڪ آهي، نينگر کي مٿي تي وار هجن يا نه هجن ڪو فرق نٿو پوي. آءٌ هن جي وارن تي موهت ناهيان. هن جو منهن ڪونه مٿيو آهي. البت وار ڪٽيا آهن. جيڪي چند ڏينهن ۾ وري ڦٽي پوندا. ڀلا ڪنهن وڻ جا پن سرءُ ۾ ڇڻي پون، ته بهار ۾ نيٺ ڦٽندا، اهو ته ائين آهي جيئن ڪجهه گهڙيون سج ڪڪرن ۾ لڪي وڃي. وري ظاهر ٿي پوي.

ان مثال وانگر ڪو بزرگ ڀلارو ماڻهو پريشان ٿي پوي ته تون ڪڪرن ۾ لڪل سج وانگر سمجه! هو وري ساڳي منزل ماڻي ويندو. البت ڪو حاسد ماڻهو پنهنجي مرتبي تان ڪرندو آهي، ته ان جي عزت هميشه لاءِ ختم ٿي پوندي آهي، اهو ائين سمجهه جيئن چمڪندڙ ٽانڊو پاڻيءَ ۾ ڪريو ۽ وسامي ويو.

اي دوست! چوندا آهن ته: ڪنهن اوندھ کان نه گهٻرائجي. مٿان ان اوندھ ۾ آبِ حيات جهڙو سپاڳ سمايل هجي. زمين جي حرڪت جبلن پوڻ سان متجي وئي ۽ مون (سعديءَ) به گهڻا سفر ڪري گهڻو پرايو آهي ۽ هي سبق سکيو اٿم ته مشڪلات آڏو اچڻ سان انسان اصل نه گهٻرائي، مايوس نه ٿئي. ڇو ته ڏڪن جي رات نيٺ ته ڪٽندي، سڪن جو سج نيٺ ته اُڀرندو.

تربيت بابت

هاڻي گهوڙن، ميدانن ۽ راندين جي ڳالهين کي ڇڏي، سنن اخلاقن، ادين بابت لکون ٿا.

اي انسان! تون وڏي دشمن نفس سان ٺاهه ڪيو آهي ۽ ٻين سان جنگ ڪرڻ جي فڪر ۾ آهين. نفس کي حرام ڪارائي، متارو ڪيو اٿئي ۽ رستم ۽ سام جهڙن مشهور پهلوئن سان مقابلي جون ڳالهيون ويٺو ڪرين. ڪوبه وڏي دشمن کي ماري مڃائڻ جو فڪر ڪونه ٿو ڪري. تون ننڍن ٻارن وانگر اڃا پڻ جا مٿان نه ٿاڙ! پر پنهنجي اصلاح ڪر!

تنهن جو جسم (وجود) چڱاين ۽ برابن جو شهر آهي. جنهن جو تون پاڻ بادشاهه آهين ۽ عقل ان جو وزير آهي. ان شهر ۾ ڪي اشراف ته ڪي ڪميٽا ماڻهو رهن ٿا ۽ ڪي ڪميٽا اشرافن جي روپ ۾ رهن ٿا. اهڙن جا نالا اٿئي: ٽڪبر، ڪاوڙ، حرص ۽ هوس. هوڏانهن پرهيزگاري ۽ رب جي رضا تي راضي رهن به اتي جا آزاد شهري آهن. نفس ۽ حرص جا مريد به چورن ۽ ڪيسبن ڪٽریندڙن وانگر رهن ٿا. هاڻي جيڪڏهن شهر جو بادشاهه، اهڙن بدمعاشن سان مهربانيون ڪندو رهندو، ته اتي شريف انسان سک ۽ سکون سان رهي نه سگهندا. ڇو ته، بدمعاش ڪنهن شريف جي پٽ کي لاهيندي دير ٿي نه ڪندا آهن.

شهوت، حرص، ڪينو، ڪپت ۽ حسد تو ۾ ائين ٿا رهن، جيئن رڱن ۾ رت هلي ۽ جسم ۾ ساهه آهي. هاڻي اهڙا دشمن جيڪڏهن پلجي پهلوئن ٿيا ته تنهنجو چيو به نه ڪندا. پوءِ تون انهن سان مقابلو ڪري به نه سگهندين، مجبوراً انهن آڏو دَسجي پوندين. جنهنجو عقل تيز هوندو، ته اهو مقابلو به ڪري سگهندو. توهان ڏٺو هوندو ته جتي چوڪيدار

سجاڳ ۽ هوشيار هوندو آهي، اتي چور ۽ لوفر اچي ئي نه سگهندا آهن. جنهن بادشاهه دشمن کي ڪا سزا نه ڏني، اهو بادشاهي نه ڪري سگهندو. وڌيڪ گهڻو لکڻ نٿو چاهيان. ٿورو لکيو گهڻو سمجهندا. ڪو سياڻو عمل ڪرڻ چاهي، ته ان لاءِ هڪڙو حرف به ڪافي آهي.

خودي ۽ خاموشيءَ بابت

تنهنجو عزم ۽ ارادو پهاڙن وانگر مضبوط هجي 'لڏندڙ نه هجي' ته توکي به ائين بلندي حاصل ٿيندي، جيئن پهاڙن جون چوٽيون آسمان سان ڳالهين ٿيون ڪن. اي سياڻا عالم سڳورا! تون زبان تي ڪنٽرول رک! پوءِ بي زبانن وانگر حساب ڪتاب کان چڻي پوندين. جيئن سمند جي سڀي موتين کان سواءِ وات نه کوليندي آهي، تون به مخفي رازن کي ائين سانڍا گهڻ ڳالهائو انسان ٻوڙو ٿيندو آهي ۽ نصيحت به ان تي اثر ڪندي آهي، جيڪو ماڻ ڪري ٻين جي ڳالهه ٻڌندو. ڀلا، جنهن کي پنهنجو ڳالهائڻ ئي پسند هوندو، ته ٻين جي ڳالهائڻ مان ان کي مزو ڪيئن ايندو؟

بنا سوچڻ سمجهڻ جي ڪا ڳالهه نه ڪجي. ٻئي جي شروع ڪيل ڳالهه کي اڌ ۾ نه ڪٽجي. سوچي سمجهي ٿورو ڳالهائيندڙ، گهڻ ڳالهائو حاضر جواب کان بهتر آهي.

انسان کي ڳالهائيندڙ بنايو ويو آهي، اهو هن کي وڏو ڪمال حاصل آهي. پر بيهودي بڪواس ڪري ماڻهو پاڻ کي بيڪار بنائيندا آهن. گهٽ ڳالهائيندڙ انسان کي تون لهي ٿيندي نه ڏسندين. جيئن مٽيءَ جي دڙي کان جو جيتري خستوري بهتر آهي. ائين اجائي ۽ گهڻي ڳالهائڻ کان، ڪارائتو ٿورو ڳالهائڻ بهتر آهي. بيڪار ۽ اجاين ذهن جملن کان ڪم جو هڪڙو اکر ڳالهائڻ بهتر آهي. جيئن اڻ ڄاڻ جي هلايل هڪ سؤ تيرن کان ڄاڻو ۽ هٿ سڌي انسان جو هڪ تير ئي ڪارائتو هوندو آهي. پريٽ ۽ پنهنجي منهن به اهڙي ڳالهه نه چئجي جنهن جي ظاهر ٿيڻ کان پوءِ شرمساريءَ سبب لهي ٿيڻو پوي. ڀت جي پٺيان به ڪا ڳالهه نه

ڪجي. چوندا آهن ته: ڪنڌيءَ کي به ڪَن آهن. تنهنجي دل رازن جو خزانو هجي. ان جو دروازو کليل چڱو نه آهي. سياڻا ماڻهو، وات کي ڇڻ سبي ڇڏيندا آهن، جو نڪو زبان هلي، نڪو ڪٿي ٻارڻ ٿي پري.

رازداريءَ بابت ڳالهه

ترڪستان ملڪ ۾ تڪش نالي هڪ بادشاهه هوندو هو. ان پنهنجي هڪ غلام کي ڪنهن مخفي راز جي ڳالهه ٻڌائي، پوءِ تاڪيد ڪيائينس ته: اها ڳالهه ڪنهن کي به نه ٻڌائجان. سال کن ته هن راز کي اندر ۾ سانڍيو. ٻاهر ٻاق نه ڪڍيائين. پوءِ ڇا ٿيو جو هڪ ڏينهن اها ڳالهه سڄي ملڪ ۾ پکڙجي وئي. بادشاهه اچي ڏمريو، جلاد کي حڪم ڪيائين ته: ان غلام جي سسي ڌڙ کان ٽار ڪري ڇڏ! اهو حال ڏسي اتي وينلن مان هڪڙي ڊانءِ، بادشاهه کي عرض ڪيو ته: اي بادشاهه سلامت! بي گناهه غلام کي نه مار! جو اهو گناهه اصل توهان کان صادر ٿيو آهي. توهان هن کي راز ٻڌايو ٿي نه ها. ۽ هاڻي جڏهن ڳالهه جهان ۾ پکڙجي وئي آهي، تڏهن ان کي بند ڪيئن ڪري سگهيو. راز جي ڳالهه ٻئي ڪنهن کي ٻڌائڻ ٿي نه گهرجي. راز کي سيني ۾ سانڍڻ گهرجي.

دولت ۽ خزانو. خزانچي نوڪرن جي حوالي ڪري ڇڏيو آهي. پر راز ڪنهن کي نه ٻڌائبو آهي. جيسين ڪا ڳالهه تو زبان مان نه چئي آهي، تيسين تنهنجي قبضي ۾ آهي. جڏهن اها ڳالهه تو چئي ڇڏي تڏهن تنهنجي قبضي مان نڪري وئي. راز جي ڳالهه کي هڪ ديو سمجھ، جيڪو دل جي ڪوهه ۾ بند آهي. هاڻي ان کي زبان تي نه چاڙهه. سرڪش ديو هڪ دفعو قيد مان نڪتو، ته وري ڪٿي ٿو قيد ۾ اچي سگهي! ننڍي هوندي ديون پرين جي ڳالھين ۾ ٻڌندا هئاسين ته: ڇڏائي ويل ديو ”لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ“ وظيفي سان به وري بند نه ٿو ٿئي سگهي.

اهڙي ڳالهه ٻين سان چو ڪجي، جنهن جي ظاهر ٿيڻ کان پوءِ

مصيبت مڃي پوي. ڪنهن بي سمجھه اوجھه مڙس کي سياڻي زال چيو ته: ڳالهائين ته سوچي سمجھي ڳالھاءِ، نه ته ڀلائي ڪري ماڻ ۾ گذاريندو ڪر!

جاهل جي سلامتي ماڻ ۾ آهي

مصر ۾ هڪڙو خوش خُلق درويش رهندو هو ۽ گهڻو ڪري خاموش رهندو هو. ڄڻ ڳالهائڻ کان روزو رکيل هوس. پري پري جا ماڻهو ڪهي اچي ان درويش جي زيارت ڪندا هئا. هڪڙي ڏينهن ان درويش دل ۾ سوچيو ته: سياڻن جو چوڻ آهي ته: ماڻهوءَ جا هنر سندس زبان هيٺان لڪل آهن. سو آءٌ جيڪڏهن هيئن هميشه ماڻ ۾ رهندس، ته ماڻهن کي منهنجي عقل ۽ سمجھه جي پرک ڪيئن پوندي؟

هاڻي جڏهن ڳالهائڻ ٻولھائڻ شروع ڪيائين، تڏهن ننڍي وڏي ۽ دوست دشمن کي معلوم ٿي ويو ته هن کان وڌيڪ بي عقل مصر جي ملڪ ۾ مشڪل ملي. پوءِ ته، ايندڙ زيارتن جي رش ٿي ختم ٿي وئي. ماڻهو کانئس متفر ٿي ويا. هاڻي درويش به اتي رهڻ ۾ چڱائي نه سمجھي. روپوش ٿيڻ ۾ ئي ڀلائي نظر آيس. سو ويندي ويندي مسجد جي محراب تي هي اکر لکي سفر تي روانو ٿي ويو:

آءٌ جيڪڏهن آرسِيءَ ۾ پنهنجو منهن ڏسان ها، ته پاڻ کي وائڪو نه ڪريان ها. آءٌ هئس ڪوجهو، پر خواهه خواهه پاڻ کي سهڻو پئي سمجھيم. نه ڳالهائڻ سبب ملڪ ۾ مشهور ٿي ويس. ۽ جڏهن ڳالھايو، تڏهن رونق ٿي مٽجي وئي. هاڻي ڀڄي جان ٿو ڀڄيان.

اي سياڻا! تو لاءِ ماڻ ۾ رهڻ بهتر آهي. ان ۾ عين جو ڍڪ به آهي ته عزت به آهي. جيڪڏهن تون عالم آهين، ته گهڻو ڳالھائي پنهنجو رعب نه گهٽاءِ ۽ جيڪڏهن جاهل آهين، ته پنهنجي اوڻاين کي ڳالهائڻ سان ظاهر نه ڪر! پنهنجي اندر جي رازن کي جلدي ظاهر نه ڪر! جڏهن ضرورت پئي ته پوءِ به ظاهر ڪري سگهين ٿو. جڏهن ڪنهن جو راز ظاهر ٿي پيو ته ڪوشش سان به ان کي لڪائي نه سگهيو.

قلم لاءِ مشهور آهي ته: جيڪڏهن ان ۾ چير نه هجي ته جيڪر لکي ٿي ڪونه. تڏهن ڪنهن سياڻي چيو ته قلم وٽ راز آهن ۽ هو انهن کي لکائيندو رهندو آهي. البت جڏهن چير ڏس تڏهن راز کوليندو ۽ لکندو ويندو آهي.

الله تعاليٰ انسان کي ڳالهائڻ واري زبان ڏني ۽ ٻين جانورن کي خاموش خليفائين. هاڻي جيڪڏهن، انسان اجائي بڪواس بڪي، ته جانور کان به بدتر آهي. ڳالهائجي ته ماڻهجي سان ڳالهائجي، نه ته جانور وانگر خاموش رهڻ پيو آهي. انسان عقل ۽ ڳالهائڻ جي صلاحيت سبب انسان آهي. بنا سوچڻ سمجهڻ جي طوطي وانگر ڳالهائڻ سان هو چريو ليکبو.

مڪڙي ۽ وانگر ماڻ ۾ رهجي

ڪٿي ٻن ماڻهن ۾ جهيڙو ٿي پيو. هڪڙو گارين ڏيڻ ۾ ڪاهي پيو. ۽ ٻئي وري مُڪون، نونشا هڻي، گارين ڏيندڙ جا ڪپڙا ڦاڙي رکيا. پوءِ ته ڦاٿل ڪپڙن سان هلڻ بدران شرم ڪري اتي ئي ويهي رهيو. اتفاق سان اتان هڪڙو ماڻهو لنگهي رهيو هو. ان چيس ته: اڙي چريا! گل جي مڪڙي وانگر چپ بند رکين ها، نه ڳالهائين ها، ته هيئن تنهنجي ڪپڙن جي حالت نه ٿئي ها.

اڻ ڄاڻ ماڻهو اجائي بڪواس ڪندو آهي ۽ گهڻ ڳالهائو دهل وانگر اندران خالي ڪوڪو هوندو آهي. توهان ڏٺو هوندو ته باهه پڙڪندي آهي ته، پاڻي ان کي هڪدم وسائي ڇڏيندو آهي. سياڻي ۽ داناءُ کي ٻڌائڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي ته آءُ سياڻو آهيان. ڀلا عطر وڪڻندڙ کي ڪهڙي ضرورت پئي آهي جو عطر جو هوڪو ڏئي. عطر جي سرهاڻ ٿي هن لاءِ اشتهار وانگر آهي. ڪنهن سون جي خالص هجڻ لاءِ قسمن کڻڻ جي ڪا ضرورت ڪانهي. اهو فيصلو ڪسوتي ٿي ڪندي. ائين ته ڪيترا ماڻهو سعديءَ جي گلا مان به نٿا ڍاڍن! پوءِ ڇا ٿي پيو؟ مخالف منهنجي ڪل لاهي سگهن ٿا، منهنجو دماغ ۽ عقل ته نٿا ٿري سگهن.

ٻوليندڙ بلبل جي ڳالهه

بادشاهه عَظْمُ الدوله ديلميءَ جو پٽ بيمار ٿي پيو. گهڻن ويجهن طبيبن علاج ڪيس، پر ڪو فرق ڪونه پيو. نينگر چاڪ ٿئي ٿيو ۽ ٻيءَ ڏاڍو پريشان ٿي پيو. ڪنهن بزرگ، بادشاهه کي نصيحت ڪندي چيو ته: پٽ جي تندرستي چاهين ٿو ته هنن جهنگلي پکين کي آزاد ڪري ڇڏا جن کي توڙا سائي پيڇرن ۾ کڻي بند ڪيو آهي. پوءِ تنهنجو پٽ به بيماريءَ جي قيد مان آزاد ٿي پوندو. بادشاهه ائين ئي ڪيو. پيڇرن جون دريون کولي ڇڏيائين، پکي اڏامي، آزاديءَ سببان لاتيون لٽوندا هيڏي هوڏي هليا ويا. البت هڪڙي بلبل کي آزاد نه ڪيائين. ڇو ته ان جي ٻولي نهايت مٺي هوندي هئي ۽ بادشاهه جي خاص باغ ۾ ان جو پيڇرو تنگيل هوندو هو. بلبل سڄو ڏينهن پيو مٿيون ٻوليون ٻوليندو هو. بادشاهه جو بيمار پٽ صبح سان باغ ۾ ويو، تڏهن ڏٺائين ته هڪڙي بلبل کان سواءِ ڪوبه پکي پيڇري ۾ ڪونهي. سڀ پيڇرا خالي ٿيل آهن. پوءِ شهزادي مُرڪي ان اڪيلي بلبل کي چيو ته: شايد تون پنهنجين مٿين ٻولين سبب پيڇري ۾ پيو آهين. ٻين پکين وانگر ماڻ ۾ گذارين ها، ته اڄ تون به آزاد هجي ها.

سياڻن چيو آهي ته: جيڪو اکر ڪنهن ڳالهائو ناهي، ته ان بابت ڪا ڳڻتي به ڪانهي. پر جڏهن ڪو اکر ڳالهائبو ته ان لاءِ دليل پڻ ڏيڻو پوندو. مون (سعديءَ) پاڻ تجربو ڪري ڏنو آهي، جو به چار ڏينهن صفا خاموش ٿي ويو هوس. ته ان وقت منهنجي ڪو گلا به نه ڪندو هو. مطلب ته اجاين ڪچهرين کان پاسا ٿو رهيو ته دل جو سڪون نصيب ٿيندو. اي سياڻا! تون مخلوق جا عيب ظاهر نه ڪرا! تون پنهنجي اوڻاين جو فڪر ڪرا! ٻيا توکي گهٽ وڌ ڳالهائڻ، ته تون ڪن ئي نه ڏي. جڏهن ننگو ماڻهو ڏسبو آهي، ته پنهنجون اکيون بند ڪيون آهن.

جوشيلي مريد جو قصو

ڳالهه ٿا ڪن ته ترڪستان جو هڪ فوجي نشي ۾ مست ٿي راڳ

ڳاڻي، ساز وڄائي رهيو هو. ڪنهن بزرگ جي هڪڙي جوشيلى مريد جي نظر پئجي ويس. پوءِ ته مريد جوش ۾ اچي ويو، ڏيکي ۽ يڪتارو لت سان پيحي ڇڏيائينس.

اهو حال ڏسي، جوشيلى مريد کي ملنگن اچي ورتو. وارن کان پڪڙي لٽن ۽ مڪن سان ائين ڪٽيائونس جيئن اڳهاڙو دهلڙي کي ٿي ڪٽيائون. مطلب ته سٽي ڪٽي مريد کي ٿيهي رکيائون. مار سبب هن کي لڱن ۾ اهڙو سور ٿيو، جو سڄي رات سک نه آيس. صبح ٿيو ته رڙهي مُرشد وٽ آيو ۽ ڪالھوڪي مار بابت احوال ڏنائينس. مرشد چيس ته: جيڪڏهن، مار ڏکي ٿي لڳي، ته ارڏائي نه ڪرا تون بُرائي ڏسي ڪنڌ هيٺ ڪري هليو وڃين ها. (جتي بُرائيءَ کي هٿن سان روڪي نه سگهجي، نڪو زبان سان روڪڻ ٿي فائديمند سمجهجي، ته اتي صبر پلو آهي.) هڪڙا به ماڻهو رستو وٺيو ٿي ويا. وات تي ڏٺائون ته ماڻهن جو پاڻ ۾ جهيڙو ٿي پيو آهي. پٿرن، پٿرن ۽ جوتن جو وسڪارو لڳو پيو آهي. هنن ٻن جڻن مان هڪڙو، پاسو وٺيو ڪن ٻوسائيو هليو ويو ۽ گهر اچي ساهه پٽيائين ۽ ٻيو همراھ ڪو جوشيلى ۽ جذباتي هو، سو پاڻ تي ڪنٽرول ڪري نه سگهيو ۽ پراڻي جهيڙي ۾ ٽپي پيو. هوڏانهن به وڌا بي رحم ماڻهو هئا جو ڌڪ هڻي هن وانهڙيءَ جو مٿو ڦاڙي وڌائون.

الله تعاليٰ اسان کي اڪيون ڏسڻ لاءِ، ڪن ٻڌڻ لاءِ ۽ دل، دماغ سوچڻ سمجهڻ لاءِ عطا ڪيا آهن. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته: اهڙين جاين تي عقل کان ڪم وٺي. ڪنهن کي ننڍي چوڻ يا وڏي چوڻ سان واسطو ٿي نه رکي.

ٻين جي معاملي ۾ دخل اندازي ڪرڻ جي سزا

هڪڙي سياڻي سببتي پوڙهي عجيب واقعو بيان ڪيو ۽ تجربڪار پوڙهن جون ڳالهيون ٻڌڻ جهڙيون آهن. چيائين ته: آءُ هندستان جي ڪنهن رياست ۾ ويس. اتي هڪڙو ڪوجھو حبشي ڏنم، جيڪو اونڊاهي رات جهڙو ڪارو هئو. قداور ۽ تندرست به هئو. ان جي ڪچ

۾ ڇنڊ جهڙي خوبصورت نوجوان ڇوڪري هئي. ان خوبصورت ڇوڪريءَ کي هن ڪاري حبشيءَ ڪڇ ۾ ائين ڏيکي ڇڏيو هو جيئن رات ڏينهن کي لڪائي ڇڏيندي آهي. اهو لقاءُ ڏسي مون کي غيرت اچي وئي، چڙ چڙهي وئي. دل ۾ خيال ڪيم ته: امرُ بالمعروف ۽ نهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ (نيڪيءَ جو حڪم براين کان روڪڻ) جو حق اڃا ادا نه ڪندس ته ڪڏهن ڪندس. پوءِ ته ٻه چار پُٿر هٿ ۾ ڪنيم ۽ هن ڪاري شيدِيءَ کي هڪل ڪيم. چيومانس: او بي شرم، بي حياءُ! اڙي بي غيرت! ڪجهه خدا جو خوف ڪر! اهو ڇا ٿو ڪرين؟ ائين اُلرون ڪيونمانس ۽ ڌڙڪا ڏنامانس، جو اهو شيدِي ڇوڪريءَ کي ڇڏي وئي پڳو. اهڙو نظارو هو، جن ڪاري ڪانويلي اڏامي وئي هئي ۽ هن جو سفيد آنو چمڪي رهيو هو.

پوءِ اها ڇوڪري مون تي چوهه ڇنڊڻ لڳي. چوي پئي ته: اي مَڪار مَلا! مڪر جي عبادت ڪري ويٺا دنيا ڪارڻ دين وڪڻو. تنهنجي هٿ اچڻ جو به ڪو ڪپُ هئو. مون کي ان محبوب لاءِ سڪندي عرصو ٿيو هو. ان جي ملڻ لاءِ باسون پئي باسيم، ڪانگ پئي اڏايم، اڄ مَسَ مَسَ مولا ڪڍي ملايو هو، پر تو نياڳي اچي، اهو ماڻهو مون کان ڪسي ورتو، جن منهنجي وات ۾ پيل گرھ ڪڍي ورتي، توکي مون مظلوم تي ڪو رحم نه آيو. چئي رهي هئي ته: هيءَ دنيا ظالم آهي. رحم جو نالو نه رهيو آهي. هاءِ جيڪر اڄ ڪو جوان مڙس هجي، جيڪو هن پوڙهي کان پلانڊ ڪري. هتي ڏنڊا دماغ ڦاڙي، جاڙي پڇي رکيس. هي ڪهڙو نه ڪڏو آهي جو اسان جي معاملن ۾ پئي، بي شرمائيءَ جهڙو ڪسو ڪم ڪيو اٿس.

هن نوجوان ڇوڪريءَ جون اهڙيون دردليون دانهون ٻڌي، شرم کان منهنجو ڪنڌ هيٺ ٿي ويو. هوءَ منهنجي آفِيءَ ۾ هٿ وجهيو جهليو بيٺي هئي. ڇا جو ڇا چئي، جن مون کان انتقام وٺي رهي هئي. نيٺ مون اتان پڇي جان ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي. جيئن ئي هن کان ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪيم، تيئن آفِي ڦاٽي پئي. آءُ اڳهاڙو ئي پيس. پر

پوءِ به اهڙي حالت ۾ پڄي وڃڻ ۾ بهتري سمجهيم. ڇو ته جيڪا بي عزتي هوءَ چوڪري ڪري رهي هئي، ان کان هن حال ۾ پڄڻ ۾ گهٽ بي عزتي پئي سمجهيم.

ڪجهه عرصي گذرڻ کان پوءِ اها عورت منهنجي ڀرسان اچي لنگهي. مون کي چيائين ته پوڙها! مون کي سڃاڻين ٿو؟ چيومانس: تون به ڪا وسرڻ جي شيءِ آهين؟ بلڪل ياد آهين. مون ان ڏينهن کان وٺي توبه ڪري ڇڏي آهي. جو اهڙن اجاين ڪمن ۾ وقت وڃايان. پراون معاملن ۾ تنگ اڙائي خوار خراب ٿيان.

آءُ جيڪڏهن سياڻپ ڪري ٻين جي معاملات ۾ دخل اندازي نه ڪريان ها، ته منهنجي بي عزتي نه ٿئي ها. اڳتي اهڙو لقاء ڏسي، ڪن ٻوسائي، نظرون هيٺ ڪري، پاسڙو وٺيو هليو ويندس. چوندس ته اُسڪي او ڄاڻي. ٻيو ڇا؟

ٻين جي عيبن ڍڪڻ بابت حڪايت

حضرت دائود طائي مشهور بزرگ ٿي گذريو آهي. ان وٽ هڪڙو ماڻهو ڊوڙندو آيو. چيائين ته: سائين فلاڻو صوفي فقير، رستي تي پيو آهي، نشي ۾ الوٽ آهي. ڪپڙن ۽ پٽڪي تي تيءَ لڳل اٿس، جو ڪتا پيا ٿا چٽين.

بزرگ جڏهن اهڙو احوال ٻڌو، تڏهن ڳالهه ڏاڍي ڏکي لڳس. منهن ۾ گهنج پئجي ويس. (سونڊ وڌائين) ڪاوڙ سبب ڪجهه وقت بلڪل خاموش رهيو، پوءِ فرمايائين ته: اهڙن وقتن تي دوست ٿي ڪم اچي سگهن ٿا. هاڻي تون وڃ ۽ فقير کي اتان ڪڍي هٽائي پهچاءِ! ڇو ته نشو پيڻل شريعت ۾ به منع آهي ته فقيرن لاءِ اهڙا ڪم شرم جو سبب آهن.

بزرگ جو اهڙو حڪم ٻڌي، ڳالهه ڪرڻ وارو ماڻهو اچي ڦاٿو. ائين چڻ گڏه ڳپ ۾ گهي پيو هجي. نه وڃڻ جي واٽ نه واپسيءَ جي واٽ. ڇو ته جيڪڏهن هو بزرگ جو حڪم نٿو مڃي، ته مريدي ٿي ختم ٿئيس ۽ جيڪڏهن نشي فقير کي ٿو ڪلهو ڏئي ڪڍي، ته لوڪ

ٿو ڪليس. في الحال ته ٿڀيءَ ۾ پئجي ويو. گهڻي سوچ ويچار کان پوءِ
نفس کي هن تي راضي ڪري ورتائين ته، بزرگ جو چيو مڃي، فقير کي
رستي تان ڪڍي اڃان. پوءِ ته سندرو ٻڌي ويو ۽ نشي واري فقير کي
ڪڍي آيو.

هاڻي ته ماڻهن جاوات ڪلي پيا. ڪي چئي رهيا هئا ته: درويش
جي تقويٰ ڏسڻ وٽان آهي ۽ ڪي چون پيا ته: ڏسو ته درويش فقير به
شراب جي چڪي پيڻ کان نٿا مڙن. اهڙا فقير، گودڙي گروي رکي به
نشي جي ڳوٺي وٺي ايندا. ماڻهو هٿ جي اشارن سان هڪ ٻئي کي
ڏسڻ پيا ته: هو جيڪو فقير ڪلهي تي آهي اهو نشي ۾ ٻڌل آهي ۽
هيءُ ڪڏن وارو به اڌرڪ نشي ڏسجي ٿو.

سياڻا چوندا آهن ته: سر تي تلوار وهي وڃي، پر عوام ۾ ماڻهو
لڄي نه ٿئي. مطلب ته، هن ماڻهوءَ نشي واري فقير کي ڪنيو ۽ سڄو
ڏينهن سنڀال ڪيائينس ۽ جڏهن رات ٿي، ته کيس اتي ئي ڇڏي آيو
جتان ڪنيو هٽائينس ۽ سڄي شهر ۾ جيڪا هن لاءِ ڇو پڇو هلي ۽
ٿوڪون ٿيون، ان فڪرات ۾ سڄي رات ننڊ ٿي نه آيس.

ٻئي ڏينهن حضرت دائود طائيءَ ڪلي هن کي چيو ته: ابا! هن
فقير جي شڪايت منهنجي آڏو نه ڪرين ها، ته سڄي شهر ۾ اهڙو خوار
به نه ٿين ها. اڳتي ائين نه ڪجانءِ!

سياڻن جو قول

اي انسان! تون چڱن توڙي بُرن ماڻهن لاءِ گهٽ وڌ نه ڇو. سياڻپ
جي اهائي تقاضا آهي. جيڪڏهن تو ڪنهن بري جي برائي بيان ڪئي
ته اهو پنهنجي بدنامي سمجهي تنهنجو دشمن ٿي پوندو. پر جيڪڏهن
ڪنهن چڱي ماڻهوءَ کي بُرو چوندين، ته اهو نهايت ڪسو ڪم آهي ۽
اهڙي چغلي هڻي، تون پنهنجي بچڙائيءَ جو اعلان ٿو ڪرين. پوءِ
سمجهو ته تون هن کي نه، پر پاڻ کي برو چئي رهيو آهين.
ٻيو ماڻهو تڏهن بچڙو ٿيندو جڏهن ان جي برائي ظاهر ٿي پوي.

پر جيڪو پنهنجي برائيءَ جي پاڻ شاهدي ڏئي، ته اهو وڌيڪ بچڙو چڻبو. ۽ جيڪو ماڻهو ٻين ماڻهن جي ڳلا ڪرڻ پنهنجي عادت بنائي چڪو آهي، پوءِ ڇو نه اهو سچ ئي ڳالهائيندو هجي، ته به خراب آهي. ڇو ته اها چغل خوري چڻبي ۽ چغل خوريءَ جي برائيءَ ۾ ڪنهن کي شڪ ئي ڪونهي.

ڳلا ڪرڻ ڪسو ڪم آهي

هڪڙي ماڻهوءَ ڪنهن مشهور ۽ وڏي عالم آڏو بڻي جي ڳلا ڪئي. تڏهن هن عالم سمجهيائيس ته برخوردار! مون وٽ ڪنهن جون خاميون بيان نه ڪندو ڪرا! مون کي اجايو بدگمانيءَ ۾ نه ڦاساءِ! هن جي ڳلا ٻڌڻ سان سندس عزت منهنجي نظر ۾ گهٽ ٿي پوندي. پر تولا به مون وٽ عزت نه رهندي.

چوري ۽ چغل خوريءَ ۾ فرق

هڪڙي ماڻهوءَ مون وٽ ڳالهه ڪئي ته: چغل خوريءَ کان ته چوري بهتر آهي. اهو ٻڌي آءُ مُرڪيس، جو اول سمجهيم ته هي ڀوڳ ٿو ڪري. ڪاڏي چوري، ڪاٿي چغلي. پر هو ڳالهه ساڀيان ۾ ڪري رهيو هو. نيٺ چيومانس ته: دوست! تو واري اها ڳالهه منهنجي سمجهه ۾ نه آئي، مون کي سمجهاءِ! چيائين ته: جيڪڏهن ڪو چور دليري ڪري پرايو حق ڪاٿي ٿو ته ڪجهه پيٽ ته ڀرجيس ٿو. پر چغل خور اهڙي بي عقلي ٿو ڪري، جو پيٽ ته ڪونه پر بس، البت اعمالنامو ڪارو ٿيندس.

حسد ڪندڙ ۽ ڳلاخور

(شيخ سعدي رحمه الله عليه مدرسه نظاميه ۾ تعليم حاصل ڪري رهيو هو. اتي پڙهڻ سان گڏ ڪجهه پڙهائڻو به ڀوندو هوس. سعديءَ جو چوڻ آهي ته:) هڪ ڏينهن وڏي استاد وٽ دانهن کڻي ويس ته: فلاڻو طالب العلم مون سان حسد ٿو ڪري، اندر ۾ پيو ٿو ڪڙهي.

مون ڏٺو آهي ته جڏهن آءٌ حديث جي سبق کي پيرو ڏيندو آهيان ۽ حديث جو مطلب بيان ڪندو آهيان، ته هو وٽ پيو کائيندو آهي.

استاد خاموشيءَ سان منهنجي ڳالهه ٻڌي. پوءِ ناراض ٿي فرمائين ته: توکي هن دوست جو حسد نه ٿو وڻي. پر توکي ڪنهن سيڪاريو آهي ته: گلا ڪرڻ چڱو ڪم آهي. ٻنهي جا قدم دوزخ ڏانهن ٿا ڪڇن، رڳو وات ۾ فرق آهي. هو حسد واري وات سان دوزخ ۾ ٿو وڃي، ته تون گلا واري وات سان.

ظلم ۽ گلا

ڪنهن ماڻهو ٻئي کي چيو پئي ته: حجاج بن يوسف وڏو ظالم بادشاهه هئو. هن جي دل ڪاري پٿر وانگر سخت ۽ ڪاري هئي. هن هزارين لکين ماڻهو ماري، ڪو رحم نه ايندو هوس. اي الله سائين! تون مخلوق سان انصاف ڪجانءِ ۽ حجاج کان حساب ڪتاب چڪي وٺجانءِ!

هڪڙي پيرسن اهي اکر ٻڌا پئي. پوءِ نصيحت ڪندي چيائينس ته: اي فلاڻا! تون جو حجاج جي شڪايت پيو ڪرين. سو هن کان ته الله تعاليٰ حساب وٺندو پر توهان جڙن پراڻي پڇار ڪندڙن کان به ضرور حساب وٺندو. تولا ۽ سئو آهي ته، هن جو معاملو الله جي حوالي ڪري ڇڏا هن جي مغروري به خراب هئي، پر تنهنجي ڪيل گلا به چڱي ڪانهي. هڪڙو ظلم ۽ بدبختيءَ سبب دوزخ ۾ ويندو ۽ ٻيو ماڻهو هن جي گلا غيبت ڪري ان جي بنيان ڊوڙي رهيو آهي ته اهو اڪيلو دوزخ ۾ ڇو وڃي. آءٌ به گڏ هوندوسان.

بدگمانِي گناه آهي

ڪنهن درويش هڪڙي چوڪري سان مذاق ڪئي ۽ کلي ڳالهايائينس. ڪن بزرگن هن جي ڪلڻ کي بدڪاريءَ جو سبب سمجهيو ۽ پاڻ ۾ ان بابت ڇو پڇو ڪرڻ لڳا. نيٺ اها ڳالهه هلندي ڪنهن اهل دل، نهايت دانا بزرگ تائين پهتي. تڏهن ان فرمايو ته: درويش جي عيبن

کي اگهاڙو ڪرڻ يا هن ۾ بدگماني ڪرڻ ۽ سندس گلا ڪرڻ، اهي ڪم به جائز ڪونهن.

اول ادب ۽ اخلاق جي تعليم ڏجي

شيخ سعديءَ فرمايو ته: ننڍپڻ ۾ مون کي روزي رکڻ جو شوق ٿيو. حالانڪ ان وقت منهنجي عمر ايتري هئي، جو مون کي اها ڄاڻ به ڪانه هئي ته ساڄو هٿ ڪهڙو آهي ۽ کاٻو هٿ ڪهڙو آهي. ان وقت اسان جي محلي ۾ هڪ نيڪ ماڻهو مون کي هٿ منهن ڏوڻ، وضو ڪرڻ سيکاريندو هو. چوندو هو ته: اول بسم الله پڙهڻ سنت آهي. پوءِ نيت ڪرڻ، پوءِ هٿن کي مهتي ڏوڻ، پوءِ وات ۽ نڪ کي ٽي دفعا صاف ڪجي. ننڍي آگر سان نڪ جا ناڪوٽا صاف ڪجن. (ڏندن نه هجي ته) اشهد آگر (ڏسڻيءَ) سان ڏندن کي مهتي صاف ڪجي. پر روزو هجي ته سج لڙڻ کان پوءِ ڏندن نه ڪجي. پوءِ ٽي لپون پاڻيءَ جو منهن تي وجهجن. مٿي جي وارن کان وٺي کاڌيءَ جي هيٺان تائين منهن ڏوڻجي. پوءِ ٻانهون نونئين سميت ڏوڻجن. ان دوران تسبيح يا ذڪر جيترو ٿئي سگهي پڙهيو رهجي. پوءِ مٿي جي مک ڪجي ۽ پوءِ پير ڏوڻجن. اهو آهي وضو ۽ الله جي نالي سان وضوءَ کي پورو ڪجي. (يعني: ڪلمون شهادت جو پڙهجي.) اهو ڀلارو چوندو هو ته: وضوءَ جو طريقو مون کان وڌيڪ ڪوبه نٿو ڄاڻي. ڀلا پهراڙيءَ جا ماڻهو آهن جت ۽ جاهل تن کي وضوءَ جي ڪهڙي خبر.

اها خبر ڳوٺ جي چڱي مڙس کي پهتي. تنهن هن نيڪ ماڻهو کي گهرائي چيو ته: اي تڙيل خبيث! تو اهو سيکاريو ته: شام جو روزي سان ڏندن ڪرڻ نه گهرجي. اهو ڇو نه سمجهائي ٿو ته: مردار پاءُ جو گوشت کائڻ (گلا ڪرڻ) به حرام آهي. تون ٻارن کي اهو سيکار ته: اول گندي ڳالهائڻ کان، وات پاڪ رکجي ۽ ائين صاف ڪجي، جيئن کاڌي کان پوءِ وات ڏوڻو آهي. نصيحت ڪندي ڪنهن جو نالو وڃ ۾ اچي وڃي، ته اهو سٺي لهجي سان ۽ ادب سان ڪڻجي.

تون جيڪڏهن هيئن چوندو وتين ته: ماڻهو ههڙا آهن، ماڻهو گڏه وانگر ڄت جاهل آهن، ته تون يقين رک ته توکي به ماڻهو انسان ڪري نه ڏسندا. ٻين جي چڱائي، جهڙي هنن جي روبرو ڪندو آهين پريٽ به اهڙا لفظ ڪم آڻيندو ڪرا جيڪڏهن تون ٻين ماڻهن جي ڏسڻ کان حياءُ شرم ۽ لڄ ٿو ڪرين. ته پوءِ تنهنجي نظر ڪانه ٿي پوي ته: الله تعاليٰ هر هنڌ حاضر ناظر آهي. حياءُ ته ان کان ڪرڻ گهرجي.

مسلمانن جي گلا، سائن جنگ ڪرڻ وانگر آهي

صوفي بزرگن جي هڪڙي جماعت ڪجهه وقت پاڻ ۾ گڏجي ويئي. منجهانئن هڪڙي صوفيءَ ڪنهن ماڻهوءَ جي گلا جو دفتر ڪڍي ڪوليو. تڏهن ٻئي صوفيءَ چيس ته: تو ڪڏهن ڪٿن ڪافرن سان لڙائيءَ (جهاد) ۾ حصو ورتو آهي؟ چيائين ته: نه، آءٌ پنهنجي گهر کان ٻاهر ڪڏهن نڪتو ئي نه آهيان. تڏهن ٻئي صوفيءَ چيس ته: تو جهڙو نياڳو ۽ چنڊو مون نه ڏٺو. جو ڪافرن سان جنگ ڪرڻ بدران مسلمانن سان جنگ جوئي اٿئي. (يعني: مسلمانن جي گلا ڪئي اٿئي).

منڙيءَ ماءُ جي گلا ڪرڻ

مرغز شهر ۾ هڪڙو چريو رهندو هو. هڪڙي دفعي اهڙو نڪتو ٻڌايائين، جو آءٌ حيرت ۾ پئجي ويس. چيائين ته: مون کي گلا ڪرڻي هجي ته جيڪر پنهنجي منڙي امڙ جي گلا ڪريان. ڇو ته: اها ته سياڻن کي خبر آهي ته: گلا ڪندڙ جون نيڪيون، ان کي ملنديون آهن، جنهن جي گلا ڪيائين. ته آءٌ ڪنهن جي گلا ڪري پنهنجا نيڪ عمل ڪنهن کي ڏيڻ چاهيان، ته پوءِ سڀ کان وڌيڪ حق ماءُ جو آهي. ٻين کي جو منهنجون نيڪيون ملن، ته پوءِ امڙ کي ڇو نه ملن!

جيڪو مسلمان موجود ڪونهي، ڪيڏانهن سفر تي ويل آهي ته، ان جون ٻه شيون ٻين مسلمانن تي حرام آهن. هڪ ته هن جو مال ملڪيت نه کائجي. ٻيو ته هن جي عزت آبروءَ کي خراب نه ڪجي. هن

جي ڳلا نه ڪجي. جيڪو ماڻهو تو وٽ ٻين جي ڳلا ٿو ڪري ته يقين ڄاڻ ته ٻين وٽ تنهنجي ڳلا به ضرور ڪندو.

منهنجي سمجھ مطابق، وڏو دانا اهو آهي، جيڪو پنهنجي عين ۽ اوڻين ۾ نظر رکي، ٻئي جهان کان بي خبر رهي.

تن ماڻهن جي ڳلا جائز آهي

مون ٻڌو آهي ته: تن ماڻهن جي ڳلا ڪرڻ جائز آهي. انهن کان سواءِ ٻين جي ڳلا ناجائز آهي. هڪ ظالم بادشاهه، جيڪو رعيت تي ظلم ڪري، ان جي مخالفت ۾ ڳالهائڻ، هن جي ظلمن کان عوام کي آگاهه ڪرڻ جائز آهي. شايد ان سان ٻيا ماڻهو هن جي ظلمن کان بچي وڃن يا ڪو گڏيل انقلاب آڻي، هن جا لاه ڪڍن.

ٻيو. بي حياءَ ۽ بي شرم ماڻهو. ان تي ڪڪ رکڻ ۽ هن جي بي غيرتي ۽ بي شرمائيءَ جهڙن ڪمن کي ڍڪڻ به روا ناهي. ڀلا اهڙو ماڻهو جيڪو، ڳائي پر ڪري، پاڻهي ٿو ٻڌڻ چاهي، ته تون ان کي ڪيترو بچائيندين.

ٽيون بي ايمان، دوکيباز، ٺڳ (جيب ڪٽرو وغيره) ته ان بابت به ٻين کي آگاهه ڪرڻ نهايت ضروري آهي.

جهنگلي چور ۽ شهري ٺڳ جي ڳالهه

هڪڙو جهنگل جو چور، شهر ۾ اچي نڪتو. اتي ڪنهن دڪاندار کان ڪا ضرورت ۾ ايندڙ شيءِ خريد ڪيائين. تڏهن دڪاندار هن جا اٺ آنا ٿيڻي ويو. اهو حال ڏسي چور کان دانهن نڪري وئي. چيائين ته: اي منهنجا الله! هاڻي رات جو چوري ڪندڙ چورن جي ڪا ضرورت نه رهي آهي. ڇو ته هاڻي، شهرن ۾ ڏينهن ڏٺي جو چوري ڪندڙ پيدا ٿي پيا آهن.

ڇغلخور فتني جي باهه ٿو پڙڪائي

هڪڙي صوفي فقير کي ڪنهن ماڻهوءَ چيو ته: توهان کي خبر

آهي ته: فلاڻو ماڻهو توهان لاءِ پريٽ ڇا پيو چوي؟ صوفيءَ چيس: ڀاءُ! مون کي ڪجهه نه ٻڌاءِ! خاموش ره! هن دشمن جيڪو چيو ان جي مون کي خبر نه آهي. پر جيڪو دشمن جا چيل اکر اچي مون کي ٻڌائي، ته اهو هن دشمن کان به وڌيڪ خطرناڪ چئبو. هو دشمن، اهڙا اکر منهن جي منهن تي چڻي نه سگهيو ۽ تون اهڙا اکر ٻڌائي منهن جو بلڊپريشر وڌائڻ ٿو چاهين. اهڙا اکر جيڪي دشمن پريٽ چيا، تون روبرو چوڻ کان نٿو مڙين. چغلخور ماڻهو نريل جهيڙي کي مڃائڻ ٿو چاهي. صلح پسند ماڻهن کي مڃرائي فتنو ٿو پکيڙي. جهان ۾ فتني پکيڙڻ کان بهتر آهي ته ڪنهن اونڊاهي ڪوهه ۾ ماڻهو قيد ٿي رهي. هن ماڻهن ۾ جهيڙي جي باهه ڏکي رهي آهي ۽ چغل خور ان ۾ ڪاٺيون وجهي وڌو بيڙ مڃائڻ چاهي ٿو.

بادشاهه فريدون ۽ سياڻي وزير جي ڳالهه

ايران جي بادشاهه فريدون وٽ هڪڙو سياڻو ۽ بهترين وزير هئو. اهو دل جو صاف ۽ نهايت سڀتو هئو. اول الله تعاليٰ احڪم الحاكمين جي رضا جو خيال رکندو هو، بادشاهه جا حڪم پوءِ مڃيندو هو ۽ ڪميٽي حاڪم جو ڪم آهي جو رعيت کي ڦري ماري پنهنجا خزانا ڀري ڪري. ته جيڪو ماڻهو، الله تعاليٰ جي حڪمن جي ابتڙ بادشاهه جا حڪم مڃيندو ۽ سندس چمچ ڀري ڪندو، ته هڪ ڏينهن ساڳئي بادشاهه جي هٿن کان اهڙي چمچ ڀري ڪندڙ کي به سخت نقصان رسندو.

هڪڙي ڏينهن ڇا ٿيو جو ان سياڻي وزير جي شڪايت ڪرڻ لاءِ هن جو ڪو دشمن، فريدون بادشاهه وٽ وڃي پهتو. اتي چيائين ته: آءٌ پنهنجي ڪنهن غرض سان هلي نه آيو آهيان. پر ڪا نصيحت ڪرڻ لاءِ حاضر ٿيو آهيان، قبول ڪندؤ ته ٿورائتو رهندس. پوءِ چيائين ته: فلاڻو وزير توهان جو خير خواه ڪونهي، پر اندروني طرح دشمن آهي. هزارين ماڻهن کي خزاني مان قرض طور پئسا ڏنا اٿس. هن شرط تي، ته جيڪي بادشاهه سلامت زندهه آهي، تيسين قرض پلي نه ڏجو، پر جڏهن هو مري وڃي ته پوءِ هڪدم رقم واپس ڪندؤ.

هاڻي ڇا سمجھجي ته اهو نامراد وزير توهان کي زندهه ڏسڻ نٿو چاهي! ڇو ته جيئن توهان جي عمر وڌندي، تيسين پئسا دير سان وصول ٿيندا. پوءِ ته بادشاهه ڪڙين اکين سان ان وزير ڏي ڏٺو ۽ چيائينس ته: تون ظاهر ۾ منهنجي روبرو سڄڻاڻپ جي دعويٰ ڪرين ٿو ۽ اندر ۾ منهنجو دشمن آهين. سياڻي وزير بادشاهه جا اکر ٻڌي عرض ڪيو ته: سائين! توهان ڳالهه ڪڍي آهي ته، هاڻي حقيقت لکائڻ مناسب ناهي. جناب! اهڙي قرض ڏيڻ مان منهنجي هيءَ نيت آهي ته: ملڪ جا هزارين ماڻهو توهان جي ڊگهي ڄمار لاءِ دعاگو رهن. ڇو ته، توهان جي عمر ڊگهي ٿيندي ته هنن لاءِ قرض جي ادائگي لازم نه ٿيندي. هاڻي ڪير چاهيندو ته بادشاهه مري ته آءٌ قرض جا پئسا واپس ڪريان. ان ڪري سڀئي توهان جي ڊگهي عمر جا طلبگار ۽ دعاگو آهن. توهان ئي پاڻ ٻڌايو ته، اهڙيون دعائون توهان کي نه گهرجن؟ حالانڪ ماڻهو اهڙين دعائن لاءِ سڪندا وڌندا آهن. جيئن ماڻهن جي دعائن سبب مصيبتون معاف ٿينديون رهن.

بادشاهه کي وزير جون ڳالهيون ڏاڍيون وڻيون. هاڻي هو مرڪي رهيو هو، پوءِ ته وزير جو درجو اڳي کان به وڌائي ڇڏيائين. اهڙن فتنن تي گلا خورن جي پریشاني ۽ پشيمانيءَ واري حالت ڏسڻ وٽان هوندي آهي. چغخور چريو آهي جو ٻن ٺهيل دوستن ۾ چغليءَ سان ڦوٽ وجهڻ ٿو چاهي. ٻين ۾ نفرت جي باهه پڙڪائي، پاڻ به ان ۾ سڙڻ ٿو چاهي. اها ڪهڙي سياڻپ آهي.

مون سعديءَ وانگر جنهن کي اڪيلاڻپ جو مزو ملي ويو، اهو جهان جي ماڻهن کي بُري ڀلي چوڻ کان زبان بند رکندو. البت فائدي واري ڳالهه ڪرڻ ۾ ڪو عيب ڪونهي. پوءِ ڪنهن کي وڻي يا نه وڻي، جن کي حق جي ڳالهه اڄ نه وڻندي، ته سياڻي پاڻ پڇتائيندو.

سياڳي ۽ نياڳي زال ۾ فرق

هيءَ حقيقت آهي ته: فرمانبردار، چئيدار ۽ نيڪ زال، فقير ۽ غريب مڙس کي بادشاهه وانگر خوش ۽ بي پرواهه بنائي ڇڏيندي آهي.

توڪي جيڪڏهن طبيعت جي موافق زال ملي وئي، ته جيتري وڻي اوتري خوشي ڪرا! اهڙي سياڳي زال جو به ٿي ڀول ٻولي، تنهنجي سڄي ڏينهن جا غم ميساري ڇڏيندي. جنهن وٽ مٺ محبت واري بااخلاق زال آهي، ان جو گهر آباد آهي. اهڙي گهر تي رب جون رحمتون وسن ٿيون. پر جيڪڏهن بااخلاق، حياردار ۽ پرده نشين زال خوبصورت به آهي، پوءِ ته جيئري ئي جنت جا جلوا آهن. اهڙي زال جيڪڏهن طبيعت جي موافق به آهي، ته پوءِ سڀ مطلب پورا سمجها ۽ جيڪڏهن زال جو ڳالهائڻ ادب ۽ اخلاق وارو آهي ته اهو نه سوچ ته سهڻي آهي يا ڪوجهي آهي. ڇو ته اهڙي زال اعليٰ اخلاق سبب قابلِ قدر آهي. سهڻي صورت نه هجي ته ان عيب کي سهڻي سيرت ڏيکي ڇڏيندي آهي.

سٺي زال مڙس جي هٿ جي ڪڙي شيءِ به مٺي سمجهي کائي ويندي. نياڳي ۽ چنڊي زال، مڙس جي هٿ جي مٺي شيءِ به ڪڙي سمجهي ٽوڪاري ڇڏيندي. تيز طبع ۽ ڏنگي زال کان، ڪوجهي ۽ سياڻي سيبتي زال ڀلي آهي. خيرخواه زال، دل جو سُڪون آهي. پر بدخواه زال کان الله بچائي.

ڪنهن طوطي سان هڪ پيڇري ۾ ڪارو ڪانءُ وائيل هجي، ته طوطو اهڙي پيڇري مان ڀڄڻ جي جاءِ ڳوليندو. ساڳي طرح، زال ڏنگي، تيز طبع ۽ بدمزاج هوندي، ته مڙس ويچارو يا گهر کان ٻاهر رهي، رکي پني وقت پاس ڪرڻ کي ترجيح ڏيندو، يا ته مجبوراً گهر ۾ ذلت واري حياتي پيو گذاريندو. اهڙي زال سان گڏ گذارڻ کان مڙس ڪنهن جيل ۾ رهڻ وڌيڪ پسند ڪندو. ڏنگي زال جو مڙس، ڪيڏانهن سفر تي وڃڻ کي عيد وانگر خوشي سمجهندو. جنهن زال جو لُڙ ۽ آواز گهر کان ٻاهر ٻڌجي ته اهڙي گهر ۾ ڪڏهن به خوشي نه ڏسندين. پر جنهنجي زال خريداريءَ لاءِ بازار پاڻ وڃي، ته ان جي مڙس کي مشورو آهي ته: اهڙي زال کي ڏک هڻي ماري وجهي يا ته پاڻ پوتي پائي مائي بنجي گهر ۾ ويهي ۽ جنهن مڙس جي زال سندس چڻي ۾ نه هجي، ته اهو مڙس به ميان وارا ڪجل پائي (سرخيون مڪي) سڻڻ پائي گهر ۾ ويهي رهي.

جاهل ۽ بدعادت زال وڏي مصيبت ۽ مٿي جو سور آهي. جيڪا زال معمولي شين ۾ خيانت ٿي ڪري، سا قيمتي شين ۾ بي ايماني ڪرڻ کان ڪيئن مڙندي؟ ۽ جنهن زال جي دل ۽ هٿ مڙس جي موافق هجن، ته الله تعاليٰ جي وڏي نعمت سمجهي ۽ جنهن جي زال ڌارين آڏو ڪلي، ته اهو مڙس به مرد نه سڏائي. جيڪو مڙس زال آڏو چڱائيءَ جو اڪر نه چڱي سگهي، ته ائين سمجهه ڄڻ زال هن جي وات کي سبي ڇڏيو آهي.

ڌارين آڏو عورت لنگهي، ته انڌي ٿي لنگهي (پراون ماڻهن ڏي نظر ڪڍي نه نهاري). ۽ شريف عورت کي پنهنجي گهر کان ٻاهر نڪرڻ قبر ۾ پورجڻ وانگر لڳندو آهي. جيڪو ڏسي ته زال جا پير صحيح نه آهن. (بدچال آهي) ته اهڙي زال کي برداشت ڪرڻ ۽ پاڻ وٽ رکڻ بي غيرتي آهي. پوءِ اهڙي خواري ۽ ذلت واري زندگيءَ کان ڪنهن مانگر مڃ جو لقمو ٽجي ته بهتر آهي. زال جو منهن ڌارين جي ڏسڻ کان لڪاءِ! (ستر ڪرائيس) منهن اگهاڙي زال مرد برابر آهي.

شاديءَ ڪرڻ وقت نيڪ سيرت، خوبصورت زال جي تلاش ڪرڻا بدصورت بدسيرت زال کي ڇڏي ڏي.

هڪڙا به مرد هئا. ٻنهي ويچارن کي زالن تنگ ڪيو هو. تڏهن ٻنهي ڄڻ پريشانيءَ سبب عجيب جملا چيا. هڪڙي چيو ته: الله ڪري جو ڪنهن جي به زال ڏنگي نه ٿئي ۽ ٻئي چيو ته الله ڪري جو دنيا ۾ ڪا عورت ٿي نه هجي.

ڪن سياڻن، سعديءَ جهڙن سڀيتن جو چوڻ آهي ته: هر سال نئين شادي ڪجي. ڀلا پراڻي جنٽري ڪا ڪم جي رهندي آهي ڇا؟ دانائن جو چوڻ آهي ته: سوڙهو بوت پاڻي هلڻ کان پيرين اگهاڙو هلڻ بهتر آهي ۽ گهر ۾ جهيڙو جهڻو، ڪلڪل هجي ته ڪيڏانهن مسافريءَ تي وڃڻ بهتر آهي.

زال جيڪڏهن تيز طبع، ڏنگي ۽ چيڙاڪ هجي (پر جيڪڏهن بااخلاق حياءَ واري آهي) ته ان کي ڇڏڻ نه گهرجي. رات واري صحبت

سبب سندس سڀ ارڏايون برداشت ڪجن. جنهن کي پنهنجي زال جو مريد ڏسين، ته ان تي ٽوڪ نه ڪجانءِ، ڇو ته عورت ذات اهڙي شيءِ آهي جنهن کان سواءِ چارو ئي ڪونهي. هن کان حاصل ٿيندڙ سک ڏسي سندس انگل ڪير نه مڃيندو.

نوجوان جي دانهن ۽ پيرسن جو جواب

هڪڙي نوجوان مرد سان سندس زال جي دل نه لڳندي هئي. پوءِ ته ڪنهن پيرسن کي دانهن ڏيندي روئندي چيائين ته: پنهنجي ظالم زال وٽ روزانه چڪيءَ جي هيٺين پڙ وانگر ٿو پيسجان. هن جا ٻار پيو سهان. اهو ٻڌي هن پيرسن چيس ته: ڪا پرواهه نه ڪر، تون ڏينهن جو هيٺيون پڙ آهين، ته رات جون مٿيون پڙ بنجي ٿو پوين. جنهن گلاب جي گل جي سرهاڻ ۽ سڳند سنگهن ۾ مزو ٿو اچي، ته ان جا ڪنڊا به سهڻا پوندا آهن ۽ جنهن وڻ جو ميوو هميشه ٿو کائين، ته ان جي ڪنڊن جي شڪايت ٿي نه ڪري

اولاد جي تربيت بابت اصول

بيءُ ماءُ کي اولاد جي سنڀال ۽ تربيت کان غافل رهڻ نه گهرجي. ٻار جڏهن ڏهن سالن جي عمر کان وڌي هلي، ته ان کي نامحرم ماڻهن کان الڳ رهائجي. (پٽ هجي ته پراون گهرن ۾ ڌارين عورتن جي منهن نه پوي ۽ نياڻي هجي ته ڌارين مردن ۽ چوڪرن جي منهن نه پوي.) ڪپهه جي ڀرسان باهه ڊڪائڻ چڱي ناهي. ڇو ته ان سان ڪڏهن باهه پڙڪڻ جو خطرو هوندو آهي. پوءِ سڄو گهر سڙي پوندو.

● جيڪڏهن چاهين ته جهان ۾ تنهنجو نيڪ نالو قائم رهي ته اولاد کي عقل ۽ سياڻپ سيکار! ڇو ته اولاد آڻ سڌريل هوندو، ته تنهنجي مرڻ کان پوءِ تنهنجو نالو به وسري ويندو.

● جنهن ماڻهوءَ اولاد کي گهڻي پيار، وڏي لاڏ ڪوڏ سان پاليو ۽ هنن ڪو ڏک نه ڏٺو ته وڏي هوندي وڏين مصيبتن ۾ ڦاسي پوندو. ان ڪري اولاد کي محنت ۽ مشقت جي به هير وجهجي.

- اولاد کي سياڻپ سان گڏ پرهيزگاري سیکارا کين متقي بناء! اولاد سان محبت اٿئي ته انهن کي نفيس ۽ نازڪ نه بناء!
- اولاد جي ننڍپڻ ۾ ئي تعليم ۽ تربيت ڪرا چڱن ۽ بُرن کمن ۾ کين فرق سمجها.
- پڙهائيءَ خاطر نئين آيل ٻار لاءِ انهن جي تعريف ڪرڻ، شاباس چوڻ بهتر آهي، استاد جي دڙڪن دهمانن يا سزائن کان. (ٻارن کان مٿ محبت پروڊيڪ ڪم وٺي سگهجي ٿو.)
- ٻار جو پيءُ ڪيڏو به امير ۽ خزانن جو مالڪ ڇو نه هجي. ٻار کي هنر جي تعليم ضرور ڏجي. ڇو ته موجوده دولت جي هميشه هجڻ تي ڪو ڀروسو ڪونهي. مٿان سياڻي اها دولت هٿ ۾ نه رهي. ماڻهو محتاج ٿي پوي.
- سون چانديءَ کان هنر بهتر آهي. ڇو ته جتي سون چانديءَ جون ڳوٺريون ختم ٿي وينديون، اتي هنر ڪم اچي سگهي ٿو. ٿي سگهي ٿو ته وقت جي گردش هن ٻار کي وڏي هوندي ملڪان ملڪ گهمائي. پوءِ جيڪڏهن ڪو هنر سڪيل هوندس، ته هروڀرو ڪنهن جي آڏو سوال جو هٿ نه ٿڳيندو.
- توهان کي خبر آهي ته: سعديءَ کي هي مرتبو ۽ مان ڪيئن مليو آهي؟ هن ڪري جو ننڍي هوندي وڏن جا ٿڦڙ ۽ چنبا سَناسين. جيڪو وڏن جو حڪم باادب ٿي مڃيندو. ته سياڻي هن جا ننڍا به سندس چيو مڃيندا ۽ جيڪو استاد جي سختي نٿو سهي سگهي، اهو زماني جون سختيون ڪيئن سهي سگهندو.
- پيءُ ماءُ کي گهرجي ته اولاد جا جائز مطالب پورا ڪن. ائين نه ٿئي جو ٻين آڏو پنهنجي محتاجي ظاهر ڪن ۽ جيڪو پيءُ تيز طبع ظالم ۽ چيڙاڪ هوندو، ان جو اولاد گهڻو ڪري رولاڪ آواره بنجي ويندو. اولاد کي بچڙي صحبت کان بچائجي. سڏ سماءُ لهي رهجي. ڇو ته صحبت جو اثر لازماً آهي. ٻار خراب صحبت ۾ ٿاڻندو، ته ڪري خراب ٿي پوندو. ان ڪري اولاد کي ڪڏڻ، ڳاڻڻ، پاندين جهڙن بچڙن جي

سنگت کان بچائجي. نه ته ٻار ڪري خراب ٿي پوندا ۽ پيءُ ماءُ جي بي عزتيءَ جو سبب بنجي پوندا.

جيڪو ٻار ملنگن ۽ موالين جي ڪچهريءَ ۾ وڃي ويٺو، ته ان جي پيءُ کي چئو ته: ان مان تون ڪا چڱائي نه ڏسندين ۽ اهڙو ٻار ماءُ پيءُ جي مرڻ کان اول مري پوي ته پاڻ ڀلو. ڇو ته ائين پيءُ ماءُ بدناميءَ کان بچي پوندا.

سياڻي چوڪر جو سهڻو جواب

هڪڙي رات اسان جي پاڙي ۾ ڪا دعوت هئي. جنهن ۾ هر طبقي جا ماڻهو شريڪ ٿيا هئا. اتي جڏهن راڳ شروع ٿيو ۽ گوين جي راڳ ۽ سازن سرودن جو شور آسمان سان ڳالهيون ڪرڻ لڳو، تڏهن هڪڙي خوبصورت چوڪري کي چيم ته: اي سهڻا! تون راڳ تي ڇو نه ٿو هلين. جيئن هلي مجلس جي رونق وڌاءُ! هو چوڪر اڃا لاسڙاٺ هئو. سو مون کي چيائين ته: سائين! اڃا مرد نه ٿيو آهيان، تڏهن مردن جي ڪچهري ۾ ويهڻ جي لائق نه آهيان.

چوڪرن جي صحبت کان بچاءُ بابت نصيحت

ڇورن جي محبت تنهنجي گهر ٻار کي تباهه ڪري ڇڏيندي. منهنجو مشورو مڃين ته شادي ڪري گهر آباد ڪر! ڪن ڇورن پٺيان بيڪار ماڻهو پيا ٿين، اڄ هڪڙا ته سياڻي بيا. جڏهن اهڙن ڇورن جو ڪم ٿي اهو آهي ته پوءِ تون ناحق ڇو ٿو، انهن جي وڪڙ ۾ اچين. ڪي ڇورا وري عورتن وارا ڪپڙا ۽ سينگار ڪري چوڪرين واري ڏک ڏيندا اٿئي. تون اهڙن جي چڪر ۾ متان ڦاسي پوين. چوڪرو پلي ڪيڏو به سهڻو هجي پر توکي اتي ڦاسڻ نه گهرجي. ڪو بي عقل ۽ چسو ٿي ڇورن پٺيان مال ٽرائي سڃو ٿي سگهي ٿو ۽ ڇورن سان عاشقي ڪندڙ ستت ئي بي عزتو ٿيندو.

ياد رک ته: تون ٻين جي اولاد ۾ بدنظر سان ڏسندين، ته پيا وري تنهنجي اولاد ۾ اهڙيون نگاهون وجهندا.

هڪ سروٽي سان سڌريل سوداگر جو قصو

شيراز شهر جي هڪڙي سوداگر هڪڙو غلام خريد ڪيو. اهو غلام خوبصورت ڇوڪرو هئو. پوءِ اهو واپاري ان غلام سان نالاڻقيءَ جهڙيون حرڪتون ڪرڻ لڳو. پر جيئن ئي ڇوڪر کي هٿ لڌائين، تيئن هن شريف نينگر پاسي ۾ پيل سروٽو کڻي سوداگر جي مٿي ۾ وهائي ڪڍيو. تڏهن وڃي سوداگر جو دماغ جاءِ تي آيو ۽ ڇوڪر آڏو ٻانهون ٻڏي چيائينس ته: اڳتي آءٌ سڪي ويس. وري اهڙي حرڪت نه ڪندس. پوءِ ته ستت ئي سوداگر واپار سانگي ٻاهر سفر لاءِ تيار ٿيو. وڃڻ مهل به مٿي تي پٽيون ٻڌل هئس.

سوداگر سفر ڪندي گارزون شهر کان ڪجهه اڳتي هليو ته آڏو پٿريلي زمين ۽ جبلن مان نڪرندڙ لڪُ هئو، اتي سوداگر پڇيو ته: هي رستو ڪيڏانهن ويندو؟ ساڻين ٻڌايس ته: هيءُ رستو ”تنگ تُرڪان“ شهر ڏانهن ويندو. اتفاق اهڙو ٿيو جو، جنهن نينگر سوداگر کي سروٽو هنيو هو، اهو اصل ۾ ”تنگ تُرڪان“ جو رهاڪو هو. واپاريءَ کي سروٽي جو سُورُ وِسيو نه هئو. سو شهر جو نالو ٻڌي چيائين ته: آءٌ ايڏانهن اصل نه هلندس. آءٌ ايڏو ڀاڳل ڪونه آهيان جو هيڏو ڏک ڪاڻي وري به تنگ تُرڪان ۾ قدم رکان. ڪنهن چيس ته: دوست! نفس کي شرافت سيکارا! عشق ڪندين ته سروٽا ڪاڻن مٿو ڦاڙائڻ معمولي ڳالهه آهي.

تندو ڇوڪر نوڪر هجي ۽ ان تي رعب رکبو ته خدمت جهڙو ڪم ڪار به ڪندو، پر جيڪو رئيس نوڪرن کي هيون ڏيندو ته سروٽن سان مٿو ڇو نه ڦيهائيندو ۽ ان نوڪر جو رئيس پاڻ نوڪر ٿي پوندو ۽ نوڪر رکڻ ۾ هن جي خوبصورت هجڻ جو ڪو شرط نه هجي. ڪيترا خوبصورت نونشي باز به هوندا آهن. سهڻن ڇوڪرن ڏي نهارڻ وقت خيال رکڻ ڇو ته سڀ هڪجهڙا نه اٿن.

گذرڻ ڊاڪ نه پڇي

جيڪي ماڻهو خوبصورت ڇوڪرن کي پاڻ وٽ ويهاري، انهن سان

يوڳ ڪن، هٿڙا لائن ۽ انهن ڏي چٽائي نهارين ۽ چون ٿا ته: اسان جو مقصد صرف ديدار بازي آهي ۽ الله جي خلقي حسن جو مشاهدو ڪرڻ آهي. سعديءَ جو چوڻ آهي ته: اهڙا صوفي بيحزائيءَ کان مشڪل بچي سگهن. زبان سان اهڙيون ڳالهيون ڪن ٿا. ڇو ته بي وس آهن. وس هلندڙ، وجهه ملندڙ ته گهٽ نه ڪندا. اهو ائين آهي، جيئن پڪريءَ کان ڪٽل پري ڪجي ته مجبوراً ڪٽل جي ڪکڙين تي ئي گذر ڪندي، ڏاند جي رسي ننڍي هجي، جو گاهه تائين پهچي نه سگهي، ته مجبوراً سڪل ڪڪ پن تي ئي گذر ڪندو.

عشق جي گپ ۾ ترڪي پيل صوفيءَ جو قصو

هڪڙي صوفي فقير جي نظر ڪنهن سهڻي چوڪري تي پئجي وئي، پوءِ ته ان جي عشق ۾ اڙجي ويو، هوش وڃائي بيهوش ٿي پيو. جسم تي پگهر ائين نڪري نروار ٿيس، جيئن وڻن جي پنن تي ماڪ جا ٿڙا. اتفاق سان ان وقت جو مشهور حڪيم بقراط سواريءَ تي چڙهيل اُتان اچي لنگهيو. ان پڇيو ته خير ته آهي: هن درويش کي ڇا ٿيو آهي؟ ڪنهن ماڻهوءَ ٻڌايس: هي پرهيزگار فقير آهي، گناهه جي گندگيءَ کان پري پڳل آهي. رات ڏينهن جهنگلن، جبلن ۾ پيو ڦرندو آهي. ماڻهن سان نه ملندو ئي ڪونهي. پر اڄ هن جي نظر هڪڙي لسي ۽ سهڻي چوڪري تي پئجي وئي ۽ دل ٽرائي ويٺو آهي. عشق جي گپ ۾ ترڪي پيو آهي.

فقير کي جڏهن ڪجهه هوش آيو ۽ ماڻهن جون ملامتون، ڳالهائون جو چوڻول ڪنڀن پيس، تڏهن روئي ڏنائين. ماڻهن کي چيائين ته: مون کي ڪيتري ملامت ڪندؤ؟ هاڻي ڪٿي ماڻ ڪريو. آءُ جيڪڏهن روڻان ٿو ته اهو به بنا عذر جي ناهي، منهن جو هيءُ حال بنا سبب جي ڪونهي.

ان چوڪري جي سهڻي صورت منهنجي دل ڦري نٿي سگهي پر مون ته ان سهڻي جي پيدا ڪندڙ خالق ڏي پئي ڏٺو، جنهن اهڙي سهڻي صورت بنائي آهي. اتي هڪڙو تجربيڪار ۽ پڪي عمر جو ماڻهو بيٺو هو.

ان عاشق صوفيء جون ڳالهيون ٻڌي چيو ته: فقيرا گهڻيون ڳالهيون
ڪندين! تنهنجي پرهيزگاري ۽ نيڪيءَ جي جهان ۾ هڪ هليل آهي. پر
اڄوڪي هن واقعي کان پوءِ تون پنهنجي شرافت مشڪل ثابت ڪري سگهندين.
چو ته ان خالق ڪاريگر رڳو سهڻا چوڪرا ڪونه خلقيا آهن، جو
تو جهڙا فقير اتي دل ڦرائيندا وٿن. رب سائين جي وڏي ڪاريگري نئين
ڄاول ٻار ۾ ثابت آهي. خالق مالڪ جي ڪاريگري ڏسڻي اٿئي ته اُٺ
ڏانهن ڏس ته خالق ڪيئن خلقيو اٿس. يا هروڀرو چين چڱل (ترڪستان
جو هڪ شهر، جتان جو حسن مشهور آهي) جا سهڻا چوڪرا ڏسي تون
رب جي ڪاريگري ڏسندين؟

منهنجي ڪتابن جي هر ست هڪڙو پردو آهي، جيڪو وڻندڙ
ڳلن کي ڍڪي ٿو رکي. هنن ڪارن اڪرن ۾ تمام سهڻا مطلب سمائل
آهن. جيئن پردي ۾ سهڻو ماڻهو يا ڪڪرن ۾ چنڊ لڪل هجي. مون
سعديءَ جي ڳالهيون ۾ به ايترو حُسن رکيل آهي جو پڙهندڙ ملول نه
ٿيندو. منهنجون ڪچهريون باهه وانگر سمجها جو ان ۾ روشني به آهي
ته گرمائش ۽ سوز به آهي. ڪنهن دشمن کي هي ڳالهيون نه وڻن، ته مون
کي ڪا پرواهه ڪانهي. چو ته هنن کي شايد حسد جو بخار چڙهيل آهي
اهو بخار لاهڻ منهنجي وس ۾ ناهي.

ماڻهن جي ملامت ڏي ڪو توجه نه ڏجي

هن جهان ۾ رهندي، ماڻهن جي ملامتن، ڳلا، غيبت کان ڪوبه
بچي نٿو سگهي. پوءِ ڪٿي رباڪار درويش هجي يا حقاني ولي الله هجي.
تون جيڪڏهن ملائڪن وانگر اُڏامي آسمان مان لهي اچين، ته به بدگمانن
جي گمانن کان بچي نه سگهندين. (ماڻهن ۽ ڪوهن جا وات ڪير بند
ڪري نه سگهيو آهي.) سڀاڻن جو چوڻ آهي ته: دجله درياءَ کي بند ڏئي
وهڻ کان روڪي سگهجي ٿو، پر حاسد ماڻهن جي زبان کي بند نٿو
ڪري سگهجي. جيڪي ماڻهو رات ڏينهن گناهن ۾ گرفتار آهن، اهي به
جڏهن پاڻ ۾ ويهندا آهن، تڏهن اهي ڀلارن بزرگن ۽ عالمن جي ڳلا مان

ڪونه ڍاندا آهن. هيئن به چڻي ڇڏيندا آهن ته: اهي سڀ سڻين مانين
ڪان عبادت پيا ٿا ڪن ۽ خشڪ ملا آهن.

اهڙين ڳالھن ۽ ڳالھين کي ڏسي، دين داري ڇڏڻ نه گھرجي. پوءِ
ماڻھن جي مرضي، جيڪو وڻين سو پيا چون. تون آجر جي اميد الله ۾
رک! ماڻھن ۾ ڪا اميد نه رک! عبادت ۾ نيت اها هجي ته: الله تعاليٰ
راضي ٿئي. اهو مالڪ راضي ٿيو، ته ٻين جو ناراضو ڇا ڪندو.

جيڪو ماڻھو مخلوق جو خيرخواه ناهي، ان کي حق جي واٽ
هٿ نه ايندي. ڀلا جنهن کي مخلوق جي بدخواهيءَ کان فرصت نه
ملندي، ته اهو خالق کي ڪٿان ڳولي سگھندو؟ مخلوق جي مدي
(حاسد ماڻھوءَ) واٽ ئي اُپتي ورتي آهي. اهو منزل مقصود تائين ڪيئن
پهچي سگھندو؟

ڪابه هڪ ڳالھ ٻن ماڻھن جي ڪنن تائين پهتي، ۽ ٻئي ڄاڻاڻ
مان مختلف نتيجو ڪڍندا آهن. ڇو ته ٻنهي جي سمجهه ۾ ايترو فرق آهي
جيترو، ملائڪن ۽ شيطان جي سمجهڻ ۾ فرق آهي. هڪڙو ماڻھو ڪنهن
ڳالھ مان نصيحت حاصل ڪري ٿو، ٻيو وري ان ڳالھ مان عيب پيو
ڪڍندو. ڀلا جيڪو ماڻھو هميشه اوندهه ۾ رهڻ جو عادي هوندو ته سج
جي روشنيءَ مان ڇا فائدو حاصل ڪري سگھندو. ڇو ته هو اهڙي چڻي
روشنيءَ تي چمڙي وانگر اکيون پٽي ٿي نه سگھندو.

تون شينهن هُجين يا لومڙي ماڻھن جي تنقيد کان بچي نه
سگھندين. اتي تنهنجي طاقت ۽ اٽڪل ڪنهن ڪم جي نٿي رهي.

جيڪڏهن ڪو ماڻھو اڪيلائپ کي پسند ڪري، ماڻھن جي
ڪچهرين کي ڇڏي، پنهنجي منهن ڪٿي پري وڃي ويهندو، ته اهڙي
ڀلاري جي به ڳلا هلندي آهي. ٻيو ڪجهه نه ڏسندا، ته به هيئن ضرور
چوندا ته: مڪر ڪيو اٿائين. ماڻھن کان ائين ٿو پڇي، جيئن ڪو ديو کان پڇي.
۽ جيڪڏهن ڪو ڪل مک بنجي ماڻھن سان ميل ملاقات پيو
ڪندو، ته ان کي ڪير پرهيزگار ڪونه مڃيندو. پر گھڻا ته شريف به
ڪونه چونڊس. جيڪڏهن ڪنهن وٽ مال ملڪيت هوندي، ته ماڻھو

فرعون چونڊس ۽ جيڪڏهن ڪو غريب سخاوت ڪندو، ته ماڻهو بدنصيب، هٿ ٽاڙ ۽ ڦٽل ڀاڳ وارو چونڊس. جيڪڏهن ڪو اعليٰ مرتبي تان ڪري پوندو، ته ماڻهو ان کي غنيمت ۽ الله جو ڪرم سمجهندا. چوندا ته: چڱو ٿيو جو ڪريو. ڏاڍي آڪڙ ڪري ويو هو. حالانڪ سڪن سان گڏ ڏک، خوشين سان گڏ غم، هر هڪ لاءِ آهن.

جيڪڏهن ڪو مسڪين ماڻهو خوشقسمتيءَ سان ڪنهن وڏي عهدي تي پهچي ويندو، ته ماڻهو حسد سببان مٿس ڏند پيا ڪرڻيندا. چوندا ته: ڪهڙو نه زمانو اچي ويو آهي، جو ڪميئن ۽ حقيرن کي ايڏي عزت ٿي ملي.

جيڪڏهن تنهنجو ڪاروبار ٺيڪ ناک ۽ ترقيءَ تي هوندو، ته توکي پئسي جو پٽ، دنيا دار ۽ حريص چوندا ۽ جيڪڏهن تون توڪل ڪري گهڻو لوڇڻ ڪمائن ڇڏي ڏيندين، ته چوندا ته: هڏ حرام اٿس، پڪي پڪائي ڪاڻڻ ٿو چاهي. تون جيڪڏهن ضرورت وقت ڪو اکر ڳالهائيندين، چوندا ته: بڪواس سان ڀريل ڏهل آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن مصلحت سبب ماڻ ۾ رهندين، ته چوندا ته: هي ته ڪو ڪبو تر جي تصوير ڇاپيل آهي، ڳالهائڻ کان گونگو بنيو آهي. ڪو بردباري ڪندو ته بزدل ۽ ڊيڄو چونڊس ۽ جيڪڏهن مڙس بنجي دٻدي، رعب و تاب سان رهندو، ته چوندا ته: چريو چرپٽ ٿيو آهي. ڳالهائڻ جو به ڏانءُ ڪونهيس.

جيڪڏهن ڪو ڪفايت ڪري سادو ۽ ٿورو ڪائيندو، ته چوندا ته: هن جو ٻيا ڪائيندا، الائي ڪنهن جي لاءِ ٿو ڪمائي؟ ۽ جيڪڏهن ڪو چڱو چوڪو ڪائيندو، ته پيٽ جو پوڄاري ۽ نفس جو ٻانهو چونڊس. ڪو مالدار ماڻهو سادي زندگي گذاريندو، جيئن گذارڻ گهرجي، ته چوندا ته: اهڙو ڪيٺ ڪنجوس آهي، جو پاڻ تي ئي روپيو خرچ نٿو ڪري ته ٻين کي منجهانئس ڪهڙي توقع رهندي. هيءُ چوي ٿو ته: چمڙي وڃي، ڌمڙي نه وڃي.

جيڪڏهن ڪو گهر سينگاري ۽ پاڻ به اُچا، اعليٰ ڪپڙا پهري، ته ڪيترا چونڊس ته: عورتن وانگر هار سينگار ٿو ڪري. جيڪڏهن

ڪنهن درويش گهر ۾ وقت گذاريو، ٻاهر سير سفر نه ڪيائين ته ان کي
 به مڙس نه سمجهندا. گهر جو مڃو چوندس ۽ ڪيترا چوندا ته: اهو
 هميشه زال جي ڪچ ۾ ويٺو آهي، تنهن کي ڪهڙو هنر ۽ عقل هوندو.
 پر جيڪڏهن ڪو معلومات وڌائڻ لاءِ ملڪن جو سير سفر ڪرڻ ويندو،
 ته چوندا ته: اهو رولاڪ ۽ مٿي ڦريو آهي. در در ڦريو ٿو ڌڪا کائي.
 وڏو نياڳو آهي.

ڪو چڙو رهيو، شادي نه ٿيس، ته چوندا ته: اهو زمين تي ٻار
 آهي، زمين پئي ٿي پٽيس، ۽ جيڪڏهن شادي ڪيائين، ته چوندا ته: هن
 کي ڪهڙيءَ کٽيءَ ڪنيو جو ڳاڻي ڀر ڪريو آهي. ڇڻ گڏهه گپ ۾ گپي
 پيو آهي.

مطلب ته: ماڻهن جي ملامت ۽ ڏاڍ ڪان نه ڪو ڪوجھو بچي ٿو
 سگهي، نه سهڻو سڀيتو، نه امير نه غريب. ان ڪري ان طرف ڪو ڌيان
 ئي ڏجي، پنهنجي ڪم ۾ ڪن ٻوسائي لڳو ره، ڀلي ڪو ڪيئن چوي
 ڪو ڪيئن چوي. تون جيڪو آهين سو آهين.

ڪو ڪيئن چوي ڪو ڪيئن چوي

(شيخ سعدي ٿو لکي) آءٌ مصر ۾ هئس، اتي هڪڙو چوڪرو
 مون وٽ خادم ٿي بيٺو. نهايت شريف ۽ حياردار هو. هن جون اکيون
 هميشه هيٺ جهڪيل هونديون هيون. هڪڙي ماڻهوءَ مون کي چيو ته:
 هي چوڪرو صفا موڳو آهي، هن جي ڪن مهٽ ڪري تربيت ڪرينس،
 چالاک بنائينس.

ان ماڻهوءَ جي چوڻ تي هلي مون چوڪر کي ڪجهه ڌڙڪا دهمان
 ڏنا ۽ ان وقت مشورو ڏيندڙ ماڻهو به مون وٽ موجود هئو. مون کي چوڻ
 لڳو ته: تون هن مسڪين کي ڌڙڪا ڏئي هيسائي ڇڏيندين، ويچاري جو
 ساهه ڪٿي مٺ ۾ ڪيو اٿئي.

مطلب هي نڪتو ته: توکي جيڪڏهن چڙ چڙهندي ته چريو بي
 عقل، آبي ڪان ٻاهر چوندئي ۽ جيڪڏهن بردباري ڪري سهپ ڌاريندين

تہ ڪيترا بي غيرت سڏيندهي. ڪو سخاوت ڪندو تہ هت ڦاڙ
 سڏيندس. چوندس تہ: اهو ڪي ڪر، جو مينهن وسندي ڪم اچئي.
 ڪو غريب پنهنجي گهران کائي، ڪفايت، قناعت سان هلي گذر
 ڪندو، تہ بہ ماڻهن جي طعن ٽنڪن کان بچي نہ سگهندو. ڪي ماڻهو،
 ضرور چوندس تہ: اهو ڪنجوس، مڪي چوس مردود آهي. هن جي
 ملڪيت پيا کائيندا، قدرت هن کي نصيب ٿي نہ ڪيو آهي، سو بي
 نصيب چئبو.

ماڻهن جي ملامتن کان ٻيو ڪير بچي سگهندو. جڏهن تہ الله جا
 پيارا پاڪ پيغمبر ٿي ماڻهن جي طعن ۽ گلائن کان بچي نہ سگهيا. الله
 وحده لاشريڪ بي مثل بي مثال ذات لاءِ بہ ماڻهن زال، پٽن ۽ نياڻين جي
 دعويٰ ڪئي! تہ ٻيو ڪير آهي، جيڪو بچي سگهي. بس ان جو علاج
 آهي صبر سان رهي سڀ ڪجهہ سھڻ.

ٻين جا عيب نہ ڳولجن

هڪڙو نوجوان وڏي عقل ۽ سمجھ سڀاڻپ وارو هو ۽ تقرير ڪرڻ
 جو فن بہ منجهس موجود هئو. هوشيار ۽ دلير بہ هئو. حق پرست هئو ۽
 هن جو نالو ملڪ ۾ مشهور هئو. ان سان گڏ منهن مهاندي ۾ بہ ملوڪ
 هئو، يعني خوبصورت پڻ هئو. ڳالهائڻ ۾ فصيح، بليغ، گرامر جو ڄاڻو ۽
 قابل هئو. پر هڪ خامي هئس جو حرفن جي ادائگي، يعني تجويد جي
 ڄاڻ ڪانہ هئس. اهو حال ڏسي، ان بابت هڪڙي چڱي ماڻهوءَ کي چيم
 تہ: فلاڻي کي اڳيان ڏند ڪونهن (ان جو مطلب هو تہ اڪرن جي ادائگي
 مناسب سان ادا نٿو ڪري سگهي). منهنجا اهي اکر چوڻ ۽ هو ماڻهو
 (جنهن کي ٻڌايم ٿي). اچي مٿيو، چيائين تہ: اهڙي بي هودي ڳالھ
 اڳتي نہ ڪڍجانءِ، تو جاچي هن جو هڪ عيب وڃي لڌو، تنهنجي نظر
 ٿي ان تي پئي ۽ هن جي ڪيترن ڪمالن، هنرن، خوبين تي تنهنجي نظر
 ٿي نہ پئي، تنهنجي عقل جي اک اتي انڌي ٿي پئي.
 هيءَ پڪي ڳالھ آهي تہ: خوبين کي ڏسندڙ ماڻهوءَ جي نظر خامين

تي اصل نه پوندي ۽ آخرت ۾ به هن کي پنهنجون خويون ئي سامهون هونديون.

جنهن ماڻهوءَ کي علم، عقل آهي. پوءِ غلطيءَ سبب ڪا اوڻائي ٿي پويس ته ڪنهن هڪ اوڻائي سبب هن تي ظلم نه ڪجي. عربيءَ ۾ قول آهي ته: **خُذْ مَاصًا وَدَعْ مَآكَدَرَ** (جيڪا چڱي ڳالهه هجي ته اها اختيار ڪر! خراب ڳالهه ڇڏي ڏي).

مون کي چيائين ته: اي سياڻا! گل ۽ ڪنڊا هڪ ئي جاءِ تي هوندا آهن. تون ڪنڊن جو فڪر نه ڪر! گل پٽي گلدستو ٺاه! جنهن جي طبيعت ۾ عيب جوڻي سمائجي وئي آهي. اهو سڄي سهڻي مور جي رڳو پيرن کي پيو ڏسندو، تون وڃي دل جو آئينو صاف ڪر! ميري آرسيءَ ۾ ٻيون شيون به ميريون ئي نظر اينديون آهن. (اڪين تي جهڙي رنگ جا شيشا چاڙهبا، جهان اهڙو نظر ايندو). تون ٻين جي عيبن تي نظر نه ڪري نجات وارو پاسو اختيار ڪر! يعني: ٻين جي خامين ۾ ڏسڻ بدران، سندن خوبين کي ڏسجي. جيڪو ماڻهو رڳو ٻين جي عيبن ۽ اوڻاين کي پيو ڇاڇيندو، اهو پنهنجي عيبن کي نٿو ڏسي. پاڻ کي شايد معصوم ٿو سمجهي! آءٌ ٻين کي گناهگار ڪيئن چوان، مٿس سختي ڪيئن ڪريان؟ جڏهن خود مون ۾ ان کان وڌيڪ عيب آهن. پوءِ پنهنجي عيبن تي ڪڪ رکي، ٻين جي عيبن کي وائڪو ڪرڻ بلڪل نامناسب آهي. جيڪا برائي توکي ناپسند آهي، ته تون ان جي ويجهو نه وڃ! تنهن کان پوءِ پاڙي وارن کي به ان کان بچائڻ جي ڪوشش ڪر! جنهن ماڻهوءَ جو ظاهر سٺو آهي، ته ان کي سٺو ئي سمجهبو، هن جي اندر کي الله جي حوالي ڪرڻ گهرجي.

يلا جڏهن منهنجو ظاهر پاڪ صاف ۽ شريعت مطابق آهي، ته منهنجي اندر تي فتوائن لڳائڻ جو ڪنهن کي حق ڪونهي. آءٌ اندر جو ڪيئن آهيان ان بابت تون ڪجهه به چئي نه ٿو سگهين. ڇو ته پنهنجي برائي ۽ پلائيءَ جو بار مون کي ئي کڻڻو آهي. منهن جي اندر کي الله ئي خوب ڄاڻي ٿو. آءٌ چڱو هوندس، ته به توکان ثواب ڪونه طلبيندس. پر سزا ڏيڻ جو به توکي اختيار ڪونهي.

نيڪين جو بدلو الله تعاليٰ وٽ ڏهوڻو آهي. جڏهن الله تعاليٰ وٽ ائين آهي ته تون به ڪنهن جي ڏهن خوبين کي ڏسي، هن جي هڪ خاميءَ کي ظاهر نه ڪر! ائين نه ٿيڻ گهرجي جو هن جي هڪ خاميءَ جي ڪري، سندس گهڻين خوبين تي پاڻي ڦيري ڇڏين.

مون سعديءَ جي شعرن سان به ماڻهو ائين ڪندا آهن. هزارين بهترين شعرن تي جس چوڻ ته ٺهيو، پر ڪنهن هڪڙي بيت ۾ ڪا اوڻائي نظر ايندن، ته ملڪ ڪڍي مٽي تي ڪڍندا آهن. ان جو پيو ڪو سبب ڪونهي. رڳو هيءُ سبب آهي جو دشمنن جي حسد واري اک کي عيب ٿي نظر ايندا آهن.

ڪوبه انسان گهٽ وڌائيءَ، اوڻائيءَ پوڻائيءَ کان ڪيئن ٿو بچي سگهي. الله تعاليٰ ئي مخلوق کي اهڙن فرقن سان پيدا ڪيو آهي ڪو ڪارو آهي، ته ڪو پورو. ڪو چڱو آهي، ته ڪو بچڙو. هر جنس ۾ ٻنهي قسمن جا فرد موجود آهن ۽ هر هڪ شيءِ ۾ ڪجهه خوبيون آهن، ته ڪجهه خاميون آهن. توکي گهرجي ته خوبين کي وٺ ۽ خامين کي ڇڏي ڏي. بادام جو مغز ڪائي، ڪل کي اُچلي ڇڏا

شُڪر بابت

مون کان الله سائينءَ جو شڪر (ڪَماَ حقَہ) ادا ٿي نٿو سگهي، ڇو ته مون کي شڪر جا اهڙا اکر نٿا اچن، جيڪي ان مالڪ مهربان جي شان وٽان هجن. منهنجي جسم جو هڪ هڪ وار الله جو عطا ڪيل آهي ۽ سندس هر عطا جو شڪر جڳائي ٿو. هاڻي ٻڌايو ته وارن جي تعداد جيترو شڪر ڪيئن ادا ٿي سگهندو؟ جنهن خالق اسان ٻانهن کي وجود عطا ڪيو آهي، ان مهربان جي تمام وڏي تعريف آهي.

الله تعاليٰ جي شان وٽان ڪوبه تعريف ڪري ٿي نٿو سگهي. ڇو ته سندس تعريف ڪرڻ خود اُن الله جو احسان آهي ته اُن احسان جو شڪر وري ان شڪر جو شڪر ڪرڻ لازم ٿيو. اهو تسلسل قائم ٿي پيو. الله اهڙو خالق آهي، جو مٽيءَ مان ماڻهو بنائي ان ۾ ساهه وجهي، دل ۽ عقل عطا ٿو ڪري. پيءُ جي پيءُ مان نڪرڻ کان وٺي، پوڙهاڻپ تائين الله تعاليٰ انسان کي عزت بخشي آهي. ٻار جڏهن ڄمي ٿو ته گناهن کان پاڪ آهي. هاڻي وڏو ٿي به گناهن کان بچندو رهي. جيئن قبر ۾ به پاڪائي واري حالت ۾ وڃي.

اي انسان! پنهنجي دل جي آئيني تان غبار ۽ ميرنهن صاف ڪندو ره! گناهن جي ڪٽ سان ڪاري ٿيل دل ڪارائتي ڪانهي. انسان اول ۾ مٽيءَ جو قطرو هئو. هاڻي هو همت ڪري، وڏائيءَ کي ڦٽو ڪري. جيڪو انسان محنت مزدوري ڪري روزي حاصل ٿو ڪري، ته اهو به الله تي توڪل ضرور رکي ته ڪمايل روزيءَ ۾ برڪت پويس ۽ هيئن سمجهي ته اها ڪمائن جي سگهه ۽ توفيق به الله تعاليٰ عطا ڪئي. ڇو ته انهن هٿن ۾ الله تعاليٰ چرڻ ڀرڻ جي طاقت ۽ صلاحيت نه رکي ها، ته

تون هڪيئن ڪمائي سگهين ها؟ اهو سڀ ڪجهه ان الله جو احسان سمجه! فتح ۽ ڪاميابي ڪوبه طاقت سان حاصل نه ڪري سگهندو آهي پر الله جنهن کي توفيق ڏئي، فتح ان کي نصيب ٿيندي آهي. تڏهن ان مالڪ جو شڪر ڪجي. الله جي مدد کان سواءِ هڪ منت به ڪو باقي نٿو رهي سگهي. هر حال ۽ هر وقت الله تعاليٰ جي مدد ملندي ٿي رهي. اي انسان! تون جڏهن ماءُ جي پيٽ ۾ هئين، ته نازي ذريعي توکي روزي ملندي هئي. جڏهن ڄائين، ته ماءُ جي ڇاتيءَ مان روزي ملڻ شروع ٿي. تڏهن تون ڪهڙي محنت ڪندو هئين، جو توکي روزي ميسر هئي؟ اهو مثال هئين سمجه! جيڪو ماڻهو مسافريءَ ۾ آبهوا جي تبديليءَ سبب بيمار ٿي پوي، ته وطن واپس اچڻ سان ڇاڪ چڱو ڀلو ٿي پوندو آهي. جو موافق آبهوا ملي ويس. ساڳي طرح هر انسان ماءُ جي پيٽ مان سفر ڪري هن دنيا ۾ پهتو آهي، پيٽ ۾ ماءُ جي معدي ۽ رڳن مان نهندڙ غذا تي گذارو ٿيندو هوس ۽ ڄمڻ کان پوءِ به ماءُ جي اندر مان جڙندڙ غذا (ٽيچ) تي گذارائس. ماءُ جي گود بهشت برابر سمجه! سندس ڇاتيءَ کي ڪير جون به نهرون سمجه!

ماءُ وڻ مثل آهي ۽ اولاد ان جو ميوو آهي. امڙ جي ڇاتيءَ جون رڳون سندس دل سان ڳنڍيل آهن. ان ڪري ٽيچ کي دل جو نيڙو سمجه! جڏهن ٻار جي ٻانهن ۾ طاقت آئي، ڏند ڦٽي پيا، تڏهن ماءُ ڪوڙو ايريو مڪي. ٻار جي ٽيچ ڇڏائي ٿي، پوءِ آهستي آهستي ٻار ٽيچ کي وساري ٿو ويهي. ان مثال وانگر گناهن جي چاشني، توبه جي ڪڙي دوا سان وسري سگهي ٿي.

ماءُ جون مهربانيون

هڪڙي نوجوان پنهنجي ماءُ جو چيو نه مڃيو. ماءُ کي ڏاڍو ڏک پهتو. جڏهن به ٽي دفعا چيائينس ۽ پٽ ٻنھ نه مڃيو. تڏهن، ماءُ پنهنجي جهولي پٽ آڏو کولي ۽ چيائينس ته: پٽ! ڇا تون اڳ ۾ ڪمزور نه هئين؟ تولا ۽ مون ڪيتريون راتيون اوجاڳن ۾ گذاريون تڏهن تون اهڙو

ڪمزور هئين جو پاڻ تان مک به تڙي نه سگهندو هئين. مک ويهن سان به روئندو هئين. اڄ ماشاء الله تون جوان مڙس ۽ پهلوڻ آهين ۽ هڪ دفعو وري به ڪمزور ٿي قبر ۾ پوندين. اتي به تون ڪنهن ڪيڙي ماڪوڙي کي پاڻ کان پري ڪري نه سگهندين. جڏهن دماغ کي ڪينٿان ڪاٺي ويندا ته اتي هي اکيون به ڪم جون نه رهنديون.

ڪنهن انڌي کي ڏسي ساڻس تعاون ڪرڻ جو جذبو تنهنجي دل ۾ پيدا ٿيو ته تون انسان آهين، نه ته جهڙو هو نابين آهي، تون به نابين آهين. اهڙن وقتن تي تون الله جي نعمتن کي ياد ڪر، جو توکي اکين جي نعمت سان نوازيائين. اهو الله توکي ٻڌڻ واري دل نه ڏئي ها، ته تنهنجا ڪن حق ۽ باطل بابت ڪجهه به ٻڌي نه سگهين ها.

انسان جي پيدائش ۾ الله جي ڪاربرگري

سوچي ڏس ته هڪ آگر ۾ ڪيترا سنڌ آهن ۽ انهن ۾ ڪاريگريءَ سان گڏ رياضيءَ جي اصولن جي پابندي به سمايل آهي. ته جيڪو الله جي ڪاريگريءَ مان چڪون ڪڍي اهو وڏو ڀاڳل چڻبو. تون غور ڪري ڏس! ته الله تعاليٰ ڪيئن نه هلڻ لاءِ جنگهن ۾ هڏا، سنڌ ۽ مشڪون بنايون آهن، سنڌ ۽ مشڪون ڪم نه ڪن ته تون وڪ به ڪونه کڻي سگهين. ماڻهن لاءِ سجدو ڪرڻ ۽ نورڻ ان ڪري به آسان آهي، جو هن جي پٺيءَ ۾ سنڌ سنڌ آهن يڪو هڪ هڏو ڪونهي. تنهنجا ٻه سؤ سنڌ بنايائين تڏهن مٽيءَ مان ماڻهو ٿي سگهيو آهين. تنهنجي جسم ۾ سوين هزارين رڱن جون نهرون وهائين. مٿي ۾ اکيون ۽ سوچڻ وارو دماغ رکيائين. ساري عزت، شرافت جو دارومدار دل تي آهي. ڏس ته ٻيا جانور ڪنڌ هيٺ زمين طرف ڪريو ڏليل ٿي هلن ٿا ۽ تون سڌو پيرن تي اُڀو بيهي سگهين ٿو. ٻيا سڀ ڪاڻن لاءِ مٿو هيٺ جهڪائين ٿا. تنهنجو ڪاڻن به عزت وارو آهي.

تو کي ايڏي عزت رب بخشي. هاڻي تولا ۽ مناسب آهي ته الله جي بندگيءَ کان سواءِ ڪٿي به سر نه جهڪاءِ ۽ پنهنجي صورت تي مستانو نه

ٿي، سيرت سڌارڻ جو فڪر ڪرا! اخلاق سڌار. تنهنجو قد سڌو هجي نه هجي. واٽ سڌي وٺ. ڇو ته صورت ۽ شڪل ۾ ته ڪافر به تو جهڙو ٿي آهي.

تون جيڪڏهن اهڙو بزدل ۽ ڪمزور آهين، جو دشمن سان جهاد نٿو ڪري سگهين، ته بي عقل بنجي پنهنجي سڄڻ ۽ معبود مالڪ سان جنگ نه ڪرا! سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته احسان ڪندڙ الله جو شڪر گذار رهي.

گُڪي بادشاهه جي ڳالهه

هڪڙو بهادر بادشاهه گهوڙي تان ڪنڌ ڀر ڪري پيو، ڪنڌ جو مٿڪو هيٺ ويهي ويس، گُڪو ٿي پيو. هاڻيءَ جي ڳچيءَ وانگر ڪنڌ ٿي ننڍو ٿي پيس ۽ ڪنڌ ۾ ڄڻ اهڙي ڪلي لڳي ويس، جو ڪنڌ کي هيڏي هوڏي ڦيرائي نه پيو سگهي. مُلڪ جي طبيبن ۽ ڏاهن، بادشاهه جي حالت ڏسي حيراني ظاهر ڪئي، ته ان جو علاج اسان جي وس کان ٻاهر آهي.

يونان ملڪ جو هڪڙو ماهر حڪيم هئو. ان همار هنڌي ته بادشاهه جي ڪنڌ کي آءُ درست ڪري ويندس. پوءِ ته ڪاريگريءَ سان اهڙا ٻه ٽي مروٽا ڏنائينس جو ڪنڌ سڌو ٿي ويو. معذور هجڻ کان بچي پيو. يوناني حڪيم وري ٻئي دفعي ساڳئي بادشاهه وٽ آيو ۽ هن نالائق بادشاهه ڪنڌ کڻي تهاريس به ڪونه. پليڪار ٿي ڪانه ڪيائينس. اهو حال ڏسي يوناني ڏاهي جو شرم کان ڪنڌ هيٺ ٿي ويو. پوءِ ته موٽندي چوندو پيو وڃي: جيڪر اڳ ۾ هن جو ڪنڌ درست نه ڪريان ها، ته معذور هجڻ سبب اڄ هيئن ڪنڌ نه سڀتي ها. اهي اکر آهستي چوندي ٻاهر نڪتو.

يوناني حڪيم ڇا ڪيو جو هڪڙو ڪپهه جو پهو ڪنهن خادم هٿان بادشاهه ڏي موڪليو ته پنهنجي ڪچهريءَ ۾ هن ڪپهه جي پهي ڪي اگرتيءَ وانگر دکائيندڙ ته سٺي سرهاڻ ٿي پوندي. بادشاهه سرهاڻ

لاء ڪپھ جو پھو دڪايو. پوءِ تہ اهڙي چڪ آيس جو ڪنڌ اڳئين وانگر وري ويهي ويس. هاڻي وڃي بادشاهه جو هوش نڪ ٿيو. سمجهي ويو تہ مون يوناني حڪيم سان بي رُخي ڪئي، کيس ڪيڪاريم ٿي ڪونه سو مون کان اهڙي بيرُخيءَ جو پلاند ڪري ويو.

پوءِ تہ هيڏي هوڏي ماڻهو ٻوڙ لڙائين تہ ان حڪيم کي هٿ ڪري اچن، پر ڪٿي به هن جو پتو نه پيو، ڄڻ سُڪي ڳهي ويس. اي انسان! تون به پنهنجي مُحسن مالڪ کان ڪنڌ نه ڦيراءِ، جيئن قيامت ڏينهن ڪنڌ کڻڻ جهڙو ٿين.

الله جي ڪاريگريءَ ۾ سوچڻ

هيءَ رات تنهنجي آرام ۽ آسائش لاءِ آهي. هيءُ ڏينهن ۽ چمڪندڙ روشن سج تنهنجا خادم آهن. هي هوائون تنهنجي نوڪري ڏيندي بهار لاءِ بسترا تيار ٿيون ڪن ۽ مرڪندڙ مڪڙين کي کولي، ڪِلندڙ گل ٿيون بنائين. هواءِ، برف، بارش، بادل بجليون (ڪنوڻ) ۽ گجگوڙ سڀ تنهنجا ئي خادم آهن. جيڪي تنهنجي پوکيل ڄمن کي مٽيءَ ۾ ڦٽائڻ ۾ تعاون ٿا ڪن. توکي اُڄ ٿي لڳي تہ ڪاوڙ نه ڪرا اجهو ٿا ڪارا ڪڪر پنهنجي ڪلهن تي هيڪاندو پاڻي ڪٿي پهچن ۽ مينهن وسائي تنهنجي اُڄ اجهائين.

ان مالڪ مٽيءَ مان تولاءِ مختلف رنگن، مختلف سرهاڻين وارا گل ۽ ٻوٽا اڀايا ۽ تنهنجي خوارڪ جو انتظام به مٽيءَ سان ڪيائين. جيئن مختلف ذائقن وارا کاڌا تون واپرائي لطف حاصل ڪرين. مختلف رنگ ڏسي، سرهاڻيون ۽ سڳند سنگهي، اڪيون خوش ڪرين ۽ مغز معطر ڪرين. ماڪيءَ جي مک تولاءِ مٺي ماڪي گڏ ڪهي ۽ گهلندڙ هواءِ وٺندڙ ماڪ جا ڦڙا وسايا ۽ ڪڇيءَ ڏي ڏس تہ ڪيئن تولاءِ مٺيون ڪارڪون، ڏنگ ۽ ڏوڏا تيار ڪري، وڏن وڏن ماهرن کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيو آهي تہ ڪٿل ۽ ڪجور ۾ اهو مٺاڻ ڪيئن ٿو گڏ ٿئي.

سج چنڊ ۽ تارا اُڀري آسمان کي تنهنجي لاءِ ٿا سينگارين. ۽ اهو

مالڪ سائين ڪنڊن وارين ٿارين ۾ سهڻا گل ۽ هرڻ جي ڏن ۾ مُشڪ،
 پهاڙن ۽ ڪاٺين ۾ سون، مُڪل ٿارين ۾ تازا ۽ ساوا پڻ پيدا ٿو ڪري. ۽
 پنهنجي قدرت مان تنهنجون اکيون ۽ اکين مٿان سهڻا ڀرون ۽ چير
 بنائين. پنهنجي رحم ڪرم سان توکي هلائين، ٻين جي وس ۽ محتاج
 نه ڪيائين. اي انسان! تون رڳو زبان سان نه پر هر هڪ ساهه کڻڻ سان
 ان محسن مالڪ جو شڪر ڪر! جو ان مالڪ توکي بي حساب نعمتن ۽
 ناز سان پاليو آهي. آءٌ ته دل ۾ به شرمسار آهيان جو الله جا جيترا احسان
 آهن آءٌ ايترو شڪر ڪري نٿو سگهان.

اي الله! هي جيت جڻيا ۽ جانور، پکي پکن، ڪيڙا ماکوڙا،
 پاڻيءَ ۾ رهندڙ مڇيون ۽ آسمان ۾ رهندڙ ملائڪ، مطلب ته ڪوبه
 تنهنجي شڪر جو حق ادا ڪري نه سگهندو. اي سعدي! اتي ڪٿي قلم
 کي روڪ! ڀلا جيڪو رستو ڪٽندڙ نه هجي، ته ان سان ڪيترو پنڌ
 ڪندين. (عاجزيءَ جو اقرار ٿي شڪر آهي.)

نعمتن جو صحيح استعمال

ڪنهن ماڻهوءَ پنهنجي ڀت کي نصيحت ڪندي هيئن پئي چيو:
 اي ڀت! مون توکي ڪهاڙي ڪاٺين ڪپڻ لاءِ ٺهراي ڏني آهي. ان سان
 مسجد جي ڀت مٿان پيچين! جيڪا شيءِ جنهن ڪم لاءِ ملي، ته ڪانئس
 اهوئي ڪم وٺجي. اسان کي زبان ملي آهي، ته ان سان الله جو ذڪر ۽
 شڪر ڪريون. هن لاءِ نه ملي آهي ته گلا ڪريون ۽ چغليون هڻون.
 ڪَن هن لاءِ مليا آهن، ته قرآن پاڪ، واعظ ۽ نصيحت ٻڌون. انهن سان
 ڪوڙ بدوڙ (راڳ روپ) نه ٻڌون. اکين سان الله جي ڪاريگريءَ کي
 ڏسي ۽ ٻين جي عين کي نه ڏس!

پاڻ کان ڪمزور کي ڏسي نعمتن جو شڪر ڪجي

ڪنهن کي خوشيءَ جو قدر تڏهن پوندو، جڏهن هو ڪڏهن ڏڪن
 ۽ ڏجهن مان گذريو هوندو. ڀلا جيڪو اوني ڪمبل ويڙهي، اندر بند

ڪمري ۾ ويٺو هوندو، ان کي سڀنيءَ جي ڪهڙي خبر ۽ ٿڌ ۾ هلندڙ فقيرن ۽ غريبن جي تڪليف جو ڪهڙو احساس هوندو ۽ جنهن کي نانگ ڏنگي، پوءِ روئي رڙي، دانهن ڪندي ڪجهه فرحت محسوس ڪري ۽ ننڊ اچي ويڃي، ته اهو ان آرام تي به شڪر ڪندو.

جيڪڏهن تون تندرست، نوجوان ۽ پنڌ جو تڪڙو آهين، ته شڪراني طور ڪمزورن ۽ آهستي هلندڙن جو به خيال ڪر! انهن جي رفتار سان هل. جوانن ۽ پهلوانن کي گهرجي ته پوڙهن ۽ ڪمزورن تي رحم ڪن. درياءَ جي ڪناري تي رهندڙ کان پاڻيءَ جو قدر نه ٻڃ! اهو سوال ڪنهن اُس ۾ هلندڙ ٽڪل مسافر ۽ اڃا جي اوساڻيل کان ٻڃ! ته پاڻيءَ جي ٿڙي جو ڇا ملهه آهي؟ دجله نديءَ جي ڪناري تي رهندڙ عرب کي پاڻيءَ جو قدر نه هوندو. البت وارياسن بيابانن ۾ رهندڙ بدوين کي پاڻيءَ جي قدر جي خبر هوندي.

تندرستيءَ جهڙي نعمت جو قدر ان کان ٻڃ، جيڪو مسلسل بخارن مان هاڻي اٿيو هجي. سياري جي ڊگهي رات توکي وڏي نظر نه ايندي، جو تون پاسو گرم ڪيو مزي سان ستو پيو آهين. پر ساڳيءَ رات جي ڊيگهه ڪنهن بيمار کان ٻڃ! جيڪو بي آراميءَ سبب پاسا ورائيندي پریشانين ۽ دردن ۾ پيو ٿو پيڙجي. وڏا صاحب صبح جو دهل جي آواز تي مَس ٿا اٿن، پر رات جي خبر چوڪيدار کان ٻڃ ته رات ڪيئن گذريس.

سلطان طغرل جي ڳالهه

سياري جي موسم هئي. هڪ رات جو بادشاهه طغرل ڪنهن پهريدار جي پيرسان اچي لنگهيو. رات جو پارو پوي پيو، وري ان رات مينهن به وسيو هو. ويچارو پهريدار سڀنيءَ سبب ڏکي رهيو هو. بادشاهه کي هن غريب ملازم تي رحم اچي ويو. ويجهو وڃي چيائينس ته: آءُ پنهنجي گرم پوشاڪ تو ڏانهن موڪليان ٿو. اها پاڻي پوءِ بيهڻ ٿورو انتظار ڪجانءِ، ته ڪنهن نوڪر هٿان گرم ڪپڙا موڪليانءِ ٿو. ايتري ۾ ٿڌي هواءِ گهلڻ شروع ٿي وئي. پوءِ ته بادشاهه تڪڙو وڃي محلات ۾

پهتو. محل ۾ اندر ڪنهن دل گهرڻي ماڻهوءَ سان جو ڪچهريءَ ۾ ويٺو ته هن کان گرم پوشاڪ ۽ پهريدار جون يادگيريون وٺي وري ويو.

هن غريب پهريدار پوشاڪ جي ڳالهه ته ٻڌي، پر اها پاڻن نصيب نه ٿيس. ويچارو اڳ ۾ ئي سڀيءَ ۽ ٿڌي هواءِ سبب ڏکي رهيو هو. وري هاڻي انتظار به ڪرڻو پيس. پوءِ ته رهيل ڪهيل ڪسر ٿي نڪري ويس. هوڏانهن بادشاهه گرم بستري ۾ وڃي سٽو. جنهن کي صبح جو نوڪر اچي اٿاريو ۽ پڇائينس ته: سائين! توهان کان هو بدنصيب راتوڪو پهريدار ته وري ويو! ڀلا توهان کي جو گرم بسترو مليو، ته توهان کي مصيبت جا ماريل ڏڪن جا ڏڏيل ڪيئن ياد پوندا؟ ۽ توهان کي هن جي ڊگهي ۽ ٿڌي رات جي ڪهڙي خبر؟ ڀلا جيڪو قافلي جو سردار، سائين سان گڏ سواريءَ تي چڙهي، مزي مزي سان هلي رهيو آهي. ان کي رُج ۾ رکيل واٽن وٽان وڃائيندڙ پانڊيٽري جي ڪهڙي ڳڻتي.

اي ٻيڙي هلائيندڙ ملاح! جتي ڪو پاڻيءَ ۾ غوطا کائيندڙ ماڻهو ڏسين ته ان لاءِ ٻيڙي جهلي مٿي کڻيس ۽ رستي ۾ سنگت سان گڏ هلندڙ تيز رفتار نوجوان، پوڙهن کي ڏسي ڪجهه رفتار کي جهڪو ڪري. تون جيڪڏهن اٺ تي رکيل ڪجائي تي آرام سان ويٺو آهين ۽ اٺ جي مهارت جي هٿ ۾ آهي. جيڪو اٺ کي ڪاهي ٿو هلي، ته توکي پيدل هلندڙ جي ٿڪ ۽ (پيرن ۾ بيل) لڦن جي ڪهڙي خبر؟ ڀلا جيڪو پيٽ پري کائي پي، مزي سان گهر ۾ سٽو، ان کي اوڙي پاڙي جي بکين جي ڪهڙي خبر؟

ڏڪن وقت پاڻ کان وڌيڪ ڏکويل کي ڏسجي

ڪنهن چوڪيدار هڪڙي واٽهڙوءَ کي چور سمجهي پڪڙيو. رسيءَ سان چڪي کڻي هٿ، پير ٻڌائينس. ويچارو سڄي رات پریشانيءَ ۾ پيو هو. ڪنهن مهل ڪاري رات ۾ هن کي ڪنهن مسڪين جي روئڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. جيڪو غريبيءَ سبب روئي رهيو هو. هن جي روئڻ جو آواز جڏهن هن جڪڙيل همراھ ٻڌو، تڏهن چيائين: اڙي سياڳا!

هڪٿرو روئندين. هاڻي ماڻ ڪري وڃي سمهه. تون ته شڪر ڪر جو،
چوڪيدار تنهنجي هٿن پيرن کي ٻڌو ڪونهي. تون پاڻ کان وڌيڪ
پريشان ڪي ڏسي، پنهنجي پريشانيءَ کي گهٽ سمجهه! هاءِ گهوڙا نه ڪرا!

گوهر ۾ قيد ٿيل جي دانهن

هڪڙو انگ اگهاڙو مسڪين ماڻهو هو. ان ڇا ڪيو جو ڪٿان پئسا
قرض تي وٺي ڪچي چمڙي مان لباس ٺهرائي آيو. هڪ موسم اونھاري
جي، ٻيو لباس ڪچي چمڙي جو. سو جڏهن گرميءَ تپايس تڏهن روئي
ڏنائين ڇڻي رهيو هو؛ آءُ ڪيڏو بدنصيب آهيان جو هن ڪچي چمڙي
کان سواءِ ڪو ٻيو لباس هٿ تي نه آيم ۽ جسم اهوئي گرميءَ ۾ پيو ٿو ڪڙهي.
اتفاق اهڙو ٿيو جو جتي هيءُ مسڪين پنهنجي قتل بخت تي روئي
رهيو هو، اتي ئي هن جي ڀرسان هڪڙو ڪوهه هئو. ان ۾ هڪڙو ماڻهو
قيد پيو هو هٿ پير ٻڌل هئس. (اڳئين زماني ۾ ڪيترين جاين تي اهڙا
ڪوهه کوٽيل هوندا هئا. جن ۾ پاڻي ڪونه هوندو هو ۽ مجرمين کي هٿ
پير ٻڌي ان ۾ ڦٽو ڪندا هئا.) قيديءَ هن ماڻهوءَ جا اکر پئي ٻڌا. پوءِ
ته اتان ڪوهه مان دانهن ڪري ڇپائينس؛ اڙي ماڻ ڪرا! تون الله جو شڪر
ڪرا! جو تنهنجا هٿ پير مون وانگر ٻڌل نه آهن. ٻاهر مزي سان پيو ٿو گهمين.

ٿڌڙ ڪائيندڙ درويش جو شڪر

ڪو ماڻهو واٽ وٺيو پئي ويو، ته آڏو هڪڙو درويش غريب
مليس. اهو درويش منهن مان يهودي ٿي معلوم ٿيو. پوءِ ته هن همراھ نه
ڪئي هَم نه تم، ڪنڌ تي زور سان ٿڌڙ وهائي ڪڍيائينس. اهو حال
ڏسي درويش ڇا ڪيو، جو ڪلهن تان پنهنجي چادر لاهي، ٿڌڙ هٽندڙ
کي ڏنائين. هاڻي اهو همراھ ڏاڍو لڄي ٿيو. ته هيءُ درويش اعليٰ اخلاق
وارو چئبو، جو مون کي برائيءَ جو بدلو چڱائيءَ سان ڏئي ٿو. پوءِ
درويش کي چيائين ته: منهنجي گستاخي معاف ڪجو. مون کي اهڙي
حرڪت نه ڪرڻ ڪپندي هئي. ويتر توهان هيءَ چادر به مون کي ڏني
آهي.

درويش چيس ته: مون چادر توکي شکراني طور ڏني. ڇو ته جيئن توهان منهن جو ظاهر ڏسي مون کي سمجهيو هو. آءُ الله جي فضل سان ائين نه آهيان (مسلمان آهيان، يهودي نه آهيان). ڀلا جيڪڏهن منهنجو ظاهر مسلمانن وانگر هجي ۽ اندر ۾ يهودي هجان ها، ته ڪيڏي نه بچڙائي هجي ها. اهو ائين آهي جيئن ڪو چور ۽ بدمعاش، بزرگن وارا ڪپڙا پايو گهمي.

ٽڪل مسافر جي شڪايت

هڪڙو مسڪين مسافر پيرين پيادو سفر ڪري رهيو هو. ڪابه سواري ڪانه هئس. جڏهن ٽڪجي پيو، تڏهن، پنهنجي قسمت تي روئندو پيو وڃي. چئي رهيو هو ته: هاڻي ڙي قسمت! جو سواريءَ لاءِ ڪو گڏهه به ڪونه ٿو ملي! اڃا انهن گشتين ۾ ڳرندو، پنڌ ۾ ڳهندو پئي هليو، ته سامهون هڪڙي ڪانير کي ايندو ڏٺائين، جيڪو گڏهه تي ڪانيون سٽي ڪاهيو پيو اچي. جڏهن گڏهه، هن مسافر جي ويجهو آيو، تڏهن ڪانين جي بار هيٺان ڪنجهندي چيائينس: اڙي بي شڪر انسان! الله جو شڪر نٿو ڪرين جو توکي سواريءَ لاءِ گڏهه ٺاهي ته پاڻ به گڏهه ٺاهين. جو مون وانگر ٻين جو بار کڻي ڪنجهندو هلين.

مولويءَ کي مواليءَ جي نصيحت

هڪڙو فقيه عالم سڳورو رستو وٺيو پئي ويو، ته واٽ تي ڪنهن موالِي ملنگ تي نظر پئجي ويس، جيڪو نشي سبب بيحال ٿيو پيو هو. پوءِ ته، اهو عالم پنهنجي پاڪدامنيءَ تي اهڙو مغرور ٿي ويو. جو هن نشي نوجوان ڏانهن حقارت سان ڏٺائين. ايتري ۾ ان نشيءَ ڪنڌ مٽي ڪيو ۽ عالم سڳوري کي چيائين ته: توکي شڪر ڪرڻ ڪپندو هو، ڇو ته مغروريءَ سبب مليل نعمت به ڪسجي ويندي آهي. ڪنهن کي قيد ۾ گرفتار ڏسي، هن تي ڪلڻ نه گهرجي. متان ڪڏهن پاڻ به قيد ۾ وڃي پوي. ڇا الله جي تقدير کي نٿو مڃين. ٿي سگهي ٿو، جو سيالڻي تون ئي مون وانگر هيروئنڻي بنجي پوين.

الله تعاليٰ تنهنجي نصيب ۾ مسجد لکي آهي ته شڪر ڪرا ٻئي باهه جي پوڄاريءَ مشرڪ تي ڪل نه ڪرا ان الله جو احسان سمجها جو توکي مسلمانن ڪيائين ۽ مشرڪ نه بنائائين، هي سڀ ڪجهه الله جي تقدير مطابق پيو ٿو ٿئي. هر انسان ان تقدير جو قيدي آهي. تڏهن ٻئي تي ٽوڪ ڪرڻ بدران، ڪٿ به ڪٽب به، اڳيان توريندڙ ٿڪا.

پلارن جي نظر الله تعاليٰ تي هوندي آهي

ڪنهن انسان جي حياتي هوندي، ته گاهه جي پن مان به شفا ملي ويندس. چوندا آهن ته: ماکيءَ ۾ شفا آهي. پر موت جو علاج اها به ڪانهي.

• جنهن جو ساهه نڪرڻ وارو آهي. پويان پساهه اٿس ته ان کي ماکي چٽائڻ مان ڇا فائدو؟

• مٿي جي سور کان صندل جي تيل جي مالش ڪبي آهي، پر جنهن جي مٿي ۾ لوهي هٿيار سان ڦاڙ پيو، ته صندل جو تيل ان لاءِ ڪهڙي ڪم جو؟

• ڪنهن خطري کان پڄي جان ڇڏائي سگهجي ٿي. پر تقدير جو مقابلو نٿو ڪري سگهجي.

• ماڻهوءَ جو معدو درست آهي ته بک به لڳي ٿي. منهن ۾ رونق به رهي ٿي. پر جيڪڏهن معدو بگڙي پوي، ته طبيعت خراب ٿي پوندي ۽ ڪيتريون بيماريون لڳي پونديون.

• ماڻهوءَ جي مزاج جا چار قسم آهن: (۱) تر (۲) خشڪ (۳) گرم (۴) سرد. اهي سڀ شيون وچٿريون رهن ته صحت ٺيڪ رهندي ۽ انهن مان ڪابه هڪ گهٽ وڌ ٿي پوي، ته تندرستي بگڙي پوندي.

• ساهه کڻڻ لاءِ تازي ۽ صاف هوا ميسر نه ٿئي ته معدي ۾ گرمائش پيدا ٿي پوندي.

• معدي ۾ گرمائش گهٽجي وڃي، جنهن سان هاضمي لاءِ گهريل گرمي نه ملي، ته به ماڻهو بيمار ٿي پوندو.

- پيارا! سياڻا ماڻهو چوندا آهن ته: هي طبيعتون پاڻ ۾ ئي هڪ ٻئي سان نٿيون ملن، ته توسان ڪهڙي وفاداري ڪنديون؟
- جسم جي طاقت کاڌي پيئي کان نه سمجھ. ڇو ته تنهنجي پالنا ڪرڻ وارو صرف اڪيلو پروردگار آهي. (کاڌل کاڌي کي غذا ۽ طاقت جو ڪارڻ اهو مالڪ پروردگار بنائيندو ته ڪم جو ٿيندو، نه ته ساڳيو کاڌو بيماريءَ جو سبب بنجي پوندو.)
- توکي جيڪڏهن زمين تي منهن رکڻ، سجدي ڪرڻ جي توفيق ملي ته الله جي تعريف ڪر! جنهن اهڙي توفيق ڏنئي. پنهنجو ڪو ڪمال نه سمجھ!
- ذڪر اذڪار تسبيح پڙهڻ، اها نه گداگري آهي. پنن تي به غرور ڪبو آهي ڇا؟
- جيڪڏهن تون گهڻي عبادت ڪندڙ آهين، ته ڇا ٿي پيو. الله طرفان پگهار به نه وڌي ٿو ڪئين. هميشه ان جو ٿي ته کائين ٿو. تنهن جي ڪيل عبادت الله جي احسانن جي برابر نه ٿئي ٿي سگهي.
- نيڪيءَ جي توفيق به الله جو احسان آهي
- سجدو واقعي ٻانهو ٿو ڪري، پر سجدي جو نيڪ ارادو دل ۾ ڪنهن وڌو؟ ۽ سجدي جي توفيق ڪير ٿو ڏئي؟
- الله جيڪڏهن توفيق نه ڏئي ته توکان ٻين کي ڀلائي ڪيئن پهچندي
- زبان جيڪڏهن ڪلمون پڙهيو (ذڪر ڪيو) ته تون زبان ڏي نه ڏس، ان مالڪ جو احسان سمجھ، جنهن تنهنجي زبان ۾ ڳالهائڻ جي طاقت رکي آهي.
- معرفت ۽ سڃاڻپ جو دروازو انسان جي اک آهي. جيڪا سڄو ۽ ڪشادو جهان ڏسي سگهي ٿي.
- توکي گهٽ وڌائيءَ جي ڄاڻ ڪيئن ٿي حاصل ٿئي. اک جو دروازو بند هجي ته تون ڇا ڏسي ۽ ڄاڻي سگهندين؟
- تنهنجا هٿ ۽ مٿو الله پيدا ڪيا آهن، پوءِ هڪڙي ۾ سخاوت جي

- صلاحيت رکيائين ۽ هن ۾ سجدي جي نه ته هٿ سخا ڪري ٿي نه سگهن ها ۽ مٿو نوڙي ٿي نه سگهي ها.
- الله پنهنجي حڪمت سان زبان ڏني، ڪن ڏنا، جيئن دل جي صندوق جي چاٻي ڪن بنجن. ڇو ته دل کي ڄاڻ ڪن جي ٻڌڻ سان نه پهچي ٿي.
 - ڪن دماغ جا جاسوس سمجهڻ نه ته دماغ کي ڄاڻ ڪٿان ملي ها؟
 - ڪنهن کي الله تعاليٰ زبان جو ميناچ عطا ڪيو، ته ڪنهن کي ڪن جي سرلائي ڏنائين.
 - زبان ۽ ڪن به توڪر آهن. جيڪي دل ۽ دماغ ٻن بادشاهن کي خبرون ٻڌائن ٿا.
 - پنهنجي علم کي ڪو ڪمال نه سمجهڻ پر الله جو فضل سمجهڻ جنهن اهڙي توفيق توکي ڏني.
 - الله جي عبادت کي هيئن سمجهڻ، جيئن ڪو نوڪر بادشاهه جي باغ مان گل پٽي گلدستو ٺاهي، بادشاهه آڏو پيش ڪري. هاڻي بادشاهه جو احسان چئبو جو اهڙو تحفو قبول ڪري ٿو.

هندستان جو سفر ۽ مشرڪن جي گمراهي

سفر، سياحت دوران هندستان جي (رياست جوناڳڙھ ۾) سومات مندر ۾ عاج مان ٺهيل بت ڏٺم. اهڙو سينگاريل هئو، جهڙو مڪي جا مشرڪ. جا هليت ۾ منات بت کي سينگاريندا هئا. ڏڪاريگرن اهڙي سهڻي مورتِي ٺاهي هئي، جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر آهي. ان بت جي زيارت لاءِ پري پري کان خلقون ٿي پهتيون. چين ۽ چگل (ترڪستان جو هڪ شهر) کان ماڻهو اميدون ڪئي اتي حاضر ٿيندا هئا، جيڪي هن بي جان پٿر کان پوريون ٿيڻيون ٿي نه هيون. وڏا وڏا اديب ۽ شاعر، اتي اچي بت جي آڏو روئي عرض ڪندا هئا. مون کي اها ڳالهه اصل سمجهه ۾ نه ٿي آئي. ته هي جاندار ماڻهو هن بي جان مورتِيءَ کي ڇو ٿا پوڄين. هڪڙي پوڄاري پنڊت سان ڏيٺ ويٺ ٿي وئي. پوءِ ته دوست

بنجي پيو. نهايت نرميءَ سان ڪانٽس پچيم ته اي ٻاوا! مون کي هن علائقي جي رسمن حيران ڪري ڇڏيو آهي. هي چڱا ڀلا، سياڻا سڀيتا ماڻهو هن بي جان ۽ بي طاقت پٿر جي مورتِيءَ آڏو ڇو ٿا نوڙن؟ اهي ته گمراهيءَ جي اونداهي ڪڏ ۾ ڪريل آهن.

ڀلا جنهن مورتِيءَ جي نه هٿن ۾ طاقت، نه پيرن ۾ هلڻ جو سَت. هيٺ ڪري پوي ته پاڻهي اٿي به نه سگهي. ۽ اڪيون به پٿر جي هيرن جون اٿس. پٿر جي اک به ڪا ڏسندي ڇا؟

منهنجو ايترو چوڻ ۽ اهو پنڊت اچي ڏمريو. ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو. پوءِ ته مون سان وير ڪئي رکيائين. ٻين پوڄارين کي به ٻڌائي رهيو هو ته: اهو ماڻهو وڏو خطرناڪ ۽ بي دين ٿو ڏسجي. هاڻي سڀڪو مون ڏانهن شڪي نظرن سان ڏسي رهيو هو. سڀ مون تي مڇريل هئا. ڇو ته اهي سڀ گمراهيءَ کي هدايت ۽ هدايت کي گمراهي سمجهي رهيا هئا. ماڻهو ڪيڏو به عاقل عالم هجي، پر بي عقلن کي اهو به جاهل ۽ بي سمجهه نظر ايندو.

آءٌ سخت پريشان ٿي پيس، ڪوبه بچاءُ جو سهارو نظر نٿي آيو. نيٺ سوچي سوچي ڇاپلوسيءَ واري وات وڃي ورتم. سياڻا چوندا آهن ته: جڏهن ڏسين ته جاهل اڻ ڄاڻ ۽ بي عقل، حسد ۾ ڦاٿل آهي، ته ساڻس ها ۾ ها ملائي، نرميءَ وارو پاسو اختيار ڪرڻ تڏهن سلامتي حاصل ڪري سگهندين.

پوءِ ڇا ڪيم جو وڏي ٻانيڻ (بت خاني جي وڏي مجاور) جي ڇاپلوسي ۽ ڪوڙي خوشامد ڪيم. هن کي چيم ته: تون وڏو استاد، پرهيزگار، شيخ التفسير آهين. ۽ هاڻي آءٌ پاڻ محسوس ڪريان ٿو. هن بُت جي خوبصورتي ۽ ڪشش تمام گهڻي آهي. ڏس ته ڪيڏو نه عجيب ۽ خوبصورت ٺهيل آهي. پر آءٌ اڃا هن جي حقيقت کان بي خبر آهيان. ڇو ته، هن توهان واري طريقي ۾ آءٌ نشون آيو آهيان. ڀلا مون جهڙي نئين مسافر کي سڀ ڳالهيون هڪدم سمجهه ۾ ڪيئن اينديون؟ توهان هتي جا مڇيل بزرگ ۽ بادشاهه آهيو. توهان کي ته سڀ خبر آهي.

پر آء اڻ ڄاڻ ابوجهه آهيان، حقيقت سمجهڻ کان سواءِ ڪنهن جي عبادت ڪرڻ ڪارائتي ڪانهي. تڏهن مون اهڙي حقيقت معلوم ڪرڻ پئي چاهي. مون کي جيڪڏهن ان جي پوڄا جي حقيقت سمجهه ۾ اچي ويندي، ته آءٌ به ڇو نه پوڄاري ٿيندس. اڃا به ٻين کان گهڻي پوڄا ڪندس. منهنجي ان تقرير جو سٺو اثر ٿيو. ڏنم ته ٻانين خوشيءَ مان کلي رهيو هو. واپون کلي پيس، منهن پيو بهڪيس، ڏندڙا ٽيڙي، چوڻ لڳو ته: ڏاڍو سٺو آهين. ڪهڙي ته عقل جي ڳالهه ڪئي اٿئي ۽ حقيقت به اها آهي ته، جيڪو ماڻهو حقيقت ۽ دليل کي سمجهي، ڪنهن گروهه جي رهنمائيءَ ۾ راهه تي هلندو، ته منزل مقصود تي به اهوڻي پهچندو آهي.

آءٌ پاڻ تو وانگر ملڪ رئيس، شهر شهر جو پاڻي پيتم. جاڏي ڪاڏي چنگهون هنيو، قسمن قسمن بت ڏنم، ڪنهن تي به منهنجي اک نه ٻڏي. انهن ۾ ڪابه خوبي نظر نه آئي. پر جڏهن هن بت جو ديدار نصيب ٿيم ۽ هن جون ظاهري ۽ باطني ڪرامتون ڏنم ۽ ڏنم ته پٿر جو بت صبح جو سوير الله جي درٻار ۾ هٿ ڪڍي دعا ٿو گهري تڏهن ان جو پوڄاري بنيس. توکي جيڪڏهن اهڙو ديدار ڏسڻو هجي، ته رات هت رهه. پوءِ سڀاڻي صبح جو لقاءِ اڪئين ڏسجانءِ!

ٻانين جي چوڻ تي رات بتخاني ۾ ائين گذاريم، جن ڪنهن قيد جي وڏي مصيبت ۾ ڦاٿل آهيان. انتظار واري رات نڪو ڪٿي، نه پر هه ڦٽي، نه جان ٿي چٽي ۽ ڪني ڏپ ساهه پئي گهٽي. قيامت جي ڏينهن وانگر رات ڊگهي ٿي نظر آئي. منهنجي هر طرف کان پوڄاري بنا وضوءَ جي عبادت ۾ مصروف هئا. اهڙا پوڄاري به ڏنم جن سڄي عمر پاڻيءَ کي هٿ به نه لاتو هوندو (يعني: نه هٿ منهن ڌوڻو هوندن ۽ نڪو وهڻا ٿي هوندا). سندن بغلن مان ڍونڍ جي ڏپ پئي آئي. دل ۾ چيم پئي ته: اڄ شايد اڳ ۾ ڪيل گناهن جي سزا پوڳي رهيو آهيان، جو ههڙي جاءِ تي اچي ڦاٿو آهيان.

سڄي رات سخت پريشانيءَ ۾ بيقرار رهيس. دل ڊڪ ڊڪ ڪري رهي هئي. ان ڪري ڪڏهن دل تي هٿ ٿي رکيم ته پئي هٿ

سان دعائون پئي گهريم. نيٺ صبح ٿيو. نغاري تي ڏونڪو لڳو. ٻانڀڻ اُٿيا، بانگ وانگر سڏ پئي ڪيائون. ڄڻ ڪڪڙن بانگون پئي ڏنيون. مطلب ته رات کڻي، اوندھ مان جان چڻي. ڏينھن جي روشني چؤطرف پکڙجي وئي. ڄڻ ته ڪارن شيدين جي ملڪ ۾ چيني ۽ تاتاري پورا اچي پهتا آهن.

پوءِ ته پوڄاري هٿ منهن ڏوٽل کان سواءِ ٿي گهرن ۽ گهٽين مان نڪري بتخاني ۾ اچي پهتا. آءٌ سمجھان سو ته تهرن ۽ گهٽين ۾ ڪوئي نه رهيو هوندو. ۽ بتخاني ۾ تر چٽل جيتري جاءِ نه هئي. آءٌ به اتي بيٺس. سڄي رات جو اوجاڳو هئم، سو اڪيون ڪرڻ پيون ته بُت ۾ به ڄڻ جهنڊڙيون ٿي لڳيون. پاڻ تي چڙ تي آيم.

اوچتو ڏٺم ته بت هٿ ڪنيا. ماڻهن ۾ اهڙو شور پئجي ويو جو ڄڻ ته درياءُ جوش کاڌو آهي. ڪٿان بند پيڇي پيو اٿس. ڪجهه وقت کان پوءِ پوڄاري هيڏي هوڏي هلندا ويا. گهڙيءَ کان پوءِ بتخانو ڄڻ خالي ٿي ويو. پوءِ هن وڏي ٻانڀڻ مون ڏي مرڪندي تھاريو. ڄڻ ته اشارن ۾ چئي رهيو هو ته: هاڻي ته شڪ شبها ڏور ٿيا، يا اڃا ڪا ڳالھ رهي؟

مون دل ۾ سوچيو ته هيءُ ٻانڀڻ ڪٿو ڪافر آهي، شرڪ ۽ بت پرستيءَ هن جي رڳن ۾ ويهي چڪي آهي. وهمن وسوسن جو هن تي پورو پورو ڪنٽرول آهي. ان ڪري هن کي في الحال ڪا نصيحت چوڻ، ڄڻ حق کي ذليل ڪرڻو آهي. ڪو نفعو نه ٿيندو، وڌيڪ هو حق تي چوه چنديندو. سيائن جو چوڻ آهي ته: جتي تون پاڻ کي ڪمزور سمجهين، ته ڪنهن سگهاري پهلوان سان چنبو اٽڪائي، پنهنجي ٻانهن به ٽڪر نه ڪراءِ!

پوءِ مڪر کڻي ڪيم، ڪافي وقت تائين اڪيون مهئيندو روئندو رهيس. ڄڻ هن ٻانڀڻ کي ڏيکاريان پيو ته: آءٌ پنهنجي گذريل حياتيءَ تي پشيمانيءَ سبب ڳوڙها ڳاڙهي رهيو آهيان. منهنجي روئڻ کي ڏسي ڪافر ٻانڀڻ جي دل نرم ٿي پئي.

ڪڏهن پٿر به پاڻيءَ جي تيز وهڪري تي لڙهي پوندا آهن، هت به ائين سمجهڻ هنجي دل پٿر هئي. پر منهنجي روڻن جي وهڪري ۾ لڙهي پئي. دلداري ڏيڻ لاءِ منهنجي ويجهو آيو. وڏي عزت سان منهنجو هٿ وٺي پنهنجي هٿ ۾ ڪيائين. آءُ به اتي عاج مان ٺهيل بت وٽ ويس، جيڪو ساڳ جي قيمتي ڪاٺ جي تخت تي، سون سان سينگاريل ڪُرسِيءَ تي ڪَرَقَر سان ويٺو هو. پوءِ مصلحت خاطر ۽ پوڄارين کي ڏيکارڻ لاءِ بت جي هٿ کي چُمي ڏنم. دل ۾ بت کي ذليل لعنتي ۽ پوڄارين کي به لعنتي سمجهان پيو. پوءِ ته ڪجهه ڏينهن لاءِ اتي آءُ هنن سان انهن جهڙو ٿي ويس. هندن وارو جڻيو (ڏاڳو) ڳچيءَ ۾ پاتم، سندن، منترن جهڙيون دعائون ياد ڪيم. مطلب ته ظاهر ۾ پڪو پنڊت ۽ ٻانڀڻ بنجي ويس، منهنجي ان منافقن واري چال کي ڪوبه پرکي نه سگهيو. سڀني جو مون ۾ اعتبار هئو. اهڙي ڪامياب چال تي آءُ به ڏاڍو خوش ٿي رهيو هوس.

هوڏانهن تاڙ ۾ رهيس ۽ ڪنهن موقعي جو منتظر هئس. جيئن معلوم ڪريان ته هيءُ بيجان هڏي جو بت، دعا لاءِ هٿ ڪيئن ٿو مٽي ڪشي؟ بتخاني ۾ هيڏي هوڏي چڱي طرح ۽ چٽائي پئي ڏنم. جنهن تخت تي بت رکيل هئو. ان جي مٿان هيٺان ڏنم پئي. هڪ رات ڏنم ته بتخاني ۾ ٻيو ڪوبه ڪونهي آءُ اڪيلو اُتي آهيان. پوءِ دروازو اندران بند ڪيم ۽ وڌيڪ جاسوسي ڪيم. نيٺ بت واري تخت جي هيٺان لڙڪيل پردي تي نظر پيم. جنهن تي سون جي تارن سان گلڪاري ٿيل هئي. پردي جو پلُو مٿي ڪنيم، ته سڄو راز کلي پيو. ڏسان ته بت جي هيٺان ته خانو آهي. ان ۾ هڪڙو هندو ويٺو آهي. جنهن جي هٿ ۾ رسيءَ جو چيڙو آهي. مٿيون چيڙو بت جي اندران ٻڌل آهي. ان رسيءَ کي ڇڪ ڏيڻ سان بت جا هٿ مٿي ڪڇي ٿا اچن. دل ۾ چيم ته: جيئن حضرت دائود عليه السلام جي هٿ ۾ لوھ نرم ٿيو. ان وانگر اڄ هيءُ مُنجهيل راز مون تي ظاهر ٿيو آهي.

مون کي ڏسي هيٺ ويٺل برهمڻ ڪڪو وڪو ٿيو. چو ته سندس

عيب ڪُليو ته هاڻي بدناميءَ جو خطرو هئو. هن ڀڄڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ آءُ به پٺيان پيومانس. نيٺ ڇا ڪيم جو ان کي قتل ڪري، هڪڙي ڪوهه ۾ اڇلائي ڇڏيم. مون کي پنهنجو پُٽُ هئو ته اهو برهمڻ جيڪڏهن زندهه رهيو، ته مون کي مرائڻ کان اصل نه مڙندو. ڇو ته متان آءُ ڪڏهن اهڙو راز کولي وجهان.

سياڻا چوندا آهن ته: جڏهن به ڪنهن فسادِي ماڻهوءَ جي ڪاررواين جي خبر پوي، ته کيس وڌيڪ مهلت نه ڏجي. پهرين فرصت ۾ کيس ختم ڪجي. ڇو ته جيڪڏهن هو وڌيڪ زندهه رهندو، ته پنهنجي خواريءَ جي خوف کان توکي مرائڻ جي ڪوشش ڪندو. جيتوڻيڪ اهو عذرَ بهانا ڪري تنهنجو خادم بنجي پوي، ته به وجهه ملڻ تي هو گهٽ نه ڪندو. تنهنجو سرُ ضرور ڪڍندو. اهڙي مڪار ۽ دوکي باز ماڻهو جو وڌيڪ پيڇو ڪرڻ مناسب ناهي. هن جي شرارتن جي خبر پوڻ شرط وڌيڪ کيس مهلت نه ڏجي.

تڏهن مون هيئن ڪيو جو هن ٻانڀڻ کي ڪوهه ۾ اڇلڻ کان پوءِ مائنس پٿر وسایم، جيئن هن کان رسندڙ خطري کان مڪمل بچاءُ ٿي پوي. پوءِ ڏٺم ته منهنجي ان ڪارروائيءَ کان پوءِ سڄي بتخاني ۾ چؤٻول مٿل آهي. دل ۾ چيم ته: هاڻي وڌيڪ هٿ رهڻ مون لاءِ مناسب نه آهي. تڏهن بتخانو ڇڏي ڀڄي وڃڻ ۾ ٿي پلائي سمجهيم.

جيڪو شينهن جي رهائش وارو جنگل ساڙي ڇڏيندو، ته اهو شينهن جي حملي کان بي خوف نٿو رهي سگهي. سياڻي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته احتياط سان رهي. ڪنهن ڪاريهر جي ڀڄي کي مارڻ کان پوءِ بهتر آهي ته اهو گهر ٿي ڇڏي وڃي. جيڪڏهن تون ڏينهن جي ماناري ۾ پتر هنيو آهي، ته پنهنجي جاءِ تان ڀڄي وڃ! نه ته اهو چٽو ڏينهن سوڌو مٿان اچي ڪرندڻي.

ڀاڻ کان وڏي پهلوان ۽ هوشيار تي حملو نه ڪر! جيڪڏهن حملو ڪيو اٿئي، ته جلدي ڀڄي وڃ! سعديءَ جي نصيحت ڏي ڌيان ڏي، ته جڏهن ڪنهن پٽ جو بنياد کوٽين ٿو ته پوءِ تون اتي بي فڪر ٿي نه ويه.

مطلب ته: آءِ مٿين ڪارروائيءَ کان پوءِ هندستان مان هلي، يمن رستي حجاز اچي پهتس.

ان عجيب واردات جو منهنجي ذهن تي ٻار هئو. پر اسان جي ملڪ جي بادشاهه ابوبڪر سعد جهڙا دلير حاڪم آهن، ته پوءِ ڪهڙي پرواهه. جنهن جهڙو پت ماءُ نه ڄڻندي. آءُ ان وٽ اچي پهتس، سندس پناهه ۾ رهيس. آءُ سندس خادم ۽ دعاگو آهيان. الله شال سندس حڪومت کي دير تائين قائم رکي. مون تي هن جون گهڻيون مهربانيون آهن. آءُ سندس ٿورا لاهي نه ٿو سگهان. هاڻي جيتوڻيڪ مون کي ڪو خوف ڪونهي. پر سومنات جي سفر دوران جيڪي نصيحتون پرايم اهي مون کان وسرڻ جون نه آهن.

جڏهن به الله تعاليٰ آڏو هٿ دعا گهرندو آهيان، تڏهن اها سهڻي مورتِي مون کي ياد اچي ويندي آهي ۽ چوندو آهيان ته اي الله! تو مون کي توفيق ڏني، جو اهڙو وڏو ڪم مون کان ورتو. اها طاقت به تو ڏني. جيڪڏهن ڪو تنهنجي اطاعت ڪري ٿو، ته اهو به مٿس تنهنجو ڪرم چڻبو، جو توهي توفيق ۽ طاقت ڏنس. نه ته هو ڪجهه نه ڪري سگهي ها. بادشاهه جي دربار ۾ اهوئي اچي سگهي ٿو جنهن کي اهڙو پروانو، اجازتنامو مليل هجي. ته رب جي آڏو به اهوئي جهڪي سگهي ٿو، جنهن کي الله جي گهر ۽ توفيق جو پروانو مليل هوندو. تقدير جو مالڪ به اڪيلو الله آهي. تڏهن آءُ چوان ٿو: اي حق تي هلڻ وارا انسان! تنهنجو ڪو احسان ڪونهي. احسان الله جو اٿئي، جنهن توکي اها واٽ وٺائي.

جڏهن تون لاءِ تقدير جي قلم چڱائي لکي آهي، ته تو کان ٻيڙائي ٿي نه سگهندي. نانگ ۾ جنهن مالڪ زهر رکيو آهي، ماکيءَ ۾ مٺاڻ به ان ئي رکيو آهي. الله تعاليٰ جنهن بادشاهه جي تباهي چاهيندو آهي، ان کان راج ۽ ملڪ جا ماڻهو بيزار ۽ بدظن بنائي ڇڏيندو آهي. ۽ جنهن بادشاهه تي الله جي رحم واري نگاهه هوندي آهي، ته کيس خلق جي خدمت جي توفيق بخشيندو آهي.

ڪوبه حق تي هلندڙ مغرور نه ٿئي. ڇو ته اهو الله جو احسان

اٿس، جنهن راهِ حق نصيب ڪيس. شيخ سعديءَ جي هڪ نصيحت هئي به ٻڌي ڇڏ! جيڪڏهن تون طريقت ۽ سلوڪ جي واٽ وٺيندين ته توکي پلارن ٻانهن، نيڪن ۽ صالحن جي سنگت نصيب ٿيندي.

جنهن کي الله تعاليٰ رهنمائي نصيب ڪري ٿو ۽ هن کي پنهنجي رضا ڏانهن طلبي ٿو، ته پوءِ ان جي مهماني به عجيب قسم جي ڪندو آهي. هن کي عزت ۽ احترام جي دسترخوان تي عجيب کاڌا ڪارائيندو آهي ۽ اهڙن پلارن کي منهنجو مشورو آهي ته: انهي دسترخوان تي توهان اڪيلا مڙا نه مائيو، پر ٻين فقيرن جي به رهنمائي ڪري، ان حد تي پهچايو. وري به توهان پڙهندڙن کي دعا جي درخواست ڪريان ٿو. ڇو ته منهنجا عمل اهڙا ڪونهن، جن تي ڀروسو ڪري ويهان. دعائن جو محتاج آهيان.

توبہ ڪرڻ بابت

- اي انسان! تنهنجي عمر ستر سالن کي وڃي پهتي. تون اڃا غفلت جي نند ۾ ستو پيو آهين. ۽ عمر گذري به وئي.
- تون هميشه هتي رهڻ لاءِ سوچيندو ۽ سامان گڏ ڪندو رهين. اڳئين جهان ڏانهن ورڻ لاءِ تو ڪڏهن نه سوچيو.
 - قيامت ۾ جڏهن بهشت ۾ بزار لڳندي، تڏهن اتي نيڪ عملن مطابق درجا ملڻا آهن.
 - جيترو هتان سامان ڪٿي هلندين، اوترو درجو سمجهه. اتي جيڪڏهن سڄو ٿي پوين ته پوءِ وڏي خواري ٿيندي. ظاهر آهي ته پريءَ بزار ۾ هئڻ ۽ کيسن خالي هئڻ وارو ماڻهو، وڌيڪ پريشان ٿيندو آهي.
 - هت جيڪڏهن توکي پنجاهه جو ڪپ آهي ۽ انهن مان صرف پنج ٿا ڪٽڻ ته ڪيڏو غم ٿئي ٿو.
 - جيڪڏهن تنهنجي عمر جا پنجاهه سال گذري ويا ۽ باقي وڃي پنج ڏينهن حياتي بچي اٿئي ته، انهن پنجن ڏينهن کي به غنيمت سمجهه!
 - مُردن مسڪين کي جيڪڏهن ڳالهائڻ واري زبان ملي، ته هوند وڏي واڪي چوي ته: اي زندهه انسانو! جيسين زبان ۾ ڳالهائڻ جي طاقت اٿو، تيسين مُردن وانگر زبان کي الله جي ذڪر کان بند نه ڪريو! جڏهن ساري عمر غفلت ۾ گذري وئي، ته خدا واسطي جيڪي ساهه بچيا اٿو، انهن کي ئي غنيمت سمجهو!

گذريل جوانيءَ تي حسرت

اسان جي جوانيءَ جو زمانو هو. هڪ رات ڪجهه نوجوان پاڻ ۾

گڏجي ويناسين. پاڻ ۾ ڪل پوڳ ڪجڪو پئي ڪيوسين ۽ ڪن سُرِلا
 گانا پئي ڳايا. ايترو شور ٿيو جو محلي ۾ سڀني ٻڌو پئي. اسان کان پريرو
 هڪڙو سفيد وارن وارو پوڙهو، موٽن ۾ منهن وجهيو بلڪل خاموش ويٺو هو.
 اسان مان هڪ نوجوان ساٿي اٿي وٽس ويو. پوڙهي کي چيائين
 ته: تون ڪهڙين ڳڻتين ۾ ويٺو آهين. ڪجهه ڪنڌ مٿي ڪڍ. هلي هٿ
 محفل ۾ ويهه، پوڳ شوڳ ۾ تون به حصو وٺ!

پوڙهي ڪنڌ مٿي ڪيو ۽ بزرگن وارو گفتو ٻڌايائين. چيائين ته:
 باغ ۾ جڏهن هوا گهلندي آهي، تڏهن نوان ننڍا ٻوٽا لڏن ۽ جهومن ته
 ڏاڍو ٺهندا آهن يا جَوَن جو ٻوٽو جيسين ساڻو ۽ جوان آهي، تيسين هن جو
 لڏڻ، جهومڻ نهجي به ٿو. پر جڏهن سڪي پيلو ٿي پوندو آهي، ته لٽي
 ڪٽي ڏير ڪندا اٿس. جنهن بهار ۾ بيدمشڪ جا وڻ ٻود ۾ اچي وڃن
 ٿا. پر سڪل وڻن ۾ ڪو پن ڪونه ڦٽندو آهي.

پت! مون کي نوجوانن سان نچڻ ٿيڻ نه ٺهندو. ڇو ته منهنجي
 منهن ۾ هاڻي پيريءَ جا گُهنج پئجي ويا آهن. منهنجي عمر وڃي ٿي
 ڪٽندي. هاڻي اهڙين ڪچهرين لاءِ توهان جو وارو آهي. اسان پوڙها هينئر
 اهڙي جوين کان مايوس ٿي چڪا آهيون. هاڻي جوانيءَ موٽڻ جي اميد
 ختم ٿي وئي. جڏهن وار اڇا ٿي ويا، ته هاڻي بلبل سان ريس ڪرڻ اجاڻي
 آهي. ڪو خوبصورت مور ته ٽلي ۽ نچي، پنهنجي سونهن جو جلوو ڏيکاري
 سگهي ٿو. پر جنهن مور جا رنگين پر ٿي پئي ڇڏجن ته اهو ڇا نچندو؟

منهنجي عمر جو فصل پڇي چڪو آهي ۽ توهان اڃا نئين ڦٽل ٻوڪ
 وانگر آهيو، منهنجي عمر جا گل ڪومائجي ويا. هاڻي ڪومايل گلن مان
 گلدستا ڪونه ٺهندا آهن. جڏهن لٽ تي ٿيڪ ڏئي ٿو هلاڻ ته زندگيءَ
 کي سهارو سمجهڻ غلطي آهي. زندگي اڃا جاڻ ته ختم ٿي.

توهان نوجوان طاقتور آهيو. توهان نچي ٿي ڊوڙي ڊڪي سگهو
 ٿا، پر آءُ جڏهن لٽ جي ٿيڪ وٺي مس ٿو اٿي سگهان، ته ڪيئن نچي
 سگهندس. منهنجا گلابي ڳل هاڻي ڪومائجي ويا. سڪي پيلا ٿي ويا.
 جڏهن سج هيڊو ٿي ويندو آهي، ته لهڻ واري ڪندو آهي. مون کي به
 ائين سمجهڻ!

ڳيرو چوڪرا ڊگهيون اميدون ڪندا آهن، پر پوڙها ڇا ٿي اميد وڌائن. منهنجي لاءِ بهتر آهي ته پنهنجي گناهن تي ٻارن وانگر روئان ۽ دل سان پڇتايان.

لقمان حڪيم جو قول آهي: گناهن ڪندي ڊگهي عمر ماڻھو کان مرڻ بهتر آهي. جنهن دڪاندار کي رات جو ٿر جو خطرو هجي، ته مهل سان سوير ساجهر دڪان بند ڪري. نه ته ڪمايل نفعو ته ويندس، پر موڙي به ٽرجي ويندس. نوجوانن کي انتظار هوندو آهي ته، جڏهن اڃا وار ٿيندا، تڏهن نيڪ بنجي پوندس. ۽ پوڙهن کي رڳو قبر جو انتظار آهي. يعني: جيسين نوجوان پوڙهو ٿئي، تيسين پوڙهو قبر ۾ پهچي چڪو هوندو.

پيريءَ مان سبق پرائجي

هڪڙو جهور ڪراڙو ڪنجهندو دانهون ڪندو طبيب وٽ اچي پهتو. هن جي دانهن مان سمجهجي پيو ته اجهو ٿو مري. طبيب کي چيائين ته: منهنجي نبض ڏس! هلڻ لاءِ پير نٿا ڪجن. جسم ۾ ڪو ست ساهه ڪونهي. جيئن ڪو بي وس گپ ۾ گئل هجي، طبيب چيس ته: پوڙها! هاڻي مرڻ لاءِ تياري ڪر! پوڙهائپ جي مرض جو ڪو علاج ڪونهي. قيامت ۾ تنهنجا پير گپ مان نڪري سگهن ٿا.

جيڪڏهن تو جوانيءَ ۾ ڪوتاهيون ڪيون آهن، ته هاڻي پيريءَ ۾ هوش سان هل! انهن ڪوتاهين جو ازالو ڪر! جڏهن تنهنجي عمر چاليهن سالن کان ٿي مٿي هلي، ته هاڻي حياءُ ڪر! آرڌائيءَ جي عمر گذري وئي. مون ڏٺو ته: جڏهن منهنجا وار اڇا ٿيڻ لڳا، تڏهن کان وٺي عيش موڪلايو آهي. هاڻي حرص ۽ هوس کي ڇڏڻ گهرجي. ڇو ته هوس ۽ حرص جي مند هلي وئي. جڏهن پيريءَ جي مايوسيءَ ۾ دل گرفتار ٿي پئي ته اها بهار جي مند ۾ به خوش ٿي نه سگهندي. حرص ۽ هوس دل ۾ رکي ڪيترن قبرستانن جي ڀرسان لنگهي ٻا وڃيون. اهڙيءَ طرح جيڪي اڃا جاوا ٿي نه آهن. اهي اسان جي قبرن وٽان لنگهي ويندا. هاڻ ارمان! جواني گذري وئي، ڪل پوڳ ۾ عمر گذري وئي. ڪهڙو نه

دلڪش ۽ وڻندڙ زمانو هو. جيڪو وڃ جي چمڪي وانگر گذري ويو. دين جو ڪو فڪر نه هئو. رڳو اها سوچ هوندي هئي ته ڇا ڪاوان؟ ڇا پيٿان؟ افسوس! جو ناحق وقت وڃايم. الله جي ذڪر کان غافل رهيس. ڪنهن استاد شاگردن کي نصيحت ڪندي چيو ته: اسان ته ڪجهه نه ڪيو ۽ عمر گذري وئي، توهان ائين نه ڪجو. عمر جو قدر ڪجو!

سٽي نه سرنديا، ڪر پڇار پرينءَ جي،
وهامي وينديا، گهڻا هڻندين هٿڙا.

(شاه)

جوانيءَ جو قدر ڪجي

اي نوجوان! عبادت جي واٽ اڄ ئي اختيار ڪر! سڀاڻي پيري ايندي ته اها طاقت ئي نه رهندي. اڄ توکي جسم ۾ قوت آهي. فراغت به آهي. جڏهن ميدان صاف آهي، ته پوءِ اڃا چاڄي دير آهي. مون جوانيءَ ۽ فراغت جو قدر نه ڪيو. اڄ ٿو محسوس ڪريان ته مون هارايو. تقدير مون کان اهي سڀاڳا ۽ ڀلارا ڏينهن ڪسي ورتا. هاڻي پوڙهائپ ۾ اهو حال اٿم، جن پوڙهو گڏهه وڏي بار ڪڏندي ڪنجهندو آهي. ڀڳل پيالي کي مسالن سان ڳندي سڄو ڪندين، ته به نئين جهڙو اصل ٿي نه سگهندو. هاڻي جڏهن غفلت سبب پيالو تنهنجي هٿ مان ڪري پيو آهي ته هاڻي ٻيهر انهن ٽڪرن کي ئي ڳندي ڪم ڪڍڻو آهي. ڀلا هڪ دفعو ڀڳل پيالو نئون ڪيئن ٿي سگهندو.

اول توکي ڪنهن اونهي نهر ۾ ڪرڻ نه پيو جڳائي. پر جيڪڏهن هڪ دفعو ڪري چڪو آهين، ته نڪرڻ لاءِ هٿ پير هلا ۽ جڏهن صاف پاڻي ميسر نه آهي، ته مٽيءَ سان تيمم تي ئي گذارو ڪر! تيز ڊوڙنڌڻ سان تون پڇي نه سگهندين، ته به ڪجهه رڙهندو ره. ان سان هي فرق پوندو ته تيز رفتار ماڻهو منزل تي اڳ ۾ پهچندو ۽ تون رڙهندڙ ڪجهه دير سان پهچندين. پر جيڪڏهن مايوس ٿي ويهي رهندين، ته منزل مقصود تي پهچي ئي نه سگهندين. (جي سنهو ڪٽڻ نه سڪيون، سي رنڍائي روڙين.)

موت کان اڳ ۾ تياري ڪرڻ

آءُ مڪي شريف ڏانهن پيدل هلي رهيو هوس. واٽ تي فيد نالي بيابان ۾ مون کي ننڊ ٿي آئي. سو آءُ سمهي پيس. پٺيان هڪڙو اٺ تي سوار همراھ آيو پئي. ان جي نظر جڏهن مون تي پئي، تڏهن منهنجي ڀرسان آيو. اٺ جي مهار منهن جي مٿي تي هنيائين. آءُ اُٿي پيس. هن مون کي چيو ته: مرڻو اٿئي ڇا؟ هت سڄ ۾ ايڏي ننڊ ٿو ڪرين، جو اٺ جي چڙي جي آواز تي به ڪونه سجاڳ ٿي سگهئين. ننڊ ته مون کي به ڏاڍي ٿي اچي، پر هي بيابان به سجهي ٿو. اهو سور سمهل ٿو ڏئي. تون جيڪڏهن ائين ستو پيو هوندين، ته منزل تي ڪڏهن پهچندين.

سٺا اٿي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري،

سلطاني سهاڳ، ننڊن ڪندي نه ملي؛

هيءَ حياتي به ائين سمجهه. موت جو ملائڪ سفر جو نغارو وڄائي چڪو آهي. تنهنجا ڪيترا ساٿي منزل تي وڃي پهتا آهن. تون ڪيستائين ستو پيو هوندين؟ ساٿي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته سفر کان اڳ ۾ تيار رهي ۽ جيڪو غفلت جي ننڊ ۾ ستو پيو هوندو، ته قافلو هليو ويندو ۽ هو نڌڪو اڪيلو پيو هوندو. جيڪو مسافر اڳ ۾ اٿندو، ته قافلي سان سفر به اهوئي ڪري سگهندو ۽ جڏهن قافلو نڪري ويندو. تون پوءِ اٿندين، ته منزل مقصود تي ڪيئن رسيندين.

جنهن ڏينهن تنهنجي منهن ۾ پيريءَ جا گهنج پئجي ويا. رات جهڙا ڪارا وار ڏينهن وانگر اڃا ٿي ويا، ته هاڻي اڪيون پٽ! ۽ مون ته تڏهن کان وٺي زندگيءَ مان اُميد ختم ڪري ڇڏي، جنهن ڏينهن منهنجا وار اڃا ٿيا. هاڻي افسوس ٿو ڪريان ته عمر سڄي گذري وئي. باقي جيڪي گهڙيون رهيون آهن، سي به اجهو پوريون ٿيون. گهڻي عمر ته غفلت ۽ گناهن ۾ گذري. باقي رهيل گهڙيل ۾ پاڻ نه سنڀاليندين، ته وقت گذري ويندو. تنهنجو انتظار نه ڪندو.

اڳتي ڪجهه اناج لڻئون اٿئي، ته اڄ کان بچ پوک! ۽ قيامت جي

ميدان ۾ هٿين خالي نه اچجانءِ، نه ته ڏاڍو پڇتائيندين ۽ اهو پڇتائڻ فائدي وارو نه رهندو. قبر ڪاريءَ جو فڪر اڄ کان وٺي ڪرا! سياڻي قبر ۾ ڪوليون چڙهنديون ته پوءِ ڇا ڪندين؟

اي پٽ! عمر جي موڙي سڃاڻي سڃاڻيندين، ته نفعو ڪمائيندين. پر جيڪڏهن اها قيمتي موڙي رلندي پنندي ڪپائي ڇڏيندين، ته ڇا حاصل ڪري سگهندين؟ اڄ کان ڪوشش ڪرا! جو اڃا پاڻي چيله تائين آهي. جڏهن پاڻي تار ٿي ويو، ته پوءِ نڪري به نه سگهندين. جيسين اکيون اٿئي روئي وٺ! ۽ جيسين زبان چڻي ۾ اٿئي، توبه ڪري وٺ! ڇو ته هن جسم ۾ ساهه ٿي عارضي آهي ۽ زبان جو ڳالهائڻ به عارضي سمجه!

علم وارن جون ڳالهيون اڄ ٻڌي ڇڏ! جيئن سياڻي منڪر نڪير جي پڇاڻي وقت صحيح جواب ڏئي سگهين. هي جيڪو ساهه ٿو کڻين، ان کي عزت جي نگاه سان ڏس. ساهه آهي پڪي، جسم آهي پيڇرو. پڪيءَ کان سواءِ پيڇرو ڪهڙي ڪم جو. اڃاڻي عمر نه وڃاءِ! وقت جو قدر ڪرا! ويل وقت وري هٿ نه ايندو.

ڪجهه قبر کي ياد ڪرا!

هڪڙو ماڻهو مري ويو. ان جي ڪنهن ويجهي مائٽ هن جي جدائيءَ ۾ روئي پئي پنهنجو گلو کڻي ڦاڙيو. اتي هڪڙو سياڻو سڀيتو ماڻهو بيٺو هو. ان جڏهن روئندڙ جو حال ڏٺو، تڏهن چيائينس ته: مُردو ويچارو بي وس آهي، نه ته هٿن سان ڪفن ڦاڙي توکي چوي ته: اڙي چريا! منهنجي موت تي ايترو سٽڪو پٽڪو نه ڪرا! مون ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ هتان موڪلايو آهي ۽ تون وري ڪجهه ڏينهن پوءِ روانو ٿيندين. شايد تو پنهنجي موت کي وساري ڇڏيو آهي. تڏهن منهنجي مرڻ تي ايترو ماندو ٿين ٿو.

عقلمند ماڻهو جڏهن لاش کي لوڙهه ۾ لٽي ٿو. تڏهن پنهنجي لاءِ به تصور ڪندو ته: اڄ هن جو وارو آهي. سياڻي منهنجو به وارو ايندو.

جڏهن ڪو ننڍو ٻار مري مٽيءَ ۾ مدفون ٿو ٿئي. ته ان جي جدائيءَ تي تون چو ٿو روئين. هو ته پاڪ آيو پاڪ ويو. تون به هت پاڪ آيو آهين ۽ اڳتي به پاڻ کي پاڪ رکڻ جي ڪوشش ڪرڻا هت گناهن ۾ پليٽ بنجي، پوءِ پاڪ مٽيءَ ۾ پوين، ته اها شرم جهڙي ڳالهه آهي. پنهنجي روح کي اڄ ئي تقويٰ جو پابند بناء. سياڻي جسم مان اڏامي هليو ويندو ته پوءِ ڇا ڪري سگهندين؟ تون جيئن پين جي مڏي، ملڪيت جو مالڪ (وارث) بنيو آهين، ته سياڻي پيا تنهنجا وارث ٿيندا. تون پهلوان توڻجي هجين، بهادر ۽ هوندي وارو هجين، پر هتان ڪفن جي چئن والن کان سواءِ ڪجهه به ساڻ ڪڍي نه ويندين. مشهور آهي ته: گورخر نالي هڪ جانور آهي. اهو جيڪڏهن رسي چٽائي پڇندو آهي، ته به اڳتي هلي واريءَ ۾ ٽاسي پوندو آهي. پوءِ شڪاري کيس جهٽ وڃي پڪڙيندا آهن. ان وانگر اسان انسان به موت کان پڇي جان بچائي نٿا سگهون. اسان جي هيءَ طاقت به تيسين آهي، جيسين قبر کان ٻاهر آهيو. انسان قبر ۾ پهتو، ته سڀني کان هيٺو بنجي پوندو. اي انسان! هن جهان سان دل نه لڳاءِ! ڀلا ڪنهن قبلي تي اڪڙو ٿي بهي سگهندو؟ جيئن ڪالھوڪو ڏينهن توکان هتان ويو آهي، وري هت نه ايندئي، ائين سياڻي ايندڙ ڏينهن به سمجه! الله وٽ هڪ هڪ ساهه ۽ گهڙيءَ گهڙيءَ جو حساب ڪتاب ڏيڻو آهي.

جمشيد بادشاهه جي محبوبه جو ڪفن

جمشيد بادشاهه جي محبوبه مري وئي. تڏهن بادشاهه ان کي سڄي پٽ جي قيمتي ڪفن ۾ دفن ڪرايو. وقت گذارڻ کان پوءِ هڪ ڏينهن بادشاهه محبوبه جي قبر تي وڃي پهتو. قبر هيٺ ويهي وئي هئي. ڪٿان سوراخ به ٿي پيو هو. ان مان ڏٺائين ته ريشمي ڪفن مٽيءَ ۾ ڪاڇي چڪو آهي، ڪيٺان ان کي ڪاٺي چڪا هئا. بادشاهه اهو نظارو ڏسي چيو ته: اهو ڪفن هڪڙن ڪيٺن کان ڪسيو هئوسين، ته پڻ ڪيٺن اسان کان ڪسيو.

هڪڙي راڳ جي محفل ۾ ڳائڻو راڳ ڳائي رهيو هو. هن جا چيل
 ۾ بيت منهنجي دل تي ويهي ويا، جيڪي هن طرح هئا.

دريغا ڪه به ماڻهه روزگار.
 برويد گل و بشفگد لاله زار.
 بس تيرو دے ماه اُردِي بهشت.
 برايد ڪه ما خاڪ باشيم و خشت.

يعني: اسان مري وينداسين ته اسان کان پوءِ گل پيدا ٿيندا ۽
 تڙندا رهندا. هي مهينا سانوڻ ۽ ويساڪ جا به ايندا رهندا. البت اسان
 جي هڏن جي مٽيءَ مان سِرِ بگرن سرون به ناهي ڇڏيون هونديون.

سون جي سر ۽ هڪ درويش

هڪڙي پرهيزگار درويش کي ڪٿان سون جي هڪ سِر هٿ
 آئي. پوءِ ته سون جي مَوَ ۾ منجهي پيو. دماغ ۽ دل تي اهڙو اثر ٿيس،
 جو روشن دل وري ڪاري ٿي پيس. ڏينهن رات ان فِڪر ۾ ڦاسي پيو
 ته: منهنجي حياتيءَ ۾ هيءَ دولت اصل نه گهٽجي (ڪي به وڃي) پنهنجي
 ضرورت ان مان پيو پوري ڪندس. ڪنهن کان سوال ڪرڻ جي
 ضرورت ٿي نه پوندم، نڪو ڪنهن جي آڏو نوڙندس، نڪو هٿ ٿي
 ٻڌندس. هاڻي ته آءُ اهڙو بنگلو جوڙائيندس. جنهن جي ڀتين تي سنگ
 مرمر هوندو ڇت صندل جي قيمتي ڪاٺ مان جوڙائيندس، دوستن لاءِ ڊرائينگ
 روم به ضرور ٺهرائيندس ۽ ان جو دروازو ڪلندو ٿي باغيچي ڏانهن.
 جيئن مون وٽ لڙي ايندڙ دوست ڀلي ته باغ جي گلن مان مزو وٺندا رهن.

اڳ ۾ ڪپڙن تي چٽيون هڻي هڻي هٿ ٿي گسائي ڇڏيا هئم.
 ماني پاڻ پڇائيندي، باهه کي ٿوڪون ڏيندي، دونهين ۾ اڪيون ٿي انڌيون
 ڪري ڇڏيم. هاڻي هڪ هوشيار بورجي رڪندس. مزي سان سک جي
 ماني کائي، جان پيو تائيندس. ۽ هي اڳيون ڪمبل مان ٺهيل پراڻو بسترو،
 ان منهنجي بُت تي ڏنا ڪري وڌا آهن. هاڻي ريشمي بسترو وٺي ٿو اچان.

مطلب ته: اهڙا خيال اچي دماغ ۾ ويس ۽ اهڙا پروگرام پئي رٿائين جو جن چريو تي پيو آهي. پوءِ ته هي حال ٿيس جو ذڪر فڪر ۽ نماز ته هليا ويس، پر کائڻ پيئڻ به وسري ويس. سوني سر جي گهڻي محبت سبب گهر ۾ سندس دل ئي نٿي لڳي. سو گهر ڇڏي جهنگل جو کڻي منهن ڪيائين.

جهنگ ۾ ڇا ڏسي ته هڪڙو ماڻهو قبرن جي مٽي ڳوهي سرون پيو وجهي. اهڙو نظارو ڏسڻ سان هن جي دل ۾ ڌڪ لڳي ويو. ڏاڍو پریشان ٿي پيو. دل ۾ سوچڻ لڳو ته: هن مان مون کي نصيحت پرائڻ گهرجي. پوءِ پاڻ کي چئي رهيو هو ته: اي فلاڻا! هن سون جي سر سان دل لائڻ بيڪار ڪم آهي. جڏهن ته منهنجي لاش جي مٽي ٿيڻ کان پوءِ مون مان هيئن سرون جڙنديون.

انسان جي اندر ۾ حرص ايترو آهي، جو سون جي هڪ سر سندس حرص جي پورٽ نٿي ڪري سگهي. اي نفس ڪميٽا! ڇڏ پڇر هن سون جي سر جي! ڀلا حرص واري درياءَ کي هن هڪڙيءَ سر سان ڪيئن ٻنڌو ڏئي سگهندين؟ اي نفس ندورا! تون جيترا ڏينهن هن مال جي حرص ۾ ڦاٿل رهين، اوترو عرصو پنهنجي عمر برباد ڪيئي. جڏهن مري قبر ۾ مٽي ٿيندين، تڏهن هوائون ان مٽيءَ کي اڏائي هيڏي هوڏي ڪري ڇڏينديون. نفساني سڌن ۽ خواهشن تنهنجي اکين کي پوري ڇڏيو ۽ حرص جي باهه تنهنجي عمر جي قيمتي موڙيءَ کي لوسائي ساڙي ڇڏيو. سياڻي تون مري سُرمي وانگر مٽي بنجي پوندين. ان ڪري هاڻي کان ئي اهڙو غفلت وارو سرمو اکين مان ڪڍي ڇڏا اکيون کولي نهار:

غافل غفلت ڇوڙ، تون ڪيئن اڻاسي اوجهرئين،
چپاتا چڙهي ويا، وڃي پهتا توڙ،
نيئين نڊا ڪوڙ، جڙ ورن ۾ واڪا ڪرين.

ٻن ماڻهن جي دشمنيءَ جو قصو

هڪڙن ٻن ماڻهن جي پاڻ ۾ ايتري ته دشمني هئي، جو هڪ ٻئي جي خون جا پياسي هئا. پنهنجي منهن به هڪ ٻئي تي ڏند پيا ڪرڻيندا

هئا. ٻنهي مان ڪنهن جي به دل نه چاهيندي هئي ته ڪو مخالف تي نظر پويس. ڪڏهن ته نظرن کان بچڻ لاءِ لڪڻ جون جايون پيا جاجيندا هئا. پوءِ ڇا ٿيو جو ٻنهي مان هڪڙو مري پيو. هن جو دشمن دل ٿي دل ۾ ڏاڍو خوش ٿيو.

ڪجهه عرصي کان پوءِ هو دشمن جي قبر وٽان اچي لنگهيو. هن جي قبر کي ڪچي مٽيءَ جو گارو لڳل هئو. ڪڏهن ته هو پلي بنگلي ۾ رهندو هو. وڏي نٺ نانگر سان زندگي گذاريندو هو.

زندهه دشمن جي نگاهه جڏهن مثل دشمن جي قبر تي پئي، تڏهن سندس دشمني وري جوش کاڌو. ڪاوڙ ۾ اچي هن جي قبر کي ڪٽي کوٽيائين. اندر ڇا ڏسي ته مٿو ۽ اکين جا کوپا مٽيءَ سان پر جي چڪا اٿس. هن جي جسم کي ڪيڙا ماکوڙا قبر ۾ کائي چڪا آهن. هن جو متارو جسم باقي وڃي هڏن جي مٺ بچيو هو ۽ هئا به سندن وٽان اڪڙيل هئا.

قبر کوٽيندڙ کي دشمن جي ڍانچي تي ايترو رحم آيو جو روئي روئي اتي جي مٽي ٿي آلي ڪري ڇڏيائين. پوءِ ته پنهنجي ڪٽي تي پهچيائين، ڏاڍو لڄي ٿيو. هن جي قبر کي ٺهرائي هڪ تختي لکيل قبر تي لڳرائيائين. جنهن تي لکيل هئو: ”ڪوبه ڪنهن جي مرڻ تي خوش نه ٿئي. ڇو ته هن کان پوءِ تون به گهڻو نه رهندين!“

هڪڙي ڀلاري بزرگ جڏهن اها ڳالهه ٻڌي، تڏهن روئي ڏنائين. ڳوڙهن ڳاريندي چئي رهيو هو: اي اسان جا الله! جڏهن مرڻ کان پوءِ اهڙو حال ٿي وڃي ٿو جو دشمن قاتل کي به رحم اچي ٿو وڃي، ته تو مهربان کي اسان هيئن تي رحم ڪيئن نه ايندو!

اسان انسانن جو جسم هڪ ڏينهن ائين ٿيڻو آهي، جنهن تي دشمن جي دل کي به جههو اچي ويندو. پوءِ جڏهن دشمن ٿي مون کي معاف ڪري ڇڏيندو ته مهربان دوست ڪيئن نه معاف ڪندو. هڪ ڏينهن اهڙو به اچڻو آهي جو مٿو مٽيءَ ۾ بنا اکين جي پيو هوندو.

شيخ سعدي رحمه الله عليه لکيو ته: مون هڪ ڏينهن ڪنهن مٽيءَ جي دڙي ۾ ڪوڏر هنئين ته منهنجي ڪنن ۾ دردلي روئڻ جو آواز

آيو: خبردار تون مرد آهين ته ڪوڏر آهستي هلا! اها مٽي ڪنهن جي منهن، مغز ۽ اکين جي اٿئي.

بيءُ ۽ ڌيءُ جي ڳالهه

سفر ڪندي ڪٿي رستي ۾ رات جو ستو پيو هوس. ارادو هوم ته صبح جو ڪنهن قافلي سان ملي اڳتي سفر ڪندس. ايتري ۾ مٽيءَ جو سخت طوفان لڳو سڄو ملڪ دڙ ۾ اوندا هو ٿي ويو. (اهو جڏهن جهڪو ٿيو تڏهن) ڏٺم ته: هڪڙي ننڍڙي چوڪري پنهنجي پوٽيءَ سان بيءُ تان مٽي ڇنڊي رهي هئي. بيءُ چئي رهيو هوس ته: منهنجي مڙي، نمائي نياڻي! توکي شاباس آهي، جو بيءُ تي پيل مٽيءَ جي دز سبب پریشان ٿي آهين. هنن اکين ۾ ايتري مٽي ڪانه پئي آهي جنهن کي چادر سان ڇنڊي صاف ڪرين.

اي ڌيءُ! اسان انسانن جون وڪون قبر جي مٽيءَ ڏانهن ڪڇي رهيون آهن. اجهو تو روح جسم مان نڪري ۽ مٽيءَ جا مهمان ٿيون.

وعظ نصيحت

- اي انسان توکي خبر آهي ته تنهنجو جسم هڏن مان جڙيل پيڇرو آهي. جنهن ۾ روح جو پکي ڦاٿل آهي، روح وارو پکي جڏهن هڪ دفعو هن پيڇري مان نڪرندو ته وري هن دنيا اندران ۾ موٽي ڪونه ايندو.
- هيءَ دنيا آهي دم هيڪڙو. ان دم کي غنيمت سمجها ان ۾ ڪو چڱو ڪم ڪئي ته اهو سڄي جهان کان وڌيڪ قيمتي سمجها ان جو دليل هن طرح سمجها: سڪندر بادشاهه سڄي دنيا کي فتح ڪيو، پوري دنيا تي حڪومت ڪئي. ان جي موت جو وقت جڏهن مٿان آيو، ته سڄي دنيا جي علائقي هڪ پل به وڌيڪ مهلت نه وٺي ڏنس.
- هرڪو ئي هتان هليو ويندو، پنهنجي پوکيل پوک لڻندو. چڱو هوندو ته نيڪ نالو ڇڏيندو ۽ بچڙو هوندو ته پنهنجي بدناميءَ کان سواءِ ڇا ڇڏيندو؟

- هيءَ دنيا مسافر خانو آهي، ساڻس دل ڪيئن لڳائجي. هڪڙا دوست هتان هليا ويا ۽ اسان اڃا واٽ تي آهيون، سفر ڪري رهيا آهيون.
- اسان کان پوءِ به باغن ۾ گل پيا ٿڙندا ۽ ٻهڪندا، دوست دوستن سان پيا ملندا. يعني؛ دنيا جي رونق ۾ ڪا ڪمي ڪانه ايندي، پر اسان نه هونداسين.
- دنيا سان دل نه لاءِ، ان ڪنهن سان به نيبهه نه ڪيو آهي. هر هڪ سان بي وفاي ڪيائين. اڄ هڪڙن سان ياري اٿس ته سيائي ٻين سان.
- جيڪو قبر ۾ ماءُ مٽيءَ حوالي ٿيو، ته قيامت تائين ان ۾ ئي رهڻو اٿس. قيامت واري ڏينهن مٽي چنڊي اٿندو.
- اڄ غفلت جي تند مان نه اٿئين، ته سيائي ضرور پڇتائيندين.
- جيئن ڪو ماڻهو سفر تان موٽندي پنهنجي منزل تي پهچڻ وارو هوندو آهي، ته اهو اڳ ۾ هٿ منهن ڏوئي، صفائي ڪري پوءِ گهر پهچندو آهي. تون به سفر ڪري ڄڻ پنهنجي اصلي گهر پهتين. گناهن جي ميرنهن اڳ ۾ ئي توبه سان ڏوئي صاف ڪر! ٻيو پاڻي هٿ نه اچي ته اکين مان نير وهائي ڳوڙها ڳاڙي ان سان صفائي ڪر!

زندگي قيمتي وٽ آهي

آءُ ننڍڙو ٻار هوس. ابي مرحوم مون کي ٿرهي ۽ ڪاٻي وٺي ڏني. مون لاءِ هڪ سوني منڊي به وٺي آيو. مون کي منڊيءَ جي قدر قيمت جي خبر ڪانه هئي. سو هڪڙو ٺڳ ملي ويو. جنهن به ٽي ڪارڪون مون کي ڏنيون ۽ منڊي مون کان ورتائين. مون ڪجور جي مٺاڻ ۽ چشڪي کي ڏٺو، منڊي ڏئي ڇڏيائينس.

اي انسان! تو قيمتي عمر جو قدر نه سڃاتو آهي. هن دنيا جي چشڪي تي عمر برباد ڪري رهيو آهين. قيامت ڏينهن جڏهن نيڪ ماڻهو بهشت جي اعليٰ درجن تي پهچندا تڏهن شرم کان تنهنجو ڪنڌ هيٺ هوندو. جڏهن ان جهان ۾ چڱاين براين جو حساب ڪتاب هلندو، هر هڪ کان پڇاڻو ٿيندو، تڏهن هيبت سبب وڏا وڏا پيغمبر سڳورا به نفسي

نفسی ڪندا ۽ پيا ڏڪندا. ڀلا جتي نين سڳورن جو اهو حال هوندو، ته اتي گنهگار ڪهڙا بهانا ٻڌائيندو؟

جتي ڪي ڀلاريون عورتن عبادت ۽ حياءَ سبب ڪيترن مردن کان اڳتي هونديون، ته ڇا اُتي پوئتي رهندڙ مردن کي شرم نه ايندو؟ اڃا عورتن کي ڪڏهن ڪڏهن حيض نفاس سبب عبادت ڇڏڻ جو عذر ملي ويندو آهي. پر توهان مردن کي ڪهڙو بهانو آهي؟ جو عبادت کان پوئتي رهو ٿا. پوءِ ته مرد سڏائيندي به توکي لڄ اچڻ گهرجي؟

انسانن کي عبادت جو حڪم الله احڪم الحاكمين ڏنو آهي. آءٌ ته رڳو ان جو ناپو توهان آڏو ورجايان ٿو. توهان نياپي پهچائيندڙ ڏي نه ڏسو. حڪم ڪندڙ ذات کي ڏسو!

ظاهر آهي ته هِت ڦڙي واٽ وٺندي، ته اُتي عورتن کان به پوئتي هوندين. تون جنهن عيش ۽ آرام ۾ پلجين ٿو، اهو ٿوري عرصي ۾ توکي تباهه ڪري ڇڏيندو. نفس کي بگهڙ جي ٻڇي وانگر سمجه! جيڪو بگهڙ جي ٻڇي کي پالي نپائي وڌو ۽ سگهارو ڪندو، ته نيٺ هڪ ڏينهن ڌاريندڙ کي ئي چنبو هڻي ڏاهي رکندو.

جڏهن توکي موت ايندو، تڏهن ڪي سياڻا تو وٽان لنگهندي ضرور چوڻدا ته: تو دشمن نفس کي پاليو هو. هاڻي اڳتي منهن پيو ڏجانءِ! توکي هي به معلوم هجي ته: شيطان گهڻو اڳ ۾ الله تعاليٰ وٽ چڻي چڪو آهي ته: آدم جي اولاد سان گهٽ نه ڪندس، ڪين ضرور ڀلائي بيڙو ڪندس. گهڻن کي گمراه ڏسندين. اسان پنهنجي پرڪارن کي ڏسون ٿا ته شيطان ملعون جا چيل اکر سورنهن آنا سڄا ٿا نظر اچن.

شيطان منحوس اسان انسانن جي ابي جي ڪري تڙجي ويو آهي، ته هو اسان کي به ذليل ڏسڻ چاهي ٿو. ڪيڏي نه شرم جهڙي ڳالهه آهي جو اسان پنهنجي پڌري دشمن ابليس سان وڃي ياري رکي آهي ۽ پنهنجي خيرخواه خدا سان دشمني رکي اٿئون! جڏهن تنهنجو منهن دشمن ڏي ٿي هوندو، ته دوست تو ڏانهن نظر کڻي رحم سان ڪيئن بهاريندو! تون جيڪڏهن الله تعاليٰ کان ڪو فائدو طلبين ٿو، ته سندس دشمن کان پري ٿي ره!

تون ڪوئن پئسن سان ڇا خريد ڪري سگهندين؟ يا ته حضرت يوسف عليه السلام جهڙي قيمتي سامان تان هٿ ڪڍڻو پوندڙي. جڏهن تو شيطان سان ياري ڳنڍي آهي، ساڻس ساٿ ڏنو اٿئي ته، تو احڪم الحاکمین کان دوري اختيار ڪئي آهي. جنهن گهر ۾ تنهنجو دوست توکي دشمن سان ويٺل ڏسندو، ته ان گهر ۾ اهو دوست پير ئي نه پائيندو.

دوستن سان نه ڦٽائجي

هڪڙي ماڻهوءَ جي ڪنهن بادشاهه سان دوستي هئي. نيٺ هڪ ڏينهن بادشاهه سان اٽڪي پيو. پوءِ ته بادشاهه کيس پڪڙائي، سندس دشمن جي حوالي ڪيو، ته هن کي قتل ڪري ڇڏا هائي وڃي هن همراھ جي اک کڻي. پڪي دشمن کي منتون ميڙيون ڪري رهيو هو ته هي دفعو معافي ڏينم. جڏهن هن جي منهن جو دشمن تي ڪو اثر نه ٿيو تڏهن پاڻ کي چئي رهيو هو: اڙي نادان! تون جيڪڏهن دوست سان نه ڦٽائين ها، ته دشمن آڏو هيئن ذليل نه ٿين ها. پوءِ ته دشمن کي نهارڻ جي جرئت نه ٿئي ها. جيڪو دوستن سان ويڙه ٿو ڪري، ته دشمن نه رڳو قتل ڪندس، پر ڪل به لاهيندس. يعني: جڏهن تو خير خواه ۽ مهربان الله تعاليٰ سان تعلق ڦٽايو آهي، ته هاڻي تون شيطان جي حوالي آهين. اهو توسان گهٽ نه ڪندو. افسوس جو تو دشمن شيطان کي خوش ڪرڻ خاطر، باجهاري الله سان ٻاڙو ٻوليو آهي. (حيف تنهنجي هن حال تي.)

حرام کائڻو ماڻهو ۽ شيطان

هڪڙو ماڻهو ٻين جا مال دوکي ۽ ٺڳي (حرام طريقي) سان پيو ٻڌائيندو ۽ کائيندو هو. وري سندس عادت هئي جو اٽندي ويهندي شيطان تي لعنت به پيو ڪندو هو. اتفاق اهڙو ٿيو، جو هڪ ڏينهن شيطان ان ٺڳ کي ڪٿي رستي ۾ ملي ويو. کيس چيائين ته: تو جهڙو

بيوقوف مون ڪٿي نه ڏٺو. اندروني طرح منهنجو پڳ مت يار آهين (جو پراوا مال حرام ٿو هضم ڪرين). ۽ گهٽ وڌ به مون کي ٿو ڳالهائين. دوستن کي گهٽ وڌ ڳالهائبو آهي ڇا؟

ڪيڏي نه ارمان جهڙي ڳالهه آهي، جو انسانن جا سڄڻ ملائڪ، تنهنجي ڪيل شيطانگيرين کي تنهنجي اعمالنامي ۾ پاڪ هٿن سان لکندا رهن. غور ڪرين ته اها تمام وڏي ڳالهه آهي. جو تنهنجا دوست تنهنجي اوڻاين تي شاهد بنجي پون.

اي انسان! اڃا وقت ويو ناهي. مهل اٿئي. سچ واري وات وٺ! توبه جو وسيلو هٿ ڪر! جيئن ڪنهن جي سفارش نصيب ٿئي. ڇو ته جيڪڏهن تون اهڙي خراب حال ۾ هجين ۽ موت مٿان اچي ويو، ته نڪو مهلت ملندي، نڪو ڪو بهانو ٿي ٻڌندئي. جيڪڏهن توکي نيڪين ڪرڻ جي طاقت ڪانهي، ته ڀلا گناهن کان ته توبه ڪر! تنهنجا گناهه ڀلي بيشمار ۽ جبلن جيڏا هجن، پوءِ به توبه ۽ استغفار جي اقرار ۽ مڙي پوڻ سان معافي ملي سگهي ٿي. اڃا تو لاءِ توبه جو دروازو کليل آهي. رڳو تنهنجي اچڻ جي دير آهي. سڀاڻي توبه جو دروازو اوچتو بند ٿيندو. توکان پڇندا به ڪونه.

اي پٽڙا! گناهن جو بار ڪٿي زندگيءَ جو سفر نه ڪر! ڇو ته سفر ۾ ٿورو بار به ٽڪائي وجهندو آهي. نيڪن ۽ چڱن ماڻهن سان گڏ گذار، جيڪو اها وات وٺندو، ته نيڪي نصيب ٿي پوندس.

پر جيسين تون ڪميئي شيطان جو پيروڪار رهندين، تيسين توکي چڱي مٺي جي پرک به نه پوندي. الله جا پيارا پيغمبر عليهم السلام به اهڙن ماڻهن لاءِ شفاعت ڪندا، جيڪي سندن آندل شريعت واري وات هلندا. تون سڌي وات وٺ! جيئن آسانيءَ سان منزل مقصود تي پهچي سگهين. تون پوئتي به ان ڪري رهيو آهين، جو سڌي وات نه ورتي اٿئي. تنهنجو مثال چاڪيءَ جي ڏاند وانگر آهي، جنهن کي چاڪيءَ گهاٽي ۾ ٻڌو آهي. سڄو ڏينهن هلي پر اڳتي وڌي نٿو سگهي. اتي جو اتي پيو ڦرندو آهي. تون پنهنجي اجائي محنت کي به ائين سمجه!

گناهن جي ميرنھ کان ھتي ئي صاف ٿي؟

ھڪڙو ماڻھو گاري گپ سان ڀريل ھئو ۽ اھو مسجد ۾ ھليو آيو. ھن کي پاڻ تي حيرت ھئي تہ مون جھڙو گنھگار ۽ گندو ھن پاڪ مسجد ۾ ڪيئن اچي پھتو آھي. ايتري ۾ مسجد ۾ ويٺل ھڪ نمازيءَ ھڪل ڪري چيس تہ: اڙي جت! تون پنھنجي حالت تہ ڏس! ھن پاڪ جاءِ جي لائق آھين، جو ھيڏانهن آيو آھين؟ نہ اٿئي سمجھ ۽ ساڃھ. نڪو موت تو ماڙي. ھن ويڄاري جو اھو حال ڏسي منھنجي دل ۾ عجيب ڪيفيت پيدا ٿي پئي. دل ۾ چوان پيو تہ: بهشت بہ تہ پاڪ ۽ ڀلاري جاءِ آھي. اتي مون جھڙن گنھگارن ميرن مڏن کي اندر اچڻ ڪيئن ڏيندا؟ اتي بہ چوندا تہ: توهان گدڻن جي ھٿ جاءِ ناھي. جيڪو ھتي عبادت جھڙو ملھ ھٿ ڪندو، اھو اڳتي ڪجھہ خريد ڪري سگھندو.

پاڻ کي چيم اڙي سعدي! دير نہ ڪر! گناھن جي ميرنھن ڏوڻ ۾ وڌيڪ دير چڱي نہ آھي. متان توبہ جي قبوليت واري وھندڙ صاف ۽ پاڪ نہر ھڪدم بند ٿي وڃي. پوءِ ڇا ٿي سگھندو؟ ھيئن نہ سوچ تہ جواني ھلي وئي، ھاڻي ڇا ٿيندو؟ پر عمر اڃا اٿئي تہ باقي بچيل عمر کي سڃايو بناءِ! واقعي بہ، دير ٿي وئي آھي، پر ھاڻي بہ اڃا وقت آھي. وھمن ۾ ويھي وقت نہ وڃاءِ، صحيح راھہ دير سان ھٿ اچي، تہ بہ چڱي ڳالھہ آھي. (ڀلي ڀلي پاڻ آئي، سا بہ نہ ڀلي).

جڏھن موت مٿان اچي ۽ نيڪ عملن جي توفيق ئي ڪسي وئي تہ ان کان اڳي الله جي درٻار ۾ ھٿ کڻي رب کي ٻاڏاءِ. ھت سجدي سان الله آڏو پاڻ کي ذليل ڪندين، تڏھن آخرت ۾ عزت سان ڪنڌ کڻي ھلي سگھندين. جيڪڏھن ڏسين تہ مون ۾ تہ ايتري صلاحيت بہ ڪانهي، تہ ڪنھن ڀلاري بزرگ سان گڏ رھي، ڪانئس معافيءَ جي وات سڪا پوءِ جيڪڏھن اتي الله تعاليٰ ڪاوڙجي توکي دروازي تان ڌڪاريندو، تہ ڀلارن جا روح (الله جي اجازت سان) تو لاءِ سفارش ڪندا، ۽ بچاءُ ٿي پوندو.

پلارن جي صحبت اختيار ڪر!

مون کان ننڍپڻ جو هڪڙو واقعو اصل نه وسرندو آهي. ڇا ٿيو جو، آءٌ ننڍڙو ٻار هجان، عيد جي ڏينهن پيءُ سان گڏ عيد گاهه ۾ آيس. اتي ٻين ٻارن سان گڏيس. ماڻهن جي رش گهڻو وڌي وئي. تڏهن آءٌ باپي کان وڃائجي ويس. پوءِ ته ڊپ وڃان دانهون پئي ڪيم، ڏاڍو رُٽم. نيٺ بابو ملي ويو ۽ منهنجي ڪن کان وٺي زور سان مهڻو ڌڻي چيائين ته: اي بي سمجھ! بي عقل! توکي ڪيترو سمجهايو اٿم ته منهنجي ڪپڙي جي پلو مان هٿ نه ڪڍندو ڪر! ننڍن ٻارن کي اڪيلو هلڻ اصل نه جڳائي. جو ٻارن کان وات وڃائجي وئي، ته هٿ نه ايندي اٿن. ڇو ته هيءُ وات سندن ڏنل ئي ناهي.

اهڙيءَ طرح حق جي سالڪ کي به سمجھ! اهو جيڪڏهن شريعت جي وات کان اڻ واقف آهي، ته ڪنهن پلاري ٻانهي عالم عابد جي پيروي اختيار ڪري، سندس سنگت کان پري نه ٿئي. اوباش ۽ رولو ماڻهن سان اٿڻ ويهڻ ختم ڪري ڇڏي. جيڪڏهن نه مڙيو ته پنهنجي پرڪارن سبب بي عزتو ٿيندو.

نيڪ دل پاڪ انسانن جي پلو سان چنبڙيو ره! ان سان هنن پلارن کي ڪو به عيب نظر نه ايندو، نه ڪو توکي ئي لڄ ڪرڻ گهرجي. عام ماڻهو ۽ مريد، طريقت جي مرشد آڏو ٻارن کان به گهٽ آهي. حق تي هلندڙ مرشد مضبوط پٽ وانگر سمجھ! اهو حال تون ننڍن ٻارن کان سڪي وٺ! جيڪو چڱن جي سنگت ۾ ايندو، ته بچڙي سنگت کان نيٺ بچي پوندو. تون حق ۽ هدايت جي ضرورت سمجهين ته چڱي صحبت اختيار ڪر! ۽ اها راهه اميرن، غريبن، حاڪمن، رعيتن لاءِ مطلب ته سڀني لاءِ ضروري آهي. مون سعديءَ به پلارن جي صحبت ۾ ويهي ڪجهه پرايو آهي.

اناج جي ڪري کي باهه ڏيندڙ مست جي ڳالهه

هڪڙي ماڻهوءَ اناج جي مند ۾ سڄي سال ۾ ڪم اچڻ جيترو اُن

گڏ ڪيو ۽ بي فڪر ٿي ويٺو. پوءِ ڪجهه عيش عشرت جي ضرورت محسوس ڪيائين. سو اول نشو وٺي آيو. چڱو پي، اهڙو بي حال بنجي پيو، جو باهه ٻاريندي اناج کي وڃي اڱ لڳس. بخت هوس ڦٽل، سو سڄي سال جي ورنءَ سڙي خاڪ جو ڍير بنجي پيس.

ٻئي ڏينهن هتان هتان سنگ ميڙيندو پئي وڌو. ڀلا ڀهريون اناج جو ختم ٿي ويس، ته هاڻي مجبوراً ائين ئي ڪرڻو پئجي ويس.

هن مست نشئيءَ کي پریشان حال ڏسي هڪڙي ماڻهوءَ پنهنجي پٽ کي نصيحت ڪندي چيو ته: پٽ! جيڪڏهن تون چاهين ته اهڙي بدبختيءَ کان بچيل رهين ته نشي کان بچندو رهجانءِ. متان نشو ڪري قيمتي سامان ساڙائي ويهين ۽ جنهن ماڻهوءَ جي عمر بدڪاريءَ ۾ گذري، ته ان ڄڻ گڏ ڪيل ڪري کي تيلي ڌڻي ساڙي ڇڏيو ۽ هٿن سان گڏ ڪيل ڪري کي ساڙي، ڪِرُ ميڙي گذر ڪرڻ، ڪيڏي نه شرم جهڙي ڳالهه آهي.

پيارا پٽ! دين داريءَ جو بچ پوک. بي دين بنجي شرافت جي مَوڙي ۽ ملڪيت نه ڪپاءِ. جڏهن ڪو بدبخت جيل ۾ ويندو ڏسين ته تون ان کي ڏسي نصيحت پراءِ! ۽ سزا ملڻ کان اڳ ۾ معافيءَ جي طلب ڪر! سزا جو ڏنڊو وَسَن شروع ٿيو ته پوءِ دانهن ڪرڻ مان ڪهڙو فائدو؟ جيڪڏهن چاهين ته سياڻي جي شرمساريءَ کان بچيل رهان، ته اڄ غفلت کي ڇڏي هوش سان هل!

الله کان ڊڄ!

هڪڙو نوجوان ڪنهن گناهه جي گندي عادت ۾ ڦاٿل هئو. ان وٽان هڪڙو بزرگ شخص لنگهي رهيو هو ۽ اهڙي ڪسي ڪم ڪندي ڏٺائينس. پوءِ ته هو ماڻهو ڏاڍو لهجي ٿيو. پاسي تي وڃي ويٺو ۽ چئي رهيو هو ته: افسوس جو ڳوٺ جي ڀلاري مون کي ڏسي ورتو، شرمسار ٿي پيس. هن جا اهي اکر، هن بزرگ ٻڌي ورتا. پوءِ ته نوجوان تي اچي ڪاوڙيو. کيس سڏي چيائينس ته: توکي حياءُ اچڻ گهرجي جو مون کان

لجي ٿين ٿو. الله تعاليٰ کان شرم نٿو اچئي، جيڪو هر جاءِ تي حاضر ناظر آهي. ان الله کان سواءِ ٻئي ڪنهن جي هٿ ۾ نفعو نقصان ناهي. ته ڊپ به ان الله کان ڪرا ٻين کان لڪي ڇا حاصل ڪري سگهندين؟ جيترو منهنجي ڏسڻ سان لجي ٿين ٿو، الله تعاليٰ کان ان کان وڌيڪ لڄ ڪندو ڪرا جيڪو هر جاءِ تي ڏسي پسي ٿو.

زليخا جي ڳالهه

حضرت يوسف عليه السلام تي جڏهن زليخا عاشق ٿي پئي ۽ هن کي اندر ڪمري ۾ وٺي وئي ۽ حضرت يوسف عليه السلام کي ڪڍي ڦاسايائين. زليخا وٽ سنگ مرمر مان جڙيل هڪڙو بت هوندو هو. صبح شام ان جي پوڄا پاڻ ڪندي هئي ۽ اهو بت ان ئي ڪمري ۾ رکيل هوس. جتي، حضرت يوسف عليه السلام کي ڦاسايو هئائين. البت هڪڙي ڪپڙي سان ڍڪي ڇڏيائينس. جيئن بيچڙائيءَ وقت هن کي نه ڏسي سگهي.

اهڙو لقاءَ ڏسي حضرت يوسف عليه السلام کي سخت صدمو رسيو. پوءِ ته مٿي تي هٿ رکي ڪمري جي ڪنڊ ۾ ويهي رهيو. هوڏانهن زليخا کيس ٻانهون ٻڌي منٿون ڪري رهي هئي ته: مون کي راضي ڪرا وڌيڪ پريشان نه ڪرا سخت دل نه ٿي!

حضرت يوسف عليه السلام جي اکين مان ڳوڙها وهي رهيا هئا. فرمائي پيو ته: مون کان هتي پري ٿي! مون مان اهڙي اميد نه رک! تون پٿر جي مورتيءَ کان شرم ڪرين ٿي. جو ان کي ڪپڙي سان ڍڪي ڇڏيو اٿئي، ته آءُ پنهنجي پالڻهار کان حياءُ ڪيئن نه ڪريان.

جڏهن تو قيمتي عمر گناهن ۾ برباد ڪري ڇڏي، توبه تائب نه ٿئين ته پوءِ پشيمان ٿيڻ مان ڇا حاصل ٿيندو. ڪيترا ماڻهو شراب هن لاءِ پيئندا آهن ته جان ناهي سڪون حاصل ڪريون. پر اهي شراب پيئڻ سان وڌيڪ ڪمزور ٿيندا ۽ پريشانين ۾ ڦاسندا رهندا آهن. اي انسان! اڄ تنهنجي زبان کليل آهي. ته توبه ڪري وٺ ته ته سڀاڻي تنهنجي زبان ڳالهائڻ کان بيهي ويندي، اکر ڳالهائي نه سگهندين.

گناهن جي گندگيءَ کي توبه جي ڍڪ سان ڍڪ

هليءَ جي عادت آهي ته پاڻخاني ڪرڻ لاءِ پاڪ، صاف جاءِ ڳوليندي آهي. پاڻخاني ڪرڻ کان پوءِ اها ڳالهه کيس ئي ٻري لڳندي آهي. پوءِ گندگيءَ کي مٽيءَ سان ڍڪي ڇڏيندي آهي.

اي انسان! توکي ڪڏن ڪمن ڪرڻ وقت اها پرواهه به ڪانهي ته ڪو ڏسندو به هوندو ۽ ان کي ڪيترو ڏک ٿيندو هوندو. بهتر آهي ته گناهن جي گندگيءَ کي توبه جي ڍڪ سان ڍڪي ڇڏ!

توهان ڏٺو هوندو ته ڪو ڀڳل غلام پنهنجي مالڪ وٽان پڇي ويندو آهي، پوءِ پاڻ ٿي پشيمان ٿي واپس اچي مالڪ وٽ پهچندو آهي، ته هو ان کي ڪا سزا نه ڏيندو آهي. کيس قيد ۾ بند رکڻ جي ضرورت ئي نه سمجهندو آهي. تون به جيڪڏهن پاڻ پشيمان ٿي الله آڏو موٽي ايندين، پيڇتا ظاهر ڪندين، ته سزائن کان بچي پوندين.

لڙائي ان سان ڪجي، جنهن سان مقابلي جي طاقت سمجهجي. يا ان کان ڪٿي بچاءُ ملي سگهي. پر الله تعاليٰ سان مقابلو ڪير ڪندو.

• پنهنجي عملن جو حساب ڪتاب هاڻي کان ئي ڪرا سڀاڻي جڏهن اعمالناما نشر ٿي عوام آڏو اچي ويندا، ته پوءِ ڇا ڪري سگهيو. حديث ۾ آهي: جنهن گناهه ڪري پوءِ پڇتايو ۽ سچي دل سان توبه ڪئي، ته ان ڄڻ گناهه ئي نه ڪيو. ائين صاف ٿي ويندو.

• آرسيءَ جي شيشي تي آه پري (ٿڌو ساهه کڻي) وات کوليندين ته شيشو ڌنڌلو ٿي ويندو آهي. پر دل جو شيشو ارمان واري آه سان صاف ٿي ويندو آهي.

• جيڪڏهن اڄ تون گناهن کان ڊڄي توبه تائب ٿئين، ته پوءِ قيامت ۾ بي خوف ٿي پيو هلندين.

بي گناهه کي ڪهڙو پيو

منهنجي جواني هئي. گهڻن نڪرن کان آجو هوس. مسافري ڪندي حبش ملڪ ۾ وڃي پهتس. رستي جي ڀرسان هڪڙو چبوترو

ڏنم، جنهن ۾ ڪجهه ماڻهو ٻڌا پيا هئا. پراڻي ملڪ ۾ اهڙو نظارو ڏسي
 خطرو محسوس ڪيم، اتي وڌيڪ ترسڻ مناسب نه ڄاتم ۽ جلدئي اتان
 هليو ويس. پوءِ هڪڙي ماڻهوءَ ٻڌايو ته اهي قيدي چور آهن، ڪنهن جي
 نصيحت ٻڌندا ئي نه آهن. تڏهن قيد ۾ ٻڌا پيا آهن، تو جڏهن ڪو ظلم
 نه ڪيو آهي، ته توکي ڪهڙي پرواهه؟ بي فڪر سڄو جهان گهمندو
 وٽ، تنهنجو نالو ڪير ڪندو؟ جيڪو ماڻهو شريف ۽ بي تصور هجي،
 الله تعاليٰ کان ڊڄندو رهي، ته ان کي ٻين کان ڊڄڻ ئي نه گهرجي.
 جنهن جي معاملات ۾ ڪا ٺڳي، ڪو دوکو ناهي، ته اهو ٻين جي
 شڪايت ڪرڻ کان به نه ڊڄي. پر جنهن جي بزرگيءَ ۾ ئي فريب ۽
 دوکو هجي، ته اهو دليريءَ سان ڪو جواب ڏئي نه سگهندو. پر
 جيڪڏهن منهنجا سڀ معاملا ٺيڪ آهن، الله جي اطاعت چڱي طرح
 ڪندو ٿو رهان، ته پوءِ مون کي ٻيڙي دشمن جو ڪو پڻ ڪونهي.
 جيڪڏهن ڪو نوڪر، سچو نوڪر ٿي رهي ته سيٺ کي ڪيڏو
 نه وڻندو آهي. پر جيڪو خادم سست ۽ ڪم چور هوندو آهي، ته مجبوراً
 ان کي ماڻهن جي خدمت کان هٽائي ڳڏهن ۽ گابن جي خدمت لاءِ مقرر
 ڪيو ويندو آهي.

انسان قدم وڌائي ته ملائڪن کان مٿي مرتبو ماڻي ۽ جيڪڏهن
 پوئتي ڪري پوي ته جانورن کان به ٻيڙو ٿي پوي.

اڳواٽ روئي رب کي ريجھائجي

دامغان ملڪ جي بادشاهه هڪڙي ماڻهوءَ کي هاڪيءَ جهڙي
 ڏنڊي سان اهڙو ڪٽيو، جو هو دهل وانگر دانهون ڪرڻ لڳو. مار سبب
 پُٺا چڙهي پيس، سڄي رات سمهي نه سگهيو. اتفاقاً اتان هڪڙو پرهيزگار
 بزرگ اچي لنگهيو. ان هن جون دانهون ٻڌي چيو ته: اهو چريو هو.
 جيڪڏهن ڪا ڪوتاهي ٿي هئس، ته رات جو ڪوتوال وٽ اچي منٽ
 ميڙ ڪري ها، روئي پرچائيس ها، ته ايڏي ڪُٽ نه کائي ها. اهڙيءَ
 طرح جيڪو ماڻهو رات جو اُتي الله تعاليٰ آڏو درد سان روئندو، ته اهو
 محشر جي ميدان ۾ شرمسار نه ٿيندو.

● سيائي ماڻهوءَ جو ڪم آهي ته جڏهن ڪا خطا ٿيس ته روئي الله تعاليٰ کان معافي وٺي. هاڻي ئي رب کي ريجھائيندو ته بهتر ٿيندس. جو ان مالڪ مهربان جو دروازو سدائين کليل آهي. ڀلا جنهن مالڪ توکي اڄ هوند مان هوند ۾ آندو آهي، اهو تنهنجي روئڻ تي به رحم نه ڪندو ڇا؟

● تون جيڪڏهن الله جو ٻانهو آهين، ته ٻانهن وانگر نثر ت ڪري کانئس دعائون گهر! ان آڏو شرمساري ۽ پڇتاءَ جا ڳوڙها وهاءِ. الله جي در تي جيڪو به پشيمان ٿي ايندو، ته گناهه معاف ڪرائي ويندو.

● جيڪو رات جو الله آڏو روئي پاڻ کي ڪمزور سمجهندو، ته الله تعاليٰ ان جي عزت کي وڌائيندو.

سهڻا گل ڪيئن ٿا ٿڙن؟

يمن ملڪ جي دارالحڪومت صنعاء ۾ منهنجو هڪڙو پٽ گذاري ويو. ان جي فراق سبب ايڏو صدمو رسيو جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر آهي. پر قدرت جو نظام ئي اهڙو آهي. جنهن کي الله تعاليٰ حضرت يوسف عليه السلام جهڙو خوبصورت جوڙيو هجي. پر نيٺ اهو قبر ۾ ائين پوندو، جيئن حضرت يونس عليه السلام مڇيءَ جي ڀيٽ ۾ پيو هو. هن دنيا ۾ جنهن به قدم رکيو آهي، مٿو مٽي ڪيو آهي ته موت ان جون پاڙون پٽيون آهن.

مٽيءَ مان جيڪڏهن رنگ برنگي، حسين گل ٿڙي نڪرن ٿا ته ڪهڙو عجب آهي. نيٺ ان ۾ ڪيترا سهڻا خوبصورت انسان پيا آهن، مٽيءَ سان ملي ويا آهن. ته سهڻن جي مٽيءَ مان سهڻا گل ڪيئن نه ٿڙندا. مون دل ۾ چيو ته: منهنجو پٽ نه اڃا ننڍو ٻار پاڪ هئو، پاڪائيءَ ۾ ئي مري ويو. آءٌ پوڙهو گناهن جي گپ ۾ گتل آهيان، شرم وڃان مرڻ ته مون کي گهريو هو. پوءِ آءٌ اهڙو ذهني مريض ٿي پيس جو پٽ جي قبر کي وڃي ڪوليم. ان وقت آءٌ دل جي ڪن سان ٻڌي رهيو هوس. پيارو پٽڙو ڄڻ هيئن چڻي رهيو هو ته: اي ابا! هن قبر جي

اڪيلائپ ۽ اونداهيءَ کان بچڻ لاءِ اتان ئي عملن جي روشني کنيو
 اچجانءِ. جيڪڏهن چاهين ته سوڙهي قبر ڪشادي ۽ روشن بڻجي پوي ته
 دنيا ۾ ئي نيڪ عملن جي روشنيءَ جو بندوبست ڪر!
 هڪڙو هاري ويچارو ڪيڏو ڊڄندو آهي ته مٿان سندس پوڪيل
 وڻ هن سال ڦر نه ڏئي (وارو ڪري وڃي) اها هن جي سياڻپ آهي.
 هوڏانهن ڪيترا لويي ماڻهو هنن وهمن ۾ ڦاٿل آهن ته: عمل ڪرڻ
 کان سواءِ ئي ثواب حاصل ڪنداسين. بنا پوڪڻ جي تيار فصل لڌنداسين.
 اي سعدي! ميوز اهو ڪائيندو، جيڪو اڳواٽ ميويدار وڻ
 پوکيندو ۽ پوک اهو لڌندو، جيڪو اڳواٽ بچ پوکيندو. (جتي لڌندو
 لوڪ، اتي سڪندين سنگ لاءِ.)

دعا جي بيان ۾

- اسان کي گهرجي ته هن وقت ئي هٿ ڪڍي، دل جي گهراين سان دعائون گهرون. نه ته قبر ۾ وڃڻ کان پوءِ هٿ ڪڍڻ آسان ڪم ڪونهي.
- سياري جي موسم ۾ وڻ پنن وارو لباس لاهي پريشان حال ٿي رب کي ٻاڏائيندا آهن. تڏهن الله سائين کين پراڻن پنن عيوض نون پنن جو لباس عطا ڪندو آهي. اهڙيءَ طرح جيڪي مسڪين فقير الله تعاليٰ کان دعائون گهرن ٿا، ته اهي به رحمت خداونديءَ کان محروم نه رهندا.
- الله جي رحمت جا دروازا هميشه کليل آهي. ڪير به اميدن جي جهولي جهلي گهرندو ته ٺلهو نه موٽندو.
- عبادت گذار ڀلارا، الله تعاليٰ آڏو عبادت جو ثمر ساڻ ڪڍي حاضر ٿيندا. پر بي ثمر مسڪين، نوڙت کان سواءِ ٻيو ڇا آڻيندو.
- جيڪو رب رحم ڪري پنن کان خالي وڻن جي عرض کي اگهائي، تازا پن ٿو عطا ڪري، اهو اسان بي ثمرن تي به نيٺ رحم ڪندو.
- اي الله! اسان ٻانهن کان خطائون ٿيون آهن. تون بخشش جي نظر فرما! تنهنجي معافيءَ جي اميد سبب اسان خاڪسار ٻانهن کان گناهه ٿي ويا آهن.
- اي ڪريم! تنهنجي ڪرمن ۾ پلجي وڏا ٿيا آهيون. هاڻي ته اهڙن ڪرمن جا هيراڪ ٿي چڪا آهيون. جيڪو فقير ڪنهن سخي مڙس جي گهڻي بخشش ۽ مهرباني ڏسندو آهي ته ان جو پيڇو نه ڇڏيندو آهي. اي رب! جڏهن تو هن دنيا ۾ اسان کي عزت عطا ڪئي آهي،

- اڻ مڃڻ عنايةتون ڪيون آهن، ته آخرت جي به ڀارت اٿئي. (اتي به هيرنلن جي هير نه پڇجانءِ!)
- اڃا مالڪ سائين! عزت ۽ ذلت تنهنجي هٿ ۾ آهي. تون جنهن کي عزت عطا ڪرين ته ذلت نه ڏسندو.
- اي الله! توکي تنهنجي عزت ۽ جلال جو قسم آهي، مون کي خوار نه ڪجانءِ! گناهين جي ذلت ۾ شرمسار نه ڪجانءِ! خواريءَ کان بچائجانءِ!
- آءُ تنهنجو خطاڪار آهيان. ته سزا به تنهنجي هٿ سان ملي. مون کي ٻين ماڻهن جي حوالي نه ڪجانءِ! جهان ۾ ان کان وڌيڪ بُرائي ٻي ڪهڙي ٿيندي، جو پاڻ جهڙن جا ظلم سهڻا پون.
- اي رب! مون لاءِ تنهنجي آڏو شرمسار رهڻ ئي ڪافي آهي. ٻئي ڪنهن جي آڏو مون کي لڄي نه ڪجانءِ!
- اي رب! جيڪڏهن مون تي تنهنجي رحمت جو ڀاڄو پئجي وڃي، ته پوءِ آسمان به مون کان مٿي ڪونهي.
- تون جيڪڏهن عزت ڏيندين، ته آءُ مانائتو ٿي سگهندس. پوءِ ٻيو ڪوبه مون کي هيٺ ڪيرائي نٿو سگهي.

هڪ ديواني جي دعا

هيءَ ڳالهه ياد ٿي اچي ته لڱ ڪانڊارجي ٿا وڃن. ڪعبه الله جي حرم ۾ هڪڙي ديواني دعا پئي گهري. هو ويچارو روئندي دعا پيو گهري ته: اي الله! مون کي هيٺ نه ڪيرائجانءِ! تون ڪيرائيندين ته ٻيو ڪير آهي؟ جيڪو منهنجو هٿ وٺي مون کي اُٿاري، اي الله! ٻاجه ڪري مون کي گهرائين يا ڌڪاري تڙي ڇڏين. آءُ ٻئي ڪنهن جي در کي سڃاڻان ٿي ڪونه. نڪو ڪيڏانهن ويندس.

اي الله! توکي علم آهي ته: اسان ويچارا ۽ مسڪين آهيون. نفس اسان کي ڪاري خراب ٿو ڪري. اسان تي نفس جو اهڙو قبضو ٿي ويو آهي، جو اسان جو عقل به ڪم نٿو ڪري سگهي. ڀلا اسان جو نفس

امارو آهي، چيتي شينهن وانگر سرڪش ۽ طاقتور هوڏانهن عقل مليو آهي، ڪول جيڏو. هاڻي ڪمزور ڪول، چيتي شينهن سان ڪيئن پڄي سگهندي؟ اي منهنجا الله! نيڪن ڀلارن جي صدي مون کي به حق جي واٽ وٺاءِ! نفس ۽ شيطان جي شر کان بچاءِ!

اي الله! توکي تنهنجي پاڪ ذات جو قسم ٿو ڏيان. پنهنجي بي مثل بي مثال پاڪ صفتن جي صدي. بيت الله وٽ پهتل حاجين جي ليڪ جي صدي. مديني منوره ۾ ستل مٺي مدينيءَ جي صدي، تنهنجي راه ۾ جهاد ڪندڙ مرد مجاهدن جي نعره تڪبير جي صدي. ڀلارن بزرگن جي عبادت جي صدي، نيڪ بخت نوجوانن جي سچائيءَ جي صدي. اي الله! هن فاني حياتيءَ ۾ شرڪ ۽ بيائيءَ جي ذلت کان بچائجان! (چو ته شرڪ وڌي ۾ وڏو ظلم آهي ۽ ناقابل معافي گناه آهي.)

عبادت گذار ٻانهن مان اسان کي اميد آهي ته اسان جهڙن گناهگارن جي شفاعت ڪندا. اي الله! پاڪ ماڻهن جي صدي مون کي گناهن جي گندگيءَ کان پري رک! پوءِ به جيڪڏهن ڪا غلطي ٿي وڃي، معافي ڏئي ڇڏ!

اهڙن ڀلارن جي صدي، جن جي پئي گهڻي عبادت سبب ڪهي ٿي وئي آهي. جن جون نظرون گناهن جي شرمساريءَ سبب هيٺ پيرن ۾ کٽل آهن. اي الله! اهڙن نيڪن ڀلارن جي زيارت مون کي نصيب ڪرا ۽ مرڻ مهل منهنجي زبان تي ڪلمه شهادت جاري فرما! منهنجي راه ۾ يقين جي روشني عطا ڪرا! منهنجي هٿن کي خطائن ۽ ارڏاين کان پري رک! جن ڏي ڏسڻ جائز ناهي، انهن کان منهنجي نظرن کي بچاءِ! براين جي مون کي توفيق ٿي نه ڏي!

اي الله! تون هميشه باقي (يَقِي وَجْهَ رَبِّكَ ذَوَالْجَلَالِ وَالْاِڪْرَامِ جو صاحب) آهين. آءُ ٻانهو فاني آهيان. آءُ هجان يا نه هجان، ڇا ٿي پوندو. تنهنجي باجهه ۽ مهربانن واري سج جو هڪ ڪرڻو ٿي مون لاءِ ڪافي آهي. مون تي اهڙو روشنيءَ جو ڪرڻو پوندو، ته گناهن جي ڪارنهن کان صاف ٿي پوندس.

اي الله! جيڪڏهن تون عدل ۽ انصاف سان حساب ڪندين، ته
 ٻچڻ محال آهي. آءٌ ته تنهنجي بخشش جي واعدن تي پيو ٿو هلاڻ. ڪرم
 ڪري مون کي پنهنجي در تان نااميد ڪري نه ڪڍجانءِ. توکان سواءِ
 ٻيو ڪوئي در نٿو سڃهي، جتي وڃي سگهان. پنهنجي بي عقليءَ سبب
 جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن غير حاضر رهيو آهيان. هاڻي جڏهن اچي تنهنجي
 در تي حاضر ٿيو آهيان ته مون تي ٻاجهه جا دروازا بند نه ڪجانءِ!

اي الله! گنهگاريءَ جو مون وٽ ڪوبه بهانو ڪونهي. بس! آءٌ
 عاجز ۽ نمائو فقير آهيان ۽ تون غني بي پرواهه آهين. جڏهن فقير ٿيس،
 ته گناهن جي سزا کان ڪٿي بچاءِ. اميرن کي فقيرن جي هيئن حالن تي
 رحم اچي ويندو آهي.

آءٌ پنهنجي ڪمزوريءَ ۽ هيئي حال تي چو ارمان ڪريان! ڇا لاءِ
 روٿان! جيڪڏهن آءٌ ڪمزور آهيان، ته مون کي پناهه ڏيندڙ پالڻهار ته قوي
 آهي.

اي الله! اسان غفلت سبب خطائون ڪيون آهن. ڀلا مون لاءِ
 تقدير ۾ جو ائين هئو، ته تدبير تقدير جو مقابلو ڪيئن ڪري
 سگهندي؟ بس پنهنجي گناهن لاءِ اهوئي ڪمزور بهانو ڏئي سگهون ٿا.
 پيو ڇا ٿا چئي سگهون؟ الله جي تقدير آڏو اسان جا منصوبا نه ٿا هلي
 سگهن. ڀلا! خدائيءَ آڏو خودي مقابلو ڪري سگهندي ڇا؟ اي الله! آءٌ
 تنهنجي حڪم کان ٻاهر وڃي نٿو سگهان. تنهنجي تقدير جو فيصلو ته
 مون تي هميشه هلي رهيو آهي. (ڪنهن کي ڏيان دانهن، قضا قلم وهائيو.)

ڪاري شيديءَ جو جواب

هڪڙي ڪاري شيديءَ کي ڪنهن ڪوجهو چيو. پوءِ ته هن اهڙو
 جواب ڏنس، جو آءٌ حيران رهجي ويس. چيائينس ته: مون پنهنجي
 صورت پاڻ نه ناهي آهي، ته پوءِ ڪوجهائپ منهنجو عيب ڪيئن ٿي. آءٌ
 جيڪڏهن بد صورت ۽ ڪوجهو آهيان، ته ان ۾ تنهنجو ڪهڙو ڪم.
 خوبصورتِي ۽ ڪوجهائپ منهنجي وس ۾ ڪانهي. اسان جي صورت جو

نقشو الله وٽ اڳ ۾ ڇٽيل آهي. اسان ٻانهان ۾ ڪابه ڦيرڦار نٿا ڪري سگهون.

اي الله! توکي خبر آهي ته آءٌ قادر نه آهيان. قادر ته تون آهين. آءٌ بي وس بندو آهيان. تون جيڪڏهن منهنجي رهنمائي ڪندين، ته آءٌ ڀلائي حاصل ڪري سگهان ٿو. ۽ جيڪڏهن تون رحم کان پري ڪندين، ته آءٌ نيڪيءَ ڏانهن هڪ وڪ به ڪٽي نه سگهندس. ڀلا جهان جو خالق مدد نه ڪندو، ته عاجز ٻانهو پرهيزگار ڪيئن ٿي سگهندو؟

توبه جي توفيق به الله جي هٿ آهي

هڪڙو هو درويش. اهو سڄي رات توبه ڪندو رهيو. وري جڏهن صبح ٿيو، تڏهن توبه پيڇي وڌائين. پوءِ ڇا پيو چوي ته: توبه تي قائم به تڏهن رهي سگهندين، جڏهن اهو رب اهڙي توفيق ڏيندو. نه ته اسان ڪمزورن جو ڪهڙو حال آهي.

اي الله! توکي تنهنجي ذات جو قسم آهي ته: باطل ڏانهن ڏسڻ کان منهنجي نظرن کي محفوظ رک! اي الله! مون کي سڀاڻي باهه ۾ نه جلائجان! منهنجو منهن مسڪينيءَ سبب مٽيءَ هاڻو آهي. منهنجي گناهن جي ميرنهن، دز ۽ غبار آسمان تي پهتل آهي. اي الله! تنهنجي رحمت ۽ بخشش جو ڪڪر وسندو، ته پوءِ بارش تي دز ۽ غبار بيهي نه سگهندا آهن ۽ مٽي به ڌوپي ويندي آهي.

اي الله! گناهن جي ڪري آءٌ دنيا ۾ بيڇڙو ٿي چڪو آهيان. هاڻي وڃان ته ڪاڏي وڃان؟ اي الله! تون گونگن جي دل جي ڳالهه به ٻڌين ۽ سمجهين ٿو ۽ مريض مسڪينن جو دوا دارون تون ئي آهين.

مجوسيءَ جي دعا

هڪڙو هو مجوسي (باهه ۽ بتن جو پوڄاري). دنيا جا لڳ لاڳاپا لاهي، هڪڙي بيت جي خدمت ۽ عبادت کي وڃي لڳو. ڪجهه سال گذريا ته ان پوڄاري مشرڪ جي قسمت اچي ڦٽي، جو وڏي مشڪلات

مٿان اچي پيس. ڏاڍو پريشان ٿي پيو. ٻيو ڪو چارو نه ڏسي ان بت جي پيرن ۾ اچي ڪريو. زارو قطار روئي رهيو هو. بت کي منٿ ڪري رهيو هو ته: اي صنم (بت) آءٌ مجبور ٿي پيو آهيان. منهنجي مدد ڪر! مون تي رحم ڪر!

مطلب ته: اهو پوڄاري روئي روئي بي حال ٿي پيو، پر ڪجهه نه وريس. ڀلا پٿر جو بي جان بت ڇا ڪري سگهي ها. جيڪو پاڻ تي ويل مک کي اڏائي نٿو سگهي، سو هن جي مشڪلات ڪيئن ٿو ٽاري سگهي. پوءِ ته پوڄاري اچي بگڙيو. چئي رهيو هو ته: مون ناحق پنهنجي عمر برباد ڪئي. اجايو تنهنجي ايتري سيوا ڪيم. هاڻي منهنجو آخري التيمم اٿي ته هي منهنجي مشڪل ٽار! نه ته آءٌ توکي ڇڏي وڃي پنهنجي پالڻهار کان سوال ڪندس.

چون ٿا ته: پوڄاري اڃا بت جي آڏو ڪريو ٿي پيو هو ته سندس مطلب الله تعاليٰ پورو ڪري ڇڏيو. هڪڙو دانءُ ماڻهو اهو حال ڏسي رهيو هو. پوءِ ته ڏاڍو حيران ٿي پيو. منجهي پيهي رهيو. دل ۾ سوچي رهيو هو ته: الله تعاليٰ هن نالائق مشرڪ جي پريشاني ايترو جلدي ڇو پوري ڪئي. جيڪو ڪمبخت اڃا بت جي آڏو جُهڪيو پيو آهي. نرڙ مٿي ڪنيو ٿي نه اٿس. هو اڃا ڪٿو ڪافر ٿي آهي، ته سندس طلب پوري ٿي چڪي. ائين ڇو ٿيو؟

هو اڃا ان فڪر ۾ ڦاٿل هئو ته، سندس دل ۾ الله تعاليٰ هي لقاء ڪيو ته: اڙي نادان! انهيءَ پوڙهي مشرڪ، بت کي گهڻي سڏيو. پر ڪجهه ڪونه وريس. هاڻي جڏهن پالڻهار جو نالو (پوءِ کڻي ڪنهن بهاني سان ٿي) ورتائين. جيڪڏهن آءٌ به نلهو موٽايانس، ته صنم (بت) ۽ صمد (بي نياز، الله) جي وچ ۾ ڪهڙو فرق ٿيو؟

اي دوست! تون دل صمد سان لڳاءُ. ڇو ته ان مالڪ کان سواءِ ٻيا سڀ عاجز ۽ ڪمزور آهن. تون الله آڏو عاجزيءَ سان دعا گهريندين، ته الله تنهنجي ڪنيل هٿن کي نلهو نه موٽائيندو.

اي الله! اسان واقعي ڪوتاهه ۽ خطاڪار آهيون. تنهنجي ٻاجهه ۾ اميدوار آهيون. اسان کي خالي نه موٽائجان!

حكايت مست ۽ مؤذن جي

ڳالهه ٿا ڪن ته: هڪڙي ماڻهوءَ نشو پيتو. نشي جي حالت ۾ مسجد جي حُجري ۾ هليو آيو. اتي هن کي روئڻ اچي ويو. پوءِ دعا گهري رهيو هو ته: اي رب! مون کي جنة الفردوس عطا ڪر! نشيءَ جا اهي حال ڏسي، مسجد جو بانگو اچي ڪاوڙيو. هن کي گلي کان ڪڍي ورتائين ۽ چيائينس: اڙي! ڪتي جو مسجد سان ڪهڙو تعلق. تو بي دين مواليءَ کي عقل به ڪونهي. تو ڪهڙي نيڪي ڪئي آهي، جو بهشت جي گهر ٿو ڪرين؟ اول پنهنجي شڪل ڏس، پوءِ بهشت جي ڳالهه زبان تي آڻ! پوڙهي بانگي جا اهي اکر ٻڌي، هو مست موالِي وِتر جهجي پيو. هن کي چيائين ته: اي سائين! آءٌ هوش ۾ ڪونه آهيان. مون کي وڌيڪ ڪجهه نه چو. مالڪ مهربان جي ڪرم ۽ سخا ۾ توکي شڪ آهي ڇا؟ آءٌ واقعي گنهگار، خطاڪار آهيان، پر توکان معافي وٺڻ ڪونه آيو آهيان، جو مون کي اچي ڦاسايو اٿئي! آءٌ ته احڪم الحاكمين الله آڏو عرض ٿو ڪريان. چون ٿا ته: اڃا توبه جا دروازا کليل آهن ۽ الله جي پاڇهه جي بارش اڃا به بس ڪانه ٿي آهي. مون کي شرم ٿو اچي جو پنهنجي گناهن کي الله جي بخشش ۽ پاڇهه کان وڏو سمجهان. رڳو پنهنجي گناهن تي نظر وجهان ۽ الله جي بخشش ڏي نه ٺهاريان؟

ڪو پوڙهو ماڻهو ڪٿي ڪري پيو آهي. هاڻي جيسين ڪو هن جي هٿ کان وٺي، کيس ٽيڪ ڏئي نه اٿاريندو، ته هو اُٿي نه سگهندو. مون کي به ائين ڪمزور ۽ مجبور سمجه! منهنجا پير به گناهن جي ترڪڻ ۾ ترڪي پيا آهن. اي منهنجا الله! مون کي سهارو ڏئي، هن گناهن جي گپ مان ٻاهر ڪڍ! اي منهنجا رب! آءٌ ائين نٿو چوان ته مون کي بزرگيءَ جا اعليٰ مرتبا عطا ڪر! منهنجو رڳو هيءُ عرض آهي ته: منهنجي گناهن کي معاف ڪر!

ماڻهن جو ته هي ڪم آهي جو جنهنجي به ڪا ٿوري گهڻي اوٽائي، ڪوتاهي ڏسن ٿا، ته ان جو ڍنڍور ڪندا وٽن. هن ويچاري کي وِتر وائڪو پيا ڪن.

اي الله! تون ڏسين پسين ٿو ۽ آءُ ٻين ماڻهن کان به واقف آهيان.
تون ستار آهين. اسان جي عيبن کي ڏسڻ پسن جي باوجود ڏکيندو
آهين ۽ ٻيا انسان ڪا شيءِ ڏسندا به ڪونهن، ته به بدگمانِي ڪري پيا
گلا ڪندا آهن.

اي منهنجا رب! ڪيترا غلام بي خبريءَ ۾ ڪا غلطي ڪري
ويهندا آهن. پوءِ پڇتائڻ تي مالڪ معاف ڪري ڇڏيندو اٿن. اي اسان جا
الله! تون به جيڪڏهن سڃاڻي اسان جي خطائن کي معاف ڪندين،
ته سڀ ان معافيءَ جي قطار ۾ اچي ويندا. پر جيڪڏهن اسان جا گناه
معافيءَ جهڙا نه آهن، ته پوءِ ٻيا حساب ڪتاب نه ڪجانءِ. عوام آڏو عمل
توري، خوار ۽ خراب نه ڪجانءِ. دوزخ ۾ موڪلي ڇڏجانءِ!

ستر ڪج ستار، آءُ اگهاڙي آهيان،
ڏکين ڏکڻهار، ڏيئي پاند پناه جو.

شيخ سعديءَ جي دعا

اي الله! تون منهنجي رهنمائي ڪندين، ته آءُ ٻجي سگهان ٿو ۽
جيڪڏهن تون ڇڏي ڏيندين، ته ٻيو ڪوئي سهارو نه لڳي سگهندو. تون
مدد نه ڪرين ته ٻيو ڪير به تعاون نه ڪندو ۽ جيڪڏهن تون معافي
ڏيندين پوءِ ڪير به پڪڙ ڪري نٿو سگهي.

قيامت ۾ هڪڙي قطار نيڪ بختن جي ۽ ٻي قطار بدبخت انسانن
جي هوندي، خبر نه اٿم ته، مون کي ڪهڙيءَ صف ۾ جاءِ ملندي. اتي
جيڪڏهن اعمال نامو ساڃي هٿ ۾ مليو ته خود مون کي ٿي عجب
ٿيندو. ته اهڙا نيڪ عمل ڪيائي ڪونه هئم. مون ته مڊاين ۾ وقت
گذاريو. هيءَ مهرباني ڪيئن ٿي.

دل ۾ هيءَ اميد رکيو ٿو اڃان ته، منهنجي اچڻ وارن کي ڏسي،
الله تعاليٰ حياءَ ڪري معافي ڏئي ڇڏيندو. (اچي ڏاڙهيءَ واري کان
ڪهڙا حساب ڪندو.) ان کان پوءِ هيءُ به عجب ٿيندو ته مون الله کان
حياءَ ڪونه ڪيو، نيڪيون ڪونه ڪيم. وري به رب مون تي حياءَ ڪيو.

اي منهنجا رب! حضرت يوسف عليه السلام جي ڀائرن کيس گهڻو ستايو. کوهه ۾ وڌو، وري وڪڻي ڇڏيو. گهر کان بي گهر ڪيو. ان کان پوءِ به جڏهن الله جو نبي مصر جو حاڪم ٿيو، ته ڀائرن جو هيٺو حال ڏسي، کين معافي ڏئي ڇڏيائين. ڪو ڏوراپو نه ڏنائين. هنن جي ڪوٽن پئسن تي به اناج جون ٻوريون پري ڏنائين. يعني: حضرت يوسف عليه السلام سهڻي صورت سان گڏ سهڻي سيرت جو مظاهرو ڪيو.

اي منهنجا الله! تون ته اسان تي ان ڪار وڌيڪ مهربان هجڻ گهرجين. اسان جي ڪوٽن عملن تي انعام عطا ڪرين. بنا ڏوراپن ڏيڻ جي معافي ڏئي ڇڏين. اسان رڳو ان اميد جو سرمايو سانڍيو وينا آهيون. هاڻي ڀارت اٿي نااميد نه ڪجانءِ!

ڪڇ ڪماير ڪوڙ، ڀڳم عهد الله جا،
 پيڇرو جو پاپن جو، سو چوڻي تائين چور،
 معلوم اٿئي مور، ڳوڙهو انهيءَ ڳالهه جو.

ليلائي مَ لهين، ته پڻ ليلائيڇ،
 آسڻ مَ لاهيڇ، سڄڻ ٻاجهيٺڙ گهڻو.

شيخ سعدي رحمة الله عليه جي ڪتابن ۾ نصيحت جا ڪيئي نڪتا نروار آهن. اڳ ۾ آءُ رڳو گلستان کان واقف هوس، جو ننڍپڻ ۾ مدرسي ۾ پڙهيو هوم ۽ ان وقت بوستان پڙهڻ نصيب نه ٿيم. هاڻي جڏهن گلستان جو سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيم، تڏهن بوستان جي مطالعي جو شوق جاڳيو. پڙهڻ دوران، ان ۾ به ادب ۽ اخلاق جا وڏا اصول سمايل ڏٺم. گلستان نثر ۾ هئو، ته بوستان نظم ۾ آهي. گلستان ۾ ادبي رنگ غالب آهي، ته بوستان ناصحانه رنگ ۾ رنگيل آهي.

شيخ سعدي رحمة الله عليه هن ڪتاب ۾ ٻڌل يا ڏنل ڳالهه لکي، ان مان حاصل ٿيندڙ نصيحت به کولي سمجهائي آهي. تڏهن بوستان جي ترجمي ڪرڻ لاءِ به شوق پيدا ٿيو ۽ ٻين مصروفيتن مان ڪجهه وقت هن کي به ڏنم. نيٺ ٻن سالن ۾ بوستان جو سنڌي ترجمو به لکجي پورو ٿيو.

ظاهر آهي ته فارس قوم وٽ پنهنجون ريتون رسمون، ڪهاوتون، چوڻيون، پهاڪا ۽ تشبيهون وغيره آهن ۽ اسان سنڌي قوم وٽ پنهنجون تشبيهون مروج آهن. ان ڪري ڪتاب بوستان جو ترجمو ڪندي، لفظي ترجمي ڪرڻ بدران محاوره ۽ مفهوم جو لحاظ ڪيو ويو آهي. جيئن سنڌي ماڻهو شيخ سعديءَ جي لکيل آکاڻين ۽ نصيحتن مان وڌيڪَ حظ حاصل ڪري سگهن. ان سلسلي ۾ ڪٿي ڪو بيت يا سنڌي پهاڪو موضوع جي مناسب سان ياد اچي ويو ته لکي ڇڏيو اٿم. هاڻي هيءُ ڪتاب فارسي بوستان بدران سنڌي بوستان بنجي پيو آهي.

محمد قاسم سومرو

Maktabah.org

This book has been digitized by www.maktabah.org.

Maktabah.org does not hold the copyrights of this book. All the copyrights are held by the copyright holders, as mentioned in the book.

Digitized by Maktabah.org, 2011

Files hosted at Internet Archive [www.archive.org]

We accept donations solely for the purpose of digitizing valuable and rare Islamic books and making them easily accessible through the Internet. If you like this cause and can afford to donate a little money, you can do so through Paypal. Send the money to ghaffari@maktabah.org, or go to the website and click the Donate link at the top.

www.maktabah.org